

21272

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE
İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

**II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA
TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ POLİTİKASI**

DOKTORA TEZİ

T.C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Hayati HAZIR

Hazırlayan
Osman SÖNMEZ

KONYA 1992

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

1 Eylül 1939 tarihinde Alman ordularının Polonya sınırına tecavüzüyle başlayan ve 8 Mayıs 1945 'te Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimiyetiyle Avrupa cepheleri sona eren II. Dünya Harbi, çağımızın en önemli hadiselerinden biridir. Yalnız Avrupa'da 18 devletin bilfiil savaştığı ve milyonlarca insan kaybının olduğu bu yıllar tam anlamıyla bir kâbus olmuştur.

I. Dünya savaşından mağlubiyetle çıkan, bu savaşa katılması halinde muhtemel bir yıkıma gidebilecek olan Türkiye, takib ettiği politika ile tarafsız kalmayı başarabilmiştir. Fakat bu savaşın olumsuz tesirleri Türkiye'de en çok iktisadî alanda görülmüştür. Hükümet de bu yıllarda normal kanunlardan sarf-ı nazar ederek, savaşa uygun iktisadî politikaları tatbik mevkiine koymuştur. Bu politikalar siyasî alanda olduğu gibi iktisadî alanda da devletin idarî mekanizmasının etkinliğini arttırıcı nitelikteydi. Diyebiliriz ki; II. Dünya savaşı yılları Türkiye'de devletçiliğin en yoğun uygulandığı dönemdir. Bu yıllar aynı zamanda, 1930 'larda tatbik edilmeye başlanan devletçilikle, 1950 'de başlayan Liberal politikalar arasında geçiş dönemini teşkil etmesi bakımından Türkiye İktisat Tarihi'nde ayrı bir önem taşımaktadır.

Bilindiği gibi Tarih ilmi beşeriyetin hafızası mahiyetinde olup, tarihçi de bu hafızayı statikten-aksiyon'a çıkarmaya çabalar. Bu çaba da filolojiden-antropolojiye kadar bir çok ilim dalıyla münasebette bulunmayı gerektirir. Tarihi hadiselerin oluşumunda iktisadî sebepler önemli rol oynadığından, Tarih ilmi İktisatla da yakın ilişki içerisinde dir.

Bu görüşten hareketle, Cumhuriyet döneminde halk üzerinde büyük tesirler bırakan bu dönemin, iktisadî politikasını çalışmamıza konu ettik.

Bu dönem hakkında, daha çok siyasî politika ağırlıklı (Mahmut Goloğlu; Milli Şef Dönemi, Cemil Koçak, Milli Şef Dönemi) gibi genel eserler yanında, iktisadî açıdan dönemin nokta kanularını (Ertuğrul Baydar; II. Dünya Savaşı içinde Türk Bütçeleri; Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası) inceleyen eserler mevcuttur. Bizim incelememiz ise bu dönemde uygulanan genel iktisadî politika ve bunun halk üzerindeki tesirleri olacaktır.

Muhakkak bütün tarihi hadiseler illiyet prensibi ile açıklanamazsa da, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de uygulanan iktisadî politikanın alt yapısının devletçiliğe dayandığı kanaatini taşıdığımızdan, bu dönemden önceki politikaların tarihsel gelişimini Giriş bölümünde vermeye çalıştık...

Tezimizi dört bölüme ayırarak, I. Bölümde Harp Ekonomisi ve bu ekonomiye geçişi ele aldık. II. Bölüm de Harbin Sosyo-Ekonomik Etkileri'ni incelemeye çalıştık. III. Bölüm de ise, bu döneme özelliğini veren üç önemli kanunu inceledik ve son olarak ta Genel İktisadi Politikalar üzerinde durduk.

Tabii olarak bu inceleme bir tarihçi gözüyle olduğundan, başvurularımız öncelikle Resmî kaynaklardı ve T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Düstur, Kavanin Mecmuası, T.C. Resmî Gazeteleri 'ni taradık. Yine o dönemin başta günlük gazeteleri yanında, Ticaret Vekaletinin çıkardığı Ticaret Haberleri adlı gazeteyi, Siyasî ilimler, İktisat Fakültesi, Ülkü, Almanya 'da Türk Ticaret Odası gibi mecmuaları inceledik. Yine o döneme ait hatırat, kitap ve makalelerden de önemli ölçüde istifade ettik. O dönemi yaşayan kişilerle de mülakatta bulunduk.

Muhakkak, ortaya koyabildiklerimizin yanında, gün ışığına çıkaramadığımız bir çok mesele vardır. Bu arada Devlet Arşivi'nin bu yıllara ait belgelerinin, henüz tasnif edilememesi, Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde de bu yıllara ait iktisadi belgenin olmaması, bizim için en önemli eksikliklerdir. Muhakkak bizden sonra yapılacak araştırmalarda bu eksiklerin giderileceğine inanıyoruz.

İÇİNDEKİLER

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi.....	0
Giriş.....	VI

I. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞININ TÜRK EKONOMİSİNE GENEL ETKİSİ VE SAVAŞ EKONOMİSİ HAZIRLIĞI

1.1.	İkinci Dünya Savaşının Türk Ekonomisine Genel Etkisi.....	1
1.2.	Harp Ekonomisine Geçiş.....	1
1.2.1.	Harp Ekonomisi Nedir.....	4
1.2.2.	Türkiye'de Teşekkül Ettirilen Harp Ekonomisi Kurumları...	4
1.2.3.	Maliye Politikasında Yapılan Değişiklikler.....	9
1.2.3.1.	İç İstikrazların Artırılması.....	9
1.2.3.2.	Vergilerde Yapılan Düzenlemeler.....	13
1.2.3.3.	Uygulanan Para ve Fiyat Politikası.....	15

II. BÖLÜM

SAVAŞIN SOSYO EKONOMİK ETKİLERİ

2.1.	Hayat Pahalılığı ve Sebepleri.....	22
2.1.1.	İstihşâlin Azalması.....	29
2.1.2.	Memur ve Mutemetlerin Etkisi.....	32
2.2.	Pahalılık Karşısında Hükümet'in Aldığı Tedbirler.....	39
2.2.1.	İstihlâkın Azaltılması ve Vesika Sistemi.....	39
2.2.2.	İhtikârla Mücadele.....	46
2.2.2.1.	İhtikâr Sebepleri ve Çeşitleri.....	46
2.2.2.2.	İhtikâra Karşı Alınan Tedbirler.....	49
2.2.2.2.1.	Önemli Maddelerin İhracının Yasaklanması.....	50
2.2.2.2.2.	İhtikâr Hadiselerinin Takibi.....	50
2.2.2.2.3.	Ticaretin Düzenlenmesi.....	50

III. BÖLÜM

SAVAŞ YILLARINDA ÇIKARILAN ÜÇ ÖNEMLİ İKTİSADİ KANUN

3.1.	Milli Korunma Kanunu.....	58
3.1.1.	Kanun'un Hazırlanış Sebepleri.....	58
3.1.2.	Milli Korunma Kanunu'nun Mahiyeti ve Uygulaması.....	60
3.1.2.1.	Sanayi ve Maadin Müesseseleri.....	63
3.1.2.2.	Milli Korunma Kanunu'nun Ziraî Hükümleri.....	65

3.1.2.3.	Milli Korunma Kanunu ve Ticaret.....	70
3.1.2.4.	Milli Korunma Kanunu'nun Diğer Hükümleri.....	74
3.1.2.5.	Milli Korunma Kanunu'nda Yapılan Tadilatlar.....	77
3.1.2.6.	Sonuç ve Değerlendirme	80
3.2.	Varlık Vergisi.....	84
3.2.1.	Varlık Vergisi ;Sebepleri ve Hazırlanması.....	84
3.2.2.	Varlık Vergisi Kanun'unun Mahiyeti.....	87
3.2.3.	Varlık Vergisinin Uygulanması ve Sonuçları.....	90
3.3.	Toprak Mahsülleri Vergisi.....	101
3.3.1.	Verginin Hazırlanma Sebepleri ve Mahiyeti.....	101
3.3.2.	Sonuç ve Değerlendirme.....	106

IV. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA UYGULANAN GENEL İKTİSADİ POLİTİKALAR

4.1.	Sanayi Politikası.....	110
4.1.1.	Devlet'in Sanayi Alanında Etkinliğini Artırması.....	110
4.1.2.	Bu Dönemde Açılan Yeni Fabrikalar.....	115
4.1.2.1.	Karabük Demir Çelik Fabrikası.....	115
4.1.2.2.	Sivas Çimento Fabrikası.....	117
4.1.2.3.	İkinci İzmit Kağıt Fabrikası.....	119
4.1.3.	Savaş Döneminde Genel Sanayi Üretimi.....	121
4.2.	Ziraat Politikası.....	126
4.2.1.	Savaş Yıllarında Uygulanan Genel Ziraî Politika ve Sonuçları.....	126
4.2.2.	Toprak Reformu.....	138
4.3.	Ticaret Politikası.....	143
4.3.1.	İç Ticaret.....	143
4.3.2.	Dış Ticaret.....	146
4.3.2.1.	Savaşın Dış Ticaretimize Etkisi	146
4.3.2.2.	Savaş Yıllarında Dış Ticaretin Yapısı.....	151
4.3.2.3.	Krom Meselesi.....	159
	Sonuç.....	163
	Kaynaklar.....	166
	Ekler.....	183

EKLER

- Ek 1-** Başbakan Refik Saydam'ın 1.2.1942 tarihinde Genel İktisadi Konular Hakkında Radyoda İrad Ettiği Nutuk
- Ek 2-** Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen'in 26.7.1942 tarihinde İhtikârla Mücadele Hakkındaki Sözleri
- Ek 3-** Millî Korunma Kanunu'na Göre Kurulan İstanbul Bölge Sanayi Birliği Statüsü
- Ek 4-** Eski Konya Belediye Başkanı Mustafa Bilgin ve Bayram Türk'e ait, ekmek kartı ve pamuklu alındığına dair damgalanmış nüfus cüzdanları.
- Ek 5-** Tayip Turgut'a ait Memur Ekmek Karnesi.
- Ek 6-** Millî Korunma Kanunu'na göre verilip, Resmî Gazete'de de yayınlanan cezalardan bir kaçı.
- Ek 7-** Savaş Yıllarında suistimallerle ilgili basında çıkan haberlerden bir örnek.
- Ek 8-** Varlık Vergisi uygulamasıyla ilgili olarak günlük gazetelerde çıkan yazılardan örnekler.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.s.	: Adı Geçen Sayı
A.Ü.S.B.F.Y.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını
B.İ.U.M.	: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü
B.D.İ.E.	: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
D.	: Devre
G.K.B.Y.	: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları
Haz.	: Hazırlayan
İ.F.M.	: İktisat Fakültesi Mecmuası
İ.T. ve S.O.M.	: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası
İ.T.Ü.	: İstanbul Teknik Üniversitesi
İ.Ü.A.D.A.E.Y.	: İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayını
İ.Ü.İ.F.Y.	: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını
M.B.T.K.Y.	: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını
M.E.A.	: Middle East Affairs
M.E.B.Y.	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını
M.E.B..S.B.Y.O.Y.	: Milli Eğitim Bakanlığı Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu Yayını
M.E.J.	: Middle East Journal
M. ve G.B.A.P. ve K.K.Y	: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını
O.D.T.Ü.	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
O.D.T.Ü.M.F.Y.	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi Yayını
O.D.T.Ü.S.B.F.Y.	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayını
S.	: Sayı

s.	: Sayfa
ss	: Sayfaları Arası
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.B.M.M.T.D.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
T.B.M.M.Z.C.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
T.B.M.M.G.Z.C.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.C.D.P.T.	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı
T.D.T.E.Y.	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı
T.D.T.S.O ve T.O.B.	: Türk Deniz Ticaret Sanayi Odası ve Ticaret Odaları Birliği
T.L.	: Türk Lirası
T.T.K.B.	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
T.İ.B.K.Y.	: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını
T.M.O.U.M. ve N.M.Y.	: Toprak Mahsülleri Ofisi Umum Müdürlüğü Enformatik İstihbarat ve Neşriyat Müdürlüğü Yayını
T.M.M.O.B. ve K.M.O.	: Türkiye Mimar Mühendisler Odası Birliği ve Harita Kadastro Mühendisleri Odası

GİRİŞ :
1923'TEN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINA KADAR TÜRKİYE'DE
UYGULANAN İKTİSADİ POLİTİKAYA GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye, Mondros Mütarekesinden sonra yaşadığı acı işgallerden Başkomutanlık Meydan Muharebesiyle, birlikte gelen nihai zaferle kurtulmuştu. Fakat zaferden sonra ikinci bir savaş yapılması gerekiyordu. O'da Milli Mücadelenin önderi tarafından "Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferlerle sonuçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler sürüp gidemez az zamanda söner" (1) sözleriyle ifade edildiği gibi, iktisadi mücadele idi.

Bu mücadeleye de daha Lozan görüşmeleri devam ederken, 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de bir İktisat Kongresi tertip edilerek başlanmıştı. İzmir İktisat Kongresine Çiftçi, Tüccar, Sanayici, İşçi Grupları ve bazı resmi daireleri temsilen 1135 delege katılmıştı (2). Bu kongre ufuktaki Yeni Türkiye'nin iktisadi politikasının belirlenmesi açısından çok önemliydi. Herşeyden önce kongreye katılan gruplar sınıf ayrılığından ziyade dayanışmacılığı savunmaktaydı. Bu da korporatif bir devlet yapısının kabulü anlamına gelmekteydi.

Nitekim Mahmud Esad, bu konuda irad ettiği bir nutukta; "Biz iktisat meslekleri tarihinde mevcut mekteplerin hiç birine mensup değiliz. Ne (Bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar) mektebinden ne de sosyalist komünist, etatist veya himaye mektebinden değiliz. Bizim de yeni Türkiye'nin yeni iktisadi manasına göre yeni bir iktisat mektebimiz vardır. Buna ben (Yeni Türkiye İktisat Mektebi) diyorum" (3) derken, yukarıdaki görüşü teyid etmektedir. İzmir İktisat kongresinde iktisadi yapının belirlenmesinin yanında başka mühim kararlar da alınmıştır. Bunlar arasında:

a- Ekonomik gelişmeye katkısı olmak şartıyla yabancı sermayeye karşı olunmayacaktır.

b- Çalışma "hürriyeti" eses kabul edilecek, tekelciliğe izin verilmeyecek.

c- Rejl (tütün inhisarı) kaidırılacak tütün tarım ve ticareti serbest

1- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II. II. Baskı, T. T. K. B. Ankara 1959, s. 107.

2- A. Afetinan, İzmir İktisat Kongresi, T. T. K. B. Ankara 1982 s. 20.

3- Afetinan a. g. e. 76; Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi, Haberler, Belgeler, Yorumlar, Sevinç Matbaası, Ankara 1971 s. 8.

olacaktır

d- Aşar vergisi kaldırılacaktır

e- İhracat, hayvancılık, ormancılık, madencilik ve genellikle yerli üretim teşvik edilecektir (4).

Yukarıdaki maddelerden de anlaşılıyor ki, M. Kemal ve arkadaşlarının amacı her sahada bütün toplum katmanlarını iştirak edeceği bir iktisadî kalkınma idi. Burada gözümüze çarpan diğer bir husus, tekellerin kaldırılması isteğidir. Şurası unutulmamalıdır ki, o günlerde bu durum sadece iç politika ile çözülecek bir mesele değildi.

Bunun için, siyasî alanda dışarıda da mücadele etmek ve kapitülasyonların kaldırılması gerekmektedir. Price'a göre; Türkiye'de azınlıkların elinde bulunan tekellerin temelinde de kapitülasyonlar yatmaktaydı (5).

T. B. M. M., her ne pahasına olursa olsun, kapitülasyonlardan kurtulmaya kesin kararlıydı. Nitekim Lozan görüşmeleri sırasında, T. B. M. M.'ye verilen bir taktirde, kapitülasyonlar kaldırılmadığı takdirde savaşın bile göze alınabileceği belirtilmekteydi (6).

Türkiye'nin iktisadî alanda ilk büyük başarısı, kapitülasyonların kaldırılması olmuştur. Gerçi, 24 Temmuz 1924'te Türkiye ile Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya Sırp, Hırvat, Sloven devletleri arasında imzalanan ticaret anlaşmasında daha önce uygulanan gümrük tarifeleri geçerliliğini korumuşsa da (7) bu durumdan 1 Haziran 1929 tarihinde yürürlüğe giren, Tarife Kanunu ile kurtulmak mümkün olmuştur (8).

Siyasî alanda olduğu gibi, iktisadî alanda da bağımsızlığını kazanan Türkiye, vakit geçirmeden iktisadî politikasını tatbik etmeye başlamıştır. Bu konuda temel hareket noktası, V. İcra Vekillerinin (14 Ağustos 27 Ekim 1923) Meclis'e sunduğu program olmuştur. Zira 22 Ekim 1924'e kadar iki defa hükümet kuran İsmet İnönü'de bu programı takip etmiştir (9).

4- Ömer Celal Sarç; " 1923'den Bu yana Kalkınma Stratejileri", Türkiye İktisat Kongresi (İ.Kalkınma Politikaları Komisyonu Tebliğleri), T. C. D. P. T, Ankara 1981, s. 11.

5- M. Philips Price; Türkiye Tarihi (imparatorluktan Cumhuriyete kadar) çev: M. Asım Mutluoğan, T. İ. B. K. Y, Ankara 1969, s. 179.

6- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, T. İ. B. K. Y, Ankara 1985, s. 181.

7- Lozan Konferansı (Konferansta Tezakir, Olunan Senedat Mecmuası), C. 2, Ahmed İhsan ve Şurekası , İstanbul 1340 s. 91.

8- Düstur, III. Tertip, C 10, s. 1597-1778.

9- Hükümetler ve Programları (1920-1960), Haz: Nurhan Dağlı, Belma Aktürk, T. B. M. M. Yayını, Ankara 1988, s. 17-18.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bütün hükümetler tarafından takip edilen iktisadi prensipler aşağı yukarı aynıdır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- a- Bütçede muvazene
- b- İstikrazlardan çekinmek (Tesisat-inşaat maksatları haricinde)
- c- Bütçedeki muvazenin ithalat-ihracat işlerinde de temini
- d- Nafia ve inşa işlerin devlet eli ile başarılması
- e- Ecnebi sermayesine imtiyazlar verilmemesi, Mamafih imtiyaz kayıt ve şartlarından istifade etmemek şartı ile hariçten gelip çalışmak isteyen yabancı sermayelere adilane bir hal şekli bulmak (10).

Devlet bu programı takip etmenin yanında, fertlerin de iktisaden gelişmesine büyük önem vermiştir. O dönemde toplumun büyük çoğunluğunu teşkil eden köylü çok güç şartlar altındaydı. Ziraati hâla sabanla yapmakta, gübre gibi temel maddeleri kullanamamakta ve yol başta olmak üzere altyapıdan mahrum bulunmaktaydı. Köylü üzerinde diğer bir olumsuzluk, ağır vergi yüküydü. Bu dönemin en radikal hareketlerinden biri olarak, devlet büyük vergi kaybını göze alarak, 17 Şubat 1925'te A'sâr vergisini kaldırmıştır (11). 1925 yılında 31 milyon liralık bir gelir ifade eden ve devlet bütçesinin %25'ini ihtiva eden bu verginin kaldırılması, devletin bu dönemde köylüye verdiği önemi gösterir (12).

Yine dönemin en önemli yaklaşımları olarak, tarımda üretim tekniklerinin yenileştirilmesi çabaları ve tarım aletlerinin ithali için uygulanan teşvik kolaylıklarının getirilmesidir. Nitekim 1926'de 600 civarında olan traktör sayısının 1929'lara gelindiğinde 2000 dolayına çıktığı görülür (13). Bütün bunların yanında, demiryolu ulaşımında tahıl ve ihracat ürünlerine daha ucuz navlun uygulanmış, yaygın kara-yolu yapımı programa alınmış, böylece tarımsal üretimin artırılması ve ticaretin gelişmesi hedeflenmiştir (14).

Yine devletin bu dönemde, tarım kadar üzerinde önemle durduğu sektör sanayi idi. Sanayi sahasında en büyük problem, yeterli tesis olmaması

10- S. Süreyya Aydemir, "Açık Bütçeden Mütavazın Bütçeye, Mütavazın Bütçeden Zengin Bütçeye," Kadro, S. 27, Mart 1934, s. 10-11.

11- Yüksel Ülken, Atatürk ve İktisat, T. İ. B. K. Y. Ankara 1984, s. 12.

12- Süleyman Yaşar, "Türk Maliyesinde Devrim, A'sâr'ın Kaldırılması", Maliye Dergisi Atatürk Özel Sayısı, Ekim 1981, s. 256.

13- Çelik Aruoba, "Cumhuriyetin Kuruluş yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Politikalar", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A. Ü. S. B. F. Y. No: 513, Ankara 1982, s.83.

14- Çağlar Keyder, Faruk Birtek, "Türkiye'de Devlet Tarım İlişkileri" (1923-1950), Toplumsal Tarih Çalışmaları, Dost Yayınları, Ankara 1983, s. 198.

ve finans yokluğu idi. Bu konuda faaliyete 19 Nisan 1925 tarihinde Sanayi ve Maadin Bankası kurularak geçilmiştir. Bu bankanın amacı devlete ait sanayi müesseselerini işletmekti. Özel teşebbüsün finans kaynağı ise İş Bankası'ydı. Hatta Sanayi ve Maadin Bankası'nın nizamnamesi bu bankayı hususi teşebbüslere mali yardım temin etmeye, hususi sermaye sahipleriyle ortaklaşa işlere atılmaya selâhiyetli kılıyordu (15).

Fakat devlet ortaya daha güçlü bir sanayici grup çıkarmak için, daha köklü tedbir olarak, İzmir İktisat Kongresi kararları ışığı altında, 28 Mayıs 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu uygulamaya koymuştur (16). 1.6.1942 tarihine kadar mer'iyette kalması planlanan bu kanun sekiz bölüm ve 45 maddeden oluşmaktaydı. Kanuna göre devlet fabrika kuracaklara her türlü kolaylığı sağlayacak ve gerekirse devlet arazilerini de ucuza verecekti. En büyük kolaylık ise vergilendirmede idi. 7. maddeye göre sanayi tesisleri aşağıdaki vergi ve rüsumlardan muaf tutulacaktı. Buna göre tesisler;

a- Müsaakkafât Vergisinden (Bina)

b- Arazi vergisinden

c- Kazanç Vergisinden

d- Bu vergilerin idare-i hususiye ve belediyelere ait küsüratı münzemâsından.

f- Belediyelere ait inşaat buhar kazanları, ve inbikler ruhsatiye vergisinden. Bunun yanında her türlü duhuliye resimlerinden muaf tutuluyordu (17).

Vergilerdeki bu kolaylık, devletin sanayileşmeye verdiği önem yanında özel teşebbüse ne kadar destek olduğunu gösteren açık bir belgedir. Bu destek bu kadarla da kalmıyordu. Ayrıca, nakliye ücretlerinde tenzilat yapılacağı gibi, birçok hammaddeden de gümrük resmi alınmıyordu. 20. maddede de memlekette imal edilme imtiyaz hakkı tanınıyor ve yarım milyondan az olmamak kaydıyla da sermaye tahsisi yapılacağı belirtiliyordu (18).

15- Max Weston Thornburg Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi, çev: Nail Ar-tuner, Ankara 1950, s.10.

16- Bu kararlar arasında, sanayii her sahada el işçiliği ve küçük istihsal sahasından çıkarmak, makina istihsalı ve büyük işletme devrine geçmek, sanayimizi ithal mallardan kurtarmak, devletin ferdi teşebbüsün yapamayacağı işlere el atması gibi hükümler mevcuttur.

Bkz. Ş. Süreyya Aydemir, Cihan İktisadiyatında Türkiye Millî Tasarruf Cemiyeti Yayını, Ankara 1931, s.59.

17- Teşvik-i Sanayi Kanunu, Cihan Matb, İstanbul 1934, s. 6-7.

18- a.g.e. s. 10.

Sanayi sektöründe sağlanan bu kolaylıkların faydası çok kısa zamanda görülmeye başlanmıştır. Nitekim ilk önceleri Teşvik-i Sanayi kanunundan istifade eden tesis sayısı 589 iken, bu rakam 1933 de 2317'ye yükselmiştir (19). Bu tesislerin bir kısmı eski olmakla beraber birçoğu yeni kurulan tesislerdir (20).

Sanayi konusunda olduğu gibi, bu dönemde devletin büyük önem verdiği demiryolları ve limanların millileştirilmesi politikası da başarıyla gerçekleştirilmiştir.

Ticari sahada ise gerekli finans işleri yürütmek için 26 Ağustos 1924'te İş Bankası kurulmuştur. Yine 1925 yılında Ticaret ve Sanayi Odası kurularak, ticaret teşekküllerin bir araya getirilmesi planlanmıştır. 1928 yılında da Ticaret ve Tarım Bakanlıkları birleştirilerek, İktisat Vekaleti kurulmuştur. (21). Böylece Türkiye'nin özellikle dış ticaretinin en büyük dayanağı olan tarımla ticaretin tek elden organizasyonu sağlanmıştır.

Yine bu dönemde, Lozanda imzaladığımız ve 1929'a kadar uygulamak zorunda olduğumuz gümrük antlaşması* yüzünden, dış ticaretimizde açıklar görünmesine rağmen, hükümetin uyguladığı sağlam para politikası neticesinde bütçemiz daima aktif olarak kapanmıştır (22).

Özet olarak, 1923-1929 yılları Türkiye'nin bünyesine uygun iktisadi politika kurma arayışları içinde geçmiştir. Bununla birlikte alınan kararlar ve kanunlar vakit geçirilmeden uygulanmaya konmuştur. Bu dönemde, devletin özel kesimden yana olan egemen liberal niteliğine rağmen, iktisadi faaliyetlere ister millileştirme veya başka amaçlarla olsun, müdahalede bulunduğu bir gerçektir " (23). Fakat bu dönemde uygulanan politikalar ne liberalizm, ne de devletçilik olarak adlandırılabilir. Mustafa Kemal, uygulanan politikaya "Milli İktisat" adını vermektedir. Bu politikayla da "memleket gerçeklerinden yola çıkarak, özel teşebbüse engel olmadan, iktisadi açıdan

19- Mete Tunçay, Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayınları, Ankara 1981, s.193.(Üretim Artışları için Bkz. a. g. e, s 192-196; Thornburg a. g. e, s. 11).

20- Thornburg, a.g.e., s 11.

21- Ülken, a. q. e, s. 88-89.

* Hershlag, bu yolun doğru olduğu kanaatindedir ve, ona göre; plânlaması çok kötü derecede zarar uğramış bir ülkeden belli bir düzeyde sermaye birikimi olmadan koruyucu politika uygulaması çok aldatıcı olabilirdi. Bkz. Z. Y. Hershlagh, Turkey, Challenge of Growth, Leiden 1968, s. 123.

22- Daha geniş bilgi için bkz; Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul 1940; Mustafa Aysan, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, İ. Ü. A. D. A. E. Y., No: 2672, İstanbul 1980; Ülken, a.g.e; Uçar Demirkan, "Atatürk'ün Maliye Siyasaları", Maliye Dergisi Atatürk Özel Sayısı, Ekim 1981, s. 41; 71, İktisat Vekaleti Aylık Bülteni, CII, s. 21, Şubat 1939, s. 64-65.

sınıf çatışmalarına meydan vermeden topyekun kalkınmayı gerçekleştirmek" (24) olarak tarif edilebilir. Bu aynı zamanda hakim olan siyasi anlayışın ekonomik boyutuydu. Başarıyla tatbik edilen bu politika sayesinde Türkiye çok kısa zamanda küçümsenmeyecek iktisadî gelişmeler göstermiştir.

Fakat devlet, 1923 ila 1929 yılları arasında takip ettiği politikadan aniden yön değiştirmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin iktisadî politika değişikliğine sebep olan en büyük etkenin; 1929 Dünya Ekonomik Krizi olduğu, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. Bu kriz, 1929 Ekim ayında New York borsasında, öncelikle toprak mahsulleri fiyatında birbirini kovalayan düşme dalgalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu düşme, bir önceki yıla göre: toptan emtia fiyatlarında aşağı yukarı üçte bir, hammadde fiyatlarında yüzde 50-60 oranlarındaydı.

Nitekim Tökin, bu dönemde Winnipeg'de buğday fiyatlarının son dört asrın en düşük seviyesine ulaştığını belirtir (25).

1929 Krizi Türkiye'yi de çok kısa zamanda etkilemiştir. Kriz döneminden ihraç mallarımızın fiyatlarının hızla düşmesi sonucu, dış ticaret açığımız fazlaşmış, yabancı devletlere borç ödeyememe problemiyle karşılaşmış ve moratoryum ilan edilmek zorunda kalmıştır. Bu durum da devletin itibarını sarsmıştır (26).

Krizin etkileri tabii olarak, halk üzerinde de görülmeye başlamıştır. Nitekim, iç piyasada tarım ürünlerinde büyük düşmeler olurken, aynı durum tüketim maddeleri için geçerli değildi. Köylü daha önce aldığı kumaş, gazyağı gibi maddeler için iki ila üç kat daha fazla buğday satmak zorundaydı. Keyder, bu gerilemenin bir kısmını dünyadaki fiyat hareketlerine bağlarken, geri kalanının nedenini ise hükümetin sanayi mallarını koruması ve vergilendirmesi ile izah eder (27).

Yine Boratav aynı dönemde, köylünün bankalara, tefecilere ve devlete olan borçlarının daha önceki cari fiyatlarda belirlendiğini söylerken, çiftçilerin zor durumlarının bir başka yönünü açıklamaktadır (28).

23- Beşir Hamitoğulları, "Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık", Atatürk Dönemi Ekonomik Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü.S.B. F.Y, Ankara 1982, s. 111.

24- E. Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, M.E.B, Ankara 1986, s. 105.

25- İsmail Hüsrev Tokin, "Dünya Buhranına Umumî Bir Bakış", Kadro, CII, S. 20, Ağustos 1933, s. 20.

26- Melih Gürsoy, Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkisi, İstanbul 1989, s. 234.

27- Çağlar Keyder; Türkiye'de Devlet ve Sınıflar , Çev: Sabri Türkay, II. Baskı, İletişim Yay; İstanbul 1990. s. 85.

28- Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, Gerçek Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1988. s. 52.

Tarım gelirlerindeki düşmeler ticaret sektörünü de olumsuz yönde etkilemiş, dış ticaret açıkları ve döviz kriziyle birlikte Türk lirasının değeri düşmeye başlamıştır (29). Neticede ithalatçılar zor durumda kalmış ve ticaret sektöründe iflaslar birbirini kovalamıştır.

Keyder'in belirttiğine göre, 1930'da sadece İzmir'de binden fazla firma iflas etmiştir (30).

Bu durumlar karşısında, iktidarı elinde bulunduran bürokrasi tabakasında liberalizme karşı bir reaksiyon doğması kaçınılmaz bir hal almıştır. Kaldı ki, bürokratlar da hiç bir zaman liberal politika izlediklerini belirtmemişti. Sadece özel teşebbüse karşı olmadıklarını ve sistemin bir milli iktisat sistemi olduğunu açıklamışlardı. Dolayısıyla politika değiştirmek zor olmadı ve yeni politika da devletçilik olarak adlandırıldı.

Nitekim, 12 Nisan 1930'da hükümetçe kabul edilen 69 maddelik "İktisadi Program" ve İktisat Vekaletine sunulan, "İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor" da devletçi politika kurma çabaları görülür.

Raporda özellikle sanayinin himaye edilmesi*, ithalatın azaltılması, ihracatın artırılması, sermaye ve kredi mevzuunda dikkatli davranılması öngörülüyordu (31).

Bunun yanında programda, Milli Tasarruf başlıca fikir olarak beyan edilmiş, ziraat sanayi, orman, madenler ve ticaret sahaları milli iktisat sahası olarak kabul edilmiştir. programın sonunda, "milli iktisadın bütün çareleri, kısmi azami itibarı ile, bütün devlet idaresinin ruhunda, milli şuurda mündemiçtir" (32) denerek, adı söylenmese de devletçiliğe geçiş

29- Aziz Köklü, Türkiye'de Para Meseleleri: 1915-1946 Devresinde Para Siyasetimiz ve Paramızın Kıymeti, M.E.B.S.B.O.Y, Ankara 1947, s. 40; İlhan Tekeli-Selim İlkin, 1928 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, O.D.T.Ü.İ.B.F.Y, Ankara 1977, s. 78-79.

30- Keyder, a.g.e, s. 79.

* Raporda, 1928'de 223 milyonluk ithalatın 195.254.000 TL. bölümünün mamül maddelerden müseteşkil olduğu belirtilir ve bir an önce tedbir alınması istenmektedir ve bu konuda şunlar belirtilmekteydi. "Sermaye ve kredi mesaili ziraatle olduğu gibi sanayide de tesis , işletme ve satışı yakından alakadar eder. Milli sermaye henüz sanayi ihtiyacını tatmin edecek derecede değildir. Bilahassa tehlikesi nisbeten fazla olan ve makul bir temettü temin etmesi zamana mütevakıf bulunan yeni sanayi aksamı sermaye tedarikinde çok müşkülata maruzdur. Bunlardan dokuma, demir, kömür, şeker, ispirto, kimyevi gübre sanayii gibi milli ehemmiyeti hatz olanlara tesis için bidayeten devlete iştirak ve yardım edilmek, diğer sanayide de ecnebi sermayesinin iştirakini ve rağbetini teşvik edecek kolaylıklar gösterilmek lazımdır. Filvaki ecnebi sermayesi yüksek menfaat görmedikçe bu kabil sanayi teşebbüsüne girişmez ve faiz temettü, amorti sureti ile her sene harice bir miktar para götürmek itibariyle tediyeye muvazenesinde bir taraftan da pasif tesir yapar. (İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor), s. 386 - 392.

31- a.g.e, s. 392.

32- İktisadi Program, Ankara 1930.

hazırlıkları görülür.

İlk defa resmen devletçi iktisat siyaseti, Serbest Cumhuriyet Fırkasının tenkitlerine karşılık olarak, 30.8.1930'da Ankara-Sivas demiryolunun açılışında Başbakan İsmet İnönü tarafından telaffuz edilmiştir. Bu konuşmada İsmet İnönü; "Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz" (33) diyerek, Türkiye'nin devletçiliğinin İtalya ve Rusya'da olduğu gibi totaliter ve sosyalist anlayıştan farklı olduğunu da belirtmek istemiştir.

Mustafa Kemal'de aynı kanaati taşımaktadır ve O'na göre "Türkiye'nin uyguladığı devletçilik düzeni, 19. yüzyıldan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdüğü düşüncelerden aktarılmış bir sistem değildir. Bu sistem Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye özgü bir sistemdir. Devletçiliğin Türkiye'deki anlamı şudur: Kişilerin özel teşebbüslerini esas saymak, fakat büyük bir milletin ve geniş memleketin ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığı ülke ekonomisini eline almak" (34).

1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisi, devletçiliği programına alarak filen uygulamaya koymaya başlamıştır. Fakat devletçiliğin nerede başlayıp nerede biteceği konusunda bir fikir birliği mevcut değildir. İlimli devletçiliği savunanlar olduğu gibi bu konuda fanatikler de vardır. Bunlar, özellikle "Kadrocular" diye anılan gruptur. 1932 yılında çıkardıkları dergiden dolayı bu adla anılan bu grubun önde gelen simaları; Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Dr. Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tokin, Burhan Asaf Belge ve Mehmet Şevki idi. Genellikle Marxist iktisat anlayışını Türk devletçiliğine adapte etmek isteyen bu grubun önde gelen yazarlarından Ş. Süreyya Aydemir. 1925 yılında komünistlikten tutuklanıp Afyon'da cezavinde yatmıştı (35).

Kadroculara göre, anti emperyalist bir harp ile kazanılmış olan siyasi istiklâli, iktisadi istiklâl savaşı izleyecek ve böylece de milli kurtuluş devleti ortaya çıkacaktır (36).

Aydemir, bu devlete İktisadi alanda üç önemli görev yüklemekteydi.

33- İsmail Hüsrev Tokin, Cumhuriyet Halk Partisinin İktisadi Siyaset Sistemi, Ülkü Basımevi, Ankara 1946, s. 13, W.M. Hale, "Devletçiliğin Değerlendirilmesi Kaynakları ve Amaçları," T.İ.B.V Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981), Çev: Hamit Çalışkan (Ayı Basım), s. 2.

34- Mahmut Goloğlu, Tek partili Cumhuriyet, (1931-1938), Ankara 1974, s. 42-43.

35- Naci Bostancı, Kadrocular ve Sosya Ekonomik Görüşleri, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 1990, s. 5.

36- Mehmet Eröz "Atatürk İnkılapları Türk İstiklal Harbi ve Kadro Hareketi," Sosyal Siyaset Konferansları (Orhan Tuna Armağanı) C. 31, Fakülteler Matb, İstanbul 1932 s. 226.

Bunlar; teşkilâtlandırma, işletmecilik ve plânlamıydı (37).

Muhakkak, iktisadî bağımsızlık mutedil devletçilerin de şıarıydı. Mutediler, kamu yararının gerektirdiği işlerin devlet tarafından gerçekleştirilmesini isterken (38) Aydemir ve arkadaşları bütün iktisadî hayatın devlet tarafından düzenlenmesini istemekteydi. Kadrocular bu dönemde çok taraftar toplumaların rağmen devlet bürokrasisinde muhalefetle karşılaştılar.

Bu durumu V. Nedim Tör; "Arkadaşlarımın beni şımartan bu övgüleri yalnız benim değil, onların da nasıl bir heyecanla bu yeni millî kurtuluş ideolojisinin büyüüne kapılmış olduğunu ifşa eder. Fakat ne yazık ki, bizi saran bu yeni ideolojideki samimiyetimize bir türlü Cumhuriyet Halk Partisinin Recep Peker, Necip Ali fikrî idarecilerini inandıramadık" sözleriyle anlatır (39).

Kadroculara muhalefet, derginin yalnız imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Arnavutluk'a büyük elçi olarak gönderilmesiyle neticelenmiş, ve Kadro dergisi, 34. sayısından itibaren yayın hayatına son vermiştir (40).

Böylece Marksizmi devletçiliğe adapte etmek isteyen bu hareket, tasfiye edilmiş oluyordu. Fakat bazı yazarlar, yine de devletçiliğin Alman, İtalyan, Rus sistemlerinden en azından tecrübelerinden etkilendiği kanaatinde idirler.

Mahmut Esat Bozkurt, bu konuda en ileri gidendir ve devletçilikle Nazizm arasında özdeşlik kurmaktadır. O'na göre; "Ekonomik bakımdan bu rejimle (Nazizmle), Türk rejimi arasında fark yoktur. Her ikisi de, devlet sosyalistliğine dayanır, mülkü ve ferdi tanır" (41). Yine, fert hayatın merkezi değildir. Fert hürriyeti, ancak cemiyetin Türkiye'deki şekille devletin çevresi dahilinde kendini gösterebilir diyen Tekin-Alp de bu görüştedir (42).

37- Ş. Şüreyya Aydemir, "Yeni Devletin Fonksiyonları" Kadro, C. 2. S. 18, Mayıs 1933, s. 11; Aydemir, İnkılap ve Kadro, Bilgi Yayınları, Ankara 1968, s. 207.

38- İ. Hüsrev Tökin, İsmet İnönü; Şahsiyeti ve Ülküsü, Ülkü Basımevi, Ankara 1946, s. 48; İsmet İnönü; "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", Kadro, C. 2. S. 22, Teşrinivevvel 1933, s. 4-6; "Devletçilik Nasıl Dejenere Oldu," Yön, S. 47, 7 Kasım 1962, s. 4-6.

39- V. Nedim Tör, Yıllar Böyle Geçti, Milliyet Yay. İstanbul 1976, s. 130.

40- Tör a.g.e, 137; Bostancı, a.g.e, s. 152; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Zoraki Diplomat, III. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 47-48.

41- Korkut Boratav, 100 soruda Devletçilik, 1. Baskı, Gerçek Yay. İstanbul 1934, s. 225.

42- Tekin Alp, Kemalizm, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1936, s. 264.

Mahmut Goloğlu ise, İsmet İnönü'nün 25.5.1992 tarihinde Mussolini'yi ziyareti sırasında İtalyan/Faşist sisteminden etkilendiğini söylemektedir (43).

Bu arada İsmet Paşa "Sovyetlerin Beş Yıllık Sanayi Planı'nı görüp beğenmiş Türkiye'nin de böyle bir plân yapabilmesi için, onlardan yardım istemişti. Ruslar, İstenen yardımı esirgememişler, daha önce yani 1927-30 yıllarında, Türk tarımı üzerinde yapılmış olan inceleme ve araştırmalara göre Vasilov adlı Akademi Üyesinin başkanlığındaki bir kurula, topraklarımızın ıslahı konusunda bir rapor hazırlatmışlar ve Türk Sanayisini incelemek üzere, Prof. Pavlov başkanlığında bir kurulu Türkiye'ye göndermişlerdir" (44).

Bu yüzden Bernard Lewis, devletçilikte Rus etkisinin önemli olduğunu, "Rus örneklerinin kabulü ve Rus uzmanlarının mevcudiyeti, Türk liderlerinin istekleri ne olursa olsun, devlet kontrolünü genişletmekte ve özel teşebbüsün şevkini kırmakta etkili olmuştur " demektedir (45).

Bunların yanında bazı liberallere göre, devletçilik, özel teşebbüsü köstekleyici değil, destekleyici mahiyettedir. Edwin J. Cohn, devletçiliğe, "devlet kapitalizmi" adını vermiş ve O'na göre, gerçekte devletçilik, devlet tarafından desteklenen, kapitalist bir gelişme biçimidir (46).

Bu arada Türkiye'de liberal anlayışın öncülerinden Celal Bayar, 22 Ağustos 1935'te İzmir Fuarı'nı açış nutuklarında, Atatürk'ü referans göstererek; devletçiliğin, sosyalizm ve liberalizmden farklı bir milli iktisat sistemi olduğunu belirtir (47).

Devletçilikle ilgili belli başlı görüşler bunlardır ve ne söylenirse söylensin, gerçek olan, bu dönemde devletin iktisadî sahaya 1923-1930 döneminden daha faal bir biçimde el attığıdır.

Devletçilik dönemindeki uygulamaları, özetleyecek olursak, ilk önce krizin etkisinden memleketi en az şekilde kurtarmayı hedefleyen, bir nevi iktisadî seferberlik anlamına gelen halkı i srafla mücadele etmeye, tasarrufa teşvik etmeyi ve yerli malları kullanıp, bu sayede sürümünü arttırmayı, yerli malların kalitesini arttırıp ucuzlatmayı sağlamak amacıyla Millî İktisat ve

43- Goloğlu, a.g.e. s. 42 - 43.

44- a.g.e, s. 41;İsmet İnönü , Hatıralar , C. 2Bilki Yayınevi , İstanbul 1987 , s. 275 -277.

45- Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev: Metin Kıratlı, II. Baskı, T.T.K.B, Ankara 1984, s. 464.

46- Edwin J. Cohn, Turkish, Economic, Social and Political Change, Preager Puplicer, New-York, 1970, s. 12.

47- Cemal Kutay, Celal Bayar, C 1, Kenan Basımevi, İstanbul 1939, s. 429.

Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur (48).

Bu dönemin en büyük özelliği planlama anlayışının getirilmiş olmasıdır diyebiliriz. Bu dönemde 1933 yılında hazırlanan, Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı 1934 yılında yürürlüğe konmuştur. Bu plân genelde yatırım projelerini ve ihtiyaç duyulan teknik elemanların yetiştirilmesi ile ilgili hususları ihtiva etmekteydi. Plânda ana sanayi kabul edilen dokuma, maden kağıt, seramik, cam, kimya sanayiinde toplam 15 yeni fabrika açılması öngörülmekteydi (49). Bu yatırımların maliyeti 44.000.000 lirayı bulmaktaydı ve bunun 2.400.000 lirası İş Bankası, geri kalanını da Sümerbank tarafından finanse edilmesi plânlanmıştı (50).

Her ne kadar plânın finansmanının tamamen kamusal kaynaklardan sağlanması düşünülmüşse de, "devlet, vergi, kamu mal ve hizmetlerini yüksek tutarak bu plânın finansmanında dolaylı olarak halka baş vurmıştır. Buna bir örnek verecek olursak, Almanya'da tonu 8 liraya satılan kömürün fiyatı Ankara'da 39 lira idi (51).

Yine plânın finansmanı için 1934 yılında Sovyetler Birliğinden 8 milyon altın kredi alınmıştır (52).

Plânda dikkat çekici bir nokta, yatırım mallarından ziyade, temel tüketim mallarının üretimine yer verilmiş olmasıdır. Bunun sebebini Türkiye'de henüz yatırım mallarına el atabilecek derecede sermaye birikiminin olmamasında aramak lâzımdır. Yine bu dönemde en basit malların bile, dışarıdan ithal edildiği düşünülürse, doğru bir seçim yapıldığı ortadadır. Nitekim bu politika sonucu, 1932 yılında 137.9 milyon olan üretim değerinin %60.3'ü yerli hammadde kullanımına ait iken, bu oran, 1937'de %96'ya yükselmiştir" (53).

Plânı gerçekleştirmek için devlet öncelikle finans kurumlarında bir takım düzenlemeler yapmıştır. İlk önce 19.4.1926'da kurulan ve lağvedilen Sanayi ve Maadın Bankası yerine, aynı vazifeleri görmek için 3.7.1932 tarih

48- Yaşar Semiz, 1929-1938 Döneminde İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1991, s. 32; İlkın-Tekeli, a.g.e, s. 93.

49- Afetinan Ayşe, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Plânı 1933, T.T.K.B Ankara 1972, (Raporlar Kısmı I, s. 13).

50- a.g.e, (Raporlar s. 141); Akın İlkın, "Atatürk Döneminde sanayi Politikası" Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi semineri, Yapı Kredi Bankası Yayını, İstanbul 1981, s. 102.

51- Mehmed Şevki, "Kömür Yakan Türkiye", Kadro, C 3, S. 25, İkinci kanun 1934, s. 32.

52- Ergin Gürçe; "Türkiye'de Plânlamanın Dünü Bugünü", O.D.T.Ü Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, s. 119-120.; Uçar Demirkan, Türkiye'de Uygulanan Maliye Siyasaları ve Sanayileşme M.B.T.K. Y. No: 212. Ankara 1979, s. 43.

53- Ökçün, a.g.e, s. 145.

ve 2058 sayılı kanun ile Devlet Sanayi Ofisi ve 7.7.1932 tarih ve 2064 sayılı kanun ile de Türkiye Sanayi Kredi Bankası tesis olunmuştur. Daha sonra, bu kurumlar, birleştirilerek 3.6.1992 tarih ve 2262 sayılı kanunla Sümerbank vücuda getirilmiştir (54).

Sümerbank'ın Türk iktisadi hayatında çok özel bir yeri mevcuttur. Zira devlet , o güne kadar daima özel teşebbüs ve sermayesinin elinde ve sermayesinde bulunan sahalara da etkin bir biçimde el atmaya başlamıştır. Böylece, İktisadi Devlet Teşekkülleri bu uygulamayla birlikte kurulmaya başlanmıştır.

Bu duruma, özel teşebbüsün itirazlarının yükselmesi kaçınılmazdı. Fakat, hükümet çevrelerinin verdiği cevaplar, devletin etkinliğinin daha çok, gelişmemiş yörelerde olacağı biçimindeydi. Böylece özel teşebbüsün korkularının yersiz olduğu belirtilmişti. Nitekim İktisat Vekili Celâl Bayar, asıl görevi beş yıllık kalkınma plânında belirtildiği gibi, devlet teşebbüsleri kurmak, olan Sümerbank'ın krediye çevrilebilir sermayenin, yarısını özel sektöre, sanayi kredisi olarak açacağını belirtmekteydi (55).

Sümerbank'ı 14 Haziran 1935'te kurulan Etibank izledi. Bu kuruluş özellikle madencilik ve enerji işlerinde faal rol oynamıştır. Bu arada eldeki mevcut tesislerin millileştirilmesi yoluna gidilmiş, bu konuda Rus Uzmanı Orlof'un başkanlığındaki heyet'in görüşü dikkate alınmıştır (56).

Bu dönemde 3.10.1932 tarihinde İzmir Rıhtım Şirketi, 1.5.1931'de Aydın Demiryolu, 25.12.1932'de Şark Demiryolları, 9.4.1936'da İzmir Telefon Şirketi, 24.1.1938'de İstanbul Tramvay Şirketi, 22.6.1939'da Ankara Elektrik Şirketleri millileştirilmiştir (57). Bu millileştirme hareketi özellikle demiryollarında büyük başarıyla uygulanmış ve 1934 yılında Türkiye'nin 7092 Km. demiryolunun sadece 381 km.'si şirketlerin elinde kalmıştır (58).

Altyapı alanında devletleştirme yoluyla sağlanan bu gelişmeye paralel olarak, Karabük Demir Çelik Fabrikası, Kayseri Dokuma Fabrikası, İzmit Kağıt Fabrikası, Ereğli Mensucat, Gemlik Suni İpek Fabrikası, Bursa Meri-

54- Ekrem Özelmas, Devletçilik ve Türkiye'de Tatbikatından Sümerbank, (Doçentlik Tezi), Sümerbank Yay, Ankara 1963, s. 84.

55- Kutay, a.g.e, s. 140; Doğan Avcioğlu, Türkiyenin Düzeni, C.I, 6. Baskı, Bilgi Yayınları İstanbul 1973, s. 300.

56- Avcioğlu, a.g.e, s. 300.

57- Demirkan, a.g.m, s. 41.

58- Ş. Süreyya Aydemir, "Sosyal Milletçiliğin Zaferi", Kadro, C. 3 , S. 35-36, Aralık-Ocak, 1934-1935, s. 140.

nos Fabrikası, Malatya Mensucat Fabrikası büyük ölçüde bitirilerek faaliyete geçirilmiştir. Bunlara ilâveten, Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Denizbank, Devlet Ziraat işletmeleri gibi kurumlar da bu dönemde vücuda getirilmiştir (59).

Birinci Sanayi Plânında meydana getirilen tesislerle birlikte enerji, demir, çimento, mensucat üretiminde %100'e yakın artışlar sağlanmıştır (60). Bu artışlarda yeni açılan fabrikaların etkisi olduğu kadar, mevcut sanayi kollarında çalışan işçi sayısında meydana gelen artışın da etkisi vardır. Buna örnek olarak, 1933'te işyeri başına 47 kişi olan işçi ortalaması 1939'lara gelindiğinde 84 kişiye ulaşmıştır (61).

Yine bu yıllarda sanayi sektöründe görülen üretim artışıyla birlikte, bu sektörün G.S.M.H. 'daki payı devamlı yükselmiştir. 1968 sabit fiyatlarıyla 1929'da 493.3 milyon değeriyle G.S.M.H.'nın %9.3'ünü teşkil eden sanayi payı, 1939'da 1140.8 milyon liralık değere ve %15.8'lik G.S.M.H. payına ulaşmıştır (62).

Bu küçümsenecek bir başarı değildir ve Cumhuriyet döneminin en hızlı gelişmesi bu dönemde meydana gelmiştir. Beş yılda gerçekleşmesi planlanan bu gelişmenin ve yatırımların 33 ay gibi kısa zamanda gerçekleşmesi, İkinci Sanayi plânının iki yıl önce gündeme gelmesine yol açmıştır (63).

İkinci Beş Yıllık Sanayi Plânının tatbik edilmesi için, 20.1.1936 ve 24.1.1936 tarihlerinde Sanayi kongresi toplanarak, bu plâna alınması gereken çalışmalar tartışılmış ve bu Plânın da esasları tesbit edilmiştir (64). İkinci Sanayi plânı, "İlk Plânın aksine yatırım ve ara mallara öncelik veriyor, madencilik, elektrifikasyon, limanlar gibi alt yapı kuruluşlarını da dikkate alıyordu" (65). 1938'de yürürlüğe giren bu plân, İkinci Dünya Savaşının başlaması yüzünden birincisi kadar başarıyla uygulanamamıştır.

Devletçilik döneminde sanayi gibi üzerinde önemle durulması ge-

59- Ülken, a.g.e, s. 106.

60- A. Oktay Güner, Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri, Damla Yayınevi, İstanbul 1968, s. 42.

61- Sezal Bulutay, Yahya S. Tezel, Nuri Yıldırım, Türkiye Milli Geliri (1923-1948), S.B.F.Y, Ankara 1974, Ek Tablo: 12.

62- Ekrem Pakdemirli, Ekonomimizin 1923'den 1990'a Sayısal Görünümü, II. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, s. 32.

63- A. Nejat Ölçen, "1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci sanayi Plânları", Atatürk Dönemi Ekonomik Politikaları ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982, s. 145.

64- Afetinan Ayşe, Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Plânı, T.T.K.B, Ankara 1989, s. 3.

65- Yakup Kepenek, "Türk Sanayinde Yatırımlar Üzerinde Bir Deneme", Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, S.B.F.Y, Ankara 1974, s. 26.

reken sektör de muhakkak ki tarım sektörü idi. Zira 1927 nüfus sayımı verilerine göre: Türkiye'de toplam çalışan nüfusun (5.371.672 kişi) %81. ini tarımla uğraşanlar (4.368.061 kişi) teşkil etmekteydi (66). Bu kitle, Dünya Krizinin etkisiyle meydana gelen fiyat çöküntüsünden dolayı ekonomik açıdan çok zor durumlara düşmüştü. Nitekim 1931 yılında toplanan I. Köy Kalkınma ve Ziraat Kongresi'nin, "Orta Anadolu Köylüsü Geçinme Masraflarında" görüldüğü gibi, fakir bir köylü bütün sosyal ihtiyaçları için günde ancak 11 kuruş, hali vakti yerinde bir köylü ise 15 kuruş sarfedebilmekteydi (67). "Bölgeler arası dengesizlik yüzünden Doğu Anadolu ülke genelinden daha da kötü durumdadır. Zaten sadece topraklarının %4.68'i işlenebilen bu bölgede, ağalık müessesesi devam etmekte ve köylü beylere karşı çalışma, vergi üründen pay verme gibi mükellefiyetler altında ezilmekteydi (68).

Bu zorluklara rağmen devletin tarımdan yine de beklentileri vardı. Bunlar: "Milli İlaşeyi temin etmek, Milli Sanayi'ye gerekli hammaddeyi sağlamak ve ihracatı çoğaltarak sanayi kalkınması için gerekli döviz elde etmektir. Bu anlayış da "kendimize yeten ziraat" sözüyle formüle edilmişti (69).

Bunları gerçekleştirmek için 1930 yılında kabul edilen iktisadi programda tarımla ilgili 18 madde mevcuttu. Bu programdaki önemli kararlar arasında, çiftçinin alım gücünü yükseltmek, Ziraat Bankası borçlarını yeniden düzenlemek, atla yapılan ziraati teşvik etmek, sulama tedbirleri almak, pulluk vermek, ihraç ürünlerini teşvik etmek gibi hususlar mevcuttur (70).

Bunları gerçekleştirmek amacıyla yukarıda sözü edilen I. Ziraat Kongresi, Milli Tasarruf Cemiyeti ve Hükümet ortaklığıyla 1931 yılında toplandı. Fakat bu kongrede genel tarım politikalarından ziyade, tarım tekniklerinin ve ürünlerinin pazarlanması hususlarına yer verildi (71).

Bütün bu çalışmaların yanında, çiftçinin krizden dolayı uğradığı zararını önlemek için "3.7.1932 tarih ve 2026 sayılı kanun ile Hükümete tesbit edilecek taban fiyatından, buğday için destekleme alımı yapması, bu yüzden meydana gelecek zararın bir milyon liraya kadar bütçeye konulacak

66- Safeeddin Konakçı, "Bir Mesele", Cumhuriyet, 1 Temmuz 1939.

67- I. Köy Ziraat Kongresi, (Orta Anadolu Hesapları), Başvekalet Matbaası, Ankara 1938, s. 40-41.

68- Avcioğlu, a.g.e, s. 300.

69- İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Devletçilik Dönemi Tarımsal Politikaları", (Modernleşme Çabaları), Türk Sosyal İlimler Dergisi, Yurt Yayınları, Ankara 1988, s. 39.

70- İktisadi Program, 1930, s. 7-9.

71- Semiz, a.g.e, s. 74-75.

ödenekle karşılanması için yetki verildi " (72) Neticede, "Hükümet çiftçilerden buğdayı pazar fiyatının oldukça üstünde bir fiyata satın almaya başladı (Kilosu 5 kuruştan, pazar fiyatı 3.5 kuruştı). program az sayıda satın alma merkezi ile iddiasız bir şekilde başladı. Ancak 1934'de 67 satın alma merkezi ile programın etkileri duyulmaya başlandı" (73).

Buhran yıllarında, çiftçiyi direkt ilgilendiren ve yükünü hafifleten en önemli tedbirlerin birisi, Ziraat Bankası'nın 21 milyon lirayı bulan çiftçi borçlarının 15 yıl süreyle ertelenmesidir. Yine banka faizleri, bu dönemde %3'e indirilmiştir (74).

Bu dönemde daha radikal, adımlar 1935 yılında atılmaya başlanmıştır. Bu yılda Tarım ve Satış Kooperatifleri kurulmuştur. 1937 yılında hazırlanan tasarıyla dağınık köylerin birleştirilmesi düşünülmüş ve istihsalı tanzim için "Yeni aletlerle harman makinaları, sürme ve sulama tertipleri ile planlı olarak tanzim edilmiş olan Ziraî Kombineolar vücuda getirilmeye başlanmıştır. Yine 1938 yılında Toprak Ofisi kurulmuş, sulama çalışmaları başlatılıp Devlet Su işlerinin temelleri atılmıştır (75).

Yine bu dönemde işlenebilen toprakların genişletilebilmesine büyük önem verilmiştir. Nitekim 1927'de Türkiye topraklarının %4.86'sında tarım yapılabilirken, bu oran 1934'de %10.2'ye ve 1940'larda da %12.25'e çıkmıştır (76).

Bu teşvik ve çalışmalar sonunda Türkiye'nin ziraî üretiminde önemli artışlar meydana gelmiştir. Buna örnek olarak, 1928-1929'da 100 olan üretim endeksi 1938-39'da Buğday'da, 194.3 Arpada ise 180.1'e yükselmiştir (77).

Tarım dış ticaretimiz açısından da bu dönemde ehemmiyetini muhafaza etmiştir. Weniger ve Christiansen'in verdiği rakamlara göre, 1938 yılında Türkiye'nin ihracatının %90'ını tarım ürünleri teşkil etmekteydi. 1934-1938 yılları arasında bu ihracatın %14.6'sı ile %21.5'ini hayvanî mah-

72- Avni Zarakoğlu, "1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alman Krizle Mücadele Tedbirleri", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü.S.B.F.Y, Ankara 1982, s. 95.

73- Keyder, Birtek, a.g.m. , s. 203.

74-" Celal Bayar Dokuzuncu Yerli Mallar Haftasını Bir Nutukla Açtı", Ayın Tarihi, S. 61, Birinci kanun 1939, s. 37.

75- Avcioğlu, a.g.e, s. 317.

76- Hamit Sadı, İktisadi Türkiye, Ahmet Salt Matbaası, İstanbul 1934, s. 63; Konjonktür Bülteni 1938-1958 T.M.O.U.M.E.İ ve N.M.Y, Ankara 1958, s. 5.

77- Şevket Pamuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Dönüşüm", Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000) Haz: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara 1988, s. 94.

suller, %64.4'ü ile %76.6'sını nebatî mahsullerden oluşmaktaydı (78).

Kısacası Devletçilik döneminde, alınan karar ve uygulamalarla 1929 Ekonomik krizinin etkileri atlatılabilecek en az kayıpla atlatılabilmektedir. Fakat halk'ta yeterli sermaye ve araç gereç'in olmaması, modern tarım tekniklerini yeterince uygulayamaması sebebiyle de daha büyük tarımsal gelişmeyi engellemiştir demek mümkündür.

Bu dönemde sanayi ve ziraî alanda olduğu gibi para politikasında da önemli değişikliklere gidilmiştir. Krizle birlikte Türkiye'nin tediyeye dengesinde meydana gelen 101 milyon liralık açık büyük bir endişe uyardırmıştır. Bunun yanında, Türk lirasının özellikle İngiliz Sterlini karşısında düşmesi sonucu (Mayıs 1929'da 999.15 kuruş olan 1 İngiliz Sterlin'i Ağustos'ta 1016.28, Ekim'de 1023.03 Kasım'da 1039.53 kuruşa çıkmıştır ve bazı tedbirlerin alınması icabetmiştir (79).

İlk olarak bu döneme kadar uygulanmış olan serbest para politikası terk edilmiş ve 20.2.1930 tarihinden itibaren 1567 sayılı "Türk Parasını Koruma Kanunu" ile yeni bir döneme geçilmiştir. İkinci olarak, 1715 sayılı kanunla 11 Haziran 1930'da Merkez bankası kurulmuştur. (80)

Merkez Bankası üç önemli görevi üstlenmiştir. Bunlar:

a- İskonto fiyatını tesbit ederek, para piyasasını ve tedavülünü düzenlemek

b- Hazine muamelelerini yapmak

c- Türk parasını ileride yapılacak kanunî istikrarı için gerekli bütün tedbirleri hükümetle birlikte almak idi (81).

Banka kurulunca hükümetin ilk işi tedavüldeki 158 milyon liralık kağıt parayı Merkez Bankasına devretmek oldu. Cumhuriyet hazinesi bu kağıt paraya karşı Bankaya 158 milyon liralık %1 faizli bono verdi, aynı zamanda Türk parasına karşılık olmak üzere, kanun hükümlerine uyarak yarım milyon liralık altın ve 27 milyon lira itibarî kıymette esham ve tahvilat tevdi etti. Bu esham ve tahvilatın borsa kıymetleri 1932 sonunda 7 milyon liradan ibaret iken, 1937 sonunda, 1939 sonunda 20 milyon ve 1940

78- F. Christiansen-Weniger, Türkiye Ziraat siyasetinin Esas Meseleleri Hakkında Düşünceler . Çev: Vamık Tays , Ziraat Vekaleti. Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara 1938, s. 18.

79- İstatistik Yılı, C. 4, B.İ.U.M, Ankara 1933, s. 294.

80- İlhan Tekeli-Selim İlkin, Para Kredi sisteminin Oluşumunda Bir Aşama T.C. Merkez Bankası, Ankara 1982, s. 300.

81- Sonaber Tanyeri, "Merkez Bankasının 18. Yıldaki Çalışmaları", T.C. 1923-1941, Cumhuriyetin 18. Yılında Hitabeler Konferanslar, Çankaya Matbaası, Ankara 1940, s. 110; Öztin Akgüç, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık, Alanında Gelişmeler, Türkiye Bankacılar Birliği, No: 71, Ankara 1975, s. 18; Düstur, III. Tertip, C. 11, s. 1862.

sonunda 25 milyon lirayı bulmuştur (82). Yine Türk parasını Koruma Kurumu'na dayanılarak kambiyo kurlarına narh konmuş, hangi nedenle olursa olsun döviz transferi Maliye Bakanlığı'nın iznine bağlanmıştır (83). Alınan bu tedbirler sayesinde büyük krizde parasını düşürmeyen ender ülkelerden birisi Türkiye olmuştur ve 1930 yılında 1034.07 kuruş olan Sterlin 1938 de 631.18 kuruş'a , 212.09 kuruş olan Dolar ise 126.11 kuruş'a düşmüştür (84). Türk lirasının değer kazanması sonucu iç piyasada önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Örnek olarak; İstanbul Geçinme Endeksi rakamlarına göre, 1930 yılı baz alındığında gıda maddeleri %28.7, yakma ve aydınlatma maddeleri %17.7 oranında değer kaybetmiştir. Bu durum kiralarda %19.9 olarak gerçekleşmiştir (85).

Bu politika etkisini, dış ticarete de göstermiştir. Türkiye'nin ithal ettiği malların fiyatları daha pahalı olduğu için malla karşılık olan Kliring sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Kliring sistemiyle Türkiye'nin en fazla ticaret yaptığı ülke Almanya* olmuştur. Almanya yaşadığı döviz darboğazıyla kendisinin de işine gelen bu ticaret sistemiyle bize özellikle silah ve sanayileşmede gerekli olan malları satmıştır (86). Türkiye'nin çok dikkatli olarak uyguladığı dış ticaret politikası sonucu devletçilik döneminde dış ticaretimiz devamlı aktif olarak kapanmış, yalnız 1938 yılında 4.890.1178 liralık bir açık meydana gelmiştir (87).

Özetle, 1929-1938 döneminin tahlilini yaparsak;

a- Devletçilik anlayışının hakim olduğu bu dönemde, devletin iktisadî hayata faal bir biçimde müdahale etmesinde, iktisadî gelişmeye bizzat kendisinin katılmak istemesi yanında, dış etkilerden özellikle Büyük Dünya Krizi önemli rol oynamıştır.

b- Bu dönemde en önemli gelişme iktisadî kalkınmanın ancak bir plan dahilinde meydana gelebileceğine ilişkin inancın hakim olması ve bunun tatbik sahasına konarak başarıyla uygulanması olmuştur.

82- Tanyeri, a.g.m, s. 110; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Nizamname-i Esası, Ulus Basımevi, Ankara 1936, s. 4.

83- Feridun Ergin, Para Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul 1983, s. 4.

84- İstatistik Yılığ, (1938-1939), C. 10, B.İ.U.M, s. 305.

85- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, S. 6, Haziran 1942(Tablolar Kısmı)

* Bu sistem daha sonra aleyhimize işlemiştir. Serbest ticaret sistemiyle, daha ucuza mal alabileceğimiz halde, Almanya mallarını bize dünya fiyatlarının çok üstünde satmaya başlamıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Fritz Neumark; Dış Ticaret Siyaseti, Çev: Sabri Ülgener, İ.Ü.Y. No: 68, İstanbul 1938, s. 122-124; Bilsay Kuruç; İktisat Politikasının Resmî Belgeleri, Ankara 1963, s. 100-101; Almanya'da Türk Ticaret Odası Mecmuası, S 9, Berlin 1938, s. 5.

86- Şükrü Suvla, "Avrupa Harbinin Türkiye Ekonomisine Akisleri", C.H.P. Konferanslar Serisi, Kitap 15, Ankara 1940, s. 9.

87- Selim Sabit Aykut, Rakamlarla Türkiye, B.İ.G.M, Ankara 1942, s. 314-315.

c-Bu dönemde iktisadî kalkınmada öncelikle memleketin özkaynakları değerlendirilmek istenmiş ve özellikle yabancıların elinde bulunan alt yapı tesisleri millileştirilmiştir.

d- Devlet yine bu dönemde takibettiği sağlam para politikasıyla, hem enflasyonsuz kalkınmayı başarmış hem de dış ticaretini devamlı aktifle kapatarak, kendine yeten iktisat anlayışını büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.

Kısacası 1939'lu yıllara gelindiğinde Türkiye iktisadî gelişme açısından geleceğe umutla bakar durumda idi.

I. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞININ TÜRK EKONOMİSİNE GENEL ETKİSİ VE HARP EKONOMİSİ HAZIRLIĞI

1.1 II. Dünya Savaşının Türk Ekonomisine Genel Etkisi

Lozan Antlaşması'ndan sonra 15 yıllık dönem içerisinde başarılı sayılabilecek bir iktisadi gelişme gösteren, 1929 Dünya ekonomik krizinin etkilerinden kurtulmaya başlayan Türkiye'yi 1939 yılında II. Dünya Savaşını olumsuz etkileri beklemekteydi.

1 Eylül 1939 tarihinde Adolf Hitler'in emriyle Polonya'ya karşı hücumu geçen Alman orduları tarihin en büyük savaşını başlatmıştır. Savaşta Türkiye'nin politikası 12 Mayıs 1939'da İngiltere-Türkiye ortak bildirisinde de kaydedildiği gibi, savaşa girmemek, olacaktır. Bu amaçla da 19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasına bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. (*)

İkinci Dünya savaşına iştirak etmeyen Türkiye, harp döneminde cereyan eden kanlı hadiselerden etkilenmemişse de özellikle malî ve iktisadi alanda çok büyük etkilere maruz kalmıştır. Zira II. Dünya Savaşı , Türkiye için elverişsiz bir zamana rastlamaktaydı.

Türkiye her zaman "savaş dışı politika takip etmesine rağmen muhtemel bir Rus - Alman saldırısı karşısında , genel politikalarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Savaş başta İnönü'yü ve hükümeti, değişik bir anlayışa sevketti ve halk siyasetinin şekillendirilmesinde kanun ve emir çok önemli farzedildi, otorite boşlukları giderildi, polisin yetkisi

*Bu antlaşmanın özeti şöyle idi:

1- Türkiye, bir Avrupa devletinin saldırısına uğradığında savaş çıkarsa, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardım edecektir.

2- Bir Avrupa Devletinin saldırısı sonunda savaş Akeniz'e intikâl ederse, her iki devlet birbirine yardımda bulunacaktır.

3- Yunanistan ve Romanya'ya verilen garanti nedeni ile, İngiltere ve Fransa bir üçüncü devlet tarafından saldırıya uğrarsa, Türkiye bu iki devlete yardım edecektir

4- Bunun dışında, İngiltere ve Fransa, bir Avrupa devletinin taarruzuna uğrarsa, Türkiye bu iki devlete iyilik isteyen bir tarafsızlık güdecektir.

5- Bu antlaşma sonunda, taraflar savaşa katılırsa, ancak birlikte mütareke ve barış imza edilecektir.

6- Süresi 15 yıl olan bu antlaşma sonunda, altı ay evvel tarafların isteği ile her defasında ,5 yıl olmak üzere uzatılabilecekti. Mussolini, bu garantiler üzerine yaptığı konuşmada, tabanca sistemi, ile garanti sistemleri yıkılacak diyordu. Hitler ise, Polonya'ya karşı verilen garantinin Almanya'ya karşı ve Türkiye'ye verilen garantinin, İtalya'ya karşı olduğunu söylüyordu. (Bkz. Tam metin; Ulus,20 Ekim 1939; Zeki Kunalp, İkinci Dünya Harbi'nde Türk Dış Siyaseti ,İstanbul 1982, s.94; Döküman ve fotoğraflarıyla I .ve II. Dünya Harbi Özeti, Eko Yay, İstanbul 1972, s.412, 413).

arttırıldı, askerî kanunları yürürlüğe koyarak erkekler askere çağrıldı" (1).

Böylece Türkiye, resmen açıklanmamasına rağmen, bir seferberlik ilân etmek zorunda kalmıştır. Bu durum karşısında, ordu mevcudu savaşın başında bir milyonu aşmış, savaşın ortasında ise bir buçuk milyonu bulmuştur.

Türkiye kıt kaynaklarıyla bu ordunun beslenme problemleriyle karşı karşıya olduğu gibi, savaş ihtimaline karşı eldeki malzeme ve silahların da yenilenmesi gerekmektedir. Zira; "ordunun donatımı iyi olmadığı gibi, ulaştırma olanakları da dardı. Orduda birbirinden farklı, 28 çeşit kamyon olduğu söyleniyordu. Tüm akaryakıt tanklarının depolama kapasitesi 100 bin tondu ve tam kapasitede kullanılmıyordu. Savaş içinde bu stok, ancak bir hafta yetecek dereceye kadar düşmüştü." (2). Neticede, silahlı kuvvetlerin, değişik malzeme isteklerinde artış görüldü. Hükümet bu ilave masrafi karşılamak için ek bütçe yaparak, Merkez Bankası'na para bastırmak zorunda kaldı. 1939'dan 1941'e kadar Türk bankaları çeşitli tiplerdeki depozitolarının %15'ini koruyabilmek için Merkez Bankası'na muhtaç kaldı. Ama Merkez Bankası sadece Maliye Bakanlığınca onaylanmış senetler için para ödemesi yaptı (3). Yine bu dönemde, bütçe kaynakları savaşın giderlerini karşılayabilmek için, sonuna kadar zorlandı. Nitekim savaş yılları içerisinde Millî Müdafaa Vekaleti'ne ayrılan tahsisat şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo 1: Savaş Yıllarında Millî Müdafaa'ya Ayrılan Pay

Yıllar	Ayrılan Pay (Milyon TL)	Genel Bütçe içinde oranı
1938	94.5	% 30.31
1939	17.3	% 43.32
1940	290.5	% 53.24
1941	322.5	% 55.44
1942	497.5	% 54.42
1943	542.5	% 52.52
1944	554	% 51.12
1945	248	% 40.88

(4)

1- Morris Singer, The Economic Advance of Turkey, 1938-1965, Turkish Economic Society Publications, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1971, s.7.

2- Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi, (1938-1945), Yurt Yayınları, Ankara 1986, s.227.

3- Singer, a.g.e, s.10.

4- Koçak a.g.e., s. 247.

Tabloda da görüldüğü gibi, Türkiye'nin zaten kıt olan bütçesinin yarısı Milli Müdafaa Vekaleti'ne gitmiştir. Bu durumdan etkilenecek olan sanayi yatırımlarıdır. Nitekim II. B.S.P'nin uygulanamamasında en önemli etken II. Dünya Savaşı olmuştur, diyebiliriz.

Bu arada, gerek endüstride, gerekse tarım sektöründe çalışan dinamik unsurlar, silah altına alındığından, üretici konumundan çıkarak tüketici durumuna düşmüşlerdir. Zaten o dönemde 1940 yılı tahmini rakamlarına göre 17.820.000 olan nüfusun 8.898.912 si erkek idi. Bunun da 4.626.000 'i 15-65 yaşları arasında olduğu düşünülürse , askere alınmaların büyük bir işgücü kaybına yol açtığı ortaya çıkar.

İşgücü eksikliğinden dolayı, Türkiye'de hububat istihsalinde önemli düşmeler meydana gelmiştir. Konjonktür Bülteni raporlarına göre, bu yıllarda buğday, arpa, çavdar, yulaf ve mısır istihsalı %50 oranında azalmıştır.

Örnek olarak 1938 yılı 7.946.417 ton olan genel hububat istihsalı, 1945 yılında ancak 3.765.893 ton olarak gerçekleşebilmiştir. Yine savaş dönemlerini en önemli kalemini teşkil eden buğdayda, 1938'de 4.278.815 ton olan istihsal, 1945'de 2.189.318 ton'a kadar gerilemiştir. (6)

Tarımda meydana gelen bu gerilemeler, Türkiye'nin dış ticaretine de olumsuz etki yapmıştır. Türkiye'nin dış ticaretinde birinci sırayı alan Almanya , savaş içinde olmasından dolayı , bu ülke piyasası eski ehemmiyetini kaybetmiştir. Bu durumun önemini göstermek için, şimdilik 1938 yılı ithalatımızın %70.5'nin, ihracatımızın %62'sinin Almanya ile gerçekleştiğini belirtmekle yetinelim (7).

Bu arada II. Dünya savaşının kısmen de olsa Türk ekonomisine bazı faydaları olmuştur. Bunlardan en önemlisi ihracatımızın büyük kısmını teşkil eden tarım ürünlerinin fiyatlarının daha önceki dönemlerinin üzerinde seyretmiş olmasıdır. Bunun sonucunda da dış ticaret hadleri lehimize dönmüştür. Bu sayede, Harbin sonunda Türkiye'nin elinde önemli miktarda altın ve döviz stok'u birikmiştir (8). Nitekim 1938 yılında 1.104.895 ton ihracat karşılığı 144.946.511 T.L girdisi olan Türkiye'nin

5- İstatistik Göstergeler , 1923 - 1990 , T.C.B.D.İ.E. , Ankara 1991 , s. 11 -13.

6- Konjonktür Bülteni (1938--1958), s. 5 - 7.

7- Feridun Ergin, Harp zamanında Devletin Ekonomiye Mühadalesi, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1942, s.230.

8- Salih Turan" Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar, Harp Ekonomisi , G.K.B.Y. İstanbul 1985 , s.193.

,1945 rakamları 309.538 ton ve 218.928.951 lira olarak gerçekleşmiştir.

Bir başka deyişle ,1938 de 131 olan ihracat eşyası fiyat endeksleri 1945'de 707'ye yükselmiştir (9). Tabii bu gelişmeler yalnız başına Türkiye ekonomisinin sıkıntısını karşılayarak güçte değildi ve harp özellikle halk kesiminde çok olumsuz etkiler yapmıştır. Hükümet de harp dönemini sarsıntısız atlatabilmek için, tabii olarak bazı iktisadi tedbirler almak zorunda kalmıştır.

1.2.- Harp Ekonomisine Geçiş.

1.2.1. Harp Ekonomisi Nedir?

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmese bile, bu savaştan iktisadi açıdan olumsuz olarak etkilenmesi kaçınılmazdı. Savaş başlayınca da, iktisadi politikasında yeni düzenlemeler yapmak zorundaydı. Gerçi daha önce 1929 Dünya Krizinden dolayı Türkiye, bu konuda bir takım tecrübeler de yaşamıştı ve muhakkak ki iktisadi buhranlarla harp ekonomileri arasında bir takım benzerlikler de mevcuttu.

Bunlar; emniyetin sarsılması, tedavülün bozulması ve hakiki kıymetin aşınması olarak sıralanabilir. Fakat yine de, iktisadi buhranla, Harb arasında çok önemli zıtlıklar mevcuttur. Siyasi buhranın neticesi olan harp'te herşeyden önce emtia azlığı dikkati çeker, zira, halk arasında çalışmağa kabiliyetli insanlarla normal olarak işlevini gören servet ve sermayenin azalması söz konusudur. İktisadi buhranda ise bunu tam tersi, yani emtianın bolluğu mevzu-u bahistir. Dolayısıyla iktisadi krizler muayyen durumlar'da devlet kontrolü gerektirirken, harpte ise tüm iktisadi hayatın devletin güdümüne girmesi söz konusudur (10).

Her şeyden önce harp , "askeri seferberlikle beraber hatta ondan daha çok evvel , malî ve iktisadi seferberliği icap ettirir. Yani taaruz veya müdafaa şeklinde , herhangi bir suretle bu kanlı dramda rol oynamaya çıkmış olan bir devlet , iktisadi imkanlarını en ziyade istifade edilecek şekilde bu işe tahsis etmelidir (11). Bu açıklamala paralel olarak , harp ekonomisi, "memleketin istihsâl mekanizmasını sivil ihtiyaçlardan ziyade, harp ihtiyaçları için çalıştığı, sermaye ve işgücünün harp istihsaline kanalize

9- Konjonktür Bülteni (1938 - 1958) , s.303.

10- H.Laufenburger, İktisadi Sahada Devlet Müdahalesi, Çev.Zekai Apaydın, Ahmet İlhan Matbaası, İstanbul 1941 s.134 .

11 - Bedri Gürsoy , "Harp Masraflarının İktisadi Manâsı" Siyasi İlimler , C. 15 , S.173 , Ağustos 1945 , s.266.

edildiği, kapitâl, iş gücü ve hammadde sıkıntısı çekildiği, ithalât imkânlarının azaldığı, stokların eridiği, ihtiyaçların şiddetlendiği ve karşılanamadığı, fiyatların yüseldiği, karaborsanın doğduğu bir iktisadî durum olarak tanımlanabilir." (12)

Asım Süreyya'ya göre, harp, zaten insan ve malzeme bakımından kıymetlerin yok olması demektir. Harp yüzünden iş kuvvetleri iş saha-larından ayrıldıklarından dolayı normal istihsalın azalmasına rağmen bir çok istihlâk maddeleri, bihassa seferber kuvvetlerin ihtiyaçları için daha geniş ölçüde sarf edilmesini icap ettirir (13). İktisadî hayatın birden bire böylesine alt üst olduğu durumda, devletin kontrolünün artması gayet tabii karşılanmalıdır. Nitekim bu konuda bir örnek verirsek, o dönemlerde li-berâl ekonominin öncüsü olan İngiltere, savaş dolayısıyla sermayeyi, işi ve işçiyi kontrol altına almıştır ve bir kanun çıkararak , "hususî şahısların elinde bulunan bütün fabrikalara, bankalara ve müesseselere el koymak, işçiye de istediği çalışma şartlarını kabul ettirmek selâhiyetini almıştır" (14).

Devletin harp zamanında iktisadî hayata müdahalesini destekleyen Emile Giraud , görüşlerini ; " muhtaç olunan şey, diktatörsüz diktatoryal kuvvettir " sözyle ifade etmiştir.

Ancak iktisadî hayatın sıkı bir şekilde kontrol altına alınmasının da, bazı mahzurları mevcuttur. Seyfi Kurtbek, harp döneminde bile, şahsî teşebbüslerin daha verimli olacağı kanaatindedir ve ona göre, "idarecilik, suistimallere sebep olabilir. Fakat harp ekonomisi, kudretli teşkilât, disiplin ve bütün unsurlarla aşılacak fedakarlık ruhu ile bu kötülükleri tamamen kaldırılmasa bile, epeyce tahdit edebilir. Elemansız teşkilâtı zayıf bir devletçilik yalnız harp ekonomisini kurmakla aciz kalmaz, normal yaşayışı bozduğu için buhrana sebep olur" (15).

Neticede harp zamanında devlet kontrolü artsın veya artmasın, psikolojik olarak iktisadî hayatta bozulmalar olacak ve suistimaller, stokçuluk, karaborsa gibi istenmeyen durumlar meydana gelecektir. Bunları önlemek görevi ise, yine devlete düşecektir.

Burada bir diğer önemli mesele, Türkiye savaşa girmediği halde niye

12- Gıyas Âkdeniz, "Harp Ekonomisi ve Dış Ticaretimiz", Türk Ekonomi, C.9, s.97.

13- Asım Süreyya Harp ve İktisadî Bünye, Ulus, 17.10.1939.

14- M.Zekeriya Sertel; "İngiltere Üç Saatte Rejim Değiştirdi", Tan, 25 Mayıs 1940.

15 - Mirkine Guetzvitch , "Harp Hükümeti " , çev : Osman Derinsu , Siyasi İlimler, C. 10 , S.112 , s. 226.

harp ekonomisi uyguladığıdır? Singer'e göre; "Türkiye coğrafi konum itibari ile stratejik bir mevkide bulunması sebebiyle, daha üstün bir güçle yapılabilecek istilayı geçiştirebilmek için, enerjisinin büyük bir bölümünü ayırmak zorunda kalmıştı ve politik olarak ayakta kalma çabası içinde ekonomisini kullanmak zorundaydı (16).

Ünlü iktisatçı, Neumark, bu konuda farklı düşünmektedir. O'na göre, Türkiye'de harbe giren devletler için kullanılan "harbin meydana getirdiği zararlardan" bahsetmek mümkün değildir.

Yine Nuemark'a göre, Türkiye için sözkonusu olabilecek," ancak harp kayıplarıdır. Bunlar ise ezcümle: seferberlik tedbirleriyle, bu tedbirlerin Milli ekonomi ve devlet bütçesi bakımlarından doğurdukları, ağır yüklerden, sınıai tehzizatın gerekli olan yenilenmesi imkanının yokluğundan ileri gelen yıpranması ve nihayet enflasyonun tevlit ettiği her çeşit meş'um neticelerinden ibarettir" (18).

İsmail Hüsrev Tökin de, Türkiye'nin uyguladığı politikaya, harp ekonomisi yerine, müdafaa ekonomisi adını vermektedir. O'na göre, müdafaa ekonomisi, iki kademeli bir realizasyonun siyasetini teşkil eder. Tedbirlerin verdiği afâki neticeler, ekonomide bir bünye istihalesi tevlit ettiğinden, istihaleden sonra meydana gelen yeni münasebetler sistemi, yeni bir nizamdır. Bunu zıddı, barış ekonomisi nizamıdır. Müdafaa nizamını barış nizamının esaslı farkı, kayıtlı ve otoriter sistem olmasındandır" (19).

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında uyguladığı, iktisadî politikanın adı, ister harp ekonomisi, isterse müdafaa ekonomisi olarak kabul edilsin, ortada bir gerçek vardır ki o da, Türkiye bu savaştan dolayı iktisadî zorluklar içindedir. Bu zorluklar da, devletin ekonomiye müdahalesini gerektiriyordu. Zaten, 1930 yılından sonra uygulanan politika ile devletin iktisadî hayatta etkinliği artmıştı. Fakat, durum yine de çok farklıydı. Aslında, harp ekonomisine ilişkin iktisadî plân ve programların barış zamanında gerçekleştirilmesi gerekliydi. Nitekim, H.Atıf Kuyucak'ın da dediği gibi, "Harp vaziyetini sulh zamanında hazırlamanın lüzumunu idrak eden memleketler, çok senelerden beri, iktisadî faaliyetlerini tek bir gayeye harp halinde iktisaden kuvvetli olmak gayesine istihdaf ederek, tanzim ediyorlardı"

16- Seyfi Kurtbek, Harp ve Ekonomi, İnci Kitabevi, İstanbul, 1942, s.97-98.

17- Singer, a.g.e. s.21.

18- F.Neumark: "Türkiye'de Harp Sonu Maliye Meseleleri". İktisat Fakültesi Mecmuası, C.7, S. (1-4), Ekim 1946, s.77-78.

18- İ.Hüsrev Tökin, Müdafaa Ekonomisi, Ankara 1940, s.22.

(20). Avrupa da harp başlayınca, Türkiye iktisadi yapısında bir düzenleme yaparak harp ekonomisi kurallarını tatbik mevkiine koymuştur.

1.2.2 Türkiye 'de Teşekkül Ettirilen Harp Ekonomisi

Kurumları

Savaş başlamadan, Türkiye savaş ekonomisine geçmek için bir takım hazırlıklara başlamıştır. Gerçi bu konuda istatistiklerin yetersiz ve güvenilmez oluşu önemli problemler oluşturmaktaydı. Daha 1938 yılında dışarıdan uzmanlar getirtilerek, Frederic Benham başkanlığındaki hey'ete, "Hayat Pahalılığı ile Mücadele" adlı bir rapor hazırlattırılmıştır. Daha sonra İktisat Vekâletine sunulan bu raporda, hayat pahalılığını düşürmek için alınması gereken tedbirler sıralanıyordu (21).

Bu rapordan sonra, savaş ekonomisiyle ilgili olarak yapılan diğer hazırlık, Ş. Süreyya Aydemir'in öncülük ettiği ve 4 Eylül 1939'da İktisat Vekili Hüsnü Çakır'a sunulan "Müdafaa Ekonomisi Hakkındaki Rapor" dur. Bu rapor daha sonra Başvekâlete gönderilmiştir.

Bu raporun mahiyeti hakkında, Aydemir bize şu bilgileri vermektedir: "Bu inceleme yalnız bir rapordan ibaret değildi. Bununla beraber, İktisadi Müdafaa Servisi hakkında tamamlayıcı bir inceleme, bu servise ait teşkilât şeması ve bir de 6 Eylül tarihli bir İktisadi Müdafaa Kanunu tasarısı sunulmuştu. Bu raporlarımız, müdafaa ekonomisi meselesinin doğuşu ile müdafaa ekonomisinin başlıca meselesi olan;

- Memleketin sulh kudretini,
- Memleket savaş kudreti konularını, hareket noktası olarak inceler"

(22). Raporda sınaî, ziraî, ulaştırma, ticarî, malî seferberlikler ele alınmıştır. Bu raporlar, Millî Korunma Kanunu'nun da temelini teşkil edecektir.

Müdafaa Ekonomisi uygulamalarda temel iki hedef vardır. Bunlar ;

- a. Memleketin iâşesini sağlamak
- b. Bir milyon'a yakın asker beslemenin vermiş olduğu maddî külfetleri çeşitli yollardan karşılamaktır.

Zaten bu hedefleri gerçekleştirebilmek için yapılacak bir takım düzenlemeler de kendiliğinden müdafaa/harp ekonomisine geçişi

20- H.Atıf Kuyucak, Radyo İktisat Konuşmaları, No:18, Alaaddin Kral Matbaası, Ankara 1944. s.7.

21- Ş.Süreyya Aydemir, İkinci Adam ,IV.Baskı, Remzi Kitabevi İstanbul 1979, s.209 .

22 a.g.e. s. 211-212.

sağlayacaktır. Zaten bu dönemlerde Türkiye için harbin getirdiği karmaşık problemlerden ziyade, artan masrafların finansmanını ve işe meselesini halletmek öncelikli bir seçim olmuştur.

Bu amaçla, 19.2.1940 tarihinde kabul edilen Millî Korunma Kanunu'nun (daha geniş incelenecektir) hükümete verdiği, halkın ihtiyaçlarıyla ilgili olarak iktisadî ve ticarî hayatta bulunmak üzere devlet müesseseleri kurabilme yetkisine dayanılarak, 14.2.1941 tarih ve 102 sayılı kararname ile bir İşe Müsteşarlığı kurulmuştur (23). Bu teşkilata 17.8.1940 tarih ve 2/14203 sayılı İcra Vekilleri Hey'eti kararı ile tasvib edilip, 48 sayılı Koordinasyon Heyeti kararı ile kabul edilmiş bulunan Flat Murakebe Teşkilatı kadrosu da ilave olunmuştur (24). Ticaret Vekaletine bağlı olarak, 94 kişiden oluşan bu müsteşarlık, dar kadrosuyla işe işlerinin yürütülmesinde alâkalı vekaletlerle irtibatı, memleketin işe ihtiyaçlarının icabettirdiği şekilde ithal, ihrac-stok ve tevzi işleri ile istihlakın tanzim ve plânlamasını üzerine alıyordu (25).

Yine bu müsteşarlık, aynı günlerde kurulan Petrol Ofisi, Ticaret Ofisi ile Toprak Mahsulleri Ofisi'nin vekaletteki işlerini yürütecekti. Bunlardan Petrol Ofisi, 12.2.1941 tarihli 2/15169 sayılı kararname ile yürürlüğe girmiştir. Petrol Ofisi'nin görevleri arasında; türlü petrol ve ürünlerini satın almak, satmak, yurt dışından ithâl etmek, memleketin çeşitli yerlerinde stoklar vucuda getirmek, nakli için gerektiğinde her türlü nakil vasıtalarını kiralamak, tasfiyehaneler tesis etmek, ve bunları işletmek mevcuttu (26).

Petrol Ofisi kurulmasından iki gün sonra 14 Şubat tarihinde 2/15170 kararname ile Ticaret Ofisi, 2/15191 numaralı kararname ile de Toprak Mahsulleri Ofisi vucuda getirilmiştir.

Bunlardan Ticaret Ofisi, her türlü işe maddesini satın almak satmak, ve ithalat, ihratacını yapmak, muhtelif mahallerde stoklar vucuda getirmek, bunların nakli için her türlü depo, kap, zarf ve nakil vasıtalarını inşa etmek, kiralamak, icabında satmak yetkisine sahipti (27). Yine Ofis, gerektiğinde muayyen maddelerin istihlâl veya ithal, işletme ihrac veya dağıtım için, hükmi şahıslar kurabileceği gibi, bu işleri mevcut müessesat veya birliklerine de yaptırabilecekti (28).

23- Resmî Gazete, 18 Şubat 1941- (4737).

24- Düstur, 3. Tertip, C 22 s 269.

25- a.g.e, s.268.

26- Düstur a.g.s. s 271-273; Resmî Gazete, 18 Şubat 1941 (s. 4737) ;Vatan, 13.2.1941.

27-Düstur, a. g. s. s. 274-275, Resmî Gazete, 18 Şubat 18 Şubat 1941, (s. 4337).

28- a. g. e. 275.

Toprak Mahsulleri ofisine gelince, diğer kurumlardan farklı olarak, bu kurum hükmi şahsiyeti haiz ve 3491 ve 3460 sayılı kanunlar dairesince mali ve idari muhtariyete sahipti. Ofis Ticarete bağlı olup sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmişti (29) Ofis'in başlıca vazifeleri şunlardı:

- a- Buğday ve sair hububat müstahsil ve müstehliklerinin himayesi
- b- Silo ve ambarlar iktisap ve inşası, bunların işletilmesi
- c- Uyuşturucu maddeler inhisarlarının işletilmesidir"(30).

Böylece hükümet savaşa girilsin veya girilmesin, bu dönemde eldeki ordunun ve halkın en büyük problemini teşkil edecek olan iâşe meselesini bu kurumlar vasıtasıyla halletme yoluna gitmiştir. Fakat bu kurumların tesisi Avrupada harp başladıktan 1.5 yıl sonra olmuştur ki, devlet belki haklı, belki haksız bir güven ve huzurla İâşe Müsteşarlığını hazırlamakla meşguldür. Maalesef teşkilatlarda büyük teşkilatsızlık hüküm sürmektedir. Aydemir'in de belirttiğine göre; her gün enaz 1000 ton halk ve 1000 ton ordu ihtiyacı hububat ve yem maddelerinin anbarlara stoklanması planlanan İâşe Müsteşarlığına teşkilatsızlık yüzünden her akşam tedarik cetvellerinde bir günde ve bütün yurttan ancak 2 ton stoklama yapılabilmektedir (31).

Kısacası devlet İâşe işlerine yeterince hazırlıklı ve erken başlayamamıştır. Bunun sıkıntılara da savaşın ilerleyen yıllarında, büyük ölçüde hissedilmiştir.

1.2.3 Maliye Politikasında Yapılan Değişiklikler.

1.2.3.1. İç İstikrazların Arttırılması.

Savaş dönemlerinde İâşe darlığı yanında, diğer önemli bir problem de savunma harcamalarından dolayı artan masraflardır. Bütçeye büyük yük olan bu masrafların karşılanabilmesi için devlet temelde iki yol izlemiştir. Bunlar da iç istikrazların yapılması ve mevcut vergilerin arttırılmasıydı.

İç istikrazlar çeşitli zamanlarda çıkarılan Tasarruf Bonoları ile yapılmıştır. Bu konuda kriz döneminde halkı milli tasarrufa yöneltmek için 1711 sayılı kanunla kurulmuş olan Tasarruf sandıkları tecrübesi de mevcuttu (32). Devlet bu dönemde de aynı yolu takip etmiştir ve 6. Haziran 1941 tarihinde 4058 sayılı kanunla Tasarruf Bonoları, 4060 sayılı kanunla da yüzde beş faizli Hazine tahvilleri ihracına dair kanun çıkarılmıştır.

29- Düstur, a. g. s, s. 22.

30- a. g. e. s.253.

31- Aydemir, İkinci Adam, s. 203-204.

32- Sait Emin Özbek, Tasarruf: Ekonomi İlimindeki Yeri Türkiye'de Tasarruf Hizmetleri, Ankara 1937, s.85.

Hazine tahvilleri altı aylık faiz kuponlarını muhtevi ve % 5 faizli idi. Banka ve şirketler Merkez Bankasına yatırmakla mükellef oldukları depozitolarına karşılık olarak bu tahvillerden almak zorundaydı. Yine kanuna göre, "Umumi veya mülhak bütçe ile idare edilen dairelere, hususi idare ve belediyelere ve sermayesi bunlar tarafından temin olunan mütedavil sermayeli teşekküller ve 3659 numaralı kanuna tabi müesseselere ve imtiyazlı şirketlere aid tekaüd sandıkları veya tekaüd ve yardım sandıkları ödeyecekleri tekaüd aylığı veya tazminatına ve yapmağa mecbur oldukları yardımlara ve normal idare masraflarına kâfi miktardan fazla paralarını" hazine tahvillerine yatırmağa mecbur tutuluyordu (33).

Hazine tahvilleri çıkarılması ile aynı güne rastlayan Tasarruf bonoları 25 milyon liralık olarak piyasaya sürülmüştür(34). Bu bonoların çıkarılmasının sebepleri hakkında, Maliye Vekili, Fuat Ağralı şu beyanatta bulunmuştu:

"Bir çok devletlerin bugün harp halinde bulunması, harp haricinde kalan devletlerin de iktisadi vaziyetler üzerinde mühim tesirler yapmaktan hâli kalmamıştır. Bu tesir, memleket müdafaasını istilzam ettiği bütün tedbirleri vaktinde almak kararında bulunan bizim için, müdafaa masraflarını artması bakımından,* tabiatı ile daha büyük olmuştur.

Tasarruf bonoları, parasını elinde tutan tasarruf erbabına yüksek faizli çok müsait bir plâsman teşkil edecek, aynı zamanda, her gün daha çok artan ve hepsini normal bütçe dahilinde temini mümkün olmayan Milli Müdafaa ihtiyaçlarımızı kısmen karşılayabilecektir. Bilhassa 5 ve 25 liralık küçük küpürler sayesinde tasarruf fikrinin temayülünü vatandaşlar arasında daha çok yayılmasına da bu bonoların mühim yardımı olacaktır" (35).

Fakat 25 milyon liralık ilk tasarruf bonoları yeterli görülmeyip, daha sonra 25.12.1941'de 4120 sayılı ek kanunla 50 milyon'a (36) ve 8.6.1942'de de 4195 sayılı kanunla da 75 milyona çıkarılmıştır (37).

Çıkarılan tasarruf bonoları, toplumun her kesimine hitap edebilecek şekildeydi. 100-500-1000 liralık olduğu gibi, 25 hatta 5 liralık küpürleri

33- Düstur, a.g.s C. 22, s. 1305.

34- Düstur, a.g.s, s.1303.

*Örnek olarak 1940 yılı gideri olarak 262.312.140 lira olarak kararlaştırılan bütçeye daha sonra fevkalade tesisatlarla sadece Milli Savunma için 147.924.000 lira harcanmıştır. Bu tahsisat diğer bütün harcamalardan fazla idi. (Bkz: Ertuğrul Baytar, 2. Dünya Savaşı içinde Türk Bütçeleri M. B. T. K.Y, No: 195, Ank. 1987 s. 39-41.

35- Ayın tarihi, S. 92, Temmuz 1941 s. 25, Ulus, 18 Temmuz 1941.

36- TMMM Kavanin Mecmuası, D.6, C. 22, s. 153 Düstur, a.g.e s. 1565.

37- Resmî Gazete, 8 Nisan 1942, s. (5078).

vardır. Bunlar halka kolaylık olsun diye 5-6 ve 12 aylık vadeli. 3 aylık vadelerin faiz oranı % 4,6 aylık olanların yüzde 5, 12 aylık olanların faizi ise, yüzde 12 idi (38) Tasarruf bonolarında bir başka cazip tarafı, herkesin parasının faizini peşin olarak almasıydı. 94 lira veren şahıs 100 liralık bono'ya sahip olabilmekteydi (39).

"Tasarruf bonoları için devlet mühim muafiyetler tanımaktadır. Evvelâ bu bonolar bütün bankalar tarafından ibraz edildiği anda yüzde yarım faiz farkıyla, iskonto edilebilmekte, böylece arzu edildiği anda paraya tahvili imkân dahilinde girmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan, bonolar borsadaki kote kıymetler arasında ithal edilmiştir. Yani bonoların borsada alınıp satılması mümkündür. Gene tasarruf bonoları, devletin bütün vergi ve resimlerinden muaf tutulmuştur (40).

Bu bonolara rağmen, artan masraflar karşılanabilmiş değildir. Bu durumda hükümet, tekrar 1.9.1942 tarihinde, 4275 sayılı kanunla Milli Müdafaa İstikrazı adı altında yeni bir iç borçlanmaya gitmiştir. Bu kanuna göre de, hükümet 150 milyon liralık limiti üzerine almış ve 1942 yılında da 40 milyon liralık tahvil çıkarmıştır (41).

Bu borçlanmanın diğer borçlanmadan farkı hakkında, Fuat Ağralı T.B.M.M.'de şöyle izahatta bulunmuştur:

"Milli Müdafaa İstikrazının evvelki istikrazlardan farklı olan tarafı, tranşların miktarı ve zamanının tayini hükümete bırakılmış olmasından ve erken tediye için emsaline nazaran biraz daha kısa bir müddet derpiş edilmiş olmasından ibarettir. Bu ufak farklar da, bu istikrazın, evvelkilere nazaran miktar bakımından yüksek olmasından ibarettir.

Milli Müdafaa İstikrazının diğer bir hususiyeti de, bu istikraza ait tahvillerin, iştirak hususunda, tasarruf bonolarını ödenmiş olan faizleriyle birlikte, nakit makamında kabul olunması, keyfiyettir. Bu suretle, Milli Müdafaa'ya ait kısa vadeli istikraz şeklinde, tasarruf bonolarına ve uzun vadeli istikraz bonolarına, yani birinden diğerine geçilmekle ve dilediğini tercih etmekle vatandaşlara imkân temin edilmiş oluyor" (42).

Milli Müdafaa İstikrazını ilgi görmesi için, basın tarafından da hum-

38- Kavanin Mecmuası, D.6, C 23, s 728.

39 Abidin Daver, "Tasarruf Bonoları Türk Sulhünün Koruyucularıdır", İkdâm, 19 Temmuz 1941; Hüseyin Sami, "Yeni Bir Olgunluk İmtihani", Ulus, 22 Temmuz 1941.

40- Asım Us Tasarruf Bonoları, Vakit, 29 Temmuz 1941; Ulus 19 Temmuz 1941.

41- Kavanin Mecmuası, C.23, s.834-835; Esat Tekeli "Milli Müdafaa İstikrazı", Ulus 18 Mart 1944.

42- Maliye Vekilimiz Milli Müdafaa İstikrazına Dair Bir Demeç Yaptı", Ulus, 20.6.1942.

malı bir propaganda faaliyeti başlatılmıştır. Bu konuda Falih Rıfkı Atay, "Milli Müdafaa tahvilleri bir nevi hürriyet ve İstiklâl sigorta senetleri gibi de telâkki olunabilir. Çocuklarımıza saklamayı düşündüğümüz son yedek akçeyi dahi Millî müdafaa tahvillerine vermenizi tavsiye etmekle, hükümet, hem sizin manevî bir şeref, hem çocuklarınızın maddî bir imkân kazanacağını biliyor. Hükümete inanmakla, şimdiye kadar kazandığınızı kazanacaksınız. Millî Müdafaa tahvillerini süratle satılışı, Türkiye'de millî birliğin ve bilhassa istiklâl müdafaası uğrunda, Millî birliğin yeni bir imtihanı olacaktır. Bunun değerinin de, ne kadar büyük olduğunu düşüncesi ve duygusu yerinde Cumhuriyet vatandaşlarına izah etmeye lüzum bile yoktur" (43) diye yazmaktadır.

Millî Müdafaa tahvillerinden ilk bir ay içinde 40 milyon liralık çıkarılmıştı. Bunların 12 milyon liralık bölümü ikramiyeli olup, yüzde 5 faizli idi; diğer 28 milyon liralık bölümü ise yüzde 7 faizli idi. Daha sonra, bu tahvillere ek olarak, 31.3.1944, 31.5.1945 ve 30.11.1945 tarihlerinde üç tertipte 95 milyon liralık yeni tahviller çıkarılmıştır (44).

Bu tahvillerin, beher küpürü, 100 lira olup faiz'i yüzde 7 idi. Fakat satış fiyatları tahvillerin kıymetlerinden az olduğu için reel faizi, % 7.36'yi buluyordu (45). Yine, bu istikrazın faizleri ve ikramiyeleri beş yıl içinde, tahvil bedellerinin ise on yıl içerisinde tediye edilmesi gerekmektedir, aksi takdirde, bu tarihten sonra hazine lehine zaman aşımına uğrayacaktı (46).

Bu istikrazlardan devlet önemli bir gelir elde etmişse de, bonoların, kısa vadeli olmasından dolayı ödenmesinde güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu yüzden devletin, Merkez Bankasına olan borçları artmış, emisyon şiddetlenmiştir. Nitekim, "1938'de tedavüldeki para hacmi 280 milyon lira iken, 1946 yılında bu miktar 900 milyon liraya ulaşmıştır. Hazine bonolarına karşılık çıkarılan paralar, silahlı kuvvetlere sarf edildiğinden paranın istişare gücü de devamlı olarak düşmüştür" (47). Bu durumdan paralarını bonolara yatan vatandaşların zarar ettiği malumdur. Toptan eşya fiyat endeksleri 1938'de 100 olarak kabul edildiğinde 1943'te 590 1945'te ise 444.3'ye yükseldiği gözönüne alınırsa (48), bonoların %7'lik faizlerinin enflasyonun çok altında kaldığı bir gerçektir.

43- Falih Rıfkı Atay; "Millî Müdafaa Tahvillerini Niçin Almalısınız", Ulus 15 Eylül 1942.

44- H.Üren Arsan, Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde İç Borçlar, A.Ü.S.B.F.Y, Ankara 1961, s.23.

45- Ebak Tekeli; "Millî Müdafaa İstikrazı", Ulus, 18 Mart 1944.

46- Kavanın Mecmuası, a.g.s s.834.

47- M.Öğüt Yazman, Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1973, s.139.

48 T. C. Merkez Bankası Üç Aylık Bülteni, No:76-77, Temmuz- Aralık 1950, Ankara 1951, s. 77.

1.2.3.2. Vergilerde Yapılan Düzenlemeler

Devletin, artan masrafları karşılamak yolunda takibettiği ikinci yol, sisteme dokunulmadan, gelir arttırıcı vergi zamları yapma olmuştur. Bu konuda ilk olarak 20.3.1940 tarihinde Maliye Vekilliğince hazırlanan, "Fevkalâde Vaziyet Dolayısı ile Bazı Vergi ve Resimlerine Zam İcrasına ve Bazı Maddelerin Mükellefiyet" Mevzuuna Alınmasına Dair" adlı kanun Layihasında, zamları gerektiren sebepler hakkında şunlar belirtiliyordu;

"Avrupa harbinin ihdas ettiği buhran, bir taraftan Millî müdafaa masraflarını arttırmak, diğer taraftan da bu masrafları karşılayan membaları verimini azaltmak gibi, malî muvazeneyi sarsan, iki tesir husule getirmiş ve yalnız harp halinde bulunan milletleri değil, harb harici ve bitaraf memleketleri de, Devlet, ihtiyacını temin için fevkâlade tedbirlere müracaat etmek zaruretinde bırakmıştır.

Buhran devrelerinde, normal ve fevkâlade masrafları karşılamak için vergi membalarından da istifade edilmesi bir zarurettir. Avrupa harbi başladığından beri, İtalya'da, Yugoslavya'da, Yunanistan'da ve daha bazı memleketlerde kazanç istihlâk ve hatta sermaye üzerine muhtelif vergiler vaz edilmiş veya mevcut vergilere zam yapılmıştır. Bizde gümrük resmini ve ithâl sırasında alınan vergi ve resimlerin hasılatında bu seneden itibaren görülen tenakus 1940 bütçesini tevzin edebilmek için bazı vergi ve resimlere bir miktar zam yapılmasını ve bazı mükellefiyetlerin tevsiini zaruri kılmıştır" (49).

Alınan kararlar neticesinde hükümet, kazanç, muamele ve bir çok istihlâk maddelerinin vergilerinin oranlarını arttırmıştır. Savaş döneminden önce, "Türkiye'de faaliyette bulunan anonim ve eshamlı şirketler karları üzereinden % 11 kazanç vergisine tabi idiler. (50), Bu oran 2395 sayılı kanunla önce % 15'e, çıkarılmış olup, 3828 ve 4040 sayılı kanunlarla yüzde ellişer zam görmüştür (51).

Yine, "âdi komandit, limited, kollektif ve kazanç dağıtan kooperatif şirketlerinin sâfi kazançlarından 10.000 liraya kadar olan kısmı için, %15; 20.000 liraya kadar % 20, 50.000 liraya kadar %25; ve fazlasından %30 mütarakki vergi alınmaktaydı" (52). Bu vergilerin oranı da 3828 sayılı ka-

49-T. B. M. M. Z. C. D. 6, Sıra Sayısı 135. s.1.

50- Feridun Ergin, "Türkiye Harp Maliyesi" (1939-1942), İktisat Fakültesi Mecmuası, C.4, S.2 İkinci Kanun 1943, s. 155.

51- Düstur, Tertip 3, C 21, s. 877 ; Resmi Gazete, 30.5 1942 (S. 5119).

nunla % 50 arttırılmıştır. Bu arada gelir vergisine tabi olupta kazancı gayri safi hasıla üzerinden vergilendirilen mükelleflere aynı kanuna göre, vergilerine % 25 ve seyyar satıcıların için % 10 zam yapıldı (53).

Bütün bu vergiler, tekrar 29.5.1941 tarih ve 4040 sayılı ve 27.5.1942 tarih ve 4226 sayılı kanunlarla tekrar gözden geçirilerek arttırılmıştır (54).

Savaş yıllarının diğer önemli bir vergi kaynağı da, istihlak vergileri idi. Bu dönemde devlet hemen hemen bütün istihlak vergilerini arttırmıştır. Buna örnek olarak, halk için en önemli maddelerin vergisi, 3828 sayılı kanunda şekerde 7 kuruş, çay ve kahvede 20 kuruş idi (55). 31.5.1941 tarihli 4040 sayılı kanunda ise kahvenin istihlak vergisine 25 kuruş, çayın vergisine de 40 kuruş zam yapılmıştır (56). 22 Kanunsani 1942 tarih ve 264 sayılı Koordinasyon Kararı ile şekerin vergisi 45 kuruş arttırılmıştır (57). Daha sonra çay ve kahve inhisar altına alınmışsa da savaş sonunda çay fiyatları 1300 ile 1700 kuruşa, kahve fiyatları, 675 kuruşa ve şeker fiyatları da beş liraya kadar çıkmıştır (58).

Bundan başka iplik, çimento, yün, benzin ve daha bir çok maddenin vergi tarifeleri 3828, 4040, 4041, 4415,4430,4375,4565 sayılı kanunlarla zamlanmıştır (59).

Bu vergilerden, köylü vatandaşlar da nasibini almıştır onlar da Hayvan vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi (daha sonra incelenecektir) gibi vergiler ödemekle mükellef hale getirilmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi, Müteşebbis sınıfının fevkalâde kazançlarından alınan Varlık Vergisi gibi vasıtasız olarak alınmaktaydı (60).

Fevkalâde vaziyet dolayısıyla, konan vergiler, bütün toplum katmanlarına, yeni yükler getiriyordu. Kişiler, ödemekle mükellef oldukları vergileri ödemezse, çeşitli cezaî hükümlerle karşılaşmaktaydılar. Bunlar suça göre beş kat vergi cezası (Muvakkat 2. mad/4226) 6 aydan, 3 yıla kadar hapis, müsaadere (1 mad/4226) gibi cezalardı .

52-Ergin, "Harp Maliyesi", s. 155-156.

53- T. B. M. M. Z. C. D.6, C.11 s 150-158.

54- Kavanın Mecmuası D.6, C.22, s 307321; ve C.23, s 241-248; "Fevkalade Vaziyet Dolayısıyla Vergi Zamları, Vatan, 1 Haziran 1941.

55-Düstur, 3. Tertip, C.23, s. 842-843.

56- Kavanın Mecmuası, D.6, C.22 s. 311.

57- Düstur, 3. Tertip, C.23, s. 215.

58- Ergin, "Harp Maliyesi" s. 158; Kenan Bulutoğlu, Türk Vergi Sistemi, II. Baskı, Fakülteler Basımevi, İstanbul 1977, s. 9.

59- Ergin, a. g.m., s 155-159.

60- Muzaffer Egesoy, Cumhuriyet Devrinde Vasıtasız Vergiler (Daktilo Edilmiş Tarihsiz Metin), s. 18.

Bu dönemde, vergilere yapılan zamlar ve yeni vergiler ihdas edilmesi sonucunda Türkiye'nin Genel Bütçesi ve Vergi gelirleri şöyle gerçekleşmiştir.

TABLO: 2 Savaş yılları vergi gelirleri:

Yıl	Genel Bütçe	Gelirleri Vergi Gelirleri %	Bütçeyi Karşılama oranı
1939	389.771	196.243	50
1940	539.959	231.506	43
1941	639.692	313.164	49
1942	978.133	730.457	75
1943	1.031.496	758.201	73
1944	1.017.155	835.389	82
1942	658.759	522.976	80

(61)

Yukarıdaki tablodan da görülmektedir ki, İkinci Dünya Savaşı yıllarında devletin vergi gelirlerinde, önemli artışlar olmuştur. 1944 yılında, 1939 yılına göre artış neredeyse 4.5 kat fazladır. Bu artışlar, yapılan vergi zamları ve yeni vergiler ihdas etmek suretiyle, meydana getirilmiştir. Yine vergilerin bütçeyi karşılama oranı %80'ler civarında seyretmekte olduğunu görmekteyiz. Bu durum da harp dönemi krizinin en çok halk tabakalarına yansıdığına bir göstergesidir.

Yine savaş dönemi uygulamaları, Türk vergi sistemini oldukça karmaşık bir hale getirmiştir. Bunun neticesinde savaşın sonunda vergi sistemimizde bir takım düzenlemelere gidilmiştir. "Gerçi Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi ve İhracat Vergisi daha harp yılları içinde kaldırılmıştır. Harp sonunda da istihlak vergisi kaldırılarak, muamele vergisi bünyesine katılmıştır. Ayrıca savaş sonrasında ücretlerinin vergilerinde bazı muafıklar da kabul edilmiştir (62).

1.2.3.3 Uygulanan Para ve Fiyat Politikası

Hükümet, savaş çıkınca, 1930 yıllarından sonra uyguladığı sıkı para politikasını, devam ettirme yoluna gitmiştir. Amaç, Türk lirasının yabancı

61- 1923-1983 Cumhuriyet Dönemi İstatistiklerle Türkiye, T. T. S. D. T. O. ve T. B. B. Ankara 983, Tablo 20.

62- Bulutoğlu, a. g. e, s. 10.

paralar karşısında değerinin yüksek tutulması idi.

Bu politika çerçevesi içerisinde, ilk önce 20.2.1930'da 1567 sayılı kanunla kabul edilen, ve daha sonra da 21.00,2686,3336 sayılı kanunlarla süresi uzatılan, "Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu'nun süresinin üç yıl daha uzatılması yoluna gidildi. Bunun gerekçesi ise şöyle ifade ediliyordu:

"Mezkur kanunun, meriyet müddeti zarfında döviz takyidatı vaz eden bütün memleketler bu kayıdları gittikçe şiddetlendirmişler ve bilhassa son Avrupa harbine kadar, serbest rejime tabi olarak kalan bazı memleketler de şiddetli döviz takyidatı vazına mecbur kalmışlardır.

Binaenaleyh, bu vaziyet karşısında, 1567 numaralı kanunun meriyetindeki zaruret devam etmekle bulunmuş ve mezkur kanunun daha üç sene müddetle temdidini, paramızın kanunî istikrarı bakımından zaruri görülmüştür" (63).

Para konusunda hükümetin hedefi, döviz elde tutmak ve paranın değerini muhafaza etmek şeklinde formüle edilebilir. Bu hedefi gerçekleştirmek için, 1940 Bütçesinde, bu konuda yapılan uygulamalar hakkında, şunlar belirtiliyordu.

"İngiltere ve Fransa'dan sağlanmış bulunan 15 milyon Sterlin altın istikrazı*, Merkez Bankasına depo edilmiş ve Milli paranın değerinin korunması için saklanmıştır. Ödemeler dengesinin istikrar içinde olması ve bu konuda alınan önlemleri değerlendiren yabancı ticarî çevreler, Türk parası ile satışlar yapmayı, sözleşmeler yapmayı, borsa resmî kurları ile yapılacak ödemelerde, Türk malı alımlarında alacaklarının bu yolla transferini kabul etmişler ve son yapılan istikrazlarda bu ödeme koşulları ile sonuçlanmıştır" (64).

Görülüyor ki, Türkiye dövizini elden çıkarmamak için ödemelerini malla vermeyi taahhüt ediyordu. Fakat bu konuda bazı problemler mevcuttu. Bunlardan en önemlisi, Türk parasının eşyaya karşı alım gücü, daha harpten önce yüzde 40 oranında düşmüştü. Fakat uygulanan sunî tedbirlerle; kontenjan, kliring, takas ve ithalatın tahdit edilmesi gibi politikalarla

63- T. B. M. M. 2.C "Türk Parasını Kıymetini Koruma Kanunu Müzeyyel Kanun Layihası ve İktisad ve Maliye Emcûmenî Mazbataları (1/523) S. Sayısı 68.7.12.1940, C. 14-15.

64- Baydar, a. g. e. s, 43-44;

* Bu borç 19/10/1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız Mali ve İktisadî Antlaşmasını 4. maddesine göre, yüzde 3. faizli verilmiştir. Bkz. Antlaşmanın tam metni Ayın Tarihi, No: 75, Şubat 1940- s. 98-100).

paramızın değeri dövize karşı muhafaza edilmiştir.

Nitekim, savaş yıllarında İstanbul Kambiyo ve Nükut Borsasında, Dolar ve Sterlin'in vasati fiyatları şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo: 3 Savaş yıllarında Ortalama Döviz Fiyatları (Kuruş)

Yıllar	Amerikan Doları	İngiliz Sterlini
1940	137.7525	523.50
1941	131.1675	522.75
1942	130.8625	522.75
1943	130.7050	522.250
1944	130.6650	522.225
1945	130.1050	522.000

(65)

Tablodan da görüldüğü gibi, Türk lirası savaş yıllarında Sterlin ve Dolar karşısında değer kazanmıştır. Paramızın değerinin yüksek tutulması politikasının, harp başlarında, Türkiye'nin mahsülâtına talep artınca kısmi faydaları görülmüştür. Fakat harp ilerledikçe, ihracat mallarımızın fiyatlarının yüksekliğinden, değil dünya pazarlarına, büyük açlık çeken komşumuz Yunanistan'a bile yeterince mal satamadık (66). Bu yüzden, bu politikada bazı değişikliklere gidilmek zorunda kalmıştır.

Nitekim; "1941 yılından itibaren ikili kur sistemi uygulanmaya başlandı. Değiştirilebilir (convertible) para bölgelerinden ithalat yapanlar Merkez Bankasından aldıkları dövizlere resmî kurun %48' i kadar fark ödüyor, bu bölgelere ihracat yapanlara da Merkez Bankası %40 oranında prim veriyordu (67). Böylece, paramızın iç ve dış değeri birbirinen ayrılmış, ve telafi primi diyebileceğimiz primler meydana gelmiştir (68). Prim sisteminin tatbik edilmesi ve oranı, harpten önce Türk parasını yabancı paralar karşısında, kıymetinden kaybetmiş olduğu nisbetinin resmen kabul ve tescil edilmesidir.

Bu uygulamalar sonucunda, bütün tarafsız memleketlerde olduğu gibi

65- T. C. Merkez Bankası Bülteni, No: 76-77, Ankara 1951, s. 40.

66- Orhan Arısal, "Türk Parası ve Son tedbirler", "Yeniden Doğuş, C.2 S.2 (Eylül-Ekim 1946) s. 103.

67- Köklü- a. g. e, s. 83.

68- Yayha S. Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950) Yurt Yay, Ank. 18, s 164; Tuncer Baykara, "The Regulatory Role of the Government in the Turkish Economy" Regards in Turkish Economy Polic İstanbul, 1978, s. 49.

İhracatımızda önemsiz gelişmeler oldu. İthalatımızda ise azalmalar meydana geldiğinden; ticaret bilançomuz, pasif olmaktan çıkmış, aktif duruma geçmiştir. Buna rağmen, bütçede aynı iyimser durum, söz konusu değildir. ve giderlerin devamlı artmasından dolayı, büyük zorluklar mevcuttur. Örnek olarak, 303.917.740 lira olarak tahmin edilen 1944 yılı gideri, 1.071.000.000 lira olarak gerçekleşiyordu (69).

İlk yıllarda, iç istikrazlarla kapatılabilen bütçe açıkları kapatılamayınca, hükümet, en kolay yola başvurarak emisyonu artırma yoluna gitmiştir. Bu yıllarda tedavüldeki para miktarı, aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

TABLO: 4 II. Dünya Savaşı Yıllarında Tedavüldeki Para

T.T.O.S.O ve T.B.B İstatistliği Hatipoğlu Rakamları		
Yıllar	(milyon T.L)	(Milyon T.L)
1938	204.7	168 (181)
1939	296.8	281 (256)
1940	418.8	395
1941	521.5	505
1942	744.9	536
1943	805.6	764
1944	964.	939
1945	887.9	980

(70)

Yukarıdaki iki istatistik, farklı verileri vermektedirler. Savaş yıllarında, tedavüldeki para hacmi birinci istatistiğe göre 4.34, ikinci istatistiğe göre ise, 5.83 kat artmıştır. Bunun da, hayat pahalılığının en önemli sebeplerinden biri olduğu açıktır.

Emisyonu artırmanın yanlış olduğunu muhakkak ki hükümet de bilmekteydi. Nitekim bu konuda, Şükrü Saraçoğlu, 12 Aralık 1945'te, Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası'nı açış konuşmasında şunları söylüyordu;

"Pahalılığa gelince, bu da çekinilmesi mümkün olmayan bir zaruret

69- Aydın, İkinci Adam s. 232-233.

70- 1923-1938 Döneminde İstatistiklerle Türkiye, Tablo 24, Zeyyat Hatipoğlu, Para Kredi ve Bankacılık, Hamle Çamlıbel Matbaası, İstanbul 1967, s. 310.

idi. Silah altına asker almak istihlâki arttırmak demektir, pahalılık yaratır. Bu iş aynı zamanda istihsalı azaltmak demektir, yine pahalılık yaratır. Devlet mallarının fiyatlarını arttırmak pahalılık yaratır. Emisyon yapmak pahalılık yaratır. Dış ve iç siyasetlerin siyasileşmesi pahalılık yaratır. Bütün bunlar ise harbin zaruretleridir" (71).

Bizzat Saraçoğlunun sözlerinden de anlaşılmaktadır ki, bu politika yanlış olduğu bilindiği halde tatbik edilmiştir. Hükümet, emisyon yapmaktan başka çare bulamamıştır.

Bu durum başta müstakil grup ve bazı muhaliflerin tenkidlerine maruz kalmıştır. Burada muhakkak kabul edilmesi gereken bir gerçek, savaş dönemlerinde fiyat artışlarının yükselmesi gayet normaldir. Fakat Türkiye'nin bu dönemde mal ithâl etmeyip borçla altın biriktirmesi hayat pahalılığını ve halkın sefaletini arttıran önemli bir nedendir.

Şükrü Saraçoğluna göre ise bu durum büyük başarıdır. Başbakan, 14. Yerli Mallar haftasının açılış konusunda şunları söylemiştir: "Dünya harbi başlarken tedavüldeki paramızın yekûnu, 229.600.000 lira idi. Buna mukabil, Merkez Bankasını kasasında 26 ton altın bulunuyordu. Filvaki bugün tedavüldeki paramızın yekûnu, 776 milyon lirayı bulmuştur. Fakat buna mukabil, Merkez Bankası'nın altın yekûnu 143 tonu bulmuş ve bankamız ayrıca 52 milyon liralık dövize malik olmuştur (72). Hükümet çevreleri tabii olarak altını arttırmayı büyük başarı olarak kabul ediyordu.

Celâl Bayar'a göre emisyon, altından daha önemle üzerinde durulması gereken bir husustu ve bu konuda, "Maliye Vekili, 600 milyondan sonra emisyon yapılmayacağını söylediğinden dolayı kendilerini tebrik ederim. Fakat bu devam edecekse tahlikelidir. Altın mevduatına gelince, dünyada altın esasına dayanan bir memleket kalmamıştır. Bu meselenin psikolojisi daha ziyade emniyet faktörüne dayanmaktadır" (73) demektedir.

Bu konuda uygulanan politikanın yanlış olduğunu sert bir şekilde ileri sürenlerden biri de Talât Geveci'dir. O bu konuda şunları yazmaktadır: "Para, İsmet İnönü zamanında 175 milyondan 1 milyara çıktı. Piyasadaki para 5.5 misli arttı. Kıymeti düşmemesi için mal miktarının da 5.5 misli artması lâzımdı. Tersine olarak, milletin kısmen seferber olmasından ve harp esnasında ecnebi ile ticaret azaldığından, mal miktarı da azalmıştır.

71- Ayın Tarihi, S. 45, Aralık 1945, s. 23.

72- Ayın Tarihi, Sayı 121, 1 kanun 1943, s. 16 (Bu altının 55 tonu müttefiklerden borçla alınmıştı).

73- Cumhuriyet, 23 Mayıs 1944.

Harp esnasında, büyük sıkıntı bundan ileri geldi. İstiklâl harbinde para çıkarmadan galip geldik de, ikinci Cihan Harbine girmediğimiz halde, neden kağıt parayı çoğalttık?

Az evvel söylediğimiz gibi, kağıt para çıkarma, servet yaratmak değil, milletten vergi almaktır. Hem de çok adaletsiz bir vergidir. Devletin başka vergilerle ihtiyacını karşılaması, bu vergiye müracaat etmemesi lazımdır (74).

Emisyonun artmasını muhakkak ki ne halk, ne hükümet ne de iktisatçılar tarafından tasvip edilen bir husustur ve tenkit edilmiştir. O dönemde, hükümetin emisyonu arttırmasını enflasyonist neticeler doğurmayacağı kanaatinde olanlar da mevcuttu: Bunlardan birisi Zekeriya Sertel'dir ve bu konuda şunları belirtmekteydi.

"Ortalıkta mal azlığı ve para bolluğu olursa, fiyatların yükselmesine, paranın kıymetini kaybetmesine mani olmak güçtür. Buna bakılarak devletin paranın kıymetini düşürmek istediğini ve enflasyon siyasetini kabul ettiğine hükmedilebilir mi? Hayır. Çünkü hükümet bir taraftan da vergileri arttırarak, istikrazları yaparak ve nihayet varlık vergisi ihdas ederek tedavüldeki paranın mühim bir kısmını hazineye çekmeye, ve bu suretle paranın kıymetini korumaya çalışmaktadır" (75).

Bu konuda Sertel'in görüşüne katılmanın imkanı yoktur. Fazla para basıp, bunu halktan tekrar vergi yolu ile almak tasvip edilecek bir yöntem olamaz. Kaldı ki bu dönemde vergilerde artışlar olmasına rağmen, fiyatlar da aynı hızla artmaya devam etmiştir.

Savaş sonunda ise hükümet bu politikanın yanlış olduğunu kendisi de beyan etmekteydi. Nitekim 12 Aralık 1945 yılında Saraçoğlu bu konuda, "Bir aralık 993 milyona varan emisyon, bugün 893 milyondur. Sene sonunda, 800 belki de 600 milyona düşecektir. Bu azalış gelecek yıl daha mahsus olacak ve paramızın kıymeti artmak sureti ile pahalılığın bir kısmını önleyecektir (76) demekteydi.

Sonuç olarak II. Dünya Savaşı başladığı zaman, Türkiye 1930'lardan beri uyguladığı sıkı para politikasını uygulamak istemiştir. Dövizin yurt dışına gitmesini önlemek için, ithalatı kontrol altına almış ve Türk parasının değerini yükseltmek için altın biriktirme yoluna gitmiştir. Fakat bu

74- Talat Geveci, İktisadi Kanunların Işığında Türkiye İktisadi Politikası, M.Sıralar Matbaası, İstanbul 1957, s. 32.

75- Zekeriya Sertel, "Herşeyden Evvel Müstakar Bir Para Siyasetimiz Olmalı", Tan 6 Nisan 1943.

76- "Başbakan'ın Nutku", Cumhuriyet, 13 Aralık 1945.

politika ihracatı olumsuz etkilemiş, ithâl mallarını akışı durakladığından, iç piyasada fiyatlarda yükselmeler meydana gelmiştir.

Yine bu dönemde fevkalade masrafları karşılamak için devamlı bir emisyon politikası güdülmüş, bu, politika hayat pahalılığına menfi tesirler yapmıştır. Bu durum, özellikle savaş ekonomilerinin işleyebilmesi için gerekli olan kontrol mekanizmasını, görevlerindeki ciddiyetten uzaklaştırmış, piyasada bazı kolay kazanç peşinde koşanların ortaya çıkmasına imkân vermiştir.

II. BÖLÜM

SAVAŞIN SOSYO EKONOMİK ETKİLERİ

2.1 Hayat Pahallığı ve Sebepleri

Geçen bölümde, devletin harp ekonomisini finansını karşılamak için, mevcut bütün tüketim maddelerine yeni vergi zamları koyduğunu ve yeni vergiler çıkardığını belirtmiştik. Bu tedbirlerin, halk üzerinde hayat pahallığı şeklinde olumsuz etki yapması kaçınılmazdı. Halkın karşılaştığı zorluk bununla da bitmiyordu; ortaya çıkan ihtikâr ve karaborsa hadisele-riyle birlikte temel ihtiyaç maddelerinde yokluklar da meydana gelmişti.

Savaş başlayınca, hükümet özellikle iâşe konusunda kendisinden çok emindi. 11 Eylül 1939'da Alman ordularının, Polonya'ya girmesinden birkaç gün sonra, Başvekil Refik Saydam, mecliste yaptığı konuşmada şu tabloyu çizmektedir.

"Zirai istihsal vaziyetimiz emin ve sağlamdır. Gıda maddeleri üzerinde, herhangi bir sıkıntı varid değildir. Bereketli ve iyi kaliteli bir mahsul yılını, idrak etmiş bulunuyoruz. Evvelce de arzettiğim gibi, mevcudumuz, yıllık ihtiyacımız üstündedir. İstihsâl kudretimiz, eski devirlere, nisbet edilmeyecek derecede yüksektir. Yalnız sekiz on yıl içinde, ekim sahası, asgari bir hesapla yüzde otuz, alınan mahsul ise ortalama yüzde elli artmıştır. Bu artış hızı bazı çeşitlerde yüzde yüzü bulmakta ve hatta aşmaktadır" (1).

Başvekilin çizdiği bu pembe tabloya rağmen, harp başlar başlamaz, birçok malın piyasadın çekildiği ve fiyatların aniden yükseldiği görüldü. Daha 1939 Eylül'ünde başlayan bu artışlarda, "kalay 280 kuruştan 12 liraya, demir 8 kuruştan 18 kuruşa fırlamıştır. Fiyatlar camda %100, fayansta %100, hırdavat malzemelerinde, %15-20, çinkoda %50 oranında yükselmiştir" (2).

Yine, pirinç, mercimek, nohut, fasulye gibi hububat ürünlerinde bir yıllık fiyat artışı % 25 ile % 50 arasında gerçekleşmiştir (3).

Bu oran, diğer maddelere göre daha düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. Bunun sebebi ise, 1939 ve 1940 yıllarının daha çok eldeki

1- T.B.M.M.Z.C. , D.6 , C. 5 , s. 5.

2- Çetin Yetkin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945), 1. Baskı, Altın Kitaplar 1983, s. 183.

3- Vatan, 15 Kasım 1940.

mevcut stoklarla geçiştirilmesindedir. Hatta, 1940 yılında Türkiye, Yunanistan, Belçika ve Almanya'ya 60.000 ton dolaylarında buğday ihraç etmiştir (4). Bu yıllarda, hububat alış satışına da devlet fazla müdahalede bulunmadı..

Fakat 1941 yılından itibaren, gıda maddelerinde meydana gelen artışları frenlemek için hükümet, politikasını değiştirmek zorunda kaldı. Devlet, bu dönemde savaş öncesine göre iyi sayılabilecek bir fiyatla, köylünün elindeki her türlü hububatın %25'ini söylüden toplamaya başladı. Fakat hükümetin verdiği fiyat serbest piyasa fiyatlarının çok altında olduğundan bu uygulama başarılı olamamıştır.

Bundan sonra alınan tedbirlerin, gittikçe sertleştiği gözlenmektedir. Bunlar arasında, gıda maddelerinin ihracını yasaklamak, kâr hadlerini sınırlamak, istihlakı kısıtlamak, karaborsayı önlemek Millî Korunma Kanunu gibi koruyucu tedbirler uygulanmıştır. Fakat bütün bu uygulamalar yetersiz kaldığından, fiyatlarda düşme olmadığı gibi "ürünü elde tutma sıkıntısı, bir çok zayıf rekolte tarafından daha da vahim bir hale gelmiş, stokçuluk ve spekülasyon toptan satış endekslerinde hemen hemen 6 kat fazla enflasyonist artışa sebep olmuş ve hayat şartlarının dört kat daha fazlaşmasına yolaçmıştır" (5).

Nitekim, savaş yıllarında gıda maddelerinin perakende fiyat artışları şöyle gerçekleşmiştir. (İstanbul şehrine ait)

4- Pamuk, a.g.m. , s. 102.

5- Michaelis Alfred, "The Economy of Turkey Account of Post wafr Developments", M.E.A, C.4, S. 8.9, Ağustos, Eylül 1953, s. 278.

Tablo:5 İstanbul Şehrine Alt Seçilmiş Gıda Maddelerinin Perekende Fiyatları (Kırş/Kg)

Cinsi	Yıllar:	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Ekmek		9	10	13	25	39	30	33
Pirinç		30	34	46	94	170	153	150
Kesme Şeker		30	38	47	165	343	219	209
Toz Şeker		26	34	44	146	324	196	186
Tuz		6	6	6	9	12	12	12
Koyun Eti		-	52	61	135	196	203	190
Zeytin Yağı		50	60	81	137	208	259	180
Süt		15	15	21	38	51	60	60
Beyaz Peynir		49	65	115	155	194	216	194
Çay		590	762	1425	1623	1600	1600	

(6)

Yine bu yıllarda toptan eşya fiyatları endeksleri şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo:6 Toptan Eşya Fiyat Artışları Endeksleri (1938:100)

Yıllar	Bitkisel Besin Maddeleri Ort.	Hayvansal Besin Maddeleri Ort.	Sanayi Hammaddeleri ve Yarı Mamül Mad.	Genel Endeks
1939	106.8	95.6	104.4	103.2
1940	125.7	116.5	134	124
1941	174.1	150	179.3	165.9
1942	431.2	300	291.8	281.3
1943	674.8	430.4	360.9	458.1
1944	580.9	464.2	368.4	423.7
1945	516.4	474.5	358.3	404.8

(7)

Yukarıdaki rakamlar da gösteriyor ki, 1938 yılı baz olarak alındığında, savaş döneminde çeşitli kalemlerde fiyat artışları, yüzde 400 ila 500 arasında değişen oranlarda gerçekleşmiştir. Genel ortalama endeksi ise

6- İstatistik Göstergeler 1923-1990, s. 319.

7- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, No: 2, Şubat 1942, Tablo: 1; İstatistik Yıllığı (1942-1945), C 15, Yayın No: 255, B.I.U.M, İstanbul 1946, s., 299.

yüzde 400 civarındadır.

1942-1943 yılları fiyat artışlarının en yüksek olduğu dönemdir. Bunda Saraçoğlu'nun uyguladığı, bazı maddelerde tekelin kaldırılmasının da etkisi olabilir. Bu durumda serbest bırakılan maddelerin fiyatlarının piyasa şartlarına eriştiğini söylemek mümkündür. 1940-1941 yıllarında, fiyat artışlarındaki düşüklüğün, devletin etkinliğinden kaynaklandığını söylemek mümkünse de, halkın ihtiyaçlarını resmî fiyatlardan temin etmesi oldukça zordu. İstenilen maddeleri de bulmak da bir başka mesele idi. Nitekim 27. Temmuz 1942 tarihli Akşam gazetesinde şu haber verilmekteydi:

"1 nüfus kağıdına, 1 su bardağı, 1 çay bardağı ve tabağı, reçel ve komposto tabağı verilmektedir. 3 nüfuslu bir aileye ise bunlarla birlikte sürahi, kavanoz gibi şeyler de veriliyor" (8). Hükümet bu tip uygulamalarla halkın temel ihtiyaç maddelerini karşılamak istemişse de, yine de yokluklar ortadan kalkmamıştır.

Bu yokluklar yanında, özellikle ücretlilerin gelirlerindeki artış, resmî fiyatlarının çok altında gerçekleşmiştir. Buna örnek olarak, Kayseri Bez Fabrikası dokuma dairesinde çalışan bir işçinin maaşının endeksi 1939'da 100 olarak alındığında, 1944'te 259'a ulaştığı görülmektedir ki, bu rakam enflasyonun çok altındadır. Memurların durumu ise çok daha farklı değildi. 1940 yılında Umumi Muvazeneden ve Mülhak Bütçelerden ücret alan memurların % 82.53'ünü 5 ila 80 TL. arasında ücret alanlar teşkil etmekteydi. Bunun da büyük çoğunluğu 5-25 ve 26-40 TL. alanlar grubuna dahildi (9). Hükümet bu durumu gözönüne alarak, öncelikle asker ailelerine, subaylara ve askerî memurlara birtakım yardımlar yapmıştır. Bu yardımlar, elbise, kaput, çizme, potin gibi giyecek eşyalarını da ihtiva etmekteydi (10). 28 Ocak 1942'de, 4178 sayılı kanunla da bütün memurların maaşları arttırılmıştır. Artışlar, aylıkları 100 liraya kadar olan memurlarda % 25, 101 liradan daha fazla olanlar için % 15 oranındaydı (11). Yine 17 Eylül 1943 tarihinde 5515 sayılı kanunla, memurlara aynı yardım yapılmıştır. Hükümet bunun için bütçeden 15.000.000.- TL. fevkalâde tahsisat ayırmıştır. Bir maaş tutarında olan bu yardım, un, makarna, zeytinyağı, şeker, elbise ve ayakabı gibi ihtiyaç maddelerinden oluşmaktaydı (12).

8- Akşam, 27. Temmuz 1942.

9- Hasan Refik Ertuğ, "Memur Statüsü", Siyasî İlimler, C. 10, S. 112, Temmuz 1940. s. 196.

10- Düstur, 3. Tertip, C. 22, S. 1517.

11- Düstur, 3. Tertip C.23, s. 220.

12- Düstur, 3. Tertip, C. 24, S. 1703.

Fakat bütün bunlar mevcut hayat pahalılığını önleyecek nitelikte değildi. Nitekim 21.6.1944 tarihli, 4598 sayılı Barem kanununda yapılan düzenlemelerle dahi bir binbaşı 70 TL. aylık alabilecekti (13).

Bir başka deyişle, Bir binbaşı maaşıyla ancak 30 kilo şeker alabilirdi. Ücretlilerin hayat pahalılığı karşısında durumu hakkında A.Emin Yalman, şunları yazmaktadır:

"Hayat pahalılığındaki artış, yüzde 400'e ulaşmasına rağmen devlet memurlarının maaş artışı, sadece %25 olmuştur. Tek maaşla geçinmenin mümkün olmaması, bakılan ailenin büyüklüğünün düşünülmemesi gibi, hayat pahalılığındaki iç farklılıklar memurlar arasında rüşvet yemeyi kaçınılmaz kılmıştı. Herkesin bir problemi ve elindeki çok olanla tatmin olamadığını gösteren birtakım sebepleri vardı, problemler açıkça ortalıkta tartışılmıyordu, çünkü Basın Kanunu'nun meşhur 50. maddesi devlete, "devlet politikasıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle, bir gazeteyi geçici olarak kapama yetkisi veriyordu. Geçici olarak kapatılan bir gazete de hiçbir hak iddia edemiyordu"(14).

Bu yıllarda, hükümet aleyhindeki yazıların, basın organlarında pek yer almamasına rağmen Ahmet Emin Yalman, bu konularda hükümeti eleştirebilen yazarlardan birisidir. Yine Yalman, "Günlük Hayat Karşısında Vatandaş" adlı yazısında şunları yazıyordu.

"Hükümet, bütün iyi niyetine rağmen, plânlı bir şekilde çalışmağa bir türlü karar veremiyor. Ahınan tedbirlere; mevcut vaziyetlerin ihtisas sahipleri tarafından esaslı şekilde tetkiki neticesine varılmıyor. Esen rüzgâra, hakim olan hisse göre kararlar veriliyor, lüzumsuz tecrübelerle giriliyor, aynı şartlar karşısında başka memleketlerin tuttukları muvaffakiyetli yollara inatla göz yumuluyor. Geçim mücadelesinde vatandaşın maruz bulunduğu baskı çok ağırdır. Büyük kısmının asgarî ihtiyaçlarını temin için muhtaç olduğu para ile geliri arasında aşılmaz uçurumlar vardır. 190 kuruşluk pirinç, 40-50 liralık ayakkabı, 250 liralık palto ve bunlara uygun diğer fiyatlar karşısında; geçim imkânını kendisinin ve sevdiklerinin sağlığını temin etmek için aile sahiplerinin maruz buldukları zorlukları ve sıkıntıları

13- Resmî Gazete 24 Haziran 1944, (S. 7175); Hazım Hatif Kuyucak, "Barem Kanunu'nda Tadiller" Siyasi İlimler, C. 14, S. 159, Haziran 1944 s. 202.

14- A. Emin Yalman, "The Struggle for Multy Party Government in Turkey" Middle East Journal, Vol: 1, No: 1, January 1947, s. 51.

çözmek imkansızlık derecesine varıyor (15).

Aslında idareci çevrelerin, pahalılığı kabul etmelerine rağmen bu tip tenkidlere hoşgörüyü baktıklarını söylemek zordur. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1942 tarihinde, T.B.M.M'nde yeni yasama yılını açış nutkunda, pahalılığın amilleri hakkında şunları belirtiyordu:

"Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan pahalılık belâsı, bugün vatanımızı ızdırıp içinde bulunduruyor. Bu halin umumî harpten doğan, kendi hususî şartlarımızla ilgili olan sebeplerini ve çarelerini Cumhuriyet Hükümeti sizin yüksek nazarlarınıza etrafı ile serip anlatacaktır. Eminim ki millet ve memleketin hayrına olan en isabetli tedbirleri bulacaksınız.

Bizim gördüğümüz en tehlikeli hastalık, iki seneden beri cemiyetimiz içinde Cumhuriyet Hükümetlerini muvaffak etmemek için estirilmiş olan zehirli havadır. Bu zamanda hiçbir memlekette ağır mahzurları olmayan bir tedbir tilsimi yoktur...Acı ile hatırlamalıyız ki milletin işe işlerini tanzim etmek yolunda Cumhuriyet Hükümetlerinin sarfettikleri gayretlere, iki seneden beri, cemiyetimiz tarafından hiç yardım edilmemiştir.

İşte bugün ilk hallonulacak mesele, umumî itimat havasının iade edilmesidir. Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakcı çiftlik ağası , ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz bir ticaret metal yarmaya yeltenen, gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün sıkıntıları politik ihtirasları için büyük fırsat sanan ve de hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin hayatına küstah bir suretle kundak koymaya çalışmaktadır.Üç beş yüzü geçmeyen bu insanların vatanına karşı aşkar olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır. Devlete ve millete sövmek, milletin özvarlığına ve hükümete olan güveninin kimseye vermemeliyiz" (16).

Evet, devrin Cumhurbaşkanı'nın sözlerinden anlaşılıyor ki hayat pahalılığının sebepleri hükümetten önce, politik ve ticari hırsla sahip olanlarda ve hükümete yardımcı olmayan toplumda aramak lazımdır. Muhakkak olan bir husus, pahalılığın ortaya çıkmasının tek suçu hükümette olamaz ve bunda vurguncularında büyük payı vardır. Fakat 1943 yılında, 1938 yılı 100 olarak baz alındığında, Amerika 'da 121, Almanya 'da 111, İngiltere 'de 127,

15- A. Emin Yalman, "Günlük Hayat Karşısında Vatandaş, "Vatan, 20 Birinci Teşrin 1943.

16- İnönü Diyor ki (Nutuk, Hitabe, Beyanat, Hasbihaller), Haz: Herbert Melzig, Ülkü Basımevi, İstanbul 1946, s. 106-107; İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, C. 1, T.D.T.E.Y, Ankara 1946, s. 330-331.

İsveç 'de 148 olan Geçinme endeksleri, aaynı yıl 348 olarak gerçekleşen Türkiye endeksleri ile karşılaştırıldığında (17), hükümetin de bu konuda vurguuncu kadar sorumlu olduğunu ortaya çıkarır.

Nitekim savaşın sonunda hayat pahalılığundan dolayı mecliste açık tenkid edilmiştir. Bu konuda, başı çekenlerden birisi olan Yusuf Hikmet Bayur, 17 Aralık 1945'te mecliste yaptığı konuşmada pahalılık ve bozuk idareyi gündeme getirerek, şunları söylemektedir: "Emisyon, kısmi seferberlik, vergilerin artması ve bazı fiyatların yükselmesi hiç şüphesiz bu âmillerde mücessirdir. Fakat yıllarca ateş yağmuru, bomba yağmuru altında kalan ve yiyeceklerini, bizim gibi yetiştirmeyerek dışarıdan getiren memleketler de vardır ki, savaştan önce pahalılığı yüz addedersek 1944'de Amerika'da 127, İngiltere'de 131, Almanya'da 111, İspanya'da 173'tür. Türkiye'oe ise 340 olarak gösteriliyor. Şu halde, emisyon, kısmi seferberlikten ve saireden fazla olan kısımlar da yanlış tedbirler yüzünden ileri gelen pahalılığı belirler. Bence bu rakam da azdır. Zira ekmek müstesna, bizde resmi fiatla satın alınan eşya yoktur. Pek çok kimse, hava parası vermiştir. Bu suretle, pahalılık %400'ü çok aşar. Bugünkü güçlüklerin sebebinin başında, yanlış tedbirler gelir ve bu yanlışlık kabul edilmedikçe bu işler düzelmez. Bizde bu kadar yapılabilir, denemez. Bu hükümet, bu kadarını yapabilmiştir. Yıllardan beri bu işleri emanet ettiğimiz adamlar ne idarecilik, ne kabiliyet bakımından nereden geldikleri anlaşılamayan havi biraz saygısızlık icabında mahallî olmayan kimselerdir"(18).

Bu tenkidlere ertesi gün cevap veren Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Bayur'un rakamları abarttığı kanaatini taşımaktadır ve şunları söylemiştir: "Müstakil Devletler içinde harbe girmiş veya girmemiş olanların hiçbirinde pahalılık vasatı bizim memleketteki pahalılık vasatısıyla ölçülecek kadar geniş değildir. Memleketler var 100, 130 olmuş, 140 olmuştur, 150 olmuştur, 180 olmuştur. Hikmet Bayur arkadaşımızın söylediği sözlere göre, halbuki bizde 100 resmen 340 olmuştur, halbuki, hakikatte 500, 800 belki de 1000 dir" (19).

Evet Başbakan dahil herkesin kabul ettiği gerçek, Türkiye'de hayat pahalılığının savaş yıllarında anormal boyutlara ulaştığıdır. Hayat pa-

17- İffet Oruz, Sıtkı Yırcalı, Türkiye'de Fiyat Murakebesi (Mevzuat ve Tatbikat), İstanbul 1944, s. 242.

18- Cumhuriyet, 18 Aralık 1945.

19- T.B.M.M.Z.C, D. 7, C. 20, § 155.

halılığının bu dereceye ulaşmasında, hükümetten kaynaklanan âmilleri şöyle sıralamak mümkündür.

- 1- İstihsalin azalması,
- 2- Yanlış para ve fiyat politikası
- 3- Hükümet memurlarının ve mutametlerini rolü.

Hayat pahalılığında, uygulanan para politikasının etkisini, daha önceki, Maliye Politikası bölümünde incelediğimizden, burada diğer sebepler üzerinde duracağız.

2.1.1 İstihsalin Azalması

Fritz Numark, harp dönemlerinde devletin başarmakla mükellef olduğu vazifeleri şöyle sıralamaktadır:

"a- İlk önce ordunun ve sivil halkın gıda ve elbise ihtiyacını, hiç olmazsa fizyolojik bakımdan zarurî olan asgarî ölçüde tatmin etmelidir.

b- Bundan sonra harp için elzem olan bütün malzemeyi tedarik. İstihşâl ve nakil hususunda gayret etmelidir" (20).

Bütün toplum katmanlarının asgarî ihtiyaçlarının karşılanabilmesi de ancak, arzı çoğaltmak ve talebi azaltmakla olabilir.

Hükümetlerin bu isteğine karşı, bu durumlarda daima tersi olur ve talep hızla artarken, arzda ise düşmeler meydana gelir. Yine harp ekonomilerinde, ithalat ve ihracat büyük sekteye uğradığı için, arzın sağlanması genelde millî kaynaklara kalır. Bu da ancak istihsalin artırılmasıyla başarılabilir. Yine "harp haline hazırlık, ordunun ve türlü korunma tedbirlerinin taleplerini birdenbire artırır. Köyündeki istihlâki mahdut bir müstahsil olan köy delikanlısının, asker olunca, istihlâki birkaç misli artar ve çeşitlenir"(21).

Savaş başlangıcında istihşâl kuvvetimiz, istihlâki karşılayacak güçte olduğundan pek sıkıntı çekilememiştir. Hatta 1939-1941 Yıllarında Türkiye'nin istihsalinde bir azalma görülmediği gibi özellikle, "kömür ve mensucatta önemli bir artış kaydedilmiştir. Lakin 1942 de bazı ham madde, yedek parça kıtlığından, istihsalimizde düşmeler meydana gelecektir (22).

İlk yıllarda, iyi giden bu duruma rağmen, "diğer garp memleketle-

20- Fretz Neumark, Harp Ekonomisi, Çev : Sabri F.Ülgener, B.İ.G.M.Y. , No: 108 ,İstanbul 1937 , s. 6

21- Nusret Köymen, "Milli Korunmada İktisadi Tedbirler," (Konferans) Türk İktisat Cemiyet Konferansları Seri No: 15, Uzluk Basımevi, Ankara, s. 6.

22- F.Neumark, "Fiyat Teşekkülü ve Fiyat Politikası," Vatan, 18.11.1942.

rinde olduğu gibi ihtiyaçlar, askeri ve sivil olmak üzere ikiye ayrılmadığı ve sivil ihtiyaçların mübrem olmayanlarından ferâgat edilemediği için, istihsâl ile istihlâk arasındaki ayrılık, her gün bir parça daha genişleyerek büyümüştür" (23).

Türkiye'de bu yıllarda önemli bazı maddelerde istihsâl aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

TABLO:7 1938-1945 Yıllarında Bazı Maddelerin İstihsali

Yıllar	(Ton)	(1000 Ton)			
	Hububat Genel	Şeker	Demir	Kömür	Tuz
1939	7.828.005	95	231	2696	240
1940	7.884.023	88	130	3019	234
1941	6.494.550	89	61	3020	251
1942	8.017.912	57	19	2510	241
1943	6.657.715	-	92	3166	266
1944	5.596.284	-	90	3560	257
1945	3.765.839	89	126	3720	254

(24)

Yukarıdaki tablodan da görülmektedir ki, kömürde artış olmasına rağmen demir ve savaş dönemlerinin en kıymetli maddeleri olan hububat ile şeker istihsalinde azalmalar mevcuttur. Özellikle o günlerde hububat, Türkiye için birinci derecede önemliydi.

İstihsalin azalmasında hükümetin devamlı olarak savunduğu tez, azalmaların çok sayıda gencin askere alınması yüzünden meydana geldiğiydi. Fakat bundan daha önemli sebep, özellikle hububatta, meydana gelen verim düşüklüğüdür. Buna örnek olarak, buğdayda, 1939 da hektar başına 1058 kilo olan randımanın 1945'de 585 kiloya, Arpada, 1.039 kilo olan randımanın 573 kiloya düşmesi gösterilebilir (25). Bu yıllarda büyük kuraklık yaşanmamasına rağmen, bu durum girdi fiyatlarının yükselmesi ve hükümetin bu konuda gerekli tedbirleri almamasıyla açıklanabilir. Zira hükümet, 1940 yılından sonra ticarî hayatı millileştirdiği gibi altın stoklamak uğruna hem ziraî, hem de sanayi için gerekli hammaddeleri ithal ede-

23- H.Muhiddin Targan, İkinci Cihan Harbisi sonunda Milletlerarası Ticaret, Tanım Matb. İstanbul 1947, s. 222.

24- Konjonktür Bülteni, S. 17; İstatistik Yıllığı, C. 15, s. 293, T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bülteni, No: 84-85, Temmuz, Aralık 1952, Ankara 1953, s. 184; A. Oktay Güner, Türkiye'nin Kalınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri, Damla Yayınevi, İstanbul 1978, s. 52-53.

25- Tarla Mahsulleri İstatistiği, B.I.U.M, No: 208, Ankara 1947, s. 6.

memiştir. Yine bu konuda en güzel örnek, 1938 yılında 199.000 liralık tohum ithâl edilmişken, 1945'te bu rakam sadece 3.000 lira idi. Sanayi için, 1938 de 23012.000 liralık makine ithaline karşılık, 1945'te 12.670.000 liralık ithalât gerçekleşmiştir (26).

Bu arada diğerleri kadar olmasa da üreticiyi psikolojik olarak etkileyen bir başka sebep, hükümetin 1941 yılında uygulamaya koyduğu buğdaya el koyma politikasıydı.* Hükümet, piyasa rayicinin altında köylünün mahsulüne el koyması, köylünün daha fazla ekim yapmasına engel omşuttur diyebiliriz. Aynı zamanda köylü el koymalara karşı ürününü saklama yoluna gitmiştir.**

Daha 1941 yılında, bu el koymalara karşı çıkanlar olmuştur. Bunlardan biri Sivas milletvekili Naci Demirağ'dır Ve o bu konuda en azından el koyma oranlarının düşürülmesini istiyordu. Demirağ, 24.12.1941 tarihinde yaptığı konuşmada şunları belirtiyordu.

"Aldığım rakamlara ve istatistiklere göre, gerek ordumuzun ve gerek muayyen şehirlerin ihtiyaçları, istihsalatımızın yüzde 10-15'ine tekabül ediyor. O halde şimdiden müstahsile ilân etmek lâzım ki gelecek sene, bundan sonraki senelerde, istihsalin yüzde 10-15 nisbetindeki kısmı, muayyen bir fiyatla ve kendilerini tatmin edici bir fiyatla, cebri satışa tutulacak ve bunun dışında kalan miktar, serbest bırakılacaktır. Bunu tamamen memlekete izah ettikten sonra, müstahsil, istihsalâtını arttırır (27).

Nitekim, bu el koymaların büyük faydalar sağlamadığı görülünce, hükümet, 24 Temmuz 1942 tarihli bir tebliğiyle Ticaret Vekâletince el konmuş bütün gıda maddelerinde el koyma hükmünü kaldırmıştır (28).

Bu karardan hemen sonra, fiyatlarda kısa bir süre sonra düşme başlamıştır. Gazetelere göre, Konya'da karaborsa ortadan kalkmış, Bergama'da 60 kuruş olan buğday 25 kuruşa kadar düşmüştür (29). Fakat bu dur-

26- Aykut, a.q.e, s. 320-323.

* El koyma sadece üretici için değil herkes için geçerliydi. Mesela İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu 'ndan yapılan 110 No 'lu ilanda şunlar isteniyordu.

Ellerindeki 100 kilodan fazla buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve bunların unlarını bulunduran hakiki, hükmi şahıs; mevcutlarının nevi, cinsi, miktar ve hangi sene mahsulü olduğunu ve malın kime ait olduğunu ilan tarihinden itibaren 22.9.1941 Pazartesi akşamına kadar bir beyanname ile İstanbul belediye hudutları dahilinde Vilayet İlaşé Müdürlüğüne, kazalarda mahalli en büyük Mülkiye Amirliği 'ne bildirmeleri ve bu müddetin sonuna kadar mevcutlarını başkalarına satmamaları hususu ehemmiyetle ilan olunur. (VATAN 14.9.1941).

**Bu konuda, o günleri yaşayanlarla yaptığımız konuşmalarda, bir çok kişi açık açık ürünlerini sakladıklarını beyan etmişlerdir. Dolayısıyla İstihsal'in resmi rakamlardan biraz fazla olması gerekmektedir. Bunu da tahmin etmek çok güçtür..

27- T.B.M.M. Z.C, D.6, C. 23, S. 130.

28- Akşam 25 Temmuz 1942.

29- Akşam 26 Temmuz 1942.

um da, kısa sürmüştür. İstihsalatta bundan sonra da artış olmamıştır. Sonuç olarak;

a- Savaş yıllarında, temel ihtiyaç maddelerinin istihsalindeki azalmalar hayat pahalılığına olumsuz yönde etki yapmıştır.

b- Mevcut pahalılık da, istihsalin azalmasında önemli bir etken olmuştur.

c- Devletin gerek Avrupada'ki savaş şartlarından, gerekse uyguladığı mali politika yüzünden sanayi ve ziraat için en elzem maddeleri ithâl edememesi istihsalı olumsuz etkilemiştir.

d- Devlet, uyguladığı ürünlere el koyma gibi sert tedbirlere rağmen istihsalı arttıramamış, bunun yanında serbest bırakılma da olumlu bir etki yapamamıştır.

2.1.2 - Memurların ve Mutemetlerin Etkisi

Emisyonun artmasından, sadece yönetilen halk kitlesi gayri memnun duruma düşmedi. Kontrol mekanizmasının bir uzvu olan ve iktisadî işlerin nezaretinden sorumlu olan memurlar da, büyük zorluklar içerisinde düştü. Enflasyonun memurlar üzerinde yaptığı etkiyi Osman Okyar şöyle belirtmektedir: "Para kıymetinin sükutu, memurların eskiden yapabilmiş oldukları nakdî tasarrufların hakiki kıymetini aynı nisbette indirmiştir. Bundan maada geçim zorluğu, bu memurların bundan böyle tasarruf için para ayırmalarına imkân vermez. Bu vaziyetin neticesinde, memurların para ve mal sahibi olmak emeliyle, dürüst çalışma ve ilerleme gayretlerine sekte vurulmuş olur. Umumiyetle dar ve sabit gelirlileri çalışmaya teşvik edici sebeplerden hiç olmazsa mali saiklerin kuvvetleri azalmış, hatta yok olmuştur. Hülâseten, enflasyon, memleket işlerini idare ve mürakabesinden mes'ul olan sınıfın çalışma verimi üzerinde menfi bir tesir yaratmakta ve bundan da iktisadî işlerin gidişi umumiyetle çok mutazarrır olmaktadır (30).

Memurların durumunun kötü olmasından dolayı, özellikle işe sıkıntısını gidermek için, çok önemli olan mahsulün yüzde 25'ine el koyma gibi kararlar, memurların gerekli hassasiyeti gösterememesi sonucu, istenilen neticeler elde edilememiştir. Bunun yanında, sermaye sahiplerinin bürokrasiye yakınlaşması sonucu, karaborsa ortaya çıkmıştır. Y. Kadri Ka-

30-- Osman Okyar, "Bir İktisadî Siyaset Peşinde", İktisat Fakültesi Mecmuası, No: 1-4, Temmuz - Ekim 1947, s. 101.

raosmanoğlu bu yıllar için, "zeytinyağı piyasasını inhisarı altına alan bakan mı istersiniz, karaborsacıları koruyan vali, umum müdür vesaire mi istersiniz, o devirde bunların her köşe başında size sırttıklarını görebilirdiniz" diye yazmaktadır (31).

Bu konuda T.B.M.M'ye vatandaşlardan birçok şikayetler gelmiştir. Bunlardan birinde, İskenderun'dan Ömer Cevdet Türkmenelili, "Hatay valisi Şükrü Sökmensüer'in lastik ve varil ihtikârı yapanları Millî Korunma Kanunu'na tevfikân mahkemeye vermediğinden ve kendisinin masumiyetini bildiği halde mahkemeye sevkettirdiğinden şikayet etmektedir" (32).

Genelde bu şikayetlere de, "Encümence bir muamele ifasına mahal görülmemiş olduğuna karar verildi", şeklinde cevap verilmiştir.

Bu arada devletin alım politikasında ise belediyeleri sokması, fiyat artışlarını körükleyici bir sebep teşkil etmiştir. Bu politikanın yanlışlığını bizzat Başbakan Saraçoğlu, 11.11.1942 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmada şöyle dile getiriyordu:

"Stoklarımızı eritmeyen ve şehirlere ekme bulan bir çare aradık. Bu çareyi, belediyeleri muvakkaten işe sokmakla bulabileceğimizi ümit ettik. Belediyelere verdiğimiz bu vazifenin başarılabilmesi için, onlara yer yer krediler açtık ve aynı zamanda, muayyen tarihlerde kendilerine hububat vermeyeceğimizi bildirdik. Bundan sonra, yüzlerce belediye buğday ambarı sayılan yerlere hücum etti. Herkesin kafasında kendi şehri için, bir yıllık bir stok yapmaktan başka bir kaygı mevcut değildi ve böylece her yerde bir fiyat yarışı başladı ve hiçbir fiyat, bunları yarıştan vazgeçiremedi. Bu yoldan hububat fiyatları ve onunla beraber, diğer gıda maddeleri fiyatları gittikçe artarak bugünkü mübalğalı raddelere süratle erişti" (33).

Belediyelerin stok yapmak için fazla mal almak istemesi sonucu, ekmeclik maddelerin tek alıcısı pozisyonundaki devletin alıcı karşısına yüzlere rakip belediye ile çıkmasını sağlamış ve fiyatların artmasına sebep olmuştur.

Aslında, bu, belediyelerden kaynaklanan problemlerin sadece biriydi.

Diğer önemli problem ise; parası olmayan belediyeler, yüzde hesabıyla ve komiyon karşılığında, mutemet adı altında bir takım adamları

31- Y. Kadri Karaosmanoğlu, Politika'da 45 Yıl, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 1968, s. 169.

32. T.B.M.M. Arzuhal Encümeni, D.7, S. 13, İ. 1, 24.1.1944, s. 21.

33- T.B.M.M.Z.C, 6 D, C. 28 s. 16.

görevlendirdiler. Böylece bir nevi yeni mültezimler grubu meydana getirdiler. Bu mutemetlerin, fiyat artışlarına etkisi hakkında A.Emin Yalman, şunları yazmaktadır.:

"Bunların bir kısmı vicdansız çıktı Kendi yüzdelerini yükseltmek için fiyatları zorla yükselttiler, başta dalaverelerde yaptılar. Netice olarak, memlekete suni bir pahalılık dalgası geldi. İstihşâl masrafına göre yirmi kuruşa satılması çiftçinin pekâlâ işine gelen, azami otuz beşte tutulması mümkün olan buğdayın fiyatı yüz otuz kuruşa kadar fırladı ve diğer fiyatları arkasından sürükledi" (34).

Mutemetlerin kendi çıkarlarını düşünmeleri sonucu, sadece buğdaya değil, diğer işlere de el atmaya başlamıştır. Bu konuda Tasviri Efkâr Gazetesinde, çıkan bir yazıda;"tevekkeli değil, yine aylardan beri sütunlarımızda o kadar yazıya mal olan makarna işi, bir türlü yürümüyor, halâ bu nimetin lâkırdısı ile vakit geçiriyoruz ve kimseye bir kilo makarna yüzü görmek nasip olmuyor. Tabii bay mutemetler, makarna, un ve buğday işini bırakıp, demir ve soba ticaretine kalkıştırlarsa, İstanbul halkı daha kimbilir kaç hafta veya ay makarna sözü ile karnını doyurmağa idman eder" (35) deniliyordu.

Hayat pahalılığını meydana getiren gayri kanunî hadiselerin bilinmesine rağmen, eldeki imkansızlıklardan dolayı, bu meselenin üzerine gidilememiştir. Nitekim bu dönemde memleketin ihtiyacı olan istihlâk maddelerini stoklamak ve kanunsuz fiyat artışlarını önlemekle vazifeli olan, İaşe Müsteşarlığının, Fiat ve Mücadele İşleri Umum Müdürlüğünde 24, yine istihlâk ve Dağıtım Umum Müdürlüğünde 24 memur mevcuttu. Yine işin ilginç yanı 102 kişilik kadrolu olan bu müsteşarlıkta sade 3 murakıp bulunmaktaydı (36).

Zaten mesele, sadece murakıplarla çözülecek bir mesele değildi. A.Emin Yalman, eksikliğin daha yukarıdaki bürokratlardan ve hükümetten kaynaklandığı kanaatindeydi. O, "Yine Yapan Kurtulur, Diyen, Kurtulamaz" adlı yazısında vurdu duymazlık yüzünden, devlet dairelerinin tamir için çimento bulamadığını yazar ve devamla";

"Fakat kapalı kalem odalarında, masa başında çalışmaların hiç arkası kesilmiyor. Hayatın hakiki akışına kimse baş çevirip bakmadan yolsuzluğun önlenmesi, hayatın ucuzlaması hakkında dört duvar arasında, yeni yeni ni-

34- A.Emin Yalman, "Yeni Mahsulün Yaratacağı iyi ihtimaler", Vatan, 5 Mayıs 1943.

35- Tasviri Efkâr, 25 ikinciteşrin 1943.

36- Resmi Gazete, 21 Kanunsani 1943 (S. 4315).

zamlar, talimatnameler kaleme alınıyor, bunlar gazete sütunlarına temcit pilavı şeklinde havadis diye geçiyor. Böylece, vazife duygularını tatmin etmiş oluyorlar, vurguncular da, bir taraftan bildiklerini okuyorlar" (37) demektedir.

Evet devlet memurları, pahalılığın önlenmesi için alınan tedbirleri uygulamada, yeterli başarıyı gösterememişlerdir. Bunun en büyük sebebi ise, hayat pahalılığından dolayı muzdarip olan halk katmanları içinde onların da bulunmasıydı. Bu durum onların düzenli vazife yapmasını engellemiştir. Hayat pahalılığından dolayı birçok memur işini terkedip başka işlere atılmıştır. Kâzım Karabekir, 11.11.1942 tarihinde mecliste bu durumu şöyle dile getirmiştir.

"Sonra şahit oluyoruz ki, kazanç hırsıyla, birçok kimseler, vazifelerini terk ederek, ticarete atılmaktadırlar. İstanbul'da, böyle birçok memurların, hatta bazı emniyet memurlarının istifa ederek, meselâ zeytinyağı, ticareti yaptıklarını gördük. Bankalar da, normal kredi açınca fiyatlar alabildiğini artmıştır (38).

Ekrem Rize'de memurun sıkıntısı hakkında, "Her şey vasatı 4-5 misli pahalılaştığı halde, devlet bile memurlarına bir misli değil, ancak birin dörtte biri kadar zam yapabildi. Bundan başka, 18 milyon Türk'ün hepsi memur değildir. Hususî müesseseseleri bir tarafa bırakalım, belediyeler bile bu zammı yakın zamana kadar yapmadılar" (39) diye yazmaktaydı.

Memurların, fiyat kontrollerinde görevlerini layıkıyla yapmalarında maaşlarını yetersizliği yanında, büyük memurlarla aralarındaki uçurumun da etkisi olmuştur. 1939 yılında uygulanan 3656 sayılı, kanuna göre 1. derecedeki memur 600 TL maaş alırken, 15 derecedeki memurun eline ise ancak 40 TL geçmekteydi (40).

Gerçi hükümet, memurların durumunu düzeltmek için, maaşlarında bir takım düzenlemeler yapmışsa da (Bakınız Hayat Pahalılığı Bölümü), yapılan zamlar enflasyonun çok altında kaldığından, memur suistimalleri gündemden düşmemiştir.

11 Ağustos 1942 tarihli, Tasviri Efkâr gazetesinde, ehil olmayan memurlar yüzünden makarna, şehriye, bisküvi, kahve ve pirinçlerin bozulduğu yazılmaktadır (41). Başka bir gazete Toprak Ofisinde görülen suistimaller

37- A.Emin Yalman, "Yapan Kurtulur Diğer Kurtulamaz", Vatan, 5 Mayıs 1943.
 38- T.B.M.M.Z.C, D.6. C. 28 s. 28.
 39- Ekrem Rize, "Türkiye 'de Pahalılığın Sebep ve Çareleri", Cumhuriyet, 28 Birincikanun 1942.
 40- Kavanın Mecmuası, D.6, C. 20 (Fevkalade İctima), (1 Temmuz 1939) s. 718.
 41- Tasviri Efkâr, 11 Ağustos 1942.

hakkında, "görülüyor ki, Toprak Ofisin el uzattığı işlerden birçoğu ayrı bir tetkik ve tahkik mevzuu olmaktadır. Bu yüzden bugün Toprak Ofis bir kararsızlık, bir tereddüt ve bir tetkik ve tahkiki mevzuu olmaktadır. Bu yüzden bugün Toprak Ofis bir kararsızlık, bir tereddüt ve bir buhran devri geçirmektedir. İşler durmuş memurların hevesi kaçmıştır (42) diye yazmaktadır.

Yine Tasviri Efkar gazetesinde, 50 kuruşluk pirincin 120 kuruşa satıldığından şikayet edilmekte fakat; "İaşe Müdürlüğü bütün bu açık şikayetlere kulağını tıkamış ve Vakıf hanı'nın 34 odalı ve maroken koltuklu dairesinde yan gelip keyif sürmekle vakit geçirmiştir (43) denmektedir. İktisat vekili Fuat Sirmen bile bir miktar makranın çürdüğünden bahsetmekteydi (44). Ticaret Vekili Cahit Siren ise, "bu mevzuuda fevkalâde hassas bulunuyoruz, vazifesini ihmâl eden memurların arkasında ve peşindeyiz" (45) diyerek memur suistimallerinin mevcudiyetini kabul etmiştir.

Ashında hükümet bu suistimler karşı, cezaî hükümleri ihtiva eden 4237 sayılı Fevakalâde Hallerde Haksız Mal İktisap Edenler Hakkında Kanun'u tatbik mevkiine koymuştu.

18. maddeden oluşan bu kanunun 1. maddesinde fevkalâde hallerde haksız mal iktisab edenler hakkında uygulanacağı belirtilen kanun sorumlu tuttuğu gruplar belirtilmekteydi. Bunlar şunlardı;

a- Devamlı veya muvakkat surette bir amme vazifesi veya hizmeti gören devlet veya diğer her türlü amme müesseseseleri memur ve müstahdemleri,

b- Devamlı veya muvakkat surette ücretli veya ücretsiz ihtiyarî veya mecburi olarak amme vazifesi veya hizmeti gören diğer kimseler, (46)

c- Amme menfaatlerine hadim cemiyetlerin idare uzuvlarıyla ücretli veya ücretsiz memur veya müstahdemleri, 2556 sayılı Hakimler Kanunu'nun tahkik ve takibe dair olan 6 babı hükümleri mahfuz kalmak şartıyla hakim ve müdde umumilerle hakim sınıftan sayılanlar da bu kanun hükmüne tabidirlerdir.

Yine bu kanun göre, memurlar, kendileri, çocukları ve hanımları

42- "Toprak Ofiste Ele Alınan Meseleler", Tan, 29 Şubat 1944.

43- "Ticaret Vekili'nin Kat'î Kararları", Tasviri Efkar, 24 Ağustos 1942.

44- "İktisat Vekaleti Bütçesinin Münasebeti ile İktisat Vekili Fuat Sirmen'in söylediği Nutuk", Ayın Tarihi, S. 126, Mayıs 1944, s. 126.

45- "Ticaret Vekili Cahit Siren'in Ticaret Vekaleti Bütçesi Hakkındaki Nutku", Ayın Tarihi, a.g.e, s. 122.

46- Kavanin Mecmuası, C. 23 s. 618.

mal varlığı ile ilgili beyanname vereceklerdi (2. mad.).

Beyanname vermeyenler ise, 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaklardı (6. mad). Tahkikatı yapacak memur sorgu hakiminin bütün yetkilerine sahip olabilecekti (8. mad.). Tahkikat sonunda, haksız mal iktisab edildiğinde, haksız kazançların saklanıldığında ve kaçırıldığında, memuriyetten atılma, suça göre 1 yıldan, 5 yıla kadar hapis cezası getirilmekteydi (47).

Önemli maddelerini belirttiğimiz bu kanun, fevkalâde zamanların ürünü olduğundan, fevkalâde yetkiler taşımaktadır. Tahkikat memuruna, sorgu hakimi yetkilerinin verilmesi buna bir örnek teşkil eder.

Bu kanun bazı milletvekilleri tarafından hararetle savunulur-ken, yetkileri az bile bulunmuştur. Sivas milletvekili İsmail Mehmet Uğur, bunlardan biriydi ve "evet memurlarımız nezihdir, fakat aralarında öyle adamlar vardır ki bunu hepimiz de biliriz. Bu gibilere ceza vermek, hatta memleket dışına çıkarmak lâzımdır diyordu (48).

Besim Atalay ise, bu kanunun normal zamanlarda da geçerli olmasını ve hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarını da ihtiva etmesini istiyordu. 18.5.1942 'de meclisteki konuşmasında şu fikirlerini ileri sürüyordu.

"Bu kanun, fevkalâde zamanlar için olmalıdır. Bütün zamanlara şamil olmalıdır. Hatta, Cumhuriyetin ilânından beri geçen bir vak'a için, bu kanun teşmil edilmelidir. Cumhuriyetin pak nasiyesine fırlatılmak istenen çirkef temizlenmelidir. Sonra, sayımlar hakkında da bu kanun teşmil edilmelidir. Madem ki halkçı bir meb'usuz, halkın herhangi bir memurundan hiçbir farkımız yoktur. Bize her gün, demokrasiden bahsediyorlar. Hangi demokrasi? Onun yerinde yeller esiyor. Bir daha ümit ediyor musunuz ki, eski tarz demokrasi gelecektir? Bana kalırsa, bu işler için bu kanun da kafi gelmeyecektir. Velev bir tek olsun temiz pak Türk memurları içinde bir tek ahlâksız çıksa bile onu meydana çıkarmak ve ona ceza vermek için bu kanun da azdır arkadaşlar' (49).

Sayıları çok az olmakla beraber, bazı milletvekilleri bu uygulamalardan memurların rahatsız olacağı kanaatini taşımaktadırlar. Aydın meb'usu Halil Menteşe, bunlardan biriydi ve bu konuda, "teşkilat-ı esasiye, müsadere memnudur derken, efendim sorulacak bilmem karının küpesi, kaç tane, bu-

47- a.g.e. s. 615-619.

48-T.B.M.M.Z.C, D.6, C. 25. s. 177.

49- a.g.e. s. 174.

nun için de bin bir türlü hesap çıkacak, içinden neler çıkacak neler. Hizmet başında bulunan bir memuru, vatandaşları böyle bir şey altına sokmak bence doğru değildir.

Rejimin normal gidişi bakımından, faziletli olması bakımından, bu kanunun çıkmasını katiyen muvafık bulmayız" (50) demekteydi.

Bu kanun uygulanmasına rağmen, devlet ne memurlardan istediği verimi alabilmiş ne de suistimallerin önüne geçebilmiştir. Üstelik suistimallere bazı milletvekillerinin de karıştığı şayiaları yayılmaya başlamıştır. Bu konuda, Yeni Sabah Gazetesi sahibi Ahmet Celalettin oldukça şiddetli bir yazı neşretti. Bu yazıda "Suistimal yapanlar, mürtekipler, mürteşiler, muhtekirler cezasız kaldıkça, bu fiilleri irtıkâp edenler, bundan bir icap ve utanç değil, bilakis iftihar duymağa başlarlar. Çal, çırp, mükellef bir apartman uydur, seni tenkit edenleri sana kabahat atfedecekleri sofrana çağır, ızaz ve ikramı et, talebesine en çirkin tecavüzlerde bulunmak arzu eden öğretmen, memuriyet ve makamını suistimâl ederek kesesini haksız yollardan dolduran memur, milletvekillerini de bu listeye sokmalıdır; çünkü her gün hususi işler peşinde koşarak, bin bir türlü kombinezonlara tavassut ederek, o işi yaparak, vakelet ve memurları kafese koyanlar onlardır." (51) denilmekteydi.

Çok geçmeden aynı konuyu, aynı şiddetle, Zekeriye Sertel gündeme getirdi. Sertel, 12.11.1945 tarihindeki yazısında, hükümete şöyle hucum etmekteydi.

"Hepimiz biliriz ki, 20 seneden beri iktidar mevkiinde bulunmuş olanların, birçokları bugün servet sahibi olmuşlardır. Bunların birçoğu, bugün apartman, han sahibidirler. Bankalarda birikmiş paraları vardır. Rivayet ederler ki, hükümet 938-939'da vekillik mebusluk etmiş bazı kimselerin, servetleri hakkında tahkikat yaptırmış, bu zatların bankalardaki ve tapulardaki kayıtlarını araştırıp tesbit ettirmiş.

Çünkü bu listenin neşri dün ve bugün başımız üstünde tuttuğumuz bir çok kimselerin foyasını meydana çıkaracak, iktidar ve nüfusun gayrimeşru bir kazanç vasıtası olduğu anlaşılacaktır" (52).

Bu sert tenkidlerin neticesinde, Tan Gazetesi yazarlarından Zeke-

50- a.g.e, s. 170.

51- Ahmet Cemalettin, "Gündelik Düşünceler", Yeni Sabah, 20-9-1945.

52- Tan, 12.11.1945.

riye Sertel, Gazete Sahibi ve Neşriyat Müdürü Halil Lütü Dördüncü, Yeni Sabah Gazetesi Sahibi Ahmet Cemalettin Saraçoğlu, üçer ay, onbeşer gün hapis ve 116'şar lira 60'şar kuruş para cezasına çarptırıldı (53).

Ahmet Celalettin ile Zekeriya Sertel'i haklı çakarırcasına gazeteler 15 Aralık 1946 tarihinde, bir C.H.P milletvekili hanımının 2858 altını Fransa'ya geçirirken yakalandığını yazmaktaydı (54). Çok geçmeden Paris başkonsolosumuz Hayrettin Yalın'ın eşi Belkıs Yalın'da Fransa'ya girerken 2000 altınla yakalandı (55). Gerçi milletvekili Atıf Esenbel, altınların kız kardeşine ait olduğunu söylemişse de, kafalarda soru işaretleri silinmemiştir (56).

Kısacası uygulanan cezaî müeyyidelere rağmen, hiçbir zaman devlet memurlarının ve idarecilerinin, özellikle iktisadî konularda, büyük başarısızlıkları giderilememiştir. Siyasî nüfuzunu iktisadî alanda da kullanmak isteyenlerin suistimallerine uygulanan bu kanun da, maalesef engel olmamıştır.

2.2- Pahalılık Konusunda Hükümetin Aldığı Tedbirler:

Daha önce pahalılığın artmasında, uygulanan para politikası ve memurların suistimallerinin etkisi olduğunu söylemiştik ve hükümetin aldığı tedbirlerden de konuların bütünlüğü açısından, ilgili bölümlerde bahsetmiştik. Bu bölümde özellikle hükümetin politikası istihlakın azaltılması ve ihtikârla mücadelesi söz konusu edilecektir.

2.2.1- İstihlak'ın Azaltılması ve Vesika Sistemi

Türkiye'de savaş yıllarında, pahalılığın âmillerinden birisinin, istihsalın azalması olduğunu söylemiştik. Bu durumda, takib edilecek tek yol da, talebi azaltmaktır. Talebi azaltmak için alınacak tedbirler arasında, tasarrufu temin etmek, kalabalık merkezlerde istihlaki azaltmak ve iddiar duygusunun önlenmesi (57) başta gelir.

Türkiye'de bu konuda iki yol izlemiştir. Birincisi vergileri artırarak talebi azaltmak, ikincisi ise darlık çekilen maddelerde vesika sistemini uy-

53- Son Posta, 26 Nisan 1946.

54- Tasvir, 15 Aralık 1946.

55- Tasvir, 22 Aralık 1946.

56- Tasvir, 16 Aralık 1946.

57- Nusret Köymen, "Millî Korunmada İktisadî Tedbirler (Konferans) ,Türk İktisat Cemiyeti Konferanslar Serisi, Uzluk Basımevi, Ankara 1942 s. 11.

gulamak olmuştur.

Türkiye, savaş başlayınca, genel tedbirler bölümünde de bahsedildiği gibi, önce vergilendirme yoluyla ve direkt olarak istihlâki kısım yoluna gitmiştir. Bu uygulamaları da, Millî Korunma Kanunu'na dayanarak yapmıştır. Nitekim 19 Nisan 1940 tarihinde, 75 Numaralı Koordinasyon Hey'eti kararıyla, benzin ve petrolle çalışan her türlü kara ve deniz nakil vasıtalarının seryüseferi (58), Yine 13 Ağustos 1941 tarih ve 2/1639 sayılı İcra Vekilleri hey'eti kararı ile, benzin sarfıyatı tahdit edilmiştir (59).

Ekmekte ise durum çok farklı gelişmiş, talep azalacağı yerde artmıştır. Nitekim 1940 yılında, normalde 300 ton un ihtiyacı olan İstanbul'a 400 ton un verilmesine rağmen, yine fırınların önündeki kalabalıklar gazete sütunlarına yansımaktadır (60).

Bu durum karşısında, ekmekte kullanılan buğdayın azaltılması yoluna gidilerek, bu yönde bir tasarruf amacı güdülmüştür.

Bunu tüketimin en yoğun olduğu büyük şehirlerde tek tip ekmek çıkarılması uygulaması takip etti. Bu konuda çıkarılan, 115 sayılı Koordinasyon kararında şu hükümler mevcuttu:

1. madde: Ankara, İstanbul ve İzmir şehirleri belediye hudutları dahilinde, yalnız ecnebi maddesi çıkmış, 100 kilo buğdaydan 84-86 kilo arasında un alınacak surette tek tip olarak imal edilen unlarla bu unlardan yapılan ekmekler istihlâk olunur.

2. madde: Unların imalinde kullanılacak buğday harmanlarına, bu harmanların asıllarında mevcut çavdarla birlikte, azami %15'i geçmeyecek nisbette çavdar katılır (61).

Ekmeklerde kullanılacak unların dışarıdan getirilmesi de men edilmişti. Hükümet bu karara rağmen ekmek sıkıntısının giderilemediğini görünce, 29.1.1942 tarihli 255 sayılı kararla, hububat, bakliyat, patates, prinçunu ve ezmelerinden pasta, çörek ve bunlara benzer maddelerin yapılmasını dahi yasaklama yoluna gitmiştir (62).

Bu kararlardan daha köklü bir uygulamada devletin istihlâk maddelerinin dağıtımını kendi üzerine alması olmuştur.

58- Düstur, D.3, C. 22. s. 20.

59- "Benzin Sarfıyatı Tahdit Edildi", Vatan, 9 Eylül 1941.

60- Vatan, 7 Eylül 1940.

61- Düstur, Tertip 3, C. 22, S. 174-292, İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası Mecmuası, C. 1, S. 5, s. 101.

62- T.C. Resmî Gazete, 30.1.1942 (s. 50-20).

Bu amaçla hükümet, şeker, tuz, tekel maddeleri başta olmak üzere, istihlâk maddelerine el koydu ve dağıtımın devlet müdahalesiyle yapılmasını sağlayan vesika ve karne usulünü tatbik mevkine koydu.

Savşa yıllarında, zaten bütün ülkeler vesika sistemini uygulamaya koymuşlardı. Nitekim İngiltere'de istihlâkin beşte ikisi, İsviçre'de yağlı, unlu maddeler, yumurta, Almanya ve İtalya'da ise her türlü yiyecek ve giyecek maddeleri vesikaya tabi idi (63).

Bu arada şunu belirtmekte fayda vardır, savaş öncesi Türkiye'nin istihlakı zaten bu ülkelerin çok altında idi. Buna örnek, Almanya'da kişi baine 25 kilo, İngiltere'de 55 kilo olan şeker tüketimi Türkiye'de yalnızca 4.5 kilo idi. Yine İngiltere'de 11 kuruş Almanya'da 38 kuruş olan şekerin fiyatı Türkiye'de 35 kuruş idi (64).

Fakat ne olursa olsun, Vesika sistemi, dağıtım konusunda bütün savaş ekonomilerinde uygulanan bir sistemdir. Bu yöntem istihlakı azaltsa da, halk açısından bazı psikolojik ve ekonomik faydaları da mevcuttur. Bu faydalar şunlardır.

1- Halk az da olsa, ihtiyaç maddelerinden tedarik imkânına sahiptir. Sonra malı kara piyasa veya enflasyon tesirlerinin marjında satın alma kuvveti bir dereceye kadar bahis mevzuu olmaksızın, elde edebilmektedir (65).

2- İstihlâk'ta denge sağlanabilmektedir. Her isteyenın istediği kadar mal alımı ve stok yapması engellenebilmektedir.

3- Halkın zengin ve fakir ayırımı yapılmaksızın eşit miktarda istihlakı, psikolojik yönden faydalıdır.

Bizde de, Millî Korunma Kanunu'nun 21. maddesine göre, ilk önce ekmek ve ekmeklik hububat istihlâkinin tahdidi amacıyla, şehir ve kasabalarda ekmek dağıtımında vesika usulü uygulanmaya konmuştur. Bu uygulamadan beklenen faydaları İstanbul Valisi Lütfi Kırdar şöyle açıklıyordu:

"Bu usül, bir kısım vatandaşların herhangi bir ihtiyaç sevkinde ve gündelik hislerle fazla ekmek mubayaa etmesi yüzünden, diğer bir kısım vatandaşların ekmeksiz kalmasını önleyeceği gibi hükümetimizin daha yüksek düşüncelerle karar altına aldığı vechile istihsalatımızı muayyen bir hesaba göre tanzim edecek ve Millî hayatımızın uzun bir zaman içinde, ihtiyaçlarını

63- Kemal Turan, "Karne Usulüne Emniyet", Ulus, 12 Sonkanun 1942.

64-R. Şükrü Suvla, "Bugünkü Harp Karşısında Dünyada ve Türkiye'de Şeker Meselesi", İktisat Fakültesi Mecmuası, C.2, S. 1-4, (1940-1941), s. 488-489.

65- Ergin, Devletin Harp Zamanında Ekonomiye Müdahalesi, s. 216.

disiplin altına alacaktır " (66).

14 Ocak 1942'de başlayan vesika/ kart uygulamasına geçmeden önce, bu konuda Ticaret Bakanlığı tarafından bir talimatname hazırlanmıştı. Bu talimatnamede, Kartların tarif ve izahı, doldurulması, kullanılış şekli hakkında izahatlar mevcuttu.

Ekmek kartları bir şahsa aid olarak düzenlenip, sahibinin istihlâki karşılığı kuponları ihtiva ederdi. Üzerinde ekmek kartının sınıfı yazılı olup, sol tarafında ise kartın tanzim edildiği vilayet ve kaza isimleriyle, istihlâk sahiplerinin adı, soyadı, ikâmetgâh adresi bulunurdu. Bu kartlar ilgili belediyeler tarafından yazılır ve mühürlenirdi.

Ekmek kartları 3 sınıfı ayrılmıştı. Bunlar:

a- (Ç) İşaretli, 7 yaşına kadar çocuklara mahsus kart

b- (B) işaretli, 7 yaşından itibaren (7 dahil) çocuklarla büyüklere mahsus kart).

c- (A) işaretli ağır işçilere mahsus kart idi (67).

Bu kartlara göre ekmek istihkakı ilk önce, Ç işaretliler için 187.5 B işaretliler için 375, A işaretliler için 750 gramdan ibaretti. Fakat 28 Şubat 1942'den sonra bu istihkaklar çocuklara 150, büyüklere 300 gram olarak düzenlenmiştir (68).

Ekmek almak için, vatandaşlar günlük kuponları ibraz ettirmek mecburiyetinde idi, seyahat anında ise, aldıkları kartı bırakarak, seyahat kartı almak zorundaydılar.

Bu arada uygulanan vesika sistemi deyince, yalnız ekmek kartı ve karnesi akla gelmemelidir. Ekmek karnelerinin ayını bildiren kısım karşılığında şeker de verilmekteydi. Aynı zamanda gaz, bez, pazen gibi birçok tüketim maddesi vesika karşılığı dağıtılmaktaydı ve bunlar nüfus cüzdanlarına da işlenmekteydi.

Vesika sistemi uygulamasının en önemli tarafı, halka, bu vesika-kartların dağıtımını adaletli bir şekilde ulaştırabilmektir. İşte bu amaçla, yine Millî Korunma Kanunu'nun 14. maddesi gereğince, 5.5.1942 tarih ve 319 sayılı Koordinasyon Hey'eti Kararıyla, Ticaret Vekaletine bağlı olarak Halk Dağıtma Birlikleri meydana getirilmiştir. Bu birlikler, belediye olan şehir ve

66- "Bugünden itibaren Ekmek Karne ile Tevzi Edilecek", Cumhuriyet, 14 Ocak 1942.

67- Ticaret Haberleri, S. 239, 16 Ocak 1942 s. 17; T.C. Resmî Gazete, 27 Ocak 1942 (S. 5224).

68- "Bugünden itibaren 300 gram Ekmek Yiyeceğiz", Vatan, 28 Şubat 1942, Düstur, 3. Tertip C. 23, s. 150.

kasabalarda, her 250 evlik veya 1000 nüfusluk bir halk kitlesini meskun bulunduğu mahalle veya sokaklarda teşekkül etmişti. Bu birlikler, mahalle sakinlerinden seçilen, 1 başkan ve 4 üyeden oluşmaktaydı ve şu vazifeleri ifa etmekteydiler:

a- Dağıtılması hükümetçe kart usulüne bağlanmış olan maddeleri tevzi etmek.

b- Fazla kart almak veya, nüfus göstermek suretiyle, haksız istihlâke sebep olanların isim, adres ve hüviyetlerini tespit ederek, bağlı buldukları işe müdür ve amirliğine bildirmek.

c- Perakendeci, tacir ve sanayi erbabı birlikleri vasıtasıyla yapılacak dağıtımlarda, hangi gün, hangi bakkal veya mağazadan hangi maddelerin tevzi edileceğinden ve zamanında birlik azalarını haberdar etmek.

d- Birliğe dahil ailelere efradını ölüm, doğum, nakili hane, seyahat, askerlik, mevkufiyet ve mahbusiyet gibi nüfus tahavvüllerini takip edecek fazla kart tevziine mani olmak.

e- Mahallerde yapılacak arama ve taramalarda mümessil, sıfatıyla azasından birisini hazır bulundurmak (69).

Böylece, hükümet dağıtım sisteminde bir nevi oto kontrol vücuda getirmiş oluyordu.

Bu açıklamalardan sonra, acaba vesika ve karne tatbikatı başarılı olmuş mudur? Bu soruya verilecek cevap, her şeyden önce böyle bir dönemde bu uygulama gerekliydi.

Fakat uygulamanın faydaları olduğunu ileri sürenler gibi, uygulamalardaki bazı aksaklıklardan dolayı beklenen faydaları temin edilmediğini söyleyenler de mevcuttur.

Vesika usulünü savunanların görüşlerini şöyle sıralamak mümkündür.

a- En büyük faydası, fiyat artışlarının kısmen önlenmesi olmuştur. Nitekim bu konuda Y. Sami Atasagun; "eğer geçen sekiz ay zarfında, ekmeğin tevziatı işlerini hükümet bizzat üzerine almamış olsaydı, büyük bir küçük şehirlerimizde halkımız günlük ekmeğini tedarik hususunda çok ciddi müşkülâtle karşılaşacak ve ekmeğin fiyatlarını devamlı surette muayyen bir

69- Ticaret Haberleri, Sayı 262, 16 Temmuz 1942; Ulus, 23 Haziran 1942; Resmî Gazete, 14 Mayıs 1942 (S. 5160).

70- Y. Sami Atasagun, Buğday ve Ekmek Satışları Şerbest Bırakılabilir mi" Tasvirî Efkar, 22 Ağustos 1942.

seviyede tutmak mümkün olmayacaktı" (70) demektedir.

Bu uygulamadan en çok, memurların memnun olduğunu söylemek mümkündür.* Ofis tarafından tevzi edilen unlardan yapılan ekmekler, memurlara 25 kuruşa satılırken, aynı ekmekler halka 55 kuruşa satılmaktaydı (71).

b- Yine vesika sistemiyle, özellikle ekmekte bir miktar tasarruf yapıldığı, hükümet çevrelerince açıklanmaktaydı. O dönemde basında, 750-800 binlik İstanbul'a 1.200.000 adet karne verildiği hakkında çıkan yazılara karşılık, Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen, verdiği cevapta; "Bugün İstanbul şehrinde, karneler 1.200.000'e çıkmış değildir. Bilakis, 75.000 kilo tasarruf edilmiştir" demektedir (72).

Bu konuda, muhalif görüşler ileri sürenler, karne uygulamasına karşı olmayıp, bu konuda yolsuzlukların meydana geldiğini ve bunların engellenmesini istemekteydiler. Basın organlarında da bu yıllarda karne yolsuzlukları hakkında birçok yazı çıkmıştır. Bu yazılardan seçtiğimiz iki haberi aşağıda belirtmekle iktifa edelim:

"Ankara'dan İstanbul'a gelen 70 sandıktan ancak 37 tanesi sağlam kalmış, bir kısmı tamamı ile dağılmış, bir kısmı da içerisinde, karne alınabilecek vaziyette sandıkları bozulmuştu. Teşkil edilen hey'et muvacehesinde, vagon açılarak, sandıklar iktisat müdüriyetine getirilmiş ve tadatlarına başlanmıştır" (73).

"... Kumkapı nahiyesinde, 36 bin karne tevzi edilir. Yapılan tahkikat neticesinde suiistimal miktarı 1200 kadardır. Suiistimali görülen her birliğin, 40'dan 300'e kadar tehalüf eden fazla karne almış oldukları anlaşılmıştır (74).

Bu tip yolsuzluklar, devamlı gündeme gelmiş ve hedeflenen adaletli dağıtım gerçekleşmemiştir. Bunun yanında bu tip yolsuzluklara karşı, gerekli tedbirlerin alınmadığı konusunda bazı tereddütler mevcuttur.

Ş. Süreyya Aydemir, bu konuda bir örnek vererek, "Haydarpaşa İstasyonu'nda tesadüfen hamalın sırtından düşerek parçalanan bir sandıktan dökülen binlerce" ağır işçi ekmek karnelerini" bastıran ve dağıtan do-

71- "Ekmek için Memurlara ve Halka Ayrı Karneler Dağıtılacak, Cumhuriyet , 17. Birinci Teşrin 1942.

72- "Niçin Serbest Rejime Dönemüyoruz" Cumhuriyet, 4 Ağustos 1942.

* Karne çıkmadan 750 gramlık ekmek 12.5 kuruştü Daha sonra, belediyenin halk için çıkardığı ekmek 55 kuruşa yükseldi. Cumhuriyet 14 İkinci kanun 1942).

73- "Bu Ne Cüret" Vatan, 27.8.1942.

74- "Karne Suiistimali", Akşam, 26 Tesrinsani 1943.

landırıcı:

"Bu sahte vesikalar tam taklit sayılmaz. Çünkü şu çizgilerden birisi tam aslına benzemiyor, gerekçesiyle ve hiç tutuklanmadan serbest bırakılıyordu" (75) demektedir.

Hükümet, vesika sistemiyle ucuzluğu hedeflerken*, toplumun kaliteye önem verebileceğini düşünmemiştir. Nitekim 1945 yılında, Yeni Sabah gazetesinde çıkan bir yazıda; "Toprak Ofisi tarafından ikinci cins ekmek için verilen unun, matlup randıman derecesinde bulunmaması hasabi ile bu ekmekten yiyenlerin kaşınıya uğradıkları hakkında çıkan şayialar, francala satışlarına karşı rağbeti arttırmaktadır" (76) denmektedir.

Hükümetin, vesika sisteminden bir beklentisi de, stoklarını muhafaza edebilmektir. Bunun için, istihlâkı kısılabilmek gayesiyle ekmeklere çavdar katmaktan, evlerdeki unlardan beyanname istemeye kadar varan, tedbirler aldı (77). Ayrıca, Amerika ve Arjantinden buğday ithalâtına gidilmiş ve önemli miktarda stok yapılabilmisti. Sertel 1944'lerdeki bu durumu şöyle nakleder.

"Bu sene hükümet de, Türk köylüsünün vaziyetindedir. Elinde, geçen mahsul senesi içinde toplayıp ambarlara ve silolara yığıldığı 400.000 ton miktarında buğday vardır. Hükümet hiçbir sene, mahsul devresine bu kadar zengin bir stokla girmemiştir. Fakat, mevcut silo ve ambarları bu stoğu muhafazaya yetmediği için, toplanan buğdayın bir kısmı açıkta bırakılmıştır. Bu yüzden buğdayın bir kısmı çürüyüp bozulmuş veya küflenmiştir" (78).

İşte vesika sistemine karşı çıkanların ve halkın da gayri memnun olduğu en önemli hadise de budur. Özellikle fakir halk, hayat pahalılığından dolayı, yağ, pirinç gibi maddeleri alamamakta (zaten bulunmamakta da), bunun yanında temel gıdası olan ekmek de vesikayla kısıtlanmaktadır. Hem de "buğday, makarna, şehriye, bisküvi, pirinç gibi toplanan maddelerin Toprak Ofisi anbarlarında, depolarda, mahzenlerde bozulduğu, kurtlandığı ve nihayet insanların yiyemeyeceği hale geldiği" (79) bir ortamda. Halkın bu şartlarda vesika sisteminden memnun olmayacağı meydandadır.

Özetle: Talebi kısmak için uygulanan, vesika sisteminde hükümet

75- Aydemir, İkinci Adam, s. 216.

76- Resmi Gazete, 19 Kanunsani 1942, (S. /5015).

77- Yeni Sabah, 18 Ağustos 1945.

78- M.Zekeriyâ Sertel, "Ekmek İstihkakını Arttırmak Zamanı Gelmiştir.", Tan, 27 Haziran 1944.

79- Tasviri Eşkar, 11 Ağustos 1942.

haklı gerekçelere sahiptir. Uygulama ekmek hariç pek fiyat artışlarının önüne geçememiştir. Yine bu konuda meydana çıkan yolsuzluklardan dolayı, adaletli bir dağıtımın gerçekleştirildiğini söylemek çok zordur. İstihlâk azaltılmışsa da, stoklarda meydana gelen çürütülme hadiseleri, halkta olumsuz psikolojik etkilere sebep olmuştur. Bu dönemde yaşanan karneli yıllar halkta acı hatıralar olarak derin izler bırakmıştır.

2.2.2- İhtikârla Mücadele

2.2.2.1- İhtikâr Sebepleri ve Çeşitleri

İhtikâr kelime olarak, halkın yiyecek ve içecek gibi zarûri ihtiyaçlarını ucuz ucuz toplayıp, fırsat bulunca pahalı pahalı satma, vurgunculuk, boğuntu, madrabazlık anlamına gelmektedir (80).

Genellikle savaş ekonomilerinde sıkça görülen bu husus, ikinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'nin en önemli problemi olmuştur. Savaş başlar başlamaz Türkiye'de karaborsacılık meydana gelmiş, aranan mallar bulunamaz olmuş, bunun yanında birçok türedi meydana çıkmıştır. İhtikârın meydana gelmesinde çeşitli sebepler vardır ve bunları şöyle sıralayabiliriz:

a- Özellikle, daha çok kazanma hürsına sahip olan tüccarların, piyasadaki malları toplayıp tekrar arz etmek üzere stoklamaları, ihtikârın birinci amilidir.

b- İkincisi, genel ekonomik kaide olan, arz-talep ilişkisinin bu dönemde bozulmuş olması yüzünden, ihtiyacımız olan malların ithal edilememesinden dolayı meydana gelen karaborsada, ihtiyaç sahibinin malı kaç bulursa almak istemesi.

c- Savaş dönemlerinde, ticaretin çok kârlı olmasından dolayı, ticaret sahasına yeni ihtikârcı zümrelerin el atması. Nitekim İsmail Cem, İzmir'de harpten önce, 9 büyük özel şirket varken, harp içinde bu sayının 41'e ulaştığı görülmektedir, demektedir (81). Muhakkak bu şirketlerin hepsi ihtikâr yapmak amacıyla kurulmuş değildi, ama sayılarının birdenbire artması, içlerinden bazılarının kolay para kazanma amacıyla kurulduğu şüphesini vermektedir.

İhtikâr hadiseleri ne zaman başladı diye sorulacak bir soruya verilecek cevap gayet kısadır. Harp başlar başlamaz.

80- Ferit Develloğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara 1978, s. 501.

81- İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, III Baskı, Cem yayınları, İstanbul 1973, s. 321.

I. Dünya Savaşı yıllarında da memlekette bu tip hadiseler sıkça görülmüştü. Bu yüzden, bu dönemde, 24 Mayıs 1917 tarihli, Men'i İhtikâr Kanunu ile 14 Haziran 1917 tarihli İhtikâr Maksatlı Mal Saklamayı men eden kanun yürürlüğe girmiştir (82). Nitekim I. Dünya savaşının tecrübelerini gözönünde bulunduran, Başvekalet tarafından savaş başladıktan çok kısa bir süre sonra, şu tebliğ yayınlanmıştır.

".. İhtikâr yapmak kastı ile toptancılığa heves edenleri, lüzumsuz fiyat yükseltenleri, hükümet mütemadiyen takip edecektir. Bu gibiler, şurasını açıkça bilmelidirler ki, memlekette halk ihtiyacına yarayan maddeler üzerinde, ihtikâr yapmak kastına en şiddetli tedbirlerle mukabele göreceklerdir. Eğer kanunlarımız kafi değilse, Büyük Meclis'ten buna mani olacak selahiyetleri talep etmekte ve her nerede olursa olsun, ihtikârcıların, ticarhanelerine, fabrikalarına, depolarına ve evlerine el koymakta hükümet tereddüt etmeyecektir" (83).

Bu tebliğden de anlaşılıyor ki, hükümet ihtikâra karşı en sert tedbirleri uygulamaktan kaçınmayacaktır.

Fakat buna rağmen, çok çeşitli şekilde ihtikâr hadiseleri, meydana geldi ve Dobrestberger bu yıllarda Türkiye'de meydana gelen ihtikâr çeşitlerini şöyle sıralar: "Tacir ve müstahsillerin stok biriktirmesi, emtiayı satışa arzetmemesi, mal kıtlığı vaziyetini istismar etmek sureti ile, haddi zatında yükselmekte olan fiyatları daha da yükseltmek (84).

İhtikâr konusunu teşkil eden maddeler hakkında, bir döküm vermek istersek en basit şekilde, iğneden ipliğe demek mümkündür. Başta çay, kahve, şeker, kömür, benzin, odun, çivi ve akla gelebilecek her madde ihtikâr mevzuu olmuştur. Hükümet çevreleri, bu konuda genellikle tüccarı suçlama yoluna gitmiştir. Yunus Nadi, "İhtikâr Kadar İddiar da Fenadır," adlı yazısında, halkın stok yapmasının da ihtikârda önemli bir sebep olduğunu belirtir ve devamla; "kahvenin halkın fazla alması yüzünden pek mahsus bir surette azalırverdiğini, Türkiye'nin şeker ihtiyacının %95'ini karşılayabilecek iken, öbür gün bulunmaz diye herkesin 20-25 kilo almasının ticarî muvazeneyi bozacağını" söylemektedir (85).

Tüketici psikolojisinin ihtikâr hadiselerinin artmasında rolü olduğu

82- Oruz, Yırcalı, a.g.e, s. 234.

83- T.C. Resmî Gazete, 8.9.1939 (4035); Aynı Tarih, S: 70, Eylül 1939, s. 19.

84- J. Dobrestberger, "Fiyat Seyasetine Alt Bazı Düşünceler, İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 2, S. 2 (1940-41), s. 278.

85- Yunus Nadi, "İhtikâr Kadar İddiar da Fenadır", Cumhuriyet, 27 İkinciteşrin 1940.

muhakkaktır. Bu arada, tüccar olmayan istimarçılar da, bu psikolojiyi iyi bildiklerinden, daha ilk günlerden mal stoklamaya başlamışlardır. Bu konuda Mazhar Müfit kansu, 27 Kasım 1939'da şunları söylüyordu:

"Yine şayanı teessüftür ki, yalnız ticaretle meşgul olanlar değil, hiç ticaretle meşgul olmayanlar ve birkaç kuruş parası bulunanlar ya münferiden, yahut da müştereken ihtikârın ne demek olduğunu pek iyi bilen murabahacı unsurlarla birleşerek, piyasada ne bulmuşlarsa toplamışlar ve hatta Topkapı, Edirnekapi'ya kadar giderek, bakkal bakkal gezerek malları toplamışlardır. Bunu ben kendi gözümle gördüm. İhtikârın mevcudiyetine şüphe yoktur" (86).

Evet kabul edilen gerçek, ihtikâr mevcuttur ve bunu yalnız tüccarlar yapmamaktadır. Fakat, şunu da söylemek gerekir ki, bazı tüccarlarda ihtikâr eğiliminin arttığı bir gerçektir. Öyle ki bazı tüccarlar bu konuda bir nevi monopoller kurma yoluna gitmiştir. Buna en güzel örnek, o dönemde basında, büyük gürültüler koparan Koca Karagöz ve arkadaşlarıdır.

O dönemde İstanbul'da, 164 fırının 138'i altı kişi tarafından işletilmektedir ve yalnızca 26 fırın serbest çalışabilmektedir. İstanbul'un fırınlarına hakim olan bu şahıslar: Koca Karagöz, Hırıs Karagöz, Niko, Paçoro Yorgi, Konti Dini ve Gazhane Ahmet'tir. Koca Karagöz, 10 fırına ekmek çıkarmaması için, ayda 1330 lira para vermekteydi ve kendisi eksik gramajlı ekmek çıkararak, sıkıntı yaratmaktaydı (87).

Savaş yıllarında meydana gelen, ihtikâr hadiseleriyle ilgili haberler, devamlı olarak gazetelerde yayınlanmıştır. Bu hadiselerden seçtiğimiz bazılarını nakledeyim:

Yerli kumaşları, İngiliz kumaşı diye sürmeğe kalkıyorlar. Fiyat Mura-kebe komisyonu, yüzde iki yüz kârla kumaş satan bir terzi hakkında, takibat yapıyor (88).

Büyük ölçüde benzin ihtikârı, 8 vagon benzin teneke başına kırk kuruş kârla satılıyormuş (89).

Kooperatif namına un satan yağcılar, ihtikâra mı saptılar? Satışlarda Fatura vermek kanunen mecburi olduğu halde satışı yapanlar fatura vermekten imtina etmişler (90).

86- Ayn Tarihi, 8: 73, Kasım 1939, s. 149.

87- "Sunî Ekmek Sıkıntısı Yaratanlar Kimlerdir, Vatan, 18.1941.

88- Vatan, 4. Haziran 1941.

89- Vatan, 11 Şubat 1942.

Düğmeci Apostol sürgün yedi. İstanbul mahkemesi, Marpuççularda düğmecilik yapan Apostoliyadi adında bir tüccar hakkında şikayet üzerine muhakeme etmiş ve bu adamın elinde mal varken yok diye sakladığını ve yüksek fiyatla sattığını anlayarak, cezaya çarptırmıştır, ceza iki yıl Kırşehir'e sürgündür, ayrıca da beş yüz lira para cezası verecektir (91).

Limon tuzu ve züccaciye eşyası muhtekirleri, Mordo Rodrik hakkındaki tahkikât devam ediyor, İzak, Adato ve Halfon tevkif edildi (92).

Osman Pamuk ve Mehmed Tok, İzmir halkının ihtiyacına ayrılmış olan kahveden, 155 kilosunu satın alarak, Buldan'a götürecekleri sırada Al-sancak istasyonunda yakalanmışlardır. Kahve müsadere edilmiştir (93).

Sebze halindeki sahte fatura tanzim eden sebzeçi İsakadis Milli Korunma Mahkemesine verilmiştir (94).

Bu örneklerden binlercesini vermek mümkündür, her gün gazete sütunlarında bu tip haberlere rastlanmaktadır. Tabii hadiselerin, hükümet tarafından önlenmesi istenmektedir. Halk karaborsa ve ihtikârdan bunalmasına rağmen, ihtikârî yapılan maddeleri normal piyasada bulamamaktadır. Bu durum da, muhtekirlerin ekmeğine yağ sürmektedir. Boratav, bu yokluğu şöyle belirtir.

"1943 yılında ülkede tifüs salgını vardır. Yıl boyunca zabıta e-kipleri hırpani kılıklı yurttaşları toplayıp hamamlarda yıkatmakta ve tifüse karşı etkili mücadelenin temizlik olduğu, halka duyurulmaktadır. Ancak aynı günlerde yoksul halk yıkanmak için sabun bulamamaktadır, çünkü sabun karaborsadır" (95).

Ülkede ihtikâr, karaborsa, yokluk hadiseleri yaşanırken, muhakkak hükümet bu konuda boş durmamış, bazı tedbirler almak zarureti duymuştur.

2.2.2.2 - İhtikâra Karşı Alınan Tedbirler:

Yukarıda da belirtildiği gibi, savaş başlar başlamaz ihtikâr hadiseleri gündeme gelince, hükümetde harekete geçmiştir ve bazı tedbirler almak ihtiyacını hissetmiştir, ilk önce 7 Eylül 1939 tarihinde, Başvekalet ihtikâra

90- Vatan, 25 Nisan, 1941.

91- Köroğlu, 14 Eylül 1940.

92- Tasvirî Efkar, 16 Ağustos 1942.

93- Akşam, 1 Şubat 1942.

94- Yeni Sabah, 19 Ağustos 1943.

95- Boratav, 100 soruda Devletçilik, s. 303.

karşı tedbirler alındığına dair bir tebliğ yayınlandı. Daha önce bahsettiğimiz bu tebliğde hükümet ihtikâr hadiselerini en sert şekilde engelleyeceğini belirtilmekteydi. Bu tebliğden başka ihtikârın önüne geçmek için şu önemli tedbirler alındı.

2.2.2.2.1- Önemli Maddelerin İhracını Yasaklanması,

Hükümet ülkede darlık çekilmemesi için tedbir olarak, başta gıda maddelerini ihraç edilmesini yasaklamıştır. Bunun yanında, çuval, kalay, hat, zincir gibi yüzlerce madde de bu yasak kapsamı içindeydi.

Bu arada, sadece ihracatın yasaklanmasıyla ihtikârın önlenemeyeceği de düşünülmüş, Ticaret Vekaleti, bilumum gıda maddelerin mahalli şartları nazarı itibare alınmak sureti ile, narh koyma uygulamasını başlatmıştır. Herhangi bir ihtikâra mani olmak için de bir şehirden diğer şehire sokulacak olan gıda maddeleri, kaçak eşya gibi telâkki edilerek, getirenler hakkında kanunî takibat, yapılması kararlaştırılmıştı (96).

2.2.2.2.2- İhtikâr Hadiselerinin Takibi

Hükümet, meydana gelebilecek ihtikkâr hadiselerini takip edebilmek için, daha önce I. Dünya Savaşı döneminde uygulanmış olan, İaşe Kararnamesi'nden istifade etme yoluna gitmiştir ve bu kararname'nin 5. maddesi tatbik edilerek, bir komisyon teşekkül ettirilmiştir.

Bu komisyon, Mıntıka Ticaret Müdürünün riyaseti altında, Belediye ve İktisat Müdürleri ile Ticaret Odası Umumî katibi, Ticaret Vekaleti Başkontrolü ve Emniyet Müdürlüğü mümessilinden teşekkül etmekteydi (97). Komisyon'un elinde müessir yetkiler de bulunmaktaydı. Bu yetkilerin en önemlisi, ihtikâr yaptığı, fiyatları suni şekilde yükselttiği anlaşılınların ticarethanelerini üç günden bir aya kadar kapatma yetkisiydi (98).

Bu komisyonlar, savaş dönemi boyunca, etkin vazifeler yapmışlar ve ihtikâr yapan kişilerin işyerlerini kapatmışlardır. Bu kapatmalar sırasında, karar suretleri, kapanan dükkanların üzerlerine asılarak halka da teşhir edilmiştir.

2.2.2.2.3- Ticaretin Düzenlenmesi:

İhtikârla mücadelenin en önemli tedbiri, Millî Korunma Kanunu'na da, yanılarak, ticaretin yeniden düzenlenmesidir diyebiliriz.

1940 yılı başlarında çıkarılan bu kanun, bütün harp boyunca devam

96- T.C. Resmi Gazete, 1.10.1940, (S. 4520); Vatan, 7. Teşrinevvel 1940.

97- Falk Güneri " Harp Senesi içerisinde İhtikâr Mühtekir, "İktisadi Yürüyüş, S. 28, Ocak-Şubat 1941, s. 17.

98- a.g.m. s. 17.

etmek üzere hazırlanmıştı. Kanun'a göre İcra Vekilleri arasından seçilen Koordinasyon heyeti, memleketin bütün iktisadî hayatını kontrol etmeyi amaçlamış, halkın ve milli müdafaa ihtiyaçlarının sağlanması ve dağıtılması sorumluluğunu da üzerine almıştır.

Kanunda ihtikarla ilgili en önemli madde 32. madde idi ve bu madde de şunlar belirtiliyordu:

"Muhik sebep olmaksızın, bir malın fazla fiyatla satılması veya satışa arz edilmesi yasaktır. Keza, fazla fiyatla satmak kasdı ile, mevcut malın satışa arzedilmesi veya satışından imtina olunması ve saklanması veya muvazaa yolu ile elden çıkarılması veya piyasada darlık, yahud fiyatlarda yükseklik tevlid edebilecek derecede, mahdud ellerde toplanması, herhangi bir maddenin, ticarî teamüle aykırı olarak, diğer bir malın da satın alınmasını mecburî kılmak sureti ile satışta bulunulması veya malın satışa bu şartla arzedilmesi, bir malı fazla fiyatla satmağa matuf sair fiil ve hareketlerde bulunması ve fiyatları yükseltmek kasdı ile propaganda yapılması yasaktır" (99).

Yine bu konunun 57 maddesinde bu suçları, "işleyenler, işlemeğe teşebbüs edenler, bunlara bilerek yardım edenler, bunları yaptıranlar hakkında, 1000 liradan 10.000 liraya kadar ağır hapis cezası hükmolunur." (100) denmekteydi.

Mecliste bu madde görüşülürken, Muğla Milletvekili Hüsnü Kitapçı, bir malın saklanmasının ve fazla mal alınmasının ticaretin temel kuralı olduğunu belirterek, "şimdi burada bu hükmü koyarsak, tüccar bundan bin hakk tevahhus eder ve fazla mal bulundurmaz. Halbuki icabında, hükümetin vaziyed edeceği stok bulunması daha müfiddir. Burada bu kayda lüzum yoktur ve havistir. Fakat mutlaka koyacağız dersiniz, çok müşkülât olacaktır ve erbab-ı ticaret bundan çekinecektir" (101) diyerek muhalefette bulunmuştur.

Fakat bu madde, değiştirilmeden kabul edilerek, tatbik sahasına konmuş ve ihtikâra karşı alınacak önlemlere ruh vermiştir. Millî Korunma Kanunu'na dayanarak, hükümet, daha önce bahsedildiği gibi, buğday, çimento, dokuma mamulleri ve ipliklerine el koyarak, ticarî hayata aktif olarak katılmaya başlamıştır. Neticesinde, İthalatçı ve İhracat da zaten denet-

99- T.B.M.M.Z.C, Millî Korunma Kanunu S. Sayısı 50. D. 3 C. 14-15, s. 20.

100- Hamdi Sönmez, Son Değişikliklere Göre Ticaretin Tazimi ve İhtikarla, Mücadele, Ülkü Basımevi, İstanbul 1944, s. 415.

101- T.B.M.M.Z.C, a.g.e., s. 147.

lendiğinden, iç ticaret devlet kontrolüne geçmiştir. Kanuna riayet etmeyenler hakkında, cezaî müeyyideler sıkça uygulanmıştır. Bu konuda, Resmî Gazete'de yayınlanmış üç karar suretini örnek olarak nakledeyim.

"16/5/1942 tarihinde, Manavgat aşiretinden Hüseyin Ersoy ve Havva Kansu Seydişehir'in Evreği köyünden, Hüseyin Yıldırım 1 havai arpa, Ayşe Yıldırım 32 havai buğday, 20 havai arpa, Ali Kırılı 7.5 havai, Fatma Koçak, 7.5 havai buğday (arpayı havaisı 200- buğdayı 300 kuruştan) sattıkları için, Millî Korunma Kanunu'nun 31 maddesi yoluyla 59/2 nci maddesi gereğince, 3 er ay hapis ve 100'er lira para cezasına çarptırılmışlardır." (102)

Akşehir'de, Mehmet Biber, dükkanında 17 şişe rakı, 27 kilo 150 gram çekirdek kahve, bir adet açılmamış sandık kesme şeker sakladığı için, 7 ay 1 gün hapis ve 300 lira para cezasına çarptırılmıştır" (103).

Fahiş fiatla toplu iğne satmak suretiyle ihtikâr Kanununa muhalefetten suçlu Safranbolu Çavuş Mahallesiinde bakkal Ali Sezer hakkında Safranbolu Asyile Ceza Mahkemesinde meşhuden yapılan duruşması neticesinde maznunun subut fiili 4180 sayılı kanunla muaddel M.K. Kanununun 32 ve 59/3 maddelerine göre 5 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine ve bir hafta, dükkânının kapatılmasına ve ticaretten men'ine ve hüküm neşrine dair verilen karar katiyet kesbetmekle ilan olunur" (104).

Uygulanan bu cezaî müeyyideler bile stokçuluğu, ihtikârı önleyememiştir. İşin enterasan tarafı, devrin başbakanı Refik Saydam vefat ettiği zaman, "terekeşi saptanırken evinde çuvallarla, stoklanmış çeşitli mallar bulunacaktır" (105).

Saydam'ın yerine geçen Şükrü Saraçoğlu'da, bütün bu uygulamalara rağmen istenen neticelerin elde edilemediği kanaatinde ve bu konudaki görüşlerini, 11.11.1942 tarihinde şöyle belirtmektedir:

"Alınan mücadele kararları, yenilerini davet etti. Yeni kararlar da, daha sıkı, daha sert kararları zarurî kıldı ve böylece, karardan karara geçilerek, memleket dahilinde birçok mallara el konulmağa kadar ileri gildi. Bu kararlar, herkesin beklediği matlup neticeyi vermedi. Az bir zaman içinde, memleket dahilinde, resmî fiyatlarla bazı malları bulmak imkânsız bir hale geldi. ve memleket dahilinde, koskoca bir kara pazar yerleşti. bu

102- T.C. Resmî Gazete, 22 Ağustos 1942, (S: 3559).

103- T.C. Resmî Gazete, 12 Kanunvevel 1942, (S: 5281).

* 1 havai arpa, 12 kilo, 1 havai buğday ise 15 kilodur.

104- T.C. Resmî Gazete, 30 Mayıs 1943, (No: 5368).

105- Yetkin, a.g.e, s. 191.

levha karşısında, hepimiz kendimize, sonra da birbirimize sormağa başladık. Acaba bu kararlar veya hiç değilse bunlardan bazıları alınmamış olsaydı daha iyi olmaz mıydı?" (106).

Ticaretin devlet tekelinin dışında cerayan etmesi, rekabete yol açtığından, tek fiyat uygulamalarında sıkça görülen spekülasyonu asgari hadlere indirmektedir. Fakat bu durum, daha çok normal zamanlarda geçerli olan bir kuraldır. Bu konuda diğer başka realite ise, devletin müdahaleci tedbirlerine rağmen, karaborsa., stokçuluk, ihtikâr hadiseleri ortadan kalkmamıştır. Ve bunun yanında yeni savaş zenginleri ortaya çıkmıştır.

Özellikle bu kişiler, dış-ticarete alıcıyla anlaşarak, ihracat fiyatını düşük göstermek, sahte faturalarla ithalat fiyatlarını şişirmek, ithalat ve ihracat konusu mallarının kalitesini farklı göstermek yollarına gitmiştir (107).

Nitekim 1943 yılında, İzmir C.H.P teşkilatından ünlü bir tüccar, değersiz deri ihracı yapar gibi yünleri ihraç ederken yakalanınca, yazıhanesinde bulunan Fransızca bir mektupta, "Türkiye sıkışık, düşük fiyat verin" diye yazmaktaydı. Maalesef bazı tüccarlar arasında yabancı firmalara casusluk yapanlar bile vardı (108).

Bunu yanında, "bu gibi satışlar yasa dışı olduğunda, satan firmanın resmî kayıtlarına geçmiyor, fatura verilmiyor, devlet de bundan büyük zarar görüyordu. Karaborsadan anormal kazanç sağlayan insanlar, anormal derecede zevk ve sefa içinde yaşıyordu"(109). Yine Hikmet Bayur'un mecliste açıkladığına göre, memlekette 30-40.000 kadar harp zengini vardır. Bazılarının henüz milyonu olmamakla beraber, yüz binlerce liraya sahiptiler (110).

Durum böyle olunca, Saraçoğlu, iktisadî politikada biraz daha serbest uygulamalara yer vermiştir. Nitekim 24 Temmuz 1942 tarihinde. Fiyat Murrakabe komisyonları, İlaşe Teskilatı, Ticaret Vekaletince el konmuş bulunan her nevi gıda maddelerinin, üzerindeki el koyma hükmü kaldırılmıştır. Fiyat kontrolleri, belediyelere bırakılmıştır (111).

Bu uygulama, bazı yazarlar tarafından libarelizme kayış olduğu için, tenkid edilmiştir. Bu yazarlar, el koymaların kaldırılmasının büyük fiyat

106- T.B.M.M.Z.C, 6.D. C.28., s. 15.

107- Avcioğlu, a.g.e, s. 30.

108- a.g.e, s. 309.

109- Vehbi Koç, Hayat Hikayem, İstanbul 1973, s. 66.

110- Cem, a.g.e, s. 321.

111- Akşam, 25 Temmuz 1942.

yükselişleri meydana getirdiği görüşünde birleşirler. Nitekim Avcioğlu bunlardan biridir ve buğdayın bu karardan sonra, 13.5 kuruştan 100 kuruşa, zeytinyağının 85 kuruştan 125 kuruşa yükseldiğini belirtir (112).

Fakat ortadaki gerçek, bu karardan önce zeytinyağı gibi, temel ihtiyaç maddelerini resmî fiyatlarla bulmak çok zordu. Zaten piyasada bulunmayan bir malın fiyatının ucuz olması, bir anlam ifade etmez. Bu önlem, fiyat artışların yükseleceği bilindiği halde, karaborsanın ortadan kalkması, stoklardaki malın piyasaya sürülmesi amacıyla alınmıştır.

Ticari hayata getirilen bu kısmî serbestliğe rağmen, hükümet yine de istenilen neticeleri sağlayamamıştır. Bunun üzerine, 1944 yılında daha geniş bir düzenlemeye gidilerek, "Ticaret Vekiliği tarafından, 510 sayılı, "Vurgunculukla Mücadeleye Dairdir. Kararname hazırlanarak, 15.4.1944 tarihinde yürürlüğe konmuştur.

Bu kararnamede, ticari muameleler ve tacirler, ithalatçılar grubu, ihracatçılar grubu, toptancılar grubu, tacir grupları hakkındaki müşterek hükümler, grup vesikaları, faturalar üzerinde yapılacak muameleler hakkında etraflı bir malûmat bulunan, izahname mevcuttu.

Bu kararnamenin 2. maddesine göre "ticareti, yalnız Ticaret, Sanayi, Esnaf Odalarına ve Borsalara kayıtlı tüccarlar yapabilecekti (113). Bundan maksat, ticaretle uğraşmayanların spekülasyon yapmak için, mal alıp stok yapmalarına engel olmaktı.

Yine 19. maddeye göre, toptancılar, ithalatçılar, ihracatçılar, imalatçılar ve perakendecilerin alışveriş yapabileceği yerler ve gruplar belirtilmişti. Örnek olarak, bir toptancı, iç menşeli malları yalnızca;

a- Müstahsilden,

b- İmalatçıdan,

c- Müessese bulunduğu, şehir dışındaki toptancıdan,

d- Müessese bulunduğu şehirdeki toptancıdan malın azami kârını paylaşmak suretiyle alabilirdi. (114) Yani bir toptancı ihracatçıdan veya perakendeciden mal satın alamazdı.

Bir imalatçı ürettiği malı, başka bir şehre sattığında azami, yüzde 25 kâr bölüşeceklerdi (115). Böylece, iki ayrı şehirde meydana gelebilecek farklı fiyat uygulamasının önüne geçilmek istenmiştir.

112- Avcioğlu, a.g.e, s. 308.

113- Tan, 15.4.1944; T.C. Resmi Gazete, 15 Nisan 1944 (No: 5682).

114- Tan, 16-4-1944; T.C. Resmi Gazete, , a.g.s.

115- Tan, 15.4.1944; T.C. Resmi Gazete, a.g.s.

Yine bir başka önlem olarak, 44. maddede malların kaç el dolaştırabileceği açıklanmıştır. Bu maddeye göre de, örnek olarak, İstanbul'daki bir toptancı, İzmir'deki imalâtçıdan mal aldıysa, bu malı İzmirdeki toptancıya satamayacaktı (116). Bu uygulamadaki amaç malın bir yerde stoklanıp, diğer yerlere ulaşmasının engellenmesini önlemektir.

1944 yılında alınan tedbirler, bu kararname ile de bitmiyordu. Hükümet savaşın son yıllarında almış olduğu kararların en sertini alma yoluna gidecektir. Bu karar da idam cezası'dır.

Millî Korunma Kanunu'nun 4668 no'lu kanunla ta'dil edilen 57 maddesinin 1 bendine göre: "32. maddede yazılı suçları memleketin iktisadî bünyesini kökünden sarsmak veya memlekette büyük ve şumullü iktisadî buhran yaratmak maksad'yle teşekkül halinde işleyenler hakkında ölüm cezası hükmolunur ve bunların ticaret mevzuu olan mallarının tamamı müsadere olunur"(117) denmekteydi.

Bu ceza o dönemde bazı yazarlar tarafından, doğru bir karar olarak kabul edilmiş ve desteklenmiştir. Bunlardan birisi ünlü hukukçumuz H.Veldet Velidedeoğlu'dur ve Cumhuriyet gazetesinde çıkan yazısında şunları belirtiyordu.

"İşte umumi menfaate aykırı olan ve namuslu kitleyi rencide eden bu gibi olaylara devlet müsamaha gösteremeyeceği, her devlette anormal zamanlara mahsus olarak, bazı suçlar için ağır cezalar tayin edilir. Millî Korunma Kanunu bu sebeple çıkarılmıştı; kâfi gelmedi. Bu itibarla vurguncuya karşı daha şiddetle hareket edilmesini isteyen Türk içtimaî vicdanının, muhtekire idam sehpası hazırlayan son hükmü karşısında ferahlık ve huzur duymamasına imkân yoktur. Şimdi beklenen şey, kanunun, hatır ve gönüle, müsamaha ve sürüncemeye yer bırakılmadan, doğru adaletli ve süratli tatbikidir ki Cumhuriyet adliyesinin şaşmaz ve keskin kılıcı bunun en büyük garantisidir. Zira biz en iyi kanunun, en iyi ve en adil bir şekilde tatbik edilen kanun olduğunu, aksi takdirde "iyi kanun" mefhumunun nazari ve platonik kalacağını Türk hakiminin hepimizden iyi bildiğine inanıyoruz" (118).

116- Tan, 18.4.1944.

117- Hamdi Sönmez, a.g.e, s. 410.

118- Hıfzı Veldet, "Ekonomik Nizam ve İdam Cezası", Cumhuriyet, 12 Ağustos 1944.

Muhtekirlere karşı idam cezasının tatbik edilmesini isteyen, yalnız Hıfzı Veldet değildi. Yine dönemin ünlü gazetecilerinden Nadir Nadi'de bu cezayı destekleyenlerdendir, ve O'na göre: Milli Korunma Kanunu tedbirleri ihtiyacı karşılayamamış, alınan daha sert tedbirlerle başarılı olamayınca bundan başka çare kalmamıştır.

Nadi bu konuda, muhtekirleri kastederek, "kendi kazançları ve kendi istikballeri doğrudan doğruya bu milletin sağlığına, bu milletin istikbaline bağlıdır. Hususi kazanç maksadı ile göze alınan kanuna aykırı bir hareket, mahiyeti bakımından ceza kanununda sayılı suçların hiçbirisi ile mukayese edilemez. Bunların hakkında, en ufak bir müsamahaya bile kapılmamak lâzımdır. Kanunda yapılan son değişiklikle, Büyük Millet Meclisi, milletin yürekte duyularına tercüman olmuştur"(119) demektedir.

Görülüyor ki ihtikârla mücadelede, yargı organından büyük yardımlar istenmektedir. Zaten kanun, uygulamada herşeyi hakim'in vicdanına bırakmaktadır. Maddede geçen "Memlekette büyük ve şümüllü iktisad bünyesini kökünden sarsmak maksadı ile, unsur aynı vaziyettedir yapılan ihtikârın amacının bu olup olmadığına karar verecek olan da hâkimdir. İşin garip tarafı, kâr haddi tespit edilmeyen malın ihtikâr, kâr haddi tespit edilenden daha fazla cezaya maruz bırakılmış, ve teşekkül halinde işlenmiş olursa, ölüm cezasına çarptırılacaktı(120).

Bütün bu alınan tedbirler, idam cezası da dahil olmak üzere (zaten Avrupa'nın barışa hazırlandığı bir dönemde alınan bu ceza etkili olamazdı) ihtikâr meselesini halledememiştir.

Bu dönemde ihtikâr yapan, tatlı kazanç sağlayan ticaret erbabından, yeni sermayedârlar grubu ortaya çıkmıştır. Bu arada, yeterince alacak mal bulamayan tüccar da, ister istemez gayri kanunî yollara sapmak zorunda kalmıştır.

Bu dönemde ihtikâr yapmayan tüccarlar ise, ancak sermayelerini muhafaza edebilmiştir. Bu arada ticaretin tamamen devlet denetimine geçmesi, ticaret yapan zümrede, devlete karşı bir itimatsızlık doğmuş, bu durumda da savaş sonrası siyasî hayata yansımıştır.

Bu arada, muhakkak en zor durumda kalan, tüketici vatandaş kitlesi olmuştur. En basit ihtiyaçlarını piyasada bulamayan, bulduğunu da çok pahalı

119- Nadir Nadi, "Muhtekir'e Ölüm", Cumhuriyet 5 Ağustos 1944.

120- Geveç, a.g.e, s. 30.

bir şekilde tedarik etmek durumunda kalan vatandaş, ikinci dünya savaşının en ağır yükünü çekmiştir.

III. BÖLÜM

SAVAŞ YILLARINDA ÇIKARILAN ÜÇ ÖNEMLİ İKTİSADİ KANUN

Savaş yıllarına özelliğini veren ve bu dönemin iktisadî anlayışıyla bütünleşmiş bir çok iktisadî kanun vardır. Bunların en önemlileri ise Milli Korunma kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Varlık Vergisi kanunlarıdır. Cumhuriyet dönemi iktisadî tarihinde, özellikle ihtiva ettiği geniş selâhiyetler bakımından, Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi gibi kanunlara pek rastlanmaz. Yalnız Milli Korunma Kanunu, kısmen Milli Mücadele yıllarında uygulanan Tekalif-i Millîye emirleriyle yakınlık arz eder. Bu bölümde, bu üç kanun incelenecektir.

3.1- MİLLİ KORUNMA KANUNU

3.1.1- Kanunun Hazırlanış Sebepleri

Milli Korunma Kanunu, 1939-1945 yılları arasında çıkarılan en önemli kanunlardan biridir. Bu kanunun hazırlanmasında en büyük sebep, şüphesiz harp başlayınca ortaya çıkan yeni durumdur.

1939 'lu yıllara büyük umutlarla giren Türkiye, savaş başlayınca bütün Avrupa devletlerinin yaptığı gibi, asker sayısını büyük miktarda arttırmak zorunda kalmıştır. Bu durum da, memleketin istihlâkının önemli ölçüde artması sonucunu doğurmuştur. Harbin başında daha deniz yolları kapalı olmamasına rağmen ihtiyaç duyulan malların ithalatında meydana çıkan güçlük sebebiyle ve daha önceki harbin verdiği tecrübelerle, halk mal stoklamaya başlamış, bunun neticesinde özellikle ithâl mallarında, suni fiyat yükselişleri meydana gelmiştir.

İthâl mallarında böylesine yükselme görülürken, "ihraç mallarında tam tersine, fiyat düşmeleri başladı. 1939 yılı sonbaharında, toprak mahsulleri ihraç edilemeyeceği korkusu ile henüz çiftçinin elinde iken, fiyatlar birden bire düştü. Köylü malına alıcı çıkmadığını görünce, korktu ve hayret edilecek bir düşüklükte malını satmağa başladı" (1).

Böylece savaşın hemen başında, memlekette iktisadî bir buhran havası yaşanmaya başlandı. Bu durum, zaten tahmin edildiğinden, hükümet savaşın başlangıcında bazı tedbirler almak yoluna gitmişti.

Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, 31 Mayıs 1939 tarihinde, Şevket Süreyya Aydemir'in de faal olarak bulunduğu bir grup tarafından,

1-Kemâl Turan, "Milli Korunma Kanunu Üzerinde Bir Konuşma," Türkiye Ekonomisinin Başlıca Meseleleri", T.I.C.Y, Ankara 1944, s. 353.

"Müdafaa Ekonomisi" hakkında bir ekonomik savunma raporu hazırlanmıştı. Bu rapor, hazırlandıktan kısa bir süre sonra, önce İktisat Vekâleti'ne oradan da Başvekâlete sunulmuştur (2). Fakat hükümet tarafından incelenen ve bir nevi Harp Ekonomisinin temelini teşkil eden bu rapor, uygulamaya konmadan önce, Parti Grubunda incelenmesi istenmiştir. Yani hükümet, olağanüstü nitelikler taşıyan bu iktisadî tedbirleri alırken, anayasa ihlâlinden çekinmişti. Zira o dönemde, harp ekonomisine esas olan hukukî nizam ; "Teşkilat-ı Esâsiye'nin ana hatları içinde hükümete bazı salâhiyetlerin tadadı şekilde verilmesinden ibaretti" (3).

Hükümetin anayasa ihlâli konusunda, parti grubuna başvurması sefçî, tek partili sistemlerin özelliğinden kaynaklanmaktaydı. Zira şefin ve partini millettten aldığı selahiyetler doğrultusunda, iktisadî tedbirleri seçmek ve uygulamak yetkisi de mevcuttur.

Böylece, harb ekonomisinin rahunu teşkil eden Millî Korunma Kanunu, parti grubundan seçilen bir komisyon tarafından, (Bu komisyona zaman zaman Başvekil ve İktisat, Ticaret Vekilleri de iştirak etmiştir) 23 maddelik proje halinde hazırlanmıştır (4).

Parti grubunun tasvibinden sonra, bu proje son defa 24 kişilik bir muvakkat encümen tarafından da incelendikten sonra Meclis'e arz edilmiştir (5).

Bu proje hazırlanırken, zaman zaman Teşkilat-ı Esasiye'ye aykırı olduğuna dair, (özellikle teşebbüs hürriyeti, akit, mülk edinme, şirket kurma sınırlandırılması yetkisinin hükümete verilmesi hususunda) itirazlar yükselmiştir.

Fakat bu kanunu hazırlayanlar tarafından, bu hakların mevcut kanunlarda yapılabilecek tadilatlarla gerçekleştirilebileceği, o zaman da bu kanuna gerek kalmayacağı savunuldu. O dönemde hükümetin kanun kuvvetinde kararname yetkisi olmadığından, Millî Korunma Kanunu tasarısı hazırlanıp meclise sunulmuştur.

Tasarının gerekçesinde şöyle deniliyordu: "Son zamanlarda Avrupada hüküm süren siyasî gerginlik sonunda bir çok ulus arasındaki bir savaşa dönmüş ve böylece savaş alanlarına ve savaş tehlikesine yakın, hatta uzak

2-Koçak, a.g.e, s. 247-248.

3- Turan, a.q.m, s. 335.

4- Turan, aq.m, s. 355; Koçak; aq.e, s. 356.

5- T.B.M.M. Z.C, D.6, C.8, s. 189.

lkeler olağanüstü durum ve koşullar içinde kalmışlardır. Bu durum, özellikle hızlı gelişmeden ötürü, hemen her yerde hükümetlerce alınan olağanüstü tedbirlerle karşılanmaktadır. Türlü ülkelerde bu konuda hkmetlere verilen geniş yetkiler, sözü edilen durumu en iyi anlatan belirtilerdir. Ülkemizin Avrupa'da süren savaşın dışında olduğu bilinmektedir. Bununla beraber ulusal yaşantımızda bu ayrık durumun etkilerini önlemek ve öteki bakımlardan olduğu kadar, ekonomik bakımdan da koruyucu ve savunucu tedbirler almak zorunluluğu karşısındayız. Bu tasarı ile Cumhuriyet Hkmeti, Yüksek Meclis'ten durumun gerektirdiği yetkilerin verilmesini istemektedir. Eğer Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu durum, koşullar ve bunların ülkemizdeki yankıları, gereken her durumda Yüksek Meclis'e ayrı bir kanun tasarı ile başvurmak imkânını verecek nitelikte olsa idi, Hükümetin bu yolu izleyeceği kuşkusuzdu. Fakat olaylar öylesine hızlı ilerlemekte ve değişmektedir ki, bu durum ancak ivedilikle, günü gününe ve özellikle zamanında alınacak karar ve tedbirlere ihtiyaç göstermektedir" (6).

Layiha, daha sonra 18.1.1940 tarihinde, Meclis görüşmelerinde kabul edilmiştir. Tasarının gerekçesine dayanarak Millî Korunma Kanunu'nun hazırlanmasının sebepleri şöyle sıralanabilir.

a- Bu kanunun hazırlanmasında en önemli sebep, dünya harbi ve onun getirdiği mecburiyetlerdir.

b- Kanun fevkalade haller için hazırlanmıştır ve bu haller sürdüğü sürece mer'iyette kalması plânlanmıştır. Bu vaziyet bitince de tatbik sahasından kalkacaktır (7). (Kanun 1960'a kadar mer'iyetle kalmıştır. ve 5/322 Sayı, 16 Eylül 1960 tarihli kanunla kaldırılmıştır)

c- Kanunun en büyük amacı, savaş sırasında meydana gelebilecek buhran karşısında, ekonomik hayatı kontrol etmektir.

Yalnız, Millî Korunma Kanundaki bütün hükümler birden tatbik edilmeyecek, ancak ihtiyaca göre ve yurdun lüzumlu olan kısımlarında tatbik edilecekti (8).

3.1.2- Millî Korunma Kanunu'nun Mahiyeti ve Uygulanması

Türkiye'de savaş ekonomisine geçişle en önemli kararlardan birini

6- Goloğlu, a.g.e, s. 62-63 .

7- Tunç Tayanç, Sanayileşme Sresinde 50. Yıl, Milliyet Yay, 1. Baskı, İstanbul 1973, s. 112.

8- T.B.M.M. Z.C.D.6 C.8 , s. 139.

teşkil eden, 3780 sayılı Millî Korunma Kanunu, 18.1.1940 tarihinde kabul edilmiştir. 72 madde olan bu kanun, 19.2.1940 tarihli Bakanlar Kurulu kararını müteakip yürürlüğe girmiştir. 1960 yılına kadar, mer'iyette kalacak olan Millî Korunma Kanunu tam 13 defa çeşitli değişikliğe uğramıştır" (9).

Fevkalede haller, gerekçe gösterilerek iktisadi hayatın ve millî müdafaa'nın devlet tarafından tanzimini öngören Millî Korunma Kanunu'nda, Umumi Hükümler altında hükümete verilen yetkiler şunlardır:

"Fevkalade hallerde devletin bünyesine iktisad ve millî müdafaa bakımından takviye maksadı ile İcra Vekilleri Hey'eti'ne bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salâhiyetler verilmiştir.

Fevkalade haller şunlardır:

- a- Umumi veya kısmî seferberlik
- b- Devletin bir harbe girmesi ihtimali,
- c- Türkiye Cumhuriyetini de alâkalandıran yabancı devletler arasındaki harb hali (10).

Görüldüğü gibi hükümet; kanundaki yetkileri fevkâlâde zamanlarda kullanabilecektir. Fakat, fevkâlâde zamanın bitiminde, hükümet uygulamadan vazgeçtiğini, meclise bildirecek ve bunu ilân edecektir. Bu kanun, hükümet tarafından kısa bir süre sonra uygulamaya konulunca kamuoyunda acaba harbe mi gireceğiz diye bir endişe doğmuştur. Bu durum karşısında Başbakan Refik Saydam; 28 Şubat 1940 tarihinde Radyoda konuşma yapmak zorunda kalmıştır. Başbakan konuşmasında; "Eğer hükümet harbe karar verirse, bu gizli değil, Türk milletinin kendine mâl ettiği siyasi istikametın icaplarına uygun olarak, Büyük Millet Meclisinin tasvibi ile alınacak bir kararlar, yani açık olarak yapılır. Binaenaleyh, seferberlik veya harp, ancak Millî menfaatimize ve Türk vatanının selâmetine uygun olmak şartıyla üzerinde durulacak bir karardır. Bunu böylece tesbit ettikten sonra, hükümetçe, Millî Korunma Kanunu'na uyarak alınan ve sırasıyla alınacak kararlar, dünya buhranının memleketimizde yaptığı akisleri önlemek, sizlerin halde ve istikbâlde bugünlerin tabîi olmayan şartları içinde sıkıntı çekmemeniz içindir. Bugün sizinle hükümetimiz arasında hiçbir görüş ve düşünüş farkı olmadığını yakından bilmek şerefının ve kuvvetinin verdiği kanaatle

9-A.Edip Kuşdemiroğlu; "Tatbikattan Kaldırılan Millî Korunma Kanunu", Vergi Mecmuası, C.7, S. 7-8.

Temmuz - Ağustos 1960 , İstanbul, s. 10.

10- Kavanın Mecmuası D. 6 , C. 23 , s. 169; T.C. Resmî Gazete. . 26.1.1940 (S. 4417); T.B.M.M. Z.C. D.6, C.8, s. 141.

söyleyebilirim ki, Millî Korunma Kanununun tatbikine geçilmesi kararını hükümet en son dakikaya bırakmamış, yani normal vasıtalarla çalışmaya uğraşmıştır. Buna imkân olmadığı görülünce, fevkaâde tedbirler almakta da tereddüt etmemiştir. Bütün bu sözlerimden çıkaracağım netice şudur: Millî Korunma tatbiki bir seferberlik mukaddimesi, veya bir harp hazırlığı olmaksızın uzaktır. Bugünün dünya şartlarına uymak ve yarının emniyetini kazanmak içindir"(11).

Refik Saydam'ın da belirttiği gibi hükümet harp hali olsun veya olmasın bu kanunu kullanmak niyetindedir. Nitekim Harp bittikten sonra da kanun kullanılmaya devam edecektir. Kanun altı bölümden müteşekkildi. Bunlar; Umumî Hükümler, Teşkilat, İktisadî Hükümler, Malî Hükümler, Ceza Hükümleri ve Müteferrik Hükümlerdir. Kanunun uygulaması ise Teşkilat bahsinde 4.,5., ve 6. maddelerde belirtildiği üzere, Başbakan'ın başkanlığında ve onun seçeceği bakanlardan kurulu bir Koordinasyon Hey'eti'ne bırakılmaktaydı. Koordinasyon Hey'eti, kanuna bağlı kararları alabilecekti. "Millî Korunma nizamı yalnız Millî Korunma Kanunu hükümlerinden değil, bu kanuna dayanılarak İcra Vekilleri Hey'etince kabul ve neşredilen Koordinasyon Hey'eti kararlarından örülmüş bulunmaktadır" (12). Koordinasyon Hey'eti, 20 Şubat 1940 tarihinde, Millî Müdafaa, Maliye, İktisat, Ziraat ve Ticaret Vekillerinden oluşarak göreve başlamıştır. Koordinasyon Hey'eti kanun uygulandığı müddetçe tam 1277 karar uygulamaya koymuştur (13).

Koordinasyon Hey'eti ilk olarak 5.3.1940 tarihli kararnameyi çıkararak, satıcıların fatura vermesi mecburiyetini getirmiştir. Bu kararname hakkında Ticaret Vekili Nazmi Topçuoğlu; "Bir müddetten beri piyasadan fatura vermek adeti kaybolmaya yüz tutmuştu. Meğer ki yanlış malumatı ihtiva eden faturalar verilmiş olsun. Bu hükmün sebepleri malumdur. Yeni kararname kötü niyet sahibi olan tacirlere doğru yolu gösterecek aksi yola sapanlara cezasını vermeyi temin edecektir" (14) derken, iktisadî hayatı kontrol altına alma faaliyetinin başlamış olduğunu bildiriyordu. Daha sonra 5.3.1940 tarihli kararname ile alınan taşınmaz malların kiralarının dondurulması kararı, bu kontrol sahalarının ne kadar derin olacağının bir

11-"Başvekilimizin Dünkü Mühim Nutku", Ulus, 1 Mart 1940 .

12- Hasan Refik Ertuğ, "Bir Tamim Bir Karar", Siyasi İlimler, C.12, S. 138, Eylül 1942, s. 138.

13- Koçak; a.g.e, s. 240; Kuşdemiroğlu, a.q.m. s. 10.

14- "Ticaret Vekilinin Beyanâtı", Vakıf, 13 Mart 1940.

göstergesiydi. Millî Korunma Kanunu, tatbik edildiği süre içinde, "şehir, kasaba, iskele ve istasyonlardaki gayrimenkullerin kira bedelleri, kanun tatbikatından evvelki zamana nazaran yükseltilemeyecekti"(15).

Böylece Devlet Millî Korunma Kanunu'na dayanarak, iktisadî hayata tam manasıyla hakim olmaya başlıyordu. Zaten Kanununun 47. maddesini ihtiva eden iktisadî hükümler, bütün iktisadî hayatı düzenleyebilecek yetkiye sahipti. Bu hükümleri de şu esas noktalarda toplamak mümkündür.

1- Sanayi ve Maadın Müesseseleri,

2- Ziraat erbabı,

3- Ticaret erbabı,

4- Emlâk ve akâr sahipleri,

5- İşçiler,

6- Nakliyecilere yüklenen vecibeler oluşturmaktadır (16). Şimdi Millî Korunma Kanunu'nun bu konudaki hükümlerini gözden geçirelim.

3.1.2.1- Sanayi ve Maadın Müesseseleri

Hükümet, Millî müdafaa ve halkın ihtiyacını karşılayabilmek için ilk tedbir olarak, istihsalatı arttırmak istemiştir. Hükümet, bunun da ancak sanayi ve maadın müesseselerinin tam kontrolü ile başarılacağı kanaatindeydi. Bu anlayış Millî Korunma Kanunu tatbikatında da ifadesini bulmuştur. Kanun hükümlerine göre; Hükümet, sanayi ve maadın müesseselerini kontrole tabi tutabilecek, bu müesseselerden istihsâl programı isteyebilecek veya bu şekilde program verebilecektir. Bu müesseselere lâzım gelen eleman ve mütehasıslar hükümetçe temin olunacaktır. Bu maksatla vatandaşlara ücretli mecburî iş mükellefiyeti tahmil olunabilecektir. Bunlara emsaline göre ücret verilecektir (Mad.8-9).

Hükümet sanayi müesseseleri mamûlâtını, maliyetine normal bir kâr ilâvesi ile satın alacaktır. Bu mamûlâtın devlete verilmesi mecburidir. (mad. 11)

Hükümet halk ve Millî müdafaa ihtiyacı için stoklar vücuda getirebilecektir. Maddelerin ve yardımcı maddelerin stok yapılarak, halk ve Millî müdafaa ihtiyaçlarının tazyik edilmemesi için hükümet değer fiyatıyla buna el koyabilecektir (mad.13) (17).

15- "Devlet Kontrolü Başladı", Cumhuriyet, 21 Şubat 1940.

16- Babanzade Şükrü; "Millî Korunma Kanunu" İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 1 ,S. 3, Nisan 1940, s. 322.

17- Kavanın Mecmuası, D.6, C. 23, s. 171; T.C. Resmi Gazete, 26.1.1940(S.: 4417).

Bu maddelerden anlaşılacağı gibi, hükümet sanayi sektörünü sıkı bir kontrol altına almaktadır. Bundaki amaç, sanayiye geliştirmek değil, mevcut sanayinin ihtiyaca cevap verebilmesini sağlamaktır. Acaba bu amaç başarılabilmişmidir ve bu kararlardan sanayici nasıl etkilenmiştir?

Bu konuda söylenebilecek, o dönemde zaten Türkiye'nin büyük bir sanayi potansiyeli olmadığından, eldeki büyük müesseseler de devlete ait olduğundan, bu kanunun sanayi alanında çok büyük faydalar sağlayamadığıdır.

Özellikle büyük sanayi tesislerinin harp başlayınca gerekli malzemesinin ithâl edilememesi yüzünden, verimli çalışmadığı bir gerçektir. O zaman en önemli sanayi iş kolumuz olan, Mensucat Sanayinde, 1939'da istihâl 100 kabul edilirse 1943 'te 119.5 olduğu görülür. Yani bu işkolunda 4 yıllık artış %12'dir (18). Bir başka deyişle, memlekette bulunan Kayseri, Nazilli, Malatya, Ereğli gibi pamuklu dokuma fabrikalarının yıllık toplam üretimi 70 milyon metre idi, bunun tescilli 11.000 manifaturacıya verilmesi icab ediyordu. Yani her dükkana ayda ancak toplam 80-100 metre bez düşmekteydi (19). Bu durum, şeker ve diğer sanayi kollarında da farklı değildi. Yalnız işçilerle ilgili hükümler nedeniyle, özellikle Zonguldak'ta kömür başta diğer madenlerde kısmi artışlar görülür. Kanunun 11. maddesinde belirtildiği gibi, devletin sanayi mamullerini belli bir kârla satın alması ve gerekli gördüğü kurumlara kredi temin edeceğini bildirmesi üzerine küçük sanayide bazı hareketlikler görülür. Örnek olarak, harpten önce İstanbul'da bulunan 1000 tezgâhtan ancak 500'ü çalışırken bunlar kârın garantisi altına alınmasıyla tam kapasite çalışmaya başlamıştır (20). Tabii bunların yanında, özellikle el koymalar sebebiyle, bir çok sanayici faaliyetlerini azaltmış ve yatırımdan korkar duruma gelmiştir. Dönemin sayılı müteşebbislerinden Vehbi Koç ve ortağı Karalyan Efendi, devlete teslim ettiği yağların asidi az olduğundan vermesi gereken 330-390 kilo zeytinyağını, ortağının ihmali yüzünden veremediği için Milli Korunma Mahkemesi'ne verilmiştir(21). Devlet, özellikle dokuma, deri ve çimento mamulleri üreten müesseselere el koymuştur. El konan müesseseler şunlardan ibaretti: "Tuzla Pedotti Tuğla Fabrikası, Ankara Çimento Fabrikası, Aleko

18- Kuyucak, a.g.e, C.16, s. 11.12.

19 Aydemir, 2. Adam, s. 218.

20- Hüseyin Avni, "Milli Korunma Kanununa Göre Sanayi Sahasında Neler yapıldı ve Ne Neticeler Alındı", İ.T. ve S.O.M, S. 3, Mart 1941, s. 96.

21- Vehbi Koç, a.g.e, s.68

Dulo Deri Fabrikası, Hamdi Gamgam Un Fabrikası, Zeytinburnu Çimento Fabrikası"(22).

Bu el koymaların yanında, 1942'de yapılan tadilatla, "Hükümet icabında, lüzum gördüğü maddelerin istihlâkını men edebileceği gibi, bunların istihlâkını dahi kontrol altına alma yoluna gitmiştir (23). Bunun yanında, sanayiciyi kontrol etmek amacıyla Millî Korunma Kanunu'nun 34.maddesi esas alınarak, İstanbul Bölge Sanayi birliği kurulmuştur. Bu birliğin çalışma mevzuları Millî Korunma Kanunu hükümleri doğrultusunda sanayiciyi yönlendirmektir. Bu birliğe, 10'dan fazla işçi çalıştıran, ticaret siciline kayıtlı, iflâs etmemiş olan, bilumum sanayi erbabı girmeye mecbur tutulmuştu (24). Bu kararlar ve uygulamalar sanayiciyi ürkütmüş, yapabileceği yatırımların yapılmasını engellemiştir.

Fakat bunun yanında, faaliyetlerine devam edebilen yerli sanayici, ithalâtın kısıtlı olmasından dolayı, iç pazara tamamen hakim duruma gelmiştir. Özetle Millî Korunma Kanunu sanayi üzerinde şu etkileri yapmıştır denilebilir.

a. Harpten de gelen zorluklarla, Millî Korunma Kanunu hükümleri özel teşebbüsün gelişmesini engellemiştir.

b. Devlet aldığı tedbirlerle , sanayi tesislerini tam kapasite ile çalıştırmak istemiş, bunda kısmen başarılı olmuştur.

c. İthalatın azalması sonucu, küçük sanayici pazardan daha fazla pay sahibi olmaya başlamıştır.

d. Hükümet bazı özel teşebbüs müesseselerine el koyarak, devletçiliğe yeni bir boyut kazandırarak, iktisadî hayatta bürokrasinin nüfuzunu arttırmıştır.

e. Bütün alınan tedbirlere rağmen memleketin ihtiyaçları tam olarak karşılanamamıştır.

3.1.2.2 Millî Korunma Kanunu'nun Ziraat Hükümleri

Millî korunma Kanunu'nun en çok tartışılan hükümleri ziraatle ilgili olanlardır. Zira o dönemde Türkiye'nin en büyük sosyal tabakasını ziraatle uğraşanlar teşkil etmekteydi. Bunun yanında gerek sanayinin, gerekse tica-

22- Boratav; 100 soruda Devletçilik, s. 337; Taner Timur , Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946 , Doğan Yayınları , Ankara 1971 , s. 235 .

23- T.B.M.M. Z.C "Muvakkat Encümen Mazbatası" C.14.15, s. 18.

24- Millî Korunma Kanununun 34 üncü Maddesine Göre Kurulan İstanbul Bölge Sanayi Birliği Statüsü, s. 5.

retin genelde ziraate bağımlı olmasından dolayı, ziraat sektörüyle ilgili kararlar, tüm toplum katmanlarını etkilemiştir denilebilir. Millî Korunma Kanununda, ziraatle ilgili olan maddeler şunlardı; Hükümet ziraatte çalışabilir her vatandaşı, kendi ziraat işi yüz üstü kalmamak şartıyla 15 kilometrelik mesafede gerek şahıslara, gerek devlete ait ziraat işlerinde çalıştırabilecekti (37.mad.). Hükümet lüzüm gördüğü mntıklalarda yapılacak ziraatin nevi ve çeşitlerini tayin ve tesbit edebilecekti (38. Mad).

Bu maddelerden de anlaşılacağı gibi, ziraat tam manasıyla devlet kontrolü altına alınmak istenmekteydi. Kanunun en çok tartışılan maddeleri ise 38 , 40 ve 41. maddeler idi. Buna göre ; 38. maddede, "üzerinde ziraat yapılamayan beş yüz hektardan fazla araziyi hükümet bir bedel mukabilinde işletebilir" deniliyordu (25).

Bu madde üzerinde, Galib Pekel (Tokat), seferberlik sebebiyle askere gideceklerin arazilerinin boş kalacağını, Hükümet nerede böyle topraklar bulur ve ondan bir menfaat görürse onları alsın, eğer encümen buna muvaffak görürse memleket namına faydalı olur zannediyorum , işletilemeyen toprakları da işleteceklere verse bunda bir mahzur mu görüyorlar acaba? diyerek, bu madde hükmünün daha geniş tutulmasını istemiştir. Röportör Feridun Fikri ise, işletilebilir. Hükümetin hakkı takdiri vardır demektedir (26). Bu madde sosyal yönden pek çok sakıncalar taşımaktaydı. Seferberliğe giden vatandaşın toprağı , işlenemediği için bir başkası tarafından işletilmesi, Türk köylüsü tarafından kabul edilecek bir vakıa değildi.*

Diğer gürültü koparan maddeler ise, 40 ve 41. maddeler idi ve bu maddelerde;

"Hükümet, ziraate elverişli, sekiz hektar ve daha ziyade arazi sahibi olan her şahsı bu arazinin yarısına kadar hububat ekmeğe veya ektirmeğe mecbur tutabilir.

Bu mecburiyet arazi sahibinin malik olduğu çift hayvan miktarına ve her çift hayvan için dört hektar esasına göre hesap edilir.

Her traktör hal ve vaziyetine göre 15-30 çift mukabili addelir" (40. madde)

"Ekilen her dört hektar arazi için, bir çift öküz, Millî müdafaa

25- Kavanin Mecmuası , D. 6, C. 23, s. 171.

26- T.B.M. Z.C.D. 6, C. 8, s. 150.

mükellefiyetinden istisna edilir (41. madde) denmekteydi (27)."

Bu maddelere göre, 40 dönümden az toprağa sahip olan, küçük çiftçilerin bütün öküzlere devlet, millî müdafaa mükellefiyeti olarak el koyabilecekti. O dönemde, küçük çiftçi mülkiyetinin çok yaygın olmasından dolayı, bu maddenin ziraatle uğraşan kitleyi nasıl olumsuz etkileyeceği apaçık meydandadır. Bu maddeye Galib Pekel, (Tokat), Hikmet Buyur (Manisa) ,İbrahim Dıblan (Kocaeli), başta olmak üzere bazı milletvekilleri şiddetle karşı çıkmışlardır. Maddelerin görüşülmesinde Galib Pekel, bu konudaki görüşlerini şöyle beyan etmiştir. "Arkadaşlar, bu maddeyi ben kendi hesabıma çok mühim görmekteyim. Bu maddenin hükmüne göre 40 dönümden itibaren her çiftçiye bir çift, 400 dönüm hububat ekene on öküz bırakılacak. 4000 dönüme 100 ilahiri böyle gidiyor. Fakat 40 dönümden az ekenlerin öküzü bırakılmıyacaktır. Sonra aşağıda bir madde vardır, orada şöyle deniliyor: "Askerlik ve Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunlarının, bu kanunun 41 nci maddesinde yazılı muafiyet müstesna olmak üzere diğer hükümleri mahfuzdur" diyoruz. Binaenaleyh harb mükellefiyeti kanununun vesaiti nakliye üzerine koyduğu bütün ağırlığı 40 dönümden az hububat eken çiftçiler üzerine çökecektir. Netice itibari ile zenginler öküz mükellefiyetinden kurtulacak ve fakirler bunu çekecektir. Halbuki memlekette en büyük miktarı 40 dönümden az ekenler teşkil eder. Çiftçilerimizin belki % 75 'i bu vaziyettedir ve asıl bunların himaye edilmesi lazımdır. Beri tarafta on öküzü olandan bir tekini almazken, öbür tarafta bütün serveti bir tek öküzü olanın, elinden bunu alacağız. Bunlar zaten askere gidecektir. Böyle mal meselesinde de en büyük ağırlığı bunların üzerine yükletmek bilmem doğru olur mu? Onun için seferberlik yapamayız. Vesaiti nakliye ile seferberlik yaparsak o vakit bu maddeyi kaldırmalıyız. Ben bu maddeyi memleket hesabına hayırlı görmediğim için tayyını teklif ediyor ve bu hususta bir de takrir veriyorum" (28).

Bu muhalif sözlere Mümtaz Ökmen "Esas itibari ile memleketin ziraat sahasını geniş bir kısmını teşkil eden Orta Anadolu'da hiç bir çiftçinin

* Bu anlayış savaş bitiminde Toprak Reformu adı altında tekrar gündeme getirilecek, fakat yine başarısızlıkla sonuçlanacaktır. C.H.P'nin iktidardan düşmesinin en büyük etkenlerinde biri de bize göre, bu hassas konularda özel mülke el atmak istemisi'dir. Bugünkü Modern Ziraat anlayışında da rant açısından toprağa bölünmesinde ziyade büyütülmesi gereklidir. Gelişmiş ülkelerdeki metod budur Bunun içinde, sanayileşmek zaruridir.

27-Kavanin Mecmuası, a.g.s. , s. 171.

28- T.B.M.M.Z.C , D.6 , C. 8 , s.151.

dört hektardan aşağı arazisi olamaz. Çünkü dört hektardan aşağı arazi bir çiftçiyi besleyemez" diyerek karşı çıkmıştır. Hikmet Bayur ise, bunun böyle olmadığını Salihli'de, Turgutlu'da çiftçilerin ortalama arazisinin, 5, 10 dönüm olduğunu söylemiştir. Netice de Hikmet Bayur'la, Galip Pekel madde hakkında tahrir vermişlerse nazar-ı itibara alınmamış ve maddeler kanunlaşmıştır (29). Böylece hükümet Refik Saydam döneminde ekilecek üründen, çalışacak öküze kadar ziraî sahada bir kontrol mekanizması kurmuş oldu. Fakat Milli Korunma Kanununda ziraî sahada hükümet kontrolü bununla da bitmiyordu.

İhtikar ve hayat pahalılığının önüne geçmek isteyen hükümet, köylünün toprak ürünlerini kendisine satmasını mecburî hale getirmiştir. Hükümet savaş öncesi fiyatlarına göre iyi sayılabilecek fiyatlarla hububata el koymaya başlamıştır. Fakat resmi fiyatlar yanında piyasa fiyatları oldukça yüksekti.

Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından başta buğday olmak üzere, kuş yemine kadar el konan hububattan, çiftçiye yalnız, ihtiyacı olan yemeklik ve tohumluk kadar buğday bırakılıyordu. Bu miktar da 1942 mahsulü için ferd başına ayda, 20 kilo ile sınırlandırılmıştı. El koyma hükümlerine göre; bir çok mahsulün tahmini, tarlada ve tesbiti de harmanda yapılacaktı (30).

"Harmanda tesbit edilen mahsul en yakın ofis şubesine tevdi veya mes'uliyeti çiftçilere deruhte edilen ambarlarda, muhafaza edilecekti. El konma işlerini görmek için, Toprak Mahsulleri Ofisi, Ziraat Bankası, devletçe tanınmış hakiki veya hükmi şahıslar, Ticaret Vekaletinin göstereceği müesseseler salâhiyetdar kılınmışlardı. Vilayetlerde mahsulün miktarını tayin etmek için, lüzumlu bulunan tartı ve ölçü aletlerine valiler tarafından el konabilecekti. El konan mahsulün bedeli de peşin verilecekti (31). Bu karar buğday, arpa, mısır, mahlut, yulaf darı ve kaplıcayı ihtiva etmekteydi.

Hükümetin el koyma kararları, değişik akisler meydana getirmiştir. Yunus Nadiye göre, "Bu kararnamenin tatbikatı" bütün memlekette memnuniyet uyandırmış ve müstahsil halkı ellerindeki fazla zahireleri seve seve ofislere teslim etmeğe başlamıştır" (32).

29- a.g.e, s. 153.

30- Vatan , 20 İkinci kanun 1942.

31- "1942 Mahsulüne Hükümetçe El Konuyor", Cumhuriyet, 16 Mayıs, 1942; Hükümet Müstahsilin Elindeki Mahsule El Koruma Kararı Verdi, Vatan, 16 Mayıs 1942 ; T.C. Resmî Gazete, 19 Kanunları , 1.1.1942, (S. 5010).

32- Yunus Nadi, "Hükümetin Gayesi Meydandırır" , Cumhuriyet, 26. Şubat 1942.

Mahsulünü piyasa fiyatının altında satmak zorunda olan köylünün, memnun olduğunu söylemek zordur. Özellikle, buğday yetiştirmeyen yörelerde Ege'nin dağ köylerinde ve Karadeniz'de büyük darlık görülmeye başlamıştır. Zekeriya Sertel, bu konuda şunları söylemektedir: " Yiyecek darlığı fazla olan yerlerde, halk kendilerine dağıtılan tohumlukların bir kısmını yemişlerdir. Bazı yerlerde toprağı sürmek için, lâzım olan koşum hayvanları yoktur. Çünkü, bazı fakir ailelere, daha hasat zamanı buğday borçlarını ödiyemeyeceklerini ve kışın aç kalacaklarını düşünerek hayvanları satıp buğday almışlardır. Aynı zamanda, yiyecek azlığından dolayı, hayvan ölümü de çok olmuştur" (33).

Bu arada toplanan ürün, stoklanırken, Karadeniz 'de bazı köylülerin açlıktan ölmesi (34) köylüler üzerinde psikolojik yönden kötü tesirler bırakmıştır. Nitekim Tasviri Efkar gazetesi, "Toprak Ofisi'nin kendisine emanet olunan buğday veya unları iyi muhafaza edemediği ve bir çok yerde buğdayların çürüyerek denize döküldüğü" rivayetlerinin dolaşmakta olduğunu yazar (35).

Bu buğday çürütme hadiseleri, dilden dile dolaşmış, halk arasında uzun yıllar anlatılmıştır. Fakat bir gerçek vardır. Toprak Ofisi Refik Saydam döneminde Millî Korunma Kanunuyla birlikte buğdayda daha önceki döneme göre 3.5 kat daha fazla stok yapmıştır. 1940 yılında 156.505 ton buğday alan Ofis ,1941'de 491.440 ton, 1942'de 471.173 ton buğday stoklamıştır (36). Buna rağmen hükümetin devamlı buğday sıkıntısından bahsetmesi, Amerika'dan buğday ithal edebilmek için vapur araması, (37) bu rivayetlere haklılık payı vermektedir. Fakat bir başka realite, halkın psikolojik olarak bu hadiselerden olumsuz etkilendiğidir. Refik Saydam'dan sonra işbaşına gelen Saraçoğlu hükümeti el koyma meselesine daha esnek yaklaşmıştır. Hükümet 15 Temmuz 1942'de aldığı bir kararla, hububat satışlarını kısmen serbest bırakma yoluna gitmiştir. Bu karara göre:

a- İstihsalin miktarı 50 tona kadar olan müstahsillere ait hububatın %25 ini,

b- İstihsal miktarı 100 tona kadar olan müstahsillerin hububatının

33- Zekeriya Sertel; "Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu?",Tan, 8 Haziran 1943.

34- Kemal Karpat , Türk Demokrasi Tarihi , İstanbul 1957 , s. 95.

35- "Toprak Ofisi (I), Bari Bu defa buğdayları İyi Muhafaza Etse", Tasviri Efkar, 16 Ağustos 1942.

36- Konjonktür Bülteni, s. 21.

37- Tasviri Efkar, 16 Ağustos 1942.

%35'ini,

c- 100 tondan fazla istihsal yapanların ilk elli ton için %25, ikincisi için %35, 100 tondan fazlası için %50 'si olmak kaydıyla devlet satın alacaktı. Aynı zamanda fiyatlara %50 zam yapılmıştır. Buna rağmen, buğday saklayanlara Millî Korunma Kanununun cezaî hükümleri tatbik edilecekti (38).

Refik Saydam'ın politikasını destekleyen Yunus Nadi, Saraçoğlunun politikasını da "Tedbir, çiftçinin hakkını gözetmek bakımından fevkalade isabetlidir" (39) diyerek, desteklemiştir.

Bu kararlara rağmen savaş döneminde Millî Korunma Kanunu, çiftçi üzerinde daima etkisini hissettirmiştir.

Sonuç olarak Millî Korunma Kanunu'nun ziraatle ilgili olarak şu tahlil yapılabilir.

a. Millî Korunma Kanunu , ziraati tam anlamıyla kontrol eden hükümlere sahipti ve bir anlamda hükümete merkezi plânlama yetkisi vermekteydi.

b. Bu kanunun hükümleri, özellikle küçük çiftçiler aleyhinde kötü sonuçlar doğurabilecek niteliklere sahipti. Mülkiyet ilişkileri bakımından, çiftçileri huzursuz etmiştir.

c. El koyma kararları yüzünden, temel ihtiyaç maddelerinin ancak karaborsa fiyatlarıyla temin edilmesi, çiftçinin mahsulünü serbestçe satamaması bu kitleyi fakirleşme ile başbaşa bırakmıştır. Bu durum da istihsalı olumsuz yönde etkilemiştir.

d. El koyma ile birlikte, mahsulün iyi saklanamaması neticesinde, çiftçide psikolojik olarak hükümete karşı bir güvensizlik doğmuştur.

3.1.2.3- Millî Korunma Kanunu ve Ticaret

Millî Korunma Kanunu'nun sanayi ve ziraatle ilgili hükümlerinin temel amacı, istihsalı arttırmak ve kontrol etmek diye özetlenebilir. Bunun yanında, "devletin istihsal kapasitesini, istihlakın icablarına uygun olarak tanzim edebilmesini te'min maksadıyla gerek müteşebbis vaziyetine geçerek bizzat faaliyet göstermesi, gerekse hususî teşebbüslere vereceği talimatla istihsalilerini çeşitlendirip tezyid ettirebilmesi yanında, bir de, umumî olarak memleket dahilindeki iktisadî münasebetlerin selâmetini

38- Tasvir, 16 Temmuz 1942, Ulus, 17 Temmuz 1942; Düstur , 3. Tertip , C. 23 , s. 164.

39- Yunus Nadi, "Yeni Kararın Kıymeti", Cumhuriyet, 17. Temmuz 1942.

emniyet altına alma bakımından, ittihaz ettiği kontrol tedbirleri vardı" (40). İşte bu tedbirler, kendisini ticarî sahada gösterir. Nitekim Millî Korunma Kanunu'nda devlet müdahaleleri ve düzenlemeleri en çok bu sahada kendini gösterir. Bu kanunda, ticari sahada yapılan düzenlemelerden de önemlileri şunlardır:

a- Hükümet memleketin ihtiyacından ve hariçten ithali zaruri olan maddelerin miktar ve cinslerinin lüzumu halinde tayin ve tesbiti zaruri olmayan maddelerin ithalini tahdid veya men edebilecektir. (20. mad)

b- Halkın ve Millî müdafaanın ihtiyacı olan maddelerin ithali için hükümet, tensip ettiği ticaret müesseselerini veya birliklerini kredi ve dövizle teçhiz, bu işe memur, stok yapmağa mecbur kılacaktır. Bu müesseseler hükümetin murakebesine tabi olacaktır. Stoklarda fiyat sükutundan doğacak zararlar devletçe tazmin olunacaktır. (22. mad)

c- Hükümet dahilde imal olunan, maddelerin memleket ihtiyacından fazla olan miktarını, harice çıkartmak maksadı ile yapılacak şekil ve şartlarını tespit edecektir. Bu meyanda, tacir olmayanlarla başka maddeler ticareti ile meşgul olanların ihtiyaçları fevkinde, stok yapmaları men olunabilecektir. (24-25 mad)

d- Hükümet, halk ve millî müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak üzere dahil ve hariçten mübayaat yapabilecektir. İthal veya ihraç maddeleri için, hükümetçe bir fiyat tayin olunabilecek, bu fiyatlardan yukarı mübayaat ve satış men edilebilecektir (26. mad) (41).

Bu kararların amacı, memleketin iâşe problemini çözmek ve meydana gelebilecek ihtikar hadiselerinin önüne geçebilmektir. Hükümette, bunun başarılması için, ticaret ve sermayenin kontrol altına alınmasıyla gerçekleştirileceğine ilişkin inanç hakimdir. Bu konuda; Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen, 26.7.1941 tarihinde Ankara'da açılan, İkinci Fiyat Kontrolörleri Kursunda yaptığı konuşmada; "Bizim telâkkimizce, sermaye iktisadi varlığımızın bir cüzüdür. Onu himaye eder ve hakkı olan kârı veririz. Ancak, kapitülasyon devrinin artığı olan yurtsuz bir telâkki vardır ki, sermayeye sömürücü bir vasıf izafe etmekte ve onu enternasyonal bir zihniyetle maruf görmeye devam etmek istemektedir. Öyle ki, bu zihniyet, faraza bugün memleketin en çok muhtaç olduğu bir maddeyi getirten bir tacirin

40- Fethi Çelikbaş; "Harb İktisadi ve Millî Korunma Kanunumuz", Ülkü, C. 15, S. 68, Nisan 1940, s. 68.

41- Kavanin Mecmuası, D.6 C. 23- s. 169-170.

başka bir memlekette daha yüksek bir kâr bulursa, bu maddeyi yolundan çevirip o memlekete satmasını tabii bulmaktadır. Gene bu zihniyet, halkın en mübrem bir ihtiyaç maddesini stok yapıp, gizleyerek kendisine, katmerli ve meşru bir kazanç teminini mübah saymaktadır. Açıkça, söylemek isterim ki, bütün maddî ve manevî varlıkları üstüne milliyetçi, devletçi ve halkçı damgasını vurmuş olan bizim rejimimizde sermayenin vatansız bir unsur olarak yaşamasına asla göz yumamayız" (42) demektedir.

Ökmen'in bu sözlerinden şu sonucu çıkarmak mümkündür: Tüccar sadece kendi menfaatini düşündüğünden, ticaretin serbest bırakılması, memleketin zararına olacaktır, fakat ticarî hayatı devlet kontrol altına alırsa bu durum engellenecektir.

Kanun yürürlüğü girdikten hemen sonra, devlet iç ve dış ticareti kontrol etmek amacıyla 1941 yılında Ticaret Bakanlığı bünyesinde İaşe Müsteşarlığı ve Ticaret Ofisi'ni kurdu. Her türlü iaşe maddesini alıp satmağa, fiyatlarını tesbit etmeye ve stok yapmaya kadar çok geniş yetkilere sahip olan Ticaret Ofisi , bu işleri uygulamak için gerektiğinde tüzel kişilikler kurabileceği gibi, mevcut müesseseleri bu işlerle görevlendirebilirdi (43). Daha 1940 yılında, uygulamaya konan tüccarın elindeki buğdayla başlayıp, her türlü gıda maddesi, çimento, demir, çivi gibi maddeli ihtiva eden el koymalar yanında bu kararlar özel teşebbüs için pek ağır sayılmazdı (44). Bu kurum , Millî Korunma Kanunu'na uygun olarak kuruldu ve devlet kontrolünde organizasyon eksikliğini gidermeyi amaçladı.

Tüccarın ihtikar yapmaması için , kâr oranları Fiyat Murakabe Komisyonları'nın aldığı kararlar doğrultusunda, Resmî Gazete yanında günlük gazete ve dergilerde ilan ediliyordu. 1941 yılında bazı tekstil maddelerinde kâr oranları şöyleydi. Örnek olarak ;

Tablo: 8 1941 yılında Tekstil Maddelerinde Kâr Oranları:

	Toptan	Parekende
Yerli Pamuk ip;likleri	%3	%15
Yerli Kaput Bezi	%3	%15
Yerli Diğer Pamuklu Mensucat	%7	%15
Yün iplikleri	%10	%20
Yerli Yünlü Mensucat	%10	%20

(45)

42- Ticaret Haberleri, T.C. Ticaret Vekaleti Dış Ticaret Dairesi Reislığı, S.216, 4 Ağustos. 1941, s. 3.

43- Düstur , 3. Tertip , C. 22 , s. 274 .

44- Vatan, 6 İlkkanun 1940.

45- Ticaret Haberleri, S. 216, Ağustos 1941, s 5.

Bu kâr oranlarının tüccarı memnun ettiğini söylemek oldukça zordur. Fakat, devletin yaptığı ticarî alımlarda "başta buğday, pamuk, şeker pancarı piyasa fiyatlarının altında satın alınıyor, pamuklu, dokuma ve şeker (vesikalı dağıtımın dışında) devlete yüksek kârlar sağlayacak fiyatlarla, ekme ve kömür ise ucuza kentli nüfusa satılıyordu" (46).

Bunun yanında Ticaret Ofisi'nin bazı alımlarında yolsuzluklar meydana geldiğine dair muhalif sesler çıkmıştır. Tasviri Efkar'da, Ofis'in Ankara'da aldığı tiftiklerin fiyatından, İstanbul'da birçok tüccarın 8-10 kuruş daha aşağıya verebileceğini, hatta müstahsilden 80 kuruş daha ucuza temin edilebileceğine dair yazılar çıkmıştır (47).

Ticaret Ofisi hakkında, bu şaibeler çakarken, bir çok esnaf tesbit edilenden fazlaya mal sattığı için cezaî hükümlere maruz bırakılmıştır. Örnek olarak, Tercan'ın Hular köyünden Ahmet Işık hakkında, 54 kuruşluk dril bezini 62 kuruşa sattığı için; 5 lira ağır hapis, 7 gün dükkan kapatma cezası ve 168 metre bezin müsaderesine karar verilmiştir.

Yine Akşehir'de Mahmut Berber 17 şişe rakı, 27.150 gr. kahve, 1 adet açılmamış sandık kesme şekeri satmadığı için, 7 ay 1 gün hapsine, 300 lira ağır para cezasına çarptırılmıştır (48).

Böyle yüzlerce örnek vermek mümkündür ve zorlayıcı tedbirlere rağmen, haksız kazanç yapmak isteyenlerin önüne geçilememiştir. Refik Saydam döneminde daha sıkı uygulanan kararlar, Saraçoğlu döneminde yumuşama politikasına gitmiştir. Bu yönde ilk hareket 24 Temmuz 1942'de her nevi gıda maddelerine el koyma hükmünün kaldırılması, satış hareketlerinin belediyeler tarafından kontrol edilmesinin kararlaştırılmasıdır (49).

Saraçoğlu hükümetinin, gıda maddeleri ticaretine serbestlik getirmesi, fiyatların dondurulmasından vazgeçilmesi gibi uygulamalar, bu sefer de fiyatların ani yükselmesine sebep olmuştur. Neticede "İktisat Vakaleti'nin toptan eşya fiyatları endeksi, 1938'de 100'den Haziran 1942'de 164'e, 1943 Temmuzunda 715'e sıçramıştır" (50).

Bu durum karşısında, "Vurgunla Mücadele" adı altında 510 sayılı kararname yürürlüğe girmiş ve ticarî hayat yeniden tanzim edilmiştir. Bu kararlar, malın kimlerden alınıp, kimlere satılabileceğine kadar, bütün ticarî

46-Boratav, İktisat Tarihi, s. 65.

47- Tasviri Efkar, 7 Eylül 1941.

48- T.C Resmî Gazete, 12 Kanun evvel 1942, (S. 4130).

49- Akşam, 23 Temmuz 1942; Düstur, C.23 s. 164.

50- Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, s. 238.

hayat kontrol altına alınmıştır.

Sonuç olarak, Millî Korunma Kanunu, hem dış ticaretin hem de iç ticaretin devletin kontrolü altına geçmesini sağlamıştır. Hükümet, bu kontrolleri, İaşe Ofisi ve Ticaret Ofisi vasıtasıyla uygulamıştır ve özellikle Refik Saydam döneminde özel teşebbüse karşı uygulamalara gidilmiştir.

Fakat ticarî hayatta, Millî Korunma Kanunu'ndan istenilen faydalar temin edilememiştir. Fiyatların artışı, karaborsa ve ihtikâr önlenememiş, bunun sonucunda dürüst tüccarlar, kâr oranlarının günün şartlarına göre az olmasından dolayı, zor duruma düşmüştür. Yine bu dönemde, tüccarın "ihtikarcı" damgasını yemesinden dolayı büyük rahatsızlık duyduğu ve teşebbüs isteğinin kırıldığı bir gerçektir.

3.1.2.4- Millî Korunma Kanunu'nun Diğer Hükümleri

Millî Korunma Kanunu, yalnızca müteşebbis sınıfa mükellefiyetler getirmekle kalmayıp, aynı zamanda emlak sahipleri, nakliyeciler hakkında da çeşitli düzenlemeler getirmekteydi.

Emlak sahiplerini ilgilendiren en önemli mesele kira bedelleri hakkında idi ve bu kanun tatbik mevkiinde bulunduğu müddet zarfında, "şehir, kasaba, iskele ve istasyonlardaki gayri menkullerin kira bedelleri, kanunun tatbikatından evvelki zamana nazaran yükseltilemeyecekti. Dahilde lüzum görülen maddelerin fiyatları da, icabında tayin ve tesbit olunabilecekti" (30. mad) (51).

Hükümet, bu maddeden hareketle, 11 Nisan 1940 tarihinde kiraları dondurmuştur (52).

Böylece, devletin özel mülkler üzerinde de tasarruf ve kontrolü başlamış oluyordu. Bu tasarruf sadece emlaklar üzerinde kalmayıp, çalışma hayatına direkt etkili olan nakil vasıtalarını da ihtiva etmekteydi. Bu konuda, kanunun 36. maddesinde; "hükümet her türlü hususî nakil vasıtalarının seyrüseferini tanzim ve tahdit edebileceği gibi, azamî nakil ücretlerini de tayin eder ve devletçe lüzumlu görülen yerlerde ve hizmetlerde çalıştırılabilir" (53) hükmü mevcuttu.

Bu maddeden devletin iki beklentisi vardır. Birincisi bilfiil ticarî hayata giren devletin, ihtiyaç duyduğu nakil araçlarına özellikle gemilere el

51- Kavanin Mecmuası, D. 6 C. 23, s. 170.

52- Yetkin, a.g.e., s. 188, Düstur, 3. Tertip, C. 21, s. 628-629.

53- Kavanin Mecmuası, a.g.s, s. 171.

koymak istemesidir.

İkincisi ise petrol istihlâkını kısımdır. Nitekim bu konuda; 19.11.1940 tarih ve 2/14703 sayılı kararla taksilerin bir gün çift, bir gün tek numaralıların trafiğe çıkması istenmiştir (54). Yine buna benzer bir örnek de Erzincan belediyesine ait üç otomobilin sefere çıkması bile 21.8.1941 tarih ve 189 numaralı kararla mümkün olmuştur (55).

Kanun ücretli çalışan kitleyi ve özellikle işçileri de unutmamıştı. Zaten o dönemde işçi tabiri, iktisadî hayatın bütün iş kollarında çalışanlara teşmil edilmekteydi ve Türk İş Kanunu'nun 1. maddesinde işçi şöyle tarif ediliyordu;

"Bir iş akdi dolayısıyla, başka bir şahsın işlerinde bedenen ve fiilen çalışan kimseye işçi denir" (56).

Fakat kanunda, daha çok sanayi ve maadin işçileri üzerinde durulmuştur. Bunun sebebi ise, bu iş kollarının ehemmiyetinden kaynaklanmaktaydı. Kanunun onuncu maddesine göre, bu iş kollarında çalışan "memurlar, mütehassıs ve müstahdemler kabule şayan bir mazeretleri olmadan ve haber vermeden işlerini terk edemeyeceklerdi" (57).

Yine ondokuzuncu maddede, "bu kanun mer'iyette bulunduğu zamanlarda, sanayi ve maadin müesseseleri ile diğer iş yerlerinde fazla çalışmaya luzum görülen hallerde, işlerin mahiyetine ve ihtiyacın derecesine göre günlük iş saati her gün için üç saate kadar arttırılabilir hükmü mevcuttu. Fakat aynı maddede;

İş kanununun 50'nci maddesinin küçüklerle kadınlara ait daimi hükümleri, sanayi müesseseleri ile diğer iş yerlerinde tatbik olunmayabilir. Hafta tatili kanunu bu kanunun istihdaf ettiği hususlarda tatbik edilemez" (58) denmekteydi.

Görüldüğü gibi Milli Korunma Kanunu, işçiler için ağır hükümler ihtiva etmektedir. Böylece hükümet bir işçiyi zorla çalıştırabileceği gibi, onun tatil hakkını da kısıtlayabilmektedir.

Bu kararlar, "Zonguldak kömür havzasında, Bayındırlık Bakanlığını

54- Ticaret haberleri, S. 218, 18 Ağustos 1941, s. 3.

55- a.g.e, S. 220, 1 Eylül 1941 s. 2.

56- Orhan Tuna, "Türk İş Hukuku ve Milli Korunma Kanunu", İktisat Fakültesi Mecmuası, C.1, S. 3, Nisan 1940, s. 33.

57- Kavanın Mecmuası, a.q.s, s. 168; Recai Okandan., "Milli Korunma Kanununu Kıymet ve Elenmmiyeti", C.H.P. Konferanslar Serisi, Kitap 15, Ankara 1940, s. 6.

58- Kavanın Mecmuası, a.g.s, s. 169.

mıdır? Bu soruya verilecek cevap, İkinci Dünya Savaşı yıllarında sıkça uygulandığıdır. Bu cezalar Resmî Gazete'yle birlikte günlük gazetelerde de yayınlanmıştır. Daha önceki bölümlerde bunlara örnek verildiği için bu konu üzerinde fazla durmayacağız. Bu cezaî hükümler, hükümetin bu kanunun tatbikindeki kararlılığını göstermiş ve iktisadî hayatı kontrolüne yardımcı olmuştur.

3.1.2.5- Millî Korunma Kanunu'nda Yapılan Tadilatlar

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız, 18.1.1940 tarihinde 3780 sayılı kanunla kabul edilen, Millî Korunma Kanunu, uygulandığı dönem zarfında çeşitli aksaklıkları görüldüğünden dolayı, onüç defa değişikliğe uğratılmıştır. Bu değişikliklerden dördü savaş yılların da olmuştur.

Kanun ilk uygulamaya konulduğunda, alınan neticeler, hükümet tarafından müsbet karşılanmakla birlikte, yinede istenilen seviyede değildi. En önemli eksiklikler, şunlardı; "evvelâ ithalât hususunda müşkülât mevcuttu, bundan başka halkın ihtiyaçları için kâfi miktarda stoklar hazırlanamamış ve fiyat murakabe işlerinden arzu edilen neticeler alınamamıştı. Nihayet, devlet daireleri arasında koordinasyon işleri, tamamen memnuniyet verici bir hale gelmemişti" (64).

Bu koordinasyon eksikliği konusundaki problemleri o günlerde Zekeriya Sertel şöyle dile getiriyordu. " Bu müşkülâtın birincisi, yeni vaziyetin icap ettirdiği yeni mekanizmanın tamamen kurulamamış olması idi. İhtiyaçlar, yeni uzuvlar doğurur. Devletin bu yeni vazifeleri yerine getirmede yeni teşkilata, yeni uzuvlara ihtiyaç vardı. Halbuki devlet, bu vazifeyi mevcut devlet teşkilatı ile ifa edebileceğini umdu. Başvekâlete bağlı Koordinasyon Hey'etinin kararlarıyla, muhtelif devlet teşekküllerinin faaliyetleri arasında bir ahenk vücuda getirebileceğini sandı. Normâl şartlara göre kurulmuş ve o şartlara göre çalışmaya almış devlet müesseselerini bu normâl vaziyetin icap ettirdiği işleri görmeye alıştırmak kolay olmadı. Başvekilimizin Millet Meclisi kürsüsünde de söyledikleri gibi, bu yüzden ithalât ve ihracat işleri kâfi derecede organize edilemedi. Eşya fiyatlarını murakabe mümkün olmadı"(65). Yukarıdaki görüşler Fuad Sirmen tarafından da 25.12.1940 tarihinde TBMM'de kanunun tadili toplantısında hararetle belirtilmiştir. Zaten 18.12.1940 tarihinde, kanunda değişiklik

64- M. Orhan Dikmen, "Millî Korunma Kanununda Tadilat ", İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 2, §. 2, (1940-1941), s. 269.

65- M.Zekeriya Sertel, "Harp İktisadiyatına Doğru Gidiyoruz", Tan, 28 İlkkanun 1940.

yapılması hakkındaki layiha, T.B.M.M.'ye verilmişti. Bu layiha'da, kanunun tadiline mucip sebepler hakkında şunlar belirtiliyordu.

"Takriben on ay evvel tatbik mevkiine konan, Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddelerini şimdiye kadar elde edilen neticelere göre tadil veya tevsii lâzım gelmektedir. Muhtelif vekaletlerin bu husustaki teklifleri alâkalı maddelerine konmuştur.

Diğer taraftan, memleketin zaruri ihtiyaçlarını zamanında en iyi şekilde ve mümkün olan en ucuz fiyatla temini için Hükümet, bu işlerle yakından meşgul olmak, lâzım gelen tedabiri vaktinde ve müstacelen ittihaz eylemek ve bu mevzuu bir kül halinde nazarı dikkate alarak bir elden idare etmek niyetindedir. Bu, bugün için bir zaruret halini almıştır" (66). Hükümetin gayesi açıktır, iktisadi hayatı tek elde toplamak fakat o ilk on ay zarfında bu tam manasıyla başarılamamıştır. Ve bu amaçla yapılan ilk tadilâtla Hükümet, teşkilat yapma, sanayi ve maadin müesseselerini tanzim etme, pazarlarda eşya fiyatlarının artmaması için gerekirse el koyma, gerekirse istihlâk maddelerinin kullanımını men etme, ev, mağaza, depo, ticarethane gibi yerleri arama haklarıyla ilgili geniş selahiyetler aldı. Bunun yanında, cezalara artışlar getirildi ve ayrıca hükümetin elindeki korunma sermayesi 25 milyondan 50 milyona çıkarıldı (67). Bu tadilden sonra Hükümet, 19.12.1941'de 4156 numaralı kanunla, 14,55 ve 65. maddeleri değiştirmiştir. Bu üç maddede yapılan değişikliklerle Hükümet, aşağıdaki kararları uygulamaya koydu:

a- Halk ve Milli Müdafaa ihtiyacı için el konulmasına karar verilen maddelerin hükümet emrine kolaylıkla ve süratle temini

b- Hükümetçe el konulan, tevzi edilen veya ettirilen, veya satılan veyahut kârsız olarak verilen maddelerin ancak verildiği işlerde kullanılması;

c- El koyma için istenecek malûmatın hükümete zamanında ve tam olarak verilmesi,

4- Vali, kaymakamların veya bunların yazılı emirleriyle vazifelendirilenlerin Mili Korunma Kanunu'nun tatbiki için ev mağaza, ticarethane, depo, dükkan, ambar ve sair her türlü mal konulabilen yerde arama yapabilmesi,

66- Milli Korunma Kanununu Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanu Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası, "T.B.M.M. Z.C. D. 6, C. 14-15, S. Sayısı 50, s. 1.

67- "Milli Korunma Kanununda Yapılan Tadilat", Cumhuriyet, 21.12.1940; "Milli Korunma Kanununda Teklif Edilen Maddeler", Vatan, 16. Kanunevvel 1940.

Bu kararlara riayet etmeyenlere cezaî hükümler tatbik edilecek ve gerekirse malının dörte biri müsadere olunabilecektir (68).

Kanunda bundan sonra tekrar, 30.1.1942 tarihinde 4180 sayılı kanunla, hükümete daha geniş yetkiler veren bir tadilat yapılmıştır. Hükümet, özellikle el koymalarda herhangi bir şarta bağlı kalmaksızın, "görülen lüzum" üzerine harekete geçebilecekti ve herhangi bir maddenin şahsî ihtiyaçtan fazla biriktirilmesi suç sayılacaktı. Ayrıca Hükümet sanayi ve ziraî maddelerin üretimini, imalini, ticaretini ve tüketimini tayin etme yetkisine sahip olacaktı. Hafta sonu ve bayram tatillerinin kaldırılıp kaldırılmamasına hükümet karar verecek ve gerekirse 13 yaşından büyük çocuklar sanayide çalıştırılabilecekti. Bunun yanında cezalara artışlar getirilmiş, vurgunculuk suçunun para cezası, beş bin liradan on bin liraya, hapis cezası ise beş yıldan on yıla çıkarılmıştır. Fakat kanunun 67. maddesinde yapılan tadilatta, hükümetin icabında bu kanunun tatbiki için hususî mahkemeler kurulabileceği hükmü, kanuna bambaşka bir boyut kazandırmıştır (69). Tam anlamıyla fevkalade zamanların ürünü olan ve bir savaş kanunu özelliği taşıyan Millî Korunma Kanunu, bu maddeyle anti-demokratik özelliğe de sahip olmuştur. Tek partili sistem, her ne kadar zaten anti demokratik sayılsa da, siyasî açıdan yine de bazı hak ve hürriyetler sağlayabilir. Nitekim, bu dönemde Müstakil Grup adı verilen bazı milletvekilleri, mecliste çok kısıtlı da olsa muhalefet yapabilmekteydi. Ama, iktisadî kanunu yürütmek için dahi olsa, istisnai mahkemelerin kurulabilmesi demokratik anlayış açısından kabul edilebilecek bir durum değildir.

Savaş yıllarında Millî Korunma Kanunu'nunda dördüncü ve son değişiklik, 3.8.1944 tarihinde, 4648 sayılı kanunla yapılmıştır. Bu değişiklikle daha önceki hükümler daha da ağırlaştırılmıştır özellikle de işgücü arzında. Hükümet, ücretli iş gücü mükellefiyetine tâbi olan kimseleri sevk etmek için, zabıta kuvveti kullanabilecektir. Eğer bu kişiler, sevk sırasında kaçarlarsa yakalandığında yeniden sevki için yapılan masrafları işyerleri karşılayacak ve bunlar da bu masrafı işçilerden kesebilecekti. Tarımda çalışanlar için, daha önceki en fazla 15 km olan çalışma uzaklığı mükellefiyeti kaldırılmıştır. Hükümet isterse daha uzak yerlerde işçiyi

68- Kavanın Mecmuası a.g.s., s. 53-55; T.C. Resmî Gazete, 23.12.1941; Turan "Millî Korunma Üzerinde Bir Konuşma", s. 353; Kemal Turan, "Millî Koruma Yolunda, Ülkü", S. 11, 1 Mart 1942, s. 34.

69- T.B.M.M. Z.C. C. 18, s. 183-192; "Millî Korunma Kanunda Tadilat", Vatan, 22 İkinci kanun 1942; T.C. Resmî Gazete, 3 Şubat 1942 (Sayı: 5023).

çalıştırabilecektir. Ayrıca hükümet azami ücretleri tesbit etme hakkına da sahip bulunuyordu.

Bunun yanında; "Genişletilmesi gereken işletmelere hükümet, kredi, malzeme, işçi ve uzman sağlayabilir. Buna rağmen, bu işletmeler gerekli genişletmeye girişebilir. Daha sonra, işletme geri verilirken, devletin yaptığı ilaveler teşebbüsün sahibince satın alınmazsa, devlet ya kurumun tamamını kamulaştırır, ya da eski haline dönüştürerek sahibine teslim eder" (70) denmekteydi.

Fakat verilecek krediler de, ancak devlet kontrolünde kullanılabilirdi. Böylece hükümet ticari müesseseleri kamulaştırmadığı halde dahi kontrol yetkisine sahip olacaktı.

4648 sayılı kanunla yapılan tadilatla en önemli değişiklik, 57. maddedeki ihtikâr yapanlara verilecek idam cezasıydı. Böylece iktisadî hayatta, verilebilecek cezaların en büyüğü kabul edilmiş olundu-yordu. Bu karardan beklenen faydayı Velidedeoğlu şöyle belirtir: "Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında çoğaldığı görülen bazı suçlar, Meclis tarafından alınan şiddetli ve istisnâî tedbirler ve adalet mekanizmasının çok çabuk işlemesi sayesinde önlenmiştir. Bu gibi kesin tedbirlerle, vaktiyle dağ eşkiyalığını ortadan kaldırılmış olan hükümetin bugünkü ticaret ve vurgunculuk eşkiyalığını da ortadan kaldıracağı muhakkaktır" (71).

Böylece Hükümet, 2. Dünya savaşı yıllarında uyguladığı Millî Korunma Kanunu'nda, lüzum gördüğü zaman gerekli tadilatlar yaparak iktisadî hayattaki selahiyetini arttırmış oldu. İktisadî müesseselerin kontrolünden, kamulaştırılmasına kadar geniş olan bu selahiyetleri tatbik için sert inzibatî ve cezaî tedbirler de bu tadilatlarda yer almıştır.

3.1.2.6- Sonuç ve Değerlendirme

Savaş döneminde devletçiliğin nazari olarak tartışılmasına daha önceki dönemlerde olduğu kadar pek rastlanmaz. Bu dönemde daha çok günün şartlarına uygun politikalar üzerinde fikir mütâlaları ve pratik tedbirler görülür. Bu tedbirlerin en önemlisi, muhakkak ki Millî Korunma Kanunu'dur.

18 Ocak 1940'ta T.B.M.M.'den geçen Millî Korunma Kanunu, Cumhuriyet Halk Partisinin savaş döneminde uyguladığı iktisadî politikanın tem-

70- Boratav, 100 soruda Devletçilik, s. 325; Düstur 3. Tertip, C. 25, s. 1341-1364.

71- Velidedeoğlu, a.q.m.

elini teşkil eder. Hükümet, bu kanuna dayanarak aldığı selâhiyetlerle, tüm iktisadî hayatı kontrol altına almıştır. Bu kanunun uygulanmasında en önemli etken 2. Dünya savaşının iktisadî hayata yaptığı olumsuz etkilerdir diyebiliriz. Dolayısıyla kanun, fevkalâde zamanların ürünü olup, fevkalâde hükümler ihtiva etmekteydi. Bu yüzden kanun tefsire açık olup, bundan farklı sonuçlar çıkarmak mümkündür. Kanunun temel hedefi gayet basittir. Savaş döneminden memleketin iktisadî hayatının ve toplum katmanlarının en az zararla çıkmasını sağlamak ve bu arada meydana gelebilecek karaborsa, ihtikâr hadiselerini engellemek idi.

Bunu gerçekleştirmek için de Millî Korunma Kanunuyla devlet, sanayi, ticarî ve ziraî alanda sıkı bir kontrole gitmiş, iktisad sahalarını ferdlerin insiyatifine bırakmayarak gerektiğinde müteşebbis rolünü de üstlenmiştir.

Dönemin günlük gazetelerinde ve hükümet sözcülerinin çeşitli beyanlarında oldukça başarılı uygulandığı yazılan söylenen Millî Korunma Kanunu'nun, daha sonraki yıllarda konuyla ilgilenen araştırmacılar nazarında aynı kanaati uyandırmadığı görülmektedir.

Mahmut Goloğlu'na göre: "Millî Korunma Kanunu istenilen sonucu sağlayamamıştır. Çünkü bu kanun, zabıta tedbirleri ile ekonomik yaşantıyı düzenlemek gibi sakat bir temel zihniyetin üzerine oturtulmuştu" (72).

Konulan cezaî tedbirlerden de büyük ölçüde ihtikâr, karaborsa yapanlar değil, daha çok küçük esnaf etkilenmiştir. Bu konu, savaşın son yıllarında gazetelerde açıkça işlenmişti. Tasviri Efkâr gazetesinde, "Suistimalle Mücadele" adlı yazıda şunlar belirtiliyordu:

"...Zannedildiği gibi idam, sürgün ve ilh hükümleri koyarak bu karışık iktisadî hadisenin önüne geçmek mümkün değildir, cezri tedbirlerin yaratacağı tepkiler de bir takım mahzurlar doğurabilir. Malûmdur ki, cezanın şiddeti hiç bir zaman suçu ortadan kaldıramamıştır. Çok defa hakimler şiddetli hükümleri tatbik etmektense, suçluyu beraat ettirmek yolunu tutarlar ve diğer taraftan da fenalık pahalya mal olduğu için ihtikâr, suistimâl daha gizli ellerce fakat çok daha pahasını arttırarak hükmünü icra eder" (73).

Millî Korunma Kanunu gibi, bütün iktisadî hayatı murakabe altına al-

72- Goloğlu, a.g.e, s. 63.

73-"Suistimalle Mücadele", Tasviri Efkâr, 14 İkinci kanun 1944.

mak isteyen bir kanunda ve o günün şartları içerisinde muhakkak cezaî tedbirler alınmalıydı ama her şeyden önce böyle geniş yetkilerle donatılmış kanunu uygulamak için, iyi işleyen bir teşkilata da sahip olmak lâzımdı. Koçak'a göre, "Normal dönemdeki bürokratik mekanizmayı çalıştırmak yeteneğinde olmayan devlet, yapısının üstüne şimdi bir de yeni görevler yüklenmiştir. Bu durumda, ne eski görevler yerine getirilebilmekte ne de yeni görevler tam olarak yapılabilmektedir. Alınan tüm önlemler ve kararlar kağıt üzerinde kalmakta ya da kağıt üzerinde görülen ve arzu edilenin tam aksi sonuçlar vermektedir" (74). O dönemde gerek mal stoklamada Toprak Ofisi gerek mal dağıtımında İlaş Müsteşarlığı kadrolarında ve gerekse Sümerbank'ın ürünlerini halka intikâlinde büyük aksaklıklar olmuştur. Bu yüzden savaşın son yıllarında suistimal ve ihtikâra karşı alınacak tedbirler hakkında C.H.P komisyonu bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre; "suistimal suçundan 1000 memur mahkemeye verilmiş ve pek azı beraat etmiştir. Peyami Safa, bu konuda; "Minare ve kılıf istiaresine göre suçları yakalanmayanlar, herhalde yakalananlardan çok daha fazla olsa gerek" demektedir (75).

Böyle bir ortamda istihsalî ve ticareti kendi eline alan devlet savaş dönemi sıkıntılarını hafif atlatamamıştır. İhtikâr ve karaborsa yoluyla, devamlı fiyatları yükselttiği iddia edilen tüccar ve esnafta teşebbüs ruhu kırılmıştır. Devlet, bu ortamda özel teşebbüsün yerini dolduracağı iddiasına rağmen, bu konuda başarılı olamamıştır. Cemiyeti Akvam, raporlarına göre dünyada en fazla hayat pahalılığı Çin, İran'dan sonra Türkiye'de gerçekleşmiştir (76). Bunda, Millî Korunma Kanunu'nun da payı olduğu belirtilmektedir. Nitekim Yeni Sabah gazetesinde: 1945 yılında artık bu anlayış tenkid edilmeye başlanmıştır.

" 1941 Ekim ayında şeker fiyatları (500) kuruşa çıkarılınca Millî Korunma zembereği koptu. Yani hükümet yalnızca hayat pahalılığına çare bulamamak ve bu dalganın yükselmesine engel olacak tedbirleri almaktan, aciz kalmakla itham edilmiyor. Daha ileri gidilerek bizzat bu pahalılığın âmil ve müsebbibi sayılıyor. Çünkü, fiiliyatta kendisi elindeki mal ve metaa yüzde bin beş yüz zam yapan bir kuvvet artık başkalarını yapacakları yüzde yüz veya iki yüz ilavelere kolay kolay sed olamaz. Esasen, itiraf etmek lâzımdır ki bu

74- Koçak, a.g.e. s. 256.

75- Peyami Safa; "Hakikatlerin Raporu". Tasviri Efkar, 25 ikinci Kanun 1944.

76- Zembereğin Koptuğu Tarih", Yeni Sabah, 27 Mayıs 1945.

ihdikârla boğuşma keyfiyeti daha ziyade suri olmuştur. Asıl büyük muhtekirler, kuvvetli dayanaklar bulmuş olan çapulcular adalet pençesine düşmemiş umumiyetle ufak tefek bakkal, kasap hırdavatçı ayakkabı satıcısı gibi tali unsurlar ve az kazançlı elemanlar dükkanı bir hafta on gün kapatılmak, beş, on lira ağır cezaya mahkum olmak gibi badirelere uğramışlardır" (77).

Kanun özel teşebbüs üzerinde yaptığı menfi tesiri diğer toplum katmanları üzerinde de göstermişti. İşçilerin kanuna dayanılarak sosyal hakları büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Ziraatle uğraşan köylünün durumu daha da kötü olmuş, zira kanun köylüye emek yükümlülüğü yanında mahsulüne el koyma yetkisini de vermekteydi. Tüccar, için de geçerli olan bu durum köylüyü gayri memnun etmiştir. Hükümet tarafından yapılan "sıkı kontrollerle, el konulan maddeler (Karabekirin dediği gibi gece yarısı kapı çalarak zeytin yağı almışlardır)" (78), savaş öncesine göre iyi sayılabilecek fiyatlarla alınmıştır. Fakat o günkü piyasa şartlarına göre, oldukça düşük sayılabilecek bu fiyatlar bu kitleyi fakir duruma düşürmüştür. Muhakkak savaş dönemi sıkıntısız atlatılamazdı, fakat bir gerçek de el koymalara rağmen sıkıntılar azalmamış ve tam tersine fazlaşmıştır. Bunun yükünü de halk tabakası çekmiştir. El Koymaların halka yaptığı olumsuz etkiler konusunda, 15 Temmuz 1946'da İzmir'de yapılan açık hava konuşmasında Celâl Bayar şunları belirtmiştir.

"Bu el koyma ve müdahale mübayaaları gibi tasarruf hakkını kayıtlayan bir taraflı fiyat takdirine yol açan usullere başvurulmak zarureti hasıl olmuştur. Bunların neticesi olarak da, karaborsa hiçbir yerde görülmedik bir şiddetle hüküm sürmeğe başlamıştır. O kadar ki, devlet müesseseleri tarafından el konulan veya memlekete ithal edilen eşya ve maddeler dahi karaborsaya düşmüştür. Sümerbank mamüllerini köylümüzün resmi fiyatların bir kaç misli fazlasıyla karaborsadan tedarik etmek mecburiyetinde kalmış olduğu bir hakikattir" (79).

Özetle Milli Korunma Kanunu alınan bütün tedbirlere rağmen, istenilen sonucu sağlayamamıştır. Ekmek dışında hayat pahalılığı çok büyük boyutlara ulaşmış ve halk muzdarip duruma düşmüştür. Özel teşebbüs devlet müdahaleleri karşısında zor durumlara düşmüş, ticaretten ve yatırımdan korkar hale gelmiştir. Bunun yanında pazarlara hakim olan karaborsa ve

77- a.g.m.

78- Yeni Sabah, 30 Mayıs 1945.

79- Celâl Beyar Diyor ki, Haz. Nazmi Sevgen Tan Matb, İst. 1951, s. 127.

yüksek fiyatlardan dolayı bazı kişilerde sermaye birikimi oluşmuştur. Bu kişiler de savaş sonrası liberalleşme dönemlerinde ekonomiye yeni müteşebbisler olarak katılacaktır.

Halk ve köylü kitlesi ortaya çıkan bu durumdan olumsuz etkilenecek ve tepkisini, demokratikleşme döneminde Demokrat Parti'yi destekleyerek gösterecektir.

Sonuçta, tam bir savaş dönemi iktisadi kanunu olan Milli Korunma Kanunu inzibatî, cezaî, adli hükümlerle fevkalâde nitelikleriyle halk üzerinde fevkalâde tesirleri olmuş, alınan bütün tedbirlere rağmen hedefine varamamıştır.

3.2. VARLIK VERGİSİ

Varlık Vergisi, yalnız uygulandığı 2. Dünya yıllarında değil, tüm Cumhuriyet dönemi iktisat tarihinde büyük önemi haizdir. Uygulanması kısa bir dönem ihtiva ederse de, etkileri hayli büyük olmuştur. Bir defaya mahsus, servet vergisi olarak alınan bu verginin, malî tarihimizde yalnızca bir benzeri mevcuttur. Bu vergi Tevfik Paşa kabinesinde maliye nazırlığı yapan Abdurrahman Bey tarafından hazırlanan ve 14 Kanunevvel 1335 de yürürlüğe giren harp kazançları vergisidir. Bu verginin alınmasına Milli Mücadele yıllarında da devam edilmiştir (80).

Memleketin bu zor ve karanlık günlerinde harp kazançları üzerinden %50-60 oranında vergi alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında tüketim, gelir vergileri yanında tekrar servetten/ varlıktan vergi alınması yoluna gidilmiştir.

3.2.1. Varlık Vergisi; Sebepleri ve Hazırlanması

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, II. Dünya Davası çıktığında, devlet bir tedbir olarak bir milyona yakın askeri silah altına almış bulunuyordu. Askere alınmalar üretimde olumsuz etki yaptığı gibi, devletin masraflarını oldukça arttırmıştı. Bu durum, devlet bütçesinde masraflarını devamlı artmasına ve bütçe açığının da fazlalaşmasına yol açmıştır. Nitekim savaş başlamasıyla birlikte bütçede masraf ve açık şöyle gerçekleşmişti.

80- M. Zeki Pakalın, Maliye Teşkilatı Tarihi, M.B.T.K.Y. Ank. 1977, s. 302, 403, 424.

Tablo-9 1938-42 Yıllarında Bütçe Masraf ve Açıkları

Yıllar-1938	Masraf (milyon TL)	Açık (milyon TL)
1938-39	311.3	-44.5
1939-40	399	-124.8
1940-41	583	-236.8
1941-42	13.8	198.6

(81)

Tabloda da görüldüğü gibi devlet bütçesinde açık savaş öncesine göre, iki yıl içerisinde beş kat fazlalaşmıştır. Bütçe açığını kapatmak için, hükümet önce, fevkalâde vaziyet dolayısıyla hemen hemen bütün istihlâk maddelerinin vergilerini arttırma ve yeni vergiler koyma yoluna gitmiştir. Fakat bu vergi zamları da, masrafın çok artması yüzünden bütçe açığını kapatamamıştır.

Yine devletin takip ettiği bir başka yol da, emisyonu arttırarak bu masrafları dolaylı olarak karşılama yoluna gitmesiydi. Bu politika tabii olarak enflasyonu arttırdığı için, halkta büyük şikayetlere sebep olmaktadır. Halkta bu şikayetler artarken, hükümet'te bazı tüccarların bu hayat pahalılığında etkisi olduğu gibi, çekilen dertlerden kendine düşen payı ödemediği kanaati hakimdir.

Bu konuda, H. Refik Ertuğ, şunları yazmaktaydı; "İkinci Cihan Harbi'nin doğurduğu fırsatlardan faydalanarak normalin üstünde bazı kazançlar temin etmiş olan bazı zümreler normal vergi kanunlarıyla layıkı veçhile teklife tabi tutulamamaktadırlar ve binaenaleyh halkın fedakârlıklarına, sıkıntılarına ve hükümetin içinde bulunduğu malî zorluklara kazançları ile mütenasip olarak bunların iştiraki tamin edilememektedir" (82). Zira harb başlayınca birçok servet sahibi paralarını gayri menkullere yatırma yolunu seçmişti. İşte Hükümet bu servetlerden vergi alma yoluna gitmiştir..

Hükümet bu alacağı vergiyle, "Merkez Bankası'ndan aldığı avansların ödemeyi ve bankadaki tedavül hacmini daraltmayı planlamıştı (83). Tedavül hacminin azalmasıyla da, enflasyonda düşme meydana gelecekti.

81- Namık Zeki Aral: "1944-1945" Bütçesi Hakkında Düşünceler" Siyasal İlimler, C.14, S. 160, Temmuz 1944, s. 233, 236.

82- H. Refik Ertuğ, "Varlık Vergisi Üzerinde Bir Tekkik," Siyasal İlimler," C. 12,S. 140, İkinci kanun 1942, s. 295.

83- R. Şükrü Suvla; "Varlık Vergisi Paranın Kıymetini yükseltecektir," Vatan, 13. İkinci teşrin 1942.

Nitekim, dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, 11.11.1942 tarihinde Varlık Vergisi Kanunu hakkında şunları söylüyordu:

"Alüminyum eşya fiyatlarının bugünkü delice artışındaki fiivaki, istih-sal azlığının, ithalat noksanının yanlış tedbirlerinin bilhassa doymak bilme-yen hursın ve intikârın geniş hisseleri vardır. Fakat bütün bunların tesiri ka-dar diğer bir vakıa vardır ki, o da tedavüldeki Türk parasının mütemadiyen artması ve 700 milyona çok yaklaşmış olmasıdır. Nisbeten, ufak dertlere ilaç aranırken, bu büyük yarayı ihmal etmek bittabi doğru olmazdı. Onun için diğer beraber bütün dikkat ve ihtimamızı bu yara üstünde toplamayı ve bir ilaç bulmayı en önde gelen vazife saydık. Bu iş için tek yol tedavüle çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekten ibarettir ve bu geri alış harb yıllarında çok para kazanmış olanlardan yapılmalıdır ve yalnız bir de-faya mahsus olarak alınmalıdır" (84).

Aslında Varlık Vergisi kabul edilmeden önce Kazanç Vergisi üzerinde köklü bir değişiklik yapılmak istenmişti. 11.7.1941 tarihinde bu konuda Meclis'e bir rapor verilmiş, fakat o sırada N. Sümerin Maliye Ba-kanlığına getirilmesi üzerine bu raporun tekrar tetkiki istenmiştir.

Rapor, o zaman İstanbul Defterdarı olan Faik Ökte Başkanlığı'nda, Rasım Saydar, Mehmet İzmen, Neumark, Ali Alaybek'ten kurulu bir heyet tarafından gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra 12.12.1941 tarihinde tek-rar Maliye Bakanlığı'na verilmiştir.

Bu ikinci raporda, beyannameli mükelleflerin safi kazançlarından ödenen vergileri düşüldükten sonra geriye kalan gelirlerin %85'i vergi ola-rak alınacaktı. Anonim şirketlerde bu oran %87.5 olacaktı. Menkullerin düşünülen vergi oranı ise %50 idi, fakat bu raporda Maliye Bakanlığı ta-rafından kabul edilmemiştir (85).

Bu rapor, kabul edilmemesine rağmen yukarıdaki belirtilen se-beplerden dolayı hükümet Varlık Vergisi Kanunu'nu hazırlamak zorunda kalmıştı.

Şükrü Saraçoğlu, N. Menemencioğlu, A. Rıza Artunkal, Recep Peker, Fuat Ağralı, H. Ali Yücel, A. Fuad Cebesoy, Hulusi Alataş, Raif Karadeniz, Şevket Raşit Hatipoğlu, Fahri Ergin, ve Behçet Uz'dan müteşekkil grup ta-rafından yapılan vergi teklifinin "Esbabı Mucibe Mazbatasında" şunlar belir-

84- T.B.M.M. Z, D.7, C.1, s. 21.

85- Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, Nebioğlu Yayınları, İstanbul 1951, s. 44-45.

tiliyordu.

"İktisadî şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde, kazançları ile mütenasip derecede vergi vermeyenleri istihdaf etmekte ve içinde olduğumuz fevkalade vaziyetin icabettirdiği fedakarlığa, bunları kazanç ve kudretleriyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek maksadındadır" (86). Layiha 11.11.1942 tarihinde T. B. M. M'de görüşülerek, 350 milletvekilinin kabûlüyle 4350 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir (87).

3.2.2. - Varlık Vergisi Kanunu'nun Mahiyeti

11.11.1942 tarihinde kabul edildikten sonra, 12.12.1942 tarihinde Resmî Gazete'de ilan edilerek yürürlüğe giren Varlık Vergisi 17 madde olup, 6 bölümden oluşmaktaydı. Bunlar; Verginin miktarı, Verginin tarhu, Verginin tebliğ ve tahsili, Teminat, Mürurzaman ve Mer'iyet Maddeleri idi. Kanuna göre: servet ve kazanç sahiplerinin, servetleri ve fevkâlade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere "Varlık Vergisi" adıyla bir mükellefiyet tesis edilmişti. (1. Madde) Yine Kanun'a göre Varlık Vergisi alınması planlanan zümreler şunlardı:

- a) 2395 sayılı kazanç ve 2728 sayılı buhran vergileri mükellefleri,
- b) Büyük çiftçiler, yani işlerinin idaresini ve vusatine hâle getirmeksizin, vergi mükellefiyetini ifa edebilecekleri ilgili komisyonlarca tesbit edilen çiftçiler,
- c) Belli bir gayri safi iradın ya da değer in üstünde binaları ve arsaları bulunanlar. Bu değer gayri safi iradlar için 2500 TL, arsalar için ise 5000 TL idi. Bunların değerine de komisyonlar karar verecekti.
- d) 1939'dan beri kazanç ve buhran vergilerine tabi bir teşebbüsle uğraştığı halde, kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar.
- e) Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal, simsar olmadığı halde 1939'dan beri bir defaya muhsus bile olsa, ticarî muamemelere tavassut ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak her nam ile olursa olsun para veya mal almış olanlar (88).

Yukarıda sayılan vergi mükellefleri birden fazla grup içine giriyorsa,

86- a.g.e, s. 55.

87- Düstur, 3. Tertip, C. 24, s. 9.

88- T.B.M.M. Kavanin Mecmuası D.6, C. 24, f.4, s. 1; Borotav, 100 sorunda Devletçilik s. 343.; Goloğlu, a.g.e, s. 175-176.

her grup için ayrı vergilendirmeye tabi tutulacaklardı. Hakiki ve hükmi şahıslar da bu vergiyi ödenekle mükellef olup, şirketlerin menkul ve gayri menkullerinin hepsi vergiye tabi idi. Yalnızca kamuda vazife yapan personel, maaş ve ticaretlerine ilişkin kazançlarından muaf tutulmuştu.

Kanun, vergi miktarının tesbiti için " her vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reislîği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odaları ile belediyelerce kendi azaları arasında seçilerek ikişer azadan müteşekkil bir ve icabına göre müteaddid" komisyonlar kurulmasını öngörüyordu. Ticaret Odası bulunmayan yerlerde , bu odanın seçeceği azalar yerine belediyece , hariçten ticaret ve ziraatten anlayanlar arasından iki aza seçileceği kanununun 7. maddesinde yazılıdır (89).

Komisyon çalışmalarına başkan ve mal müdürü bizzat iştirak etmek zorundaydı. Eğer birden fazla komisyon teşkil ederse yerlerine seçecekleri memurlar vekillik edebilecekti. Bu komisyonlarda büyük çiftçiler için yapılan toplantılarda ise Ziraat Odaları azaları bulunacaktı. Ziraat Odası bulunmayan yerlerde ise ziraatten anlayanlar arasından seçilecek iki aza komisyonda bulunacaktı. Şirketlerin vergi matrahında ise umumi servetlerin yanında , fevkalâde kazançlar da araştırılacaktı.

Görüldüğü gibi, verginin tesbiti komisyonlara bırakılmıştı. "Komisyonlar, bu takdir ve tesbit işini on beş gün içinde tamamlamak mecburiyetindedirler. Ancak bu on beş günün başlangıcı, kanunun neşri tarihi değil, komisyonların işe başlamaları tarihi olacaktır. Eğer bu müddet içinde komisyonlar, tesbit işini bitiremeyecek olurlarsa ticaret odalarından, ziraat odalarından ve belediyelerden gelen azalar çıkarılıp, bunların yerine son mebus seçiminde ikinci seçici olanlar arasından mahallin belediye reisi tarafından ayrılacak olan dört zat vazifelendirilecektir. Görülüyor ki, komisyonların vazifelerini günü gününe ifası için, bunların da bir takım müeyyidelere tabi tutulmaları tesbit edilmiştir (90). Vergi miktarı hakkında komisyonlara bazı sınırlamalar getirilmişti. Bunlar şirketler için son vergi ödedikleri yılın safi kazançlarının %50'sinden az ve anonim şirketler için %70'inden çok olamazdı. Çiftçilerin vergisi varlıklarının en çok %5'ini geçemeyecekti. Bunun yanında 2.5 ay tarh edilememiş vergiler tahsil edilemeyeceği gibi tahakkuk edilen vergilerin zaman aşımı 5 yıldı (91).

89- Kavanin Mecmuası, a.g.s, s. 2.

90- H. Refiğ Ertuğ: "Varlık Vergisi Üzerinde bir Tetkik", s. 302.

91- Kavanin Mecmuası, a.g.s, s. 2; Boratav;100 Soruda Devletçilik, s. 344.

Verginin tebliğ ve tahsiline gelince: Vergiyi tesbit eden komisyonlarca, mükelleflerin isimleri ve mükellefiyetleri cedveller halinde, şehirlerde varidat dairelerinin kapılarına, köylerde ise münasip mahallere listeler halinde yapıştırılarak ilan edilecekti. Bu listelerin yerleri, gazete çıkan yerlerde gazeteler, çıkmayan yerlerde ise tellallar aracılığıyla halka bildirilecekti (92).

Verginin tesbiti hususunda komisyonlara çok geniş yetkiler verilmiş olup, komisyon kararlarına karşı idarî ve adli mercilerde dava açılma yolu kapatılmıştı (11. madde).

Verginin diğer enteresan tarafı ise, tebliğ edildikten on beş gün gibi kısa bir müddet içinde tahsil edilecek olmasıdır; Aksi takdirde bundan sonra yatırılacak ilk hafta için %1, ikinci hafta için %2 ceza uygulaması mevcuttu. Bu dönem zarfında da mükellef borcunu ödemeyemezse, borcunu ödeyinceye kadar çalışma mükellefiyetine tabi tutulacaktı.

Bu maddenin tatbik edilmesine imkan bulunmadığını söylemek gerekir. Zira çalışma mükellefiyetine tabi tutulana 2 lira gündelik verilirken bunun 1 lirası borcuna mahsuben kesilecekti (93). Örnek olarak 100 bin lira borcu olan bir kişinin 250 yıldan fazla çalışması gerekmektedir.

Yine gazetelerde ilan edilen çalışma kamplarına sevk edilenlerin borçlarına baktığımızda, bu rakamdan daha çok borçlu olan mükelleflerin sayısının az olmadığını görürüz. Yalnız 55 yaşından büyük olan mükellefler çalışma kampına sevk edilmekten istisna edilmiştir.

Bunun yanında 14. maddede;

"Varlık Vergisi ile mükellef tutulananların hepsinin ikâmetgâhlarında gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileri ile birlikte oturan usûl ve fûrur ile kardeşlerine ait dükkan, mağaza, depo, anbar, fabrika ve imalathalarda veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunların herhangi biri namına kayıtlı olan gayri menkul mallar, bu kanun mucibince alınacak vergi ve zamların kanunî teminatı hükmünde kalacak ve bu malların satılmasında da Tahsili Emval kanunu hükümleri tatbik olunacaktır" (94) hükmü mevcuttur.

Varlık vergisi ana hatları ile bunlardan ibarettir ve görüldüğü gibi çok

92- Kavanin Mecmuası, ag.s, s. 2-3.

93- Ökte, a.g.e. , s. 52.

94- Ertuğ, "Varlık Vergisi üzerinde bir Tetkik" s. 304.

geniş selâhiyetleri haizdir. Bunu icra edecek komisyonlar da, herhangi bir merci'in denetiminde olmayıp, kararları kat'idir. Vergi neşr tarihi olan 12.11.1942 tarihinden sonra uygulanmaya konmuştur

3.2.3- Varlık Vergisinin Uygulanması ve Sonuçları

Varlık Vergisi 11.11.1942 tarihinde Meclis'te kabul edildikten hemen bir gün sonra 12.11.1942 tarihinde Resmî Gazete'de neşr olunarak yürürlüğe girmiştir.

Verginin yürürlüğe girmesinden sonra, komisyonlar hemen faaliyetlerine başlamıştır. Zaten elde daha vergi kanunlaşmadan iki ay önce Maliye Vekaleti'nin direktifiyle defterdarlıklar tarafından vergi cetvelleri hazırlanmış bulunmaktaydı. Faik Ökte, bu cetvellerin taslaklarının İrat ve Servet Gelirleri Müdürü Mehmet İzmen tarafından hazırlandığını belirtmektedir. Bu arada, bu cetvellerin hazırlanmasında, Başbakan Saraçoğlu ve Maliye Bakanı Fuad Ağralı'nın bir an önce hazırlanması için baskı yaptıklarını kaydeder (95).

Hazırlanan cetveller, dört gruba ayrılmıştı. Bunlar M, G, D, E grupları idi. M grubu müslümanları, G grubu gayri müslimleri, D grubu dönmele ve E grubu ise ecnebileri ihtiva etmekteydi.

Bu cetvellerin (İstanbul'da) hazırlanmasında görev alan yetkililer, Halil Ayan (Maliye Bakanı) Şükrü Birgili (Avukat), Bülent Yazıcı (Hazine Umum Md. Yrd.), Sait Ergin (Hazine Umum Md), Arif Arıkan, Memduh Aytür, Burhan Ulutan, Cahit Kayra, Faik Tigrel, Münir Mostar, Yekta Teksel (Tüccar), Rifat Onat (Çalışma Bakanlığı Müfettişi), Barık Uluğ, Esat Gürsü, Necmi Tansu ve Derviş Galava idi (96).

Başlangıçta bu vergi sayesinde, 300 milyon liranın tedavülden çekilmesi hedeflenmişti (97). Fakat komisyonların çalışmalarını 15 gün içinde tamamlamak zorunda olmaları ve vergiye itiraz yolunun kapalı olmasından dolayı alelacele hazırlanan listelere göre, bütün memlekette 114.368 mükellef, 465.040.820 lirayı on beş gün içerisinde ödemek zorunda bırakılmıştı. Bu arada vergi yükünü daha çok İstanbul ile İzmir çekmekteydi ve yalnız İstanbul'a isabet eden mükellefiyet 317.275.642 T.L. idi. Vergide gözden kaçmayan diğer önemli husus, vergilerin asıl yükünü çekenlerin azınlıkların olmasıydı ki, bunlara düşen miktar 279.800.000 lira

95- Ökte, a.g.e, s. 46-53.

96- a.g.e, s. 66-67.

97- "Varlık Vergisi Tatbikatına Her Tarafa Başlandı", Cumhuriyet, 14. İkinci Kanun 1942.

idi (98).

Bu durum, vergi hakkında değişik yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Verginin aslında azınlıkları hedef aldığını söyleyenler Varlık Vergisi için , "İrkçi Vergi" tabirini kullanmaktadırlar. Hakikaten Müslüman Türklerin vergileri genelde ödeme kabiliyetlerine göre ayarlandığı halde gayri müslümlere 10 kat, dönmelelere ise iki kat daha fazla vergi tahakkuk ettirilmekteydi. Buna bir örnek verecek olursak; 1941 yılında; Burdur'dan 50.000 TL, Rize'den 244.000 TL, Bingöl'den 253.000 TL vergi tahakkuku yapılabildiği halde, (99) Kadıköy Söğütluçeşme'de tuhafiyecilik yapan Asadar Godikyana ve manifaturacı Edvard Fındıklıyan'a 400.000 'er liralık (100) vergi tahakkuk ettirilmesinin, bu verginin gayri müslimleri hedeflediğinin en güzel delilidir. Azınlıklara ağır vergiler konması, tarihsel sebeplere de dayandırılabilir. Zira Cumhuriyetten önce; "genelde bütün önemli ticari işlerle uğraşan kuruluşlar gayri müslimlerin elindeydi ve özellikle ithalât işlerinde yabancı firmalar bunları tercih etmekte idi." Bunun yanında müttefiklerin işgali sırasında, kömür üzerine konan verginin sadece müslümanlar tarafından ödenmesi ve yabancıların özellikle Fransızların elinde bulunan kömür ticaretinde, halka satmak için Türk işçilerinin çıkardıkları kömürün satın alınmaması" (101) verginin azınlıkları hedeflemesinin bir sebebi olabilir.

Vergi yükünün ağırlığını her ne kadar azınlıklar çekmekte idiyse de, vergide teorik olarak müslim- gayri müslim ayırımı yoktu ve vergiyi savunanlar tarafından tam adaletle uygulanan bir vergi olarak kabul edilmekteydi. Bu konuda Zekeriya Sertel şunları yazıyordu; "Varlık Vergisinin ilk neticesi, 18 milyon nüfusun iktisaden ızdırıp çekmesine karşılık bu 100 bin kişinin, küçük ekalliyetin refah ve servete kavuşmasından doğan haksızlık ve adaletsizlik, göze batacak bir şekil almıştı. Büyük halk tabakaları sıkıntı çekerken, zenginlerin lüks içinde yaşamaları göze batıyordu. Bâ husûs bunların çoğu, servetlerini harp esnasında tabii olmayan şartlar içinde, fakir halkın gıdasından ve giyeceğinden, yahut hükümet ihtiyaçlarından temin etmişlerdi. Bu bakımdan bu fazla servet daha ziyade cemiyete aitti. Cemiyet, varlık vergisi ile kendisine ait olanı aldı ve adaletsizliği düzeltti. Bu suretle

98- Aydemir, İkinci Adam, s. 233; Boratav, 100 soruda Devletçilik, s. 349.

99- İstatistik Yıllığı (Mali İstatistikler); C. 14, No: 225, B.İ.U.M. Ank. 1944, s.199.

100- Cumhuriyet, 23 İkinci kanun 1943.

101- Orhan Türkdoğan, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Töre Devlet Yay, Ankara 1981; s. 469; Celâl Bayar Diyor ki, s. 22-23.

cemiyet içindeki haksızlığın, muavenetsizliğin ve hoşnutsuzluğun önüne geçti (102).

Sertel'e göre, 100.000'e yakın zengin, sadece 2, 3 yıllık harp döneminde türemiştir. Bu vergiyle de bunların servetine cemiyet adına hükümet müdahale etmektedir.

Yunus Nadi, bu konuda daha da ileri gitmektedir ve Varlık Vergisine karşı olanları, neredeyse halk düşmanı olarak ilan etmektedir. Bu konuda Cumhuriyet Gazetesinde yazdığı yazıda; "Varlık Vergisini ağır bulanlar olacaktır. bunlar, para bolluğu ve istikbal masrafları içine giren büyük devletlerin servet ve kazanç sahiplerinden ne kadar hisse aldığını hatırlamak istemeyenler ve ağır vazife dendiği vakit, bundan yalnız, ateş boyunda Türk köylülerinin canlarını vermeleri manâsını anlamağa çalışanlardır. Halkçı hükümet, vazife ve adaletten bahsederken, sadece sıkıntı çekmekte olanı gözönünde tutmaz, rahat eden servetini attıran sınıf, hatta bunu tabii zamanda olandan bir kaç misli fazlası ile temin eden sınıf, vazife ve adalet davasında da ayrıca imtiyazlı kalmaz." (103) demektedir.

Vergiye uygulayanlar da bu konuda adil davranıldığı kanaatinde. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar; Tam bir adalet duygusu ile en adilane rakamları verdik derken, basın kendilerinden 2.000.000 TL tutarında vergi istenen vatandaşların; "Canımızla dahi, bu vatanın memleketin her istediği fedakarlığı yapmağa hazır bulunuyoruz. Selametimiz, bu vatanın selametine bağlıdır", diyerek mükelleflerin vergiyi tasvip ettiklerini belirtmekteydi (104).

Yine vergiyi savunanlardan biri olan Ş.Süreyya Aydemir, özellikle gayri müslimlerin de vergiyi makul karşıladıkları görüşündedir. İstanbul milletvekili Avram Galanti'nin bizzat Aydemir'e; "Biz sizin asırlık kan ve askerlik haklarınızı ödeyemeyiz, aldığınız vergi helâl olsun." dediğini yazmaktadır (105).

Bu memnuniyet havası, komisyonların vergi matrahlarını ilan etmesiyle birlikte dağılmaya başlamıştır. Komisyonlar tespit ettiği vergi nisbetlerini, geliş güzel hazırladıklarından mükelleflerden haklı olarak şikayetler yükselmeye başlamıştır.

102- M. Zekeriyâ Sertel, "Varlık vergisinin İlk Neticileri", Tan, 18 İlk kanun 1942.

103- Yunus Nadi: "Hükümetin Yeni Aldığı Tedbirler", Cumhuriyet, 12 Şubat 1942.

104- Aynı Tarihî, No: 109, Birinci kanun 1942, s.64.

105- Aydemir II. Adam, s. 236.

Vergi miktarlarının hazırlanışı hakkında, Faik Ökte'nin kitabında çok enterasan bilgiler mevcuttur. Ökte, Vali Lütfi Kırdar'ın, Şevket Adalan'ın ve komisyon üyelerinin bazen hatır gönül için vergi indirim yaptıklarını, bazen de yükselttiklerini belirtmektedir. Yine Ökte, bu konuda: "Taşnakların başıdır, mülahazası ile eski ittihatçılardan Kadıköylü Asador'un vergisini 4 misline, tam 400 bin liraya çıkardılar. D grubundan oldukları için Bezmenlerin vergisi, bir milyon lirayı aştı demektedir (106). Varlık Vergisinin ölüçsüz olarak tespit edilmesinden Türk Mükellefler de muzdarip olmuştur. Nitekim Vehbi Koç, Gemlik'te iki fabrikanın maliyeti 48.000 lira olduğu halde, 40.000 lira, yine 100 bin liralık Anamurdaki kurşun madenine 200.000 lira vergi tahakkuk ettiğini ve toplam 1 milyon liralık vergilerini itiraz sonucu 600.000 liraya indirdiklerini yazmaktadır (107). Bu arada vergiden önce faaliyetler de gözönüne alınmıştır. Alber Bilen, kapatılmış sabun fabrikalarına 5.000 TL'lik vergi tahakkuk ettirildiğini yazar (108).

İtiraz yolu kapalı olmasına rağmen fazla vergi tahakkuk ettiği için Türklerden 6167 mükellef, Gayri Müslümlerden de 10.649 mükellef müracaatta bulunmuştur (109). Bu vergi tahakkukları için, Aşkale'ye sürgüne gönderilenler içindeki mükelleflere, tahakkuk ettirilen vergi ve ödeyemedikleri borçları hakkında, bir kaç isimden oluşan aşağıdaki küçük listeyi örnek verebiliriz.

106- Ökte, a.g.e, s. 99.

107- Koç, a.g.e, s. 69.

108- Alber Bilen, Türk Sanayiinde Kırk Zorlu Yıl, İstanbul 1988, s. 30.

109 "160 Borçlu Daha Dün Akşam Trenle Aşkale'ye sevk edildi", Cumhuriyet, 27 Şubat 1943; Ökte, a.g.e, s. 110.

Tablo: 10 Bazı mükelleflere Tahakkuk eden Vergi ve Ödenmeyen Miktarı (TL)

	Vergi Miktarı (TL)	Ödenmeyen Vergi (TL.)
Vağarsak Zuduryan:	40.000	39.400
Vasil Teodoridi	150.000	134.000
Agap Apıkoğlu	180.000	179.000
Nesim Adut, Avran Adut	180.000	155.000
Dimitri Ayanoğlu	190.000	180.700
Nika Konstantinidis	12.000	12.000
Simentof Alyanak	120.000	120.000
Ahmet Zenci	30.000	28.547
Eliya Mizrahi	12.000	11.120

(110)

Görüldüğü gibi, tahakkuk eden vergi ile mükelleflerin ödedikleri vergi arasında bir uçurum vardı. Muhakkak vergi nisbeti çok olmasıyla birlikte bazı mükellefler bu vergiyi ödemek de istememiştir.

Verginin %2 faizi ile birlikte, ödeme müddeti 20 Ocak 1943 tarihinde sona erince, kanunda öngörülen tatbikatlara başlanmıştır. Bu süre zarfında, İstanbul'dan toplanan vergi 87 milyon liradır ve kalan kısmı tahsil edebilmek içinse 45 haciz ekibi faaliyete geçmiştir.

Borcunu ödeyemeyen mükelleflerin menkul ve gayrimenkul mallarına el konularak, yüksek kıymette olanlar gazetelere verilen ilanlarla satışa çıkarıldı ve bu satışların hiçbir sebeple durdurulması mümkün değildi.

Bu satışlar İstanbul'da Sümerbank mağazalarında, Sandal Bedesten'nde, Mahmutpaşa Hamamı'nda ve Beyoğlu'nda iki müzayede salonunda gerçekleştirilmiştir (111). Ökte, bu haciz koymalar sırasında, satılan gayri menkullerin dökümünü bize aşağıdaki şekilde vermektedir:

110- "160 Borçlu Daha Dün Akşam Trenle Aşkale'ye sevk edildi", Cumhuriyet, 27 Şubat 1943.

111- Cumhuriyet, 29 İkinci kanun 1943.

Tablo: 11 Varlık Vergisi Borcundan Dolayı Satılan Gayri Menkuller

<u>Cinsi</u>	<u>Adet</u>	<u>Vergi Kıymeti Tutarı (TL)</u>
Ev	330	701.356
Dükkan	137	246.943
Apartman	80	999.923
Arsa	190	190.051
Depo	42	251.030
Han	7	131.528
Fırın	5	42.080
Tarlı	12	19.131
Hamam	2	3.300
Köşk	1	4.992
İmalathane ve fab.80		567
Mağaza	5	23.100
Deniz Motoru	2	4.844
Toplam	885	2.700.843

(112)

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, haciz işlemlerinden sonra elde edilen gelir çok büyük olmamıştır. Bu para, ortalama %0.58 mükelleften talep edilen vergi miktarı kadar idi.

Verginin toplanması hususunda, uygulanan diğer önemli tedbir, borcunu ödemeyen mükelleflerin çalışma kamplarına sevki idi. İcra Vekilleri Hey'eti'nin 7.1.1943 tarihli toplantısında alınan 19/288 numaralı kararname ile kanunun 12 ve 13. maddesine göre vergisini ödemeyenlerin kamplara sevki kararlaştırılmıştır (113). Bu karar, hemen uygulanmaya konmuş kampa sevkedilecekler yanlarında 7 günlük yiyecek ve yataklarıyla birlikte, biriktirme mahallerinde toplanmıştır.

Bu amaçla, Kadıköy'de eski Halkevi, Kuşdili sineması ile Üsküdar'da iki bina biriktirme yeri olarak tahsis edilmiştir. Biriktirme kampında borcunu ödeyenler, çalışma kampına sevk edilmekten kurtulacaktı. Çalışma kampı için seçilen yer ise, Erzurum'un Aşkale ilçesi idi. Çalışma kampına gönderilecekler hakkında, 20 Ocak 1943 tarihinde telgrafla şu emir

112- Ökte, a.g.e, s. 233.

113- T.C. Resmî Gazete, 12 Kanunları 1943, (S. 4258).

gönderilmiştir:

"1- İstanbul'dan sevk edilecek mükelleflerin ilk kafilesi, doğrudan Aşkale istasyonuna gönderilecektir.

2- İlk kafileyi Aşkale nafia memuru Fuad Sansan teslim alacaktır.

3- Mükelleflerin hareketleri telgrafla Nafia Vekaleti'ne ve nafia memuruna bildirecektir.

4- Keyfiyet, Erzurum vilayetine ve Erzurum yol komutanına yazılmıştır "(114).

Bu karardan sonra iki gün içinde vergi ödemeyen mükellefler 5.750.000 TL yatırmışlar (115), yatırmayanların sevkine ise hemen başlanmıştır. İlk kafile 21 Ocak 1943 tarihinde, 32 kişi olarak trenle Aşkale'ye gönderilmiştir (116). Fakat yalnız İstanbul'da vergi borcunu ödemeyen 40.000 mükellef bulunduğunu gazeteler yazmaktaydı. Bu mükelleflerin hepsi kampa alınamamıştır. Bütün memlekette çalışma kampına sevkedilmek için toplanan ve gönderilenler hakkında Ökte, kitabında şu rakamları vermektedir.

Tablo: 12 Çalışma Kampına Sevkedilenler

Sevk için kampa alınanlar	2.057	65.464.236
Sevk yerinde vergisi ödenenler	657	27.631.313
Terkin Edilen Vergi	1.400	37.833.23

(117)

Görüldüğü gibi, 1.400 mükellef çalışma kamplarına gönderilmiştir. Bunların 1299'u İstanbul'dan, 88'i İzmir'den, 100 'ü Bursa'dan olmak üzere, sevk için kampa alınmıştır (118).

Çalışma kamplarında mükelleflerin, Kars-Sivas yolu yapımında çalıştırılması planlanmıştır. Kadın mükellefler ise Belediye hizmetlerinde istihdam edilecekti. Zaten Kars-Sivas yolunun yapımı içinde 100.000 işçiye ihtiyaç vardı (119). Fakat kampa gönderilen mükellefler sayısı bu rakamın çok altındaydı ve mevsimin kış olması dolayısıyla bu gönderilenler de çalıştırılmamışlardır. Mükelleflere bu kampta 2 lira yevmiye verilip, 1 li-

114- "Vergi Müddeti Bitti" Cumhuriyet 21 İkinci kanun 1943.

115- Cumhuriyet, 23 İkinci kanun 1943.

116- "Borçlarını Vermeyen İlk Kafile"; Vatan, 21 İkinci kanun 1943.

117- Ökte, a.g.e, s. 157.

118- a.g.e, s. 158.

119- Cumhuriyet, 22. İkinci kanun 1943.

rası ise borçlarına mahsuben kesilmekteydi. Kampa gönderilenlerin hemen hemen hepsi gayri müslimlerden oluşmaktaydı ve vergi miktarları 50.000 liranın üzerinde olanlardı.

Çalışma kamplarında 21 mükellef ölmüştür ve ölenlerin 21'i de İstanbullu'dur. Ölüm nisbeti yüzde 1.5 tur, bu da vasatı ölüm nisbetine göre çok değildir" (120).

Bu tedbirlere rağmen, yine de vergisini ödeyemeyenler mevcuttu. Bu durum karşısında, pratikte yalnız gayri müslimlerin ödediği verginin küçük esnaflara ait bölümünün hafifletilmesi yoluna gidildi. Nitekim 17 Eylül 1943 tarihinde Meclisin Varlık Vergisi kanununa ek olarak kabul ettiği kanunla, Kazanç Vergisi Kanununa göre hizmet erbabından sayılanlarla, gündelik gayri safi kazançları üzerinden gayri safi kazanç veren (Bunlar seyyar esnaflardı) ve bu sıfatlarla Varlık Vergisine tabi tutulanların, ödeyemeyecekleri bakiye borçlarını silmeğe Maliye Vekili yetkili kılınmıştır. Böylece, 12 milyon liralık bir vergi borcu tasfiye edilmiştir (121).

Bu kısmî gevşetmeden sonra çok geçmeden verginin tamamen kaldırılması yoluna gidilmiştir. Nitekim 15 Mart 1944 tarihinde kabul edilen 4530 sayılı kanunla Varlık Vergisinin tasfiyesi kabul edildi (122).

Bu kanuna göre, Varlık Vergisinin o güne kadar tahsil edilememiş kısmının silinmesi kararlaştırılmıştır. Henüz tamamlanmamış icra muamellesine de son verilmiştir. Yine bu kanuna göre, Varlık Vergisinden dolayı bundan sonra yeni müracaat kabul edilmemesi kararlaştırılmıştır.

Böylece 15 aya yakın bir süre tatbik mevkiinde kalan Varlık Vergisi, umumî bilançosu şöyle gelişmiştir:

120- Ökte, a.g.e, s. 158.

121- "Varlık Vergisi Silinenler", Vatan, 22 Eylül 1943; Boratav, 100 soruda Devletçilik, s. 347-348.

122- Kavanin Mecmuası, D. 6. C. 26, s. 63.

Tablo: 13 Varlık Vergisinin Umumi Bilançosu

Genel Mükellef Adedi	14.368 kişi
Amaçlanan Vergi	465.384.820 TL.
Maddi Hata ve Mükerrer	28.211.403. TL.
4501 Sayılı Kanuna göre	12.266.996. TL.
Geri Kalan Vergi	424.906.421. TL.
Şubat 1944 Tahsilatı	314.920.940. TL.
Tahsil Edilemeyen Vergi	109.985.481. TL.

(123)

Görüldüğü gibi Varlık Vergisi'nde hedeflenen verginin % 74 'ü tahsil edilebilmiştir. Dolayısıyla bütçede 315 milyona* yakın bir gelir elde edilmiştir ki, bu da "bir evvelki yılın toplam gelirinin % 35'ini ihtiva etmekteydi" (124). Bu arada tahsil edilemeyen miktar, (109.985.481 TL) dikkati çekecek bir nokta olarak göze çarpmaktadır. Fakat bu miktarında, "32.9 milyonunun kudretleri üstünde vergi tarh edilmiş olanlara, 27.4 milyonunun vergileri beş bin liradan aşağı olup da borçlarını ödeyemeyenlere, 37.8 milyonunun iş mükellefiyetine tabi tutulmak suretiyle haklarında icra tedbirlerinin en son derecesi tatbik edildiği halde, kendilerinden birşey alnamayan, menkul ve gayrimenkul malları da elde edilemeyenlere ve 10.6 milyon lirasının ise, haklarında gene icra malı bulunmayanlara ait olduğu göz önüne alınırsa, bu tereddüt noktası da silinir" (125). Bu izahattan çıkacak sonuç, vergi toplanacağı kaynaklardan son sınırına kadar alınmıştır ve toplama açısından oldukça başarılı olmuştur.

Fakat vergi toplama usulü bakımından, aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. İtirazlar, genelde bu konuda odaklaşmaktadır. Özellikle vergilendirmenin belli bir kritere dayanmaması ve gayri müslimleri hedef alması çok eleştirilmiştir. Singer bu konuda; "Kanun adamları tarafından oluşturulan bir keyfi vergilendirme, ödemekte hiç istekli olmayan halkı çok zor durumlara sokmuştur. Öte yandan, komisyonlar yürürlükteki faiz oran-

* Mali İstatistiklerde tahakkuk edilen vergi, 462.744.000 T.L olup, bunu 320.369.000 TL sınırlı tahsil edildiği görülmektedir. Bu rakamlar da Ökte'nin rakamlarıyla çok yakındır. Maliye İstatistikleri (1926-1943) İ.G.M No: 294, İstanbul 1948, s. 199.

123- Ökte, a.g.e, s. 237.

124- Singer, a.g.e, s. 13.

125- Esat Tekeli, "Varlık Vergisi Tasfiyesi" Ulus, 16 Mart 1944.

larına bakmadan acımasız şekilde, vergi verenin arkadaş olmasına veya olmamasına bakarak, keyfi uygulamalar getirmekteydi" (126) demektedir.

Verginin gayri müslimler üzerinde yoğunlaştırılması daha fazla tepki alan bir husustur. Geoffrey Lewis 'e göre, bunda en büyük etken; Türkiye ile Almanya arasında 1941 yılında imzalanan saldırmazlık paktı ile devam eden gizli görüşmelerin sonucu olarak, Nazi düşüncesinin bu vergiye yansımalarıdır (127).

1942 yılında savaşta Almanların üstün durumda olmasının ve Türkiye'de bazı bürokratların Almanya'ya karşı ilgilerinin bu vergi usulünde etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim A. Emin Yalman, "Varlık Vergisi, belli ki Nazi usullerini taklit yolu ile azınlıkları ezmek, siyasî düşmanlara meydan okumak ve siyasî dostları korumak amacı ile meydana getirilmişti" (128) demektedir.

Mahmut Goloğlu'da aynı kanaati taşımaktadır ve ona göre de; "Uygulamadaki tutum ve davranış Almanya'da Yahudilere uygulanan düzene benzer gibiydi. Vergisini vermediği için ağır işe mahkum edilenler ki, bunlar arasında Yahudiler genellikle göze çarpyordu" (129).

Verginin bu anlayışına karşı en büyük eleştirilerden biri, Vergi uygulamaları sırasında İstanbul defterdarı olarak görev yapan Faik Ökte'den gelmiştir, O'na göre; bu vergi gayri meşrudur. Cumhuriyet malî tarihinin yüz kızartıcı sayfasıdır (130).

İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra, vergi hakkında Türk yazarlarının genel kanaati; vergi adaletsiz ve ırkçı niteliktedir. Muhakkak dışarıdan da aynı eleştiriler gelmiştir. Özellikle yabancıların vergilendirilmesine yapılan protestolara ve konsoloslarının itirazlarına karşı*, Saraçoğlu; "Ben, Osmanlı Devletinin sadrazamı değilim. Bana böyle bir teklifte bulunamazlar." demişse de yabancıların vergileri bu itirazlar karşısında indirilme yoluna gidilmiştir.

Bütün bu uygulamalardan sonra acaba Varlık Vergisinden ne gibi sonuçlar elde edilmiştir? Bunları şöyle sıralamak mümkündür.

126- Singer, a.g.e. s. 12.

127- Geoffrey Lewis, Turkey, II. Baskı, London 1957, s. 117.

128- Yalman, Gördüklerim ve İşittiklerim, C. 3, s. 375.

129- Goloğlu, a.g.e. s. 172.

130- Ökte, a.g.e. s. 13.

* O zaman İsviçre'de büyükelçi bulunan Karaosmanoğlu, Varlık Vergisi yüzünen İsviçre ile Türkiye arasında diplomatik münasebetlerin kritik bir noktaya geldiğini, hatıralarında belirtir. Y. Kadri Karaosmanoğlu Politika'da 45 Yıl, s. 172.

Her şeyden önce devlet, 315 milyon lira bir gelir elde etmiştir. Bu Türkiye için önemli bir vergi miktarıydı ve harp yıllarında iyi bir kaynak teşkil etmiştir. Nitekim Saraçoğlu bu konuda; "İlk harp yıllarının yükünü Merkez Bankasına yaptırdığımız emisyonlarla ve bir de olağanüstü vergilerle taşıyabilirdik. Bu devrede yalnız Varlık Vergisi bize 130 milyon liralık bir memba temin etti. Son harp yıllarının mütemadiyen artan masraflarını da daha ziyade normal sayabileceğimiz malî ve iktisadî tedbirlerle kapadık" (131) diyerek, vergiden iyi sonuç alındığını belirtmekteydi.

Yine Saraçoğlu 1943 yılı hükümet programında, Varlık Vergisinden elde edilen parayla bütçede meydana gelen gelişme sonucu hükümetin 35 ton altın aldığını ve Merkez bankasında ise 12 milyon İngiliz lirasının biriktirildiğini belirtir (132).

Verginin hedeflerinden biri olan emisyonun azaltılması hususuna gelince, bu konuda muvaffak olunamamıştır. 1942'de 765.5 milyon olan para dolaşımı, 1943'te 805.6 milyon'a 1944'te ise 964 milyon'a çıkmıştır (133).

Bu konuda Celâl Bayar, "malî emniyeti içte ve dışta sarsan, devlet haysiyetine dokunacak muamelelere yol açan ve kötü tatbikatıyla hatıralarda acı izler bırakmış olan böyle bir vergiye başvurmakta, vaktinde alınacak normal tedbirlerle Varlık Vergisinden elde edilen paraların temini pek mümkündür. Kanaatimiz şudur ki, Varlık Vergisi, gibi eşi tarihte görülmeyen bir vergiye başvurmak asla zarurî değildir. Vaktinde tedbir alınmış olsaydı, emisyon yoluna sapmağa da lüzum kalmaz, emisyon ve para buhranının memleketin iktisadî bünyesinde içtimaî hayatında bütün harp boyunca yapıldığı ve halâ da yapılmakta olduğu tahribat önlenmiş olurdu(134) diyerek verginin bu konudaki başarısızlığını ifade eder.

Verginin emisyonu frenleyememesi yanında iş çevreleri üzerinde yaptığı olumsuz etki daha büyük olmuştur. Özellikle Vergiyi ödemekte zorluk çeken gayri müslim işadamları ellerindeki servetleri satarak savaş sonrası dönemde Türkiye'den ayrılmıştır. Bu da Türkiye için önemli miktarda sermaye kaybı demektir.

Gayri müslim tüccarların yurt dışına gitmesinden en kârlı çıkan ise Türk-Müslüman tüccarlar oldu ve bunlar gayri müslimlerin fabrika ve

131- Ayın Tarihi, S. 145, Aralık 1945, s. 121.

132- T.B.M.M.T.D., D. 7, C.1, S.10-11.

133- Pakdemirli, a.g.e., s. 166.

134- Celal Bayar Diyor ki, s. 126.

işyerlerini satın aldılar. Böylece İstanbul'un iş hayatında etnik bir değişme meydana gelmiştir.

Fakat gayri müslimlerin bir çoğunun göç etmesine rağmen yine de ticaret etkinliklerini tamamen kaybettiklerini söylemek yanlış olur. "Gayri müslimler 1950 yılında da İstanbul'un ticaret ve sanayinde hâlâ büyük yere sahiptiler. Bunlar 1950'de İstanbul'daki toplam çalışan nüfusun % 17'sini oluştururken, imalat sanayi istihdamındaki payları % 22 ve ticaret ve bankacılık istihdamındaki payları % 27 idi" (135).

Her ne kadar bazı Türk müteşebbisleri gayri müslimlerin ayrılmasından kazançlı çıkmışsa da, gayri müslimler kadar olmasa da yine de vergiden dolayı muzdarip duruma düşmüşlerdir. Türk müteşebbisleri de iş hayatında hükümete büyük güvensizlik duyduğundan yatırım yapmaktan korkar duruma gelmişlerdir. Gayri müslimlere uygulanan usul her an bu grubun da başına gelebileceği korkusu ister istemez bir huzursuzluk meydana getirmiştir.

Bu vergi uygulamasının sonucunda serbest meslek erbabıyla devlet bürokrasisi arasında büyük ayrılıklar meydana geldi ve iş çevreleri C.H.P 'den desteklerini çektiler. Böylece hükümet siyasi yönden de büyük kayıplara uğramıştır. Savaş sonrası çok partili siyasi hayata geçiş dönemlerinde muhalefet Varlık Vergisini devamlı gündeme getirerek, özel teşebbüsün desteğini kendi yanına çekmesini bilmiştir.

3.3- TOPRAK MAHSÜLLERİ VERGİSİ

3.3.1- Verginin Hazırlanma Sebepleri ve Mahiyeti

Savaş döneminin en önemli gelir kaynaklarından birini teşkil eden Varlık Vergisi yanında diğer önemli bir gelir kaynağı da Toprak Mahsulleri Vergisidir. C.İren, bu vergiyi Varlık Vergisinin tarım sektörü için müeseseleştirilmesi şeklinde tanımlamaktadır (136). Bir başka deyişle, Toprak Mahsulleri Vergisi, "tarım ürünlerindeki artışlardan yararlananları hedef almaktadır" (137). Fakat bu vergi Varlık Vergisinden farklı olarak, daha geniş tabana uygulandı..

Zaten bu dönemde köylü vatandaş üzerinde, Milli Korunma Kanunu ile çalışma mükellefiyeti ve ziraî ürününe el koyma hükümleri uygulanmakta

135- Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, s. 239.

136- Cahit İren, "The Growth of the Private Sector in Turkey," Turkey's and Other Countries Experience with the Mixed Economy, Haz. Mükerrerem Hiç. İ.Ü.İ.F.Y., İst, 1979, s. 365-366.

137- Timur, a.g.c, s. 244.

olup bunun yanında Arazi, Hayvanlar Vergisi ve 1921 yılında "Tarik-i Bedel Nakdisi" adlı kanunla yürürlüğe girip adı bir kaç defa değiştirilen Yol Vergisi de alınmaktaydı" (138). Yalnız bu yol vergisi çalışarak da ödenebilmekteydi.

Hükümet bu vergilere rağmen, artan masraflarını ve bütçe açığını kapatabilmek için toprak mahsullerini de vergilendirme yoluna gitmiştir. Bu vergi daha önce köylünün ödemekte olduğu ve kaldırılan Â'sar vergisi nisbetinde idi. Dönemin başbakanı Saraçoğlu bu verginin konma sebebini Mecliste şöyle açıklıyordu:

"Arkadaşlar geçen, sene bütçe yapıldığı zaman 140 milyon lira kadar açık derpiş edilmişti. Bütçenin tatbikatı esnasında tahaddüş eden büyük zaruretler, bilhassa askerî masrafları pek çok arttırdı ve fevkalâde bütçe açığımızı o kadar çok artırdı ki, bunu Varlık Vergisiyle elde ettiğimiz 250 milyon lira ile ancak kapayabildik. Çünkü fevkalâde bütçemizin masraf kısmı 400 milyonu aşmış bulunuyor. Bu açığı da ancak 250 milyon lira ile kapayabildik. Bu seneki fevkalâde bütçemize gelince; bütçe açığının büyük bir kısmını Maliye Vekili'nin bir iki fırsatta sizlere izah ettiği diğer varidat menbaları ile kapamak imkanı elde edilmiştir. Geri kalan açık 150 milyon liradır. Bu açığı da şimdi tetkik edeceğimiz vergi ile kapamağa çalışacağız. Bu vergi ile 110-130 milyon lira alacağımız ümit ettiğimiz gibi Varlık Vergisinden de 30-50 milyon temin edeceğimizi ümit ediyoruz ve böylece yeni bir masaf açmazsa fevkalâde bütçemiz de adi bütçemiz gibi mütevazın olarak kapamak imkanını elde edeceğiz" (139).

Hükümetin bütçe açığını kapamak için köylüye müracaat etmesi bazı milletvekillerinin muhalefetiyle karşılanmıştır. Bunların başında İzmir Milletvekili H. Menteşe gelmekteydi ve o'na göre; Varlık Vergisinden ve diğer vergilerden teraküm etmekte olan miktarla, ordunun bir kısmını terhis etmekle bütçe açığı kapatılabilirdi (140).

Emin Sazak'a göre, Cumhuriyet Hükümetinin köylüye yegâne hediyesi a'sârın kaldırılması idi. Fakat bu vergiyle a'sâr tekrar geri getirilmekteydi ama yine de köylü bunu da seve seve ödemeye razı idi (141).

138- Güneri Akalın, Tarımımızın Sosyo-Eromomik Yapısı Vergileme ve Gelişme, A.Ü.S.B.F. Y. Ankara 1975, s.108 ;Pamuk, a.g.e, s. 100.

139- T.B.M.M. Z. C, D. 7, C.3, s. 14.

140- a.g.e, s. 20 ;"Millet Meclisinde Hararetili Bir Celse", Tan, 5 Haziran 1943.

141- a.g.e, s. 15.

Vergi kabul edilmeden önce yapılan bu eleştiriler yanında, 168 kişi gibi büyük bir grubun oylamaya katılmaması, önemli bir sessiz tepkidir. Neticesinde Toprak Mahsülleri Vergisi 283 kabul oyuyla, 4.6.1943 tarihinde, 4429 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanun 10 bölümden ve 43 maddeden oluşmaktaydı ve önemli maddeleri şunlardı:

Türkiye'de yetiştirilen ve bağlı 1 numaralı cetvelde yazılı bulunan toprak mahsülleri ile ipek kozası bu kanunda yazılı esaslara göre toprak mahsülleri vergisine tabidir (1. madde)

Bu cetveldeki mahsüller şunlardı: Akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, kumdarı, kaplıca, kuşyemi, mahlut, mısır, yulaf, bakla, bezeleye, börülce, fasulye, mercimek, nohut, afyon, antepfıstığı, ayçiçeği, kendir, katen, kuru incir, kuru üzüm, narenciye, pamuk, pancar, patates, susam, tütün, zeytin (142).

Vergiden alınacağı umulan mahsül miktarı hakkındaki cetvelleri mükelleflerin malumatına göre, Maliye Vekaleti'nce istihsal mntıkaları ve mahsül nev'ilerine göre tayin edilecek zamanlarda, şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri hazırlayacaktı (6. madde).

Vergi nisbeti Milli Korunma kanunu'na müsteniden muayyen miktarı muayyen fiyatla alınan mahsüllerde % 8, diğerlerinde % 12' dir. Yalnız % 12'lik vergiye tabi mahsüllerin vergi nisbeti İcra vekilleri hey'eti tarafından % 8'e kadar indilebilirdi (17. madde)

Beyanlarında eksik gösteren mükelleflerin beyan harici mahsülleri % 20, zamanında teslim edilmeyen aynı vergiler % 25, nakdi vergiler % 10 zamlı alınacaktı*. Eğer bu gecikmeleri toplamakla yükümlü müessese ve idareler yaparsa % 10 zam ile onlardan tahsil edilecekti (25-29 maddeler)

Miktarları beyan ile tesbit edilecek mahsüller için oluşturulan tahmin kolları mahsülün idrakinden evvel bölgeleri içindeki mahalle ve köylerde tarla, bahçe, sergi ve böcekhaneleri gezerek mükellefelin miktarını tahmin etmek suretiyle hazırlık cetvellerindeki beyanları kontrol edeceklerdi (11. madde) Mükellefler tahmin edilen miktarlara, tahmin esnasında itiraz edebilirlerdi, tahmin sırasında bulunmazlarsa tahminin yaptığı tarihten itibaren 5 gün içinde itirazlarda bulunabilirlerdi. 25. ve 26.

142- "Toprak Mahsulleri Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası", S. Sayısı 66; T.B.M.M.Z C, D. 7, C.3 s. 11-20; Ulus, 18 Haziran 1943.

* Hububat, bakliyat, fındık, fıstık, incir, üzüm, zeytin pamuk gibi ürünler aynı, afyon, keten, pancar, narenciye, patates, tütün gibi ürünler nakdi olarak vergilendirilmiştir. Timur, a.g.e, s. 245.

maddeler hükümlerine itiraz süresi 15 gündü ve bu itirazlar iki ay içinde sonuçlandırılacaktı. Fakat itirazlar ödeme zamanı gelmiş olan vergi asıllarıyla, zamlarını durduramazdı. Aynen ödenmesi lazım gelen vergi zamları itiraz neticesine kadar saklamak üzere, köylerde ihtiyar meclisine kasabalarda belediyelerin tayin edeceği yeditemine tevdi edilecekti (11. ve 30-32 maddeler).

Bu vergileri toplayacak memurlar, % 90'dan az olarak gerçekleştirmemek kaydıyla 100 lirayı geçemeyecek şekilde bir maaş ikramiye ile ödüllendirilebilecekti. (36. madde)

Tahsil edilecek bu vergiler fevkalâde millî müdafaa masraflarını karşılamak için varidat bütçesine hususî irad olarak kaydedilecekti ve Vergi 3780 sayılı Millî Korunma Kanunu'nun tatbikine lüzum kalmadığının hükümetçe ilan edildiği malî yılın sonunda mer'iyetten kalkacaktı (38, 42. madde) (143).

Bizce kanunun en önemli maddeleri bunlardır. Hemen uygulanmaya geçilen Toprak Mahsulleri Vergisinden istenilen gelir sağlanamadığından Nisan 1944 yılında esaslı bir değişiklik yapılma yoluna gidilmiştir. Bu değişiklikte yerinde ölçme yoluyla vergi toplanması usulünden vazgeçilmiş, bunun yerine denetimli beyan usulü getirilmiştir. Vergi tahminlerini ise hükümet temsilcilerinden dört, mahallî temsilcilerinden de seçilmiş dört üye tarafından yapılacaktı.

Bu kanunda aynen alınacak mahsulün toplanmasında yeterli olmayan köy ambarlarının kaldırılması ve toplamanın hükümetçe gösterilecek ambarlara yapılması kararı alındı.

En önemli değişikliklerden birisi de % 8 olan mahsüllerin vergisinin % 10'a çıkarılması olmuştur. Bu değişikliğe Eskişehir mesubu Emin Sazak şiddetle karşı çıkarak, köylünün bu yükün altından kalkamayacağı kanaatinde ve Sazak 19 Nisan 1944'te T.B.MM.M'de yaptığı konuşmasında şunları belirtmekteydi; "Bu vergi konusuna giren insanlar; bacağına donu, ayağında çarığı, üstünde örtünecek yorganı olmayan ve başını odunun üstüne koyup yatan insanlardır. Sen neyi ucuzlattın ki, bu vergiyi artırıyorsun? Sapan demirini mi, verdiğin küreğimi ucuzlattın? Ben Maliye Bakanlığının bu gibi işlerine karşıyım ve yanılmadığım kanısı içindeyim. Çiftçiden başka hiç

143 "Toprak Mahsulleri Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası, "s. 11-20; Düstur, 3 Tertip, C. 24, s. 1323.

kimseye, elindeki buğdayı ver de sen mısır ekmeği, meşe pelidi ye dene-
mez. Ben bu vergi arttırmanın tamamen yanlış olduğu kanısındayım. % 8'i
niçin % 2 daha arttırıyorsun? Sana ne yaptılar? Bu öyle bir kaynaktır ki, her
şeyimizi tükettiğimiz vakit varını, yoğunu her şeyini alabiliriz. Bu adam
ayağına bir don bulmuşsa neden yine o çıplak bırakmaya çalışıyoruz. Devlet
% 8'i % 10 yapınca, yemin ederim ki, daha az alacaktır" (144). Bu itirazlara
rağmen vergi belirtilen oranlarda uygulanmaya konmuştur. Uygulandığı üç
yıl boyunca Toprak mahsulleri vergisinden şu sonuçlar alınmıştır.

Tablo: 14 Toprak Mahsulleri Vergisi Tahsilatı (Milyon TL)

Yıllar	Tahmin (Milyon TL)	Tahsilat (Milyon TL)	Top. Maliyeti (Milyon TL)
1943	120	59.6	20.7
1944	124	47.2	11.2
1945	75	66.7	7.0
1946	---(Bakiye)	-----	-----
Toplam(1943-1946)	319	233.5	38.9

(145)

Görüldüğü gibi vergi tahmin edilen oranlar nispetinde gerçekleşmemiştir. 1944 yılında % 10'a yükseltilmesi vergiden elde edilen geliri arttıramamıştır. Hatta 1944 yılı vergisinde düşüş görülmüştür. Bu konuda Sazak'ın muhalefeti haklı görülmektedir. Fakat dikkati çeken diğer bir husus 1945 tahmini vergi, daha az olmasına rağmen tahsilat'da o nispette yüksek olmuştur. Üstelik 1945 yılında, 1944'e göre 1.830.391 ton daha az hububat istihsalinin gerçekleştirildiği düşünülürse, bu artışın değeri ortaya çıkar (146). Bu artışta en önemli etken, tahminlerin çiftçinin ödeme gücüne göre hesaplanmasındandır. Bir başka deyişle, devlet köylüden daha makûl ölçülerde vergi isteyince, daha çok kazançlı çıkmıştır. Yine gözden kaçmayan husus vergi toplama masraflarının beyan usulüyle birlikte azalma gösterdiği'dir.

3.3.2- Sonuç ve Değerlendirme

144- T.B.M.M. Z.C, C-9, s. 66; Gaoğlu, a.g.e, s. 293, Yetkin, a.g.e. s. 196.

145- Bulutoğlu, a.g.e. s. 151.

146- Konjonktür Bülteni (1923-1958), s. 5.

Daha önce yukarıda belirtildiği gibi Toprak Mahsulleri Vergisi vergi oranlarındaki benzerlik yüzünden ilteratüre "Yeni A'şâr" adıyla geçmiştir. Gerçi vergi görüşmeleri sırasında Emin Sazak'ın kullandığı bu terime Refik Koraltan şiddetle karşı çıkmış ve şunları belirtmiştir: "A'şâr adıyla alınan vergi zevk ve sefahatle bu milletin başında kâbus gibi yaşamakta olan saltanatın muhafaza ve devamına hasrolunuyordu. Bu vergi ruhu asra yaklaşan zamandan beri mukaddes bir varlık halinde ebediyete kadar gidecek olan azızc Türk milletinin yüksek varlığını tutmak, korumak yoluna hasrolunacaktır (147).

Şüphesiz vergiyi a'şârdan ayıran husus sadece Türkiye Cumhuriyeti adına toplanması değildir. Herşeyden önce toplanma biçimi farklıydı zira bu vergi a'şârda olduğu gibi iltizam usulüyle değil, idare tarafından toplanmaktaydı ve bu vergi aşardan şu noktalarda ayrılmaktaydı.

a- Yeni vergide mükellefin, hasattan önceki beyanı bir bilgi kaynağı olarak kabul ediliyordu.

b- Bazı ürünlerde, vergi, mükellefin denetlenen bildirim esas alınarak tarhediliyordu.

c- Tarlada tartılması gerekli ürünlerde, hükümet memurları davetten sonra iki gün içinde gelip ölçmeyi yapmak zorundaydılar.

d- Tarhedilen vergiye itiraz yolu açıktı" (148).

Tabii ki her ne kadar yeni vergi, teknik açıdan a'şârdan farklı olsa bile mükellef tarafından memnuniyetle karşılanamazdı. Fakat mevcut olan bir realite de Türkiye'nin o günkü şartlarının a'şârın kaldırıldığı yıllardan çok farklı olduğudur.

Savaşın olumsuz etkisi dolayısıyla artan fevkalade masrafları karşılamak için devletin yeni vergiler ihdas etmesi gayet tabii idi. Bu yüzden yeni vergi a'şâra benzesin veya benzemesin tenkit edilemez.

Vergide en fazla tenkit edilebilecek husus, ölçme ve toplama usulü idi. Vergi için mahsulün tarlada tahmini ve ölçmesi yapıldığından, henüz elde edilemeyen bir üründen toplanacak miktar objektif esaslara dayanmazdı.

Yine bu verginin toplanmasında bazı memurların ve jandarmanın

147- T.B.M.M. Z.C. a.g.e. s. 18; "Toprak Mahsullerinden Vergi Alınması Hakkında Kanun Layihası Kabul Edildi", Ulus, 5 Haziran 1943.

148- Bulutoğlu a.g.e, s. 150.

acımasız tutumu vatandaş üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır. Bazı memurların kraldan çok kralcı tutumu, vergi oranlarını istediği kadar uygulamaları bugün bile köylerde acı hatıralar olarak yaşamaktadır. Bu dönemde vergi memurluğu yapan Reşat Ünal bu tip toplamalara örnek olarak şunları anlatıyor;

"Köylere vergi toplamak için beş memur gıderdik. Bunların içinde toplanan vergiyi görüntüleyen fotoğrafımız bile vardı. Köylüden ürettiği ürünün üçte ikisini alırdık. Diğer kalanını ise köylüye bırakırdık. Tabii ki bunların içinde vergisini veremeyenin malına haciz koyardık" (149). Zaten hububat ve baklanın % 25'ini devlete sabit fiyatla teslim etmek zorunda kalan köylünün nakdi vergisi bu mahsullerinden kesilmiş ve köylüye verilmesi gereken paralarda gecikmeler olunca köylü zor duruma düşmüştür.

Bu arada vergiyi toplamakla görevli memurlar vergiyi daha çok fakir köylüye tatbik edebilmiş, eşrafa ise pek dokunamamıştır. Bu yüzden bazı milletvekilleri, memurların başarılı olamadığından, iltizam usulüne geçilmesini dahi teklif etmişlerdir. Şinasi Devrin bu konuda; "4429 sayılı kanun tatbikatta umulan neticeleri vermemiştir. İkinci bu muvaffakiyetsizlik unsuru da, 34.500 küsur köyde fiili bir murakabe tesisi hususundaki imkansızlıktır. Filhakika bu kadar geniş bir sahada müşküller yenilememiş, ehliyetsiz memurlarla mürakabesiz iş görmek mecburiyetindeki kanunu işlemez bir hale koymuştur" demektedir (150). bu yüzden Vergiden tahmin edilen miktarda gelir temin edilememiştir. Nitekim İstatistik Genel Müdürlüğü rakamlarına göre, Türkiye Tarla ürünleri istihalleri 1943 yılı için 9.514.706 ton, 1944 yılı içinse 8.033.683 ton olarak gösterilmiştir (151). Yine bu ürünlerden, hükümet 1.200.000 ton olarak tahmin edilen vergi miktarına karşılık; Nisan 1944 tarihi itibarı ile Maliye bakanı F. Ağralı'nın beyanına göre, vergi olarak 250.000 ton toplanmış olup, mübayaa edilen miktarlarla 627.000 ton olarak gerçekleşmiştir (152). Para olarak bu miktar 1945 yılı sonuna kadar 120 milyon olarak gerçekleşmiştir (153). Muhakkak yine de bu rakam küçümsenecek bir rakam değildi. 1944 yılı Milli Müdafaa Bütçesinin 118 milyon olduğu düşünülürse, Verginin, Milli

149- Ahmet Ersöz, "Dillere Destan Vergi Zulumu", Zaman, 14 Ekim 1991.

150- T.B.M.M. Z.C. D.7.C-9, s. 79.

151- Türkiye Milli Geliri, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müd. Yayın No: 275 Ankara 1947 s. 36-38.

152-T.B.M.M. Z.C. a.g.s, s. 77.

153- "Başbakan Şükrü Saraçoğlunun 12 Aralık 1945'de Tasarruf ve Yerli Mallar Haftasını Açan Nutku," Ayın Tarihi, S. 145, Aralık 1945, s. 21.

Müdafaa'ya önemli bir kaynak teşkil ettiği anlaşılır.

Fakat diğer bir gerçek de bu verginin toplanmasının % 50 oranında gerçekleştiği ve önemli miktarda vergi kaçağı olduğudur. Vergisini veren fakir köylüler özellikle 1944 yılı mahsülünün çok ucuza gitmesinden dolayı tarlalarını satıp, büyük çiftliklere işçi olarak gitmeye başlamıştır (154). Bu yüzden Keyder ve Birtek, Vergi için, "hükümetin savaş süresince izlediği tarım aleyhtarı politikanın doruk noktasıydı ve orta çiftçiyi devletle olan irtifakına kesin olarak yabancılaştırdı" demektedir (155).

Bu verginin iktisadi sonuçları yanında belirtmeye değer bir başka etkisi de vardır. Bu vergiden aynı olarak alınan ve % 25 uygulamasından dolayı gelen ürünler için silolar yeterli olmadığından, köylerde de bunları depo edecek ambarlar bulunmadığından, bu ürünler camilere depolanmıştır. Bu durum C.H.P. için önemli bir siyasi problem teşkil etmiş ve halkın büyük muhalefeti üzerinde toplanmıştır.

Hükümet bu dönemde Varlık Vergisi ve Toprak Mahsullerinden (nakdi olarak) 500 milyon liraya yakın gelir temin etmiştir. Bu vergilerden başka diğer yürürlükte olan vergilere birkaç defa zam yaparak bu zor durumlarda devletin gelirlerinin bu yolla artırılması sağlanmıştır. Savaş döneminde toplam gelirler ve vergi gelirleri şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo: 15 Savaş Yıllarında Bütçe ve Vergi Gelirleri

Yıllar	Genel Bütçe Gelirleri (T.L.)	Vergi Gelirleri (T.L.)	Bütçeyi Karşılama Oranları (%)
1939	389.771	196.243	50
1940	539.989	231.506	43
1941	639.3692	313.164	49
1942	978.133	730.457	75
1943	1031.496	758.201	73
1944	1017.155	835.389	82
1945	658.759	522.976	80

(156)

Görüldüğü gibi bütçelerin en büyük kaynağını vergi gelirleri teşkil

154- Cem, a.g.e. s. 323.

155- Keyder Birtek, "Türkiye 'de Devlet Tarım İlişkileri", s. 111.

156- İlhan Özer, Devlet Maliyesi, C. II, M. ve G.B.A.P.veK.K.Y., Yay. No: 1986-76, s 295; İstatistik Göstergeler, 1923-1930, s. 390.

etmiştir. Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri vergisinin etkisi hemen göze çarpmaktadır. Bu arada devamlı yükseltilen vergiler sayesinde harp yılları ihtiyaçları böylece kapatılabilmiş ve bu durumdan da en çok etkilenen hem ürettiğinden hem de tükettiğinden dolayı vergi veren halk tabakaları olmuştur.

IV BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA UYGULANAN GENEL İKTİSADİ POLİTİKALAR

4.1 SANAYİ POLİTİKASI

4.1.1 Devletin Sanayi Alanında Etkinliğini Artırması

Daha önceki bölümlerde, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar, sanayi alanında iki çeşit politika izlediğini belirtmiştik. Bunlar, Teşvik-i Sanayi Kanunu'yla birlikte özel teşebbüse ağırlık veren politika ve 1933'ten sonra, devletin sanayi sahasına doğrudan doğruya el attığı, yeni sanayi teşebbüsleri vücûda getirdiği devletçi politika idi.

Devlet bu ikinci dönemde, sanayii geliştirmek üzere birbirini takip eden iki beş yıllık sanayi plânı hazırlatmış, bunlardan birincisi başarıyla uygulanmış ve 17 yeni fabrika faaliyete geçmiş olup, bir fabrika yeniden düzenlenmiştir. 1939 yılı sonunda da altı yeni fabrikanın faaliyete geçmesi beklenmekteydi (1). Fakat, savaş yüzünden bu ikinci plân birincisi kadar başarıyla uygulanamayacaktır.

1939 yılının kritik günlerinde, Refik Saydam başbakandır ve Türkiye, bu dönemde sanayi meselelerinden ziyade, siyasi meselelerle uğraşmak zorundadır. Nitekim bu yüzden 10.4.1939 tarihinde, Saydam'ın sunduğu hükümet programında, vekâletlerin iş programında bir değişiklik yoktur. Kabinenin programında olduğu gibi, "Vekâletlerin iş programlarında, Cumhuriyet Halk Partisinin Programı esastır" denmektedir (2).

Çok geçmeden, 1 Haziran 1939 tarihinde, yapılan C.H.P. beşinci Büyük Kurultayında kabul edilen programda, "sanayide program" adı altında şunlar belirtiliyordu:

"Yurdun sanayileşmesi için, devletin ve hususî teşebbüslerin kuraçağı müesseseler, bir ana programa uygun olacaktır. Devlet plânları, yurdu kısa zaman içinde millî bir sanayi manzumesi haline getirecek gibi birbirini kovalayacaktır" (3).

Görülüyor ki, sanayileşme konusunda, daha önceki plânlama dönemindeki uygulamaların devamı hedeflenmiştir. Savaş çıkınca bu program'da ister istemez sapmalar meydana gelmiştir.

1-J.M.Bee; "Turkey's Economic Progress", Great Britain and The East, C.52, No: 1465, 22 Haziran 1939, London, s. 703.

2- T.B.M.M.T.D, D.6, C.1, s. 20.

3- C.H.P Programı, Ankara 1939, s. 12.

"Çünkü, harp başladığı zaman, büyük sanayi memleketleri olan muharip memleketler, demir ve demir mamüllerini, fabrika tesisatını dış memleketlere ihraç etmemeye başlamıştı. Bu vaziyet karşısında, ikinci beş yıllık sanayi plânının tatbiki de kabil olmamıştır. Bu itibarla, harbin memleketimize en büyük zararı, büyük sanayi inkişafına mani olması ile tezahür etmiştir" (4).

Türkiye'nin elindeki mevcut sanayi tesisleri, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına göre büyük gelişme kaydetmesine rağmen, memleketin bütün ihtiyacını karşılayacak kapasitede değildi. Örnek olarak, "normal zamanlar nazar-ı itibare alınmak kaydıyla, bez ve basma ihtiyacımızın %42 'sini, iplik ihtiyacımızın %83'ünü, yün ipliği ihtiyacımızın %63'ünü, şeker ihtiyacımızın %80'ini karşılayabiliyorduk" (5).

Hükümet bu durumda yeni fabrikalar açma zorluğu karşısında, mevcut fabrikaların istihallerini arttırma politikası gütmüştür. Bu konuda hükümetin en büyük dayanağı Milli Korunma Kanunu olmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi, Hükümet bu kanuna göre, her türlü müesseseye el koyabiliyor, sanayi ve maadın müesseselerinde ihtiyaç halinde günlük iş saatini, üç saate kadar attırabiliyordu. Nitekim 20 Mayıs 1940 tarihli 25 sayılı Koordinasyon Hey'eti kararında şu hükümler mevcut idi.

"a. Bilumum sanayi iş yerleri Milli Korunma Kanunu'nun 19. Maddesi hükümleri dairesinde, Hafta Tatili Kanunu'ndan istisna edilmiştir.

b. Her nevi iplik ve dokuma imalathane fabrikaları ile Sümerbank'a bağlı bilumum fabrikalarda, Milli Korunma Kanunu'nun 19. maddesi hükümleri dairesinde günde üç saate kadar fazla mesai yapılmasına müsaade verilmiştir" (6).

Böylece, bu kararlarla mevcut işçilerin daha fazla çalıştırılması hedeflenmiştir. Fakat ortada bir problem mevcuttu. Bu da, savaş tedbiri olarak gençlerin silah altına alınması dolayısıyla, işçi hatta yönetici sayısında doğabilecek azalma idi. Nitekim, Etibank'ın 1940 yılı muamelatı ile bilanço, kâr ve zarar hesaplarının tetkikine dair olan Umumî Murakabe Hey'eti, Raporu hakkında, İktisat Vekâleti mütealasında; "Birkaç müfettişin askerî vazifeye çağrılmış ve bazı müfettişliklerin münhal bulunmasına rağmen, halen mutlup faaliyetine devam eden Teftiş Hey'etinin, münhallerin doldurul-

4- Avni, a.q.m, s. 96.

5- Ş. Süreyya Aydemir, "İktisat Vekaletini Alakadar Eden Devlet Hizmetleri", Cumhuriyet'in 16. Yıldönümünde Hitabeler konferanslar, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s. 59.

6- Düstur, 3 Tertip, C. 21, s. 826.

masına imkan hasıl oldukça mesaisini genişletmesi tabiidir" (7) demekle problem ortaya konmaktaydı. Aynı raporda, tüm münhal kadroların doldurulması tasviye edilmektedir.

Genel olarak, işçi arttırma politikasının, bütün müesseselerde uygulanması yoluna gidilmiştir. Dönemin en önemli istatistik kaynaklarından biri olan, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Türkiye Millî Geliri" adlı yayında, savaş yıllarında sanayide çalışan nüfus aşağıdaki gibi verilmektedir.

Tablo:16 Savaş Yıllarında sanayide Çalışan Nüfus

Yıllar	Kişi
1939	653.124
1940	711.896
1941	728.790
1942	737.289
1943	745.788
1944	754.287

(8)

Tablodan görüldüğü gibi, savaş yıllarında askere alınmalar sebebiyle meydana gelebilecek işçi açığı kapatıldığı gibi, 1944 yılında, 1939'a göre sanayide çalışan işçi sayısında %15 'lik bir artış da sağlanmıştır.

Yine aynı kaynağa göre çalışan bu nüfusun, 1943 yılında 79.867'si, 1944'te 80.757'si İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Tekel müesseselerinde çalışmaktaydı. Bir başka deyişle, özel sanayi müesseselerinde 1943 yılında 665.921, 1944'te ise 673.530 kişi çalışmaktaydı (9). Görülüyor ki, yapı olarak küçük dahi olsa, sanayi müesseselerinin çoğu özel sektörün elindedir. Hükümet bu durumda devlet müesseselerinin yanında, özel teşebbüsün elindeki tesislerin de verimini arttırmak ve kontrol altına almak zorundaydı.

İşte bu amaçla Millî Korunma Kanunu'nun 34. maddesine göre 8/7/1942 tarih ve 2/18353 numaralı kararname mucibince kurulan, İstanbul Bölge Sanayi Birliği, özellikle özel teşebbüsün daha yoğun olduğu İstanbul, Kocaeli, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, vilayetlerinde bir nevi oto-kontrolü

7- Etibank'ın 1940 Yılı Muamelet ile Bilanço, Kar ve Zarar Hesaplarını Tetkikine Dair Olan Umumi Murkebe Heyeti Raporu Hakkında İktisat Vekaleti Mütaleası, Başvekalet Matbaası, Ankara, 1941 s. 1

8- Türkiye Millî Geliri, s. 82.

9- a.g.e, s. 83.

üstlenecekti. İktisat Vekâleti, isterse bu mntıkaları genişletip daraltabilecekti. Bu birliğin çalışma mevzuundaki önemli hükümler şunlardı:

a- Sanayi müesseselerinin Hükümet, halk ve milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekil ve hacimde istihsalde bulunmaları için alınması gerekli tedbirleri araştırmak ve bu hususlarda tekliflerde bulunmak.

b- Lüzum ve icaba göre, sanayi zümreleri için istihsal programları teklif etmek.

c- Sanayi müesseselerinin istihallerini ve bunların hacmini, miktarını, çeşitlerini, cinslerini ve nevelerini fevkalade hallerin icaplarına ve müesseselerin tahammül derecesine göre tayin emrinde tekliflerde bulunmak.

d- Teknik elemanlar ve işçi meseleleriyle iştigal etmek.

e- Fabrika işçilerinin meslekî bilgilerini artıracak ve rasyonel faaliyeti temin edecek tedbirleri almak.

f- Birliğin maksat ve gayelerini ve iştigal mevzularına uygun çalışan teşekküllerin ve müesseselerin faaliyetlerini yakından takipetmek ve lüzûmunda bunlarla işbirliği yapmak" (10).

Böylece hükümet bu birlik sayesinde özel teşebbüsün istihsal hacminden, çeşidine kadar müesseselerini kontrol altına almıştır.

Hükümetin eldeki tesislerin üretimini arttırmak için aldığı bir başka tedbir, yerli müesseseleri memlekette rakipsiz duruma getirmesidir. Bu durumun gerçekleşmesi için, ilk önce en lüzumlu maddeler dışında ithalatın yasaklanması kararlaştırılmıştır.

Bu karar sanayiciler tarafından da desteklenmiştir. Nitekim 1943 Nisan 'ında yapılan İstanbul Bölge Sanayi Birliği Umumî Hey'eti toplantısında alınan kararların 1. maddesinde şunlar belirtilmekteydi:

"Günün icapları milli müdafaa ihtiyaçlarını temin ile halkın zarurî gıda, giyim ve yakacak ihtiyaçlarını yeter hale getirmek ve iktisadî muvazemenizi garanti etmekten ibaret bulunması itibariyle lüks sayılacak maddeleri ne ithal ne de imal etmeliyiz. Çünkü milli müdafaa ihtiyaçlarından olmayan bu lüks sayılacak maddelere sarf edilmekte olan iptidaî maddelerle işçi kuvvetleri, nakliye vasıtaları, enerjiler ve sermaye hareketleri tamamen milli

10- Milli Korunma Kanunu'nun 34 üncü Maddesine Göre Kurulan İstanbul Bölge Sanayi Birliği Statüsü, s. 3-4.

müdafaa ihtiyaçları ile halkın zarurî ihtiyaçlarının hazırlanması zararına olacaktır. Bu itibarla memleketin bütün kaynaklarını ahenkle zarurî ihtiyaçlara göre intibak ettirmek gerekli bulunmaktadır" (11).

Yine bu konuda alınan diğerk önemli bir karar, Milli Koruma Kanunu'nun 11. maddesini teşkil etmekteydi. Bu kararda da, "Hükümet, sanayi ve maadin müesseselerinin mamüllerini ve istihsallerini normal maliyetine yüzde muayyen bir kâr ilave edilerek satın alabilir. Bu malların hükümete teslimi mecbûridir" (12) denmekteydi.

Böylece sanayicinin ürettiği malın satışı garanti altına alınmış oluyordu. Bu karardan en çok memnun olan, küçük işletmeler olmuştur. Özellikle de dokuma alanında: Bu konuda Hüseyin Avni şu bilgileri vermektedir. "Harpten evvel, İstanbul şehrinde hususi ellere ait tezgahlar vardı ki, bunlar iş yapmıyorlardı. Milli Sanayi Birliği tarafından yapılan hesaplara göre, bu tarzda 1000 tezgahtan ancak beş yüzü çalışmaktaydı. Fakat harpten sonra bunlar pamuklu bez istihsaline başlamışlardır. Çünkü ithalat mallarının azalışı yüzünden, piyasa talepleri yerli fabrikalara teveccüh etmişti" (13).

Diğerk taraftan birçok maddenin üretimi zaten karşılanamadığından ithalat yollarının kapanmasıyla daha önce dış piyasayla rekabet edemeyen fabrikatörler, iç pazarlarda rakipsiz duruma gelmişlerdir. Buna bir örnek olarak özel sektörün ençok faaliyette bulunduğu tekstil alanında savaştan önceki ve savaşın ilk yılı ithalat rakamlarını verebiliriz.

Tablo: 17 Savaşın Başlangıcında Tekstil Ürünleri İthalatı (Ton)

Yıllar	Pamuk Mensucat ve Pamuktan Mamul Eşya (Ton)	Pamuk İplikleri (Ton)
1939	8.758	4.250
1940	3.599	856

(14)

Görülüyor ki, tekstil alanında, özel sektörün gelişmesi için, büyük bir fırsat doğmuştur. Fakat özel sektör, bunu yalnız başına gerçekleştirebilecek durumda değildir. Nitekim 1943 yılında pamuk İpliği istihsalatında devlet fabrikalarının payı %51.6 iken, bu oran 1944'te

11- Bir İktisadi Kalkınma Projesi". Vatan, 22.4.1943.

12- T.B.M.M. Z.C, D.6, C. 8, s. 142.

13- Avni, a.q.m, s. 96-97.

14- İstatistik Yılığ, C.14, No: 226. B.İ.U.M., Ank, 1944, s. 213.

%53.4'e yükselmiştir. Özel sektörün istihsalı %48.4'ten %46.6'ya gerilemiştir. Yün ipliği istihsalinde ise çok cüzi bir gelişme özel sektör lehinedir. 1943'te %54.9 olan istihsal payları ancak yüzde 55.1'e yükselbilmiştir (15).

Halk için gıda maddelerinden sonra en önemli ihtiyaç olan tekstil açığını kapatabilmek için, hükümet Sümerbank'ın üretimini arttırabilmesi için sermayesini 100 milyon liraya çıkarmıştır (16). Fakat aynı desteği özel teşebbüse göstermemiştir. Nitekim, iktisat Vekili Fuad Sirmen 1944 yılında el tezgahı dokumacılığı için, verdikleri ipliğin, savaşın başlangıcındakine göre 1000-1200 ton eksik olduğunu bütçe müzakereleri sırasında belirtmiştir (17).

Gerek devletin, gerekse özel sektörün bu dönemde tekstil alanında yeterli gelişmeyi gösterdiğini söylemek zordur." 1943 yılında pamuklu mensucat istihsalı 1942 'ye nisbetle ancak yüzde 3 yükseliş kaydetmiştir. Yünlü mensucat ise yüzde 5 azalmıştır. Her iki nevi mensucat bir arada mütalâa olunursa yine 1939 istihşâl 100 sayılmak suretiyle 1943' te ancak yüzde 111.9 olduğu yani 4 senede istihsalin ancak yüzde 12 kadar arttığı görülür" (18).

Bu durumun en büyük sebebi, savaş dolayısıyla kalifiye eleman sıkıntısı, ithalâta meydana gelen sıkıntıdan dolayı yedek parça temininde güçlük, yine kömür gibi maddelerin yokuğundan dolayı fabrikaların tam kapasitede çalışmamış olmasıdır.

4.1.2 Bu Dönemde Açılan Yeni Fabrikalar

Devletin istihşâli arttırma yolunda bu dönemde diğer önemli faaliyeti, yeni fabrikaların işletmeye açılması olmuştur. Bunların içinde en önemli olanları şüphesiz Karabük Demir Çelik, Sivas Çimento ve Kocaeli Kağıt fabrikalarıdır.

4.1.2.1 Karabük Demir Çelik Fabrikası

2. Beş Yıllık Sanayi plânının gereği olarak Safranbolu'nun bir bucağı olan Karabük'te Demir Çelik Fabrikasının kurulmasına 1937 Nisanında başlanmış olup, montaj işlemlerine ise 1 Mart 1938 tarihinde geçilmiştir

15- Türkiye Millî Geliri, s. 77.

16- "1940 Muvazene-i Umumiye Kanununun Müzakeresi Münasebeti ile Maliye Vekilinin Söylediği Nutuk", Ayın Tarihi, No: 78, Mayıs 1940, s. 34.

17-"İktisad Vekaleti Bütçesinin Müzakereleri, Münasebeti ile İktisad Vekili Fuat Sirmen'in Söylediği Nutuk", Ayın Tarihi, No: 144 Ankara , Mayıs 1944, s. 132.

18- Kuyucak, Radyo İktisat Konuşmaları, C. 16, s. 15.

(19). Bu yıldan sonra da fabrika kısım kısım işletmeye açılmıştır. Bu fabrika verim açısından, bazı iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Zira fabrikanın hammaddesi olan demir cevherinin, dışarıdan ithâl edilmesi plânlanmıştı. Fakat, "Sivas Divriği'de bulunan demir cevheri işletmesi 17.5.1938 tarihinde, Etibank tarafından işletmeye açılınca bu mesele halledilmiştir" (20).

1939 'dan 1941 yılına kadar fabrikanın, kuvvet santrali, kok fabrikası, yüksek fırınlar, boru fabrikası, çelik haddehane, 28, 16, 12'lik haddeler ve saç haddesi tamamlanarak, bu yılda tam olarak faaliyete geçmiştir.

Fabrikanın işletmesi, daha önce Sümerbank Karabük Bürosuna bağlı iken, 1.6.1939 dan itibaren idari, teşkilat ve finansman bakımından 30 milyon sermaye ile Sümerbank Genel Müdürlüğüne bağlanmıştı. 4.000 kadar işçi çalıştıran bu müessesenin İkinci Dünrya savaşı yıllarında istihsalinde şu gelişmeler görülmüştür (21).

Tablo:18 Karabük Fabrikasında İstihşâl Edilen Malzeme

İstihşâl Cesidi	1940 (Ton)	1945 (Ton)
KokKömürü	165.000	228.000
KokTali	8.000	33.000
Ham Demir	81.000	70.000
Çelik Külçe	37.000	64.000
Mamul Hadde Malzemesi	10.000	47.000
Dökme Boru	3.000	11.500
Yekun İstihşâl	304.000	453.000

(22)

Görülüyor ki beş yılda, Karabük fabrikasının istihşali yüzde 50 oranında artmıştır. Fakat gözden kaçmayan bir husus, ham demir üretiminde düşme olduğudur. Bunun en büyük sebebi ise demir cevheri üretimindeki azalmadan kaynaklanmaktadır. Nitekim savaş yıllarında memleketimizde demir cevheri üretimi şöyle gerçekleşmişti.

19- Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik, Çiteri Biraderler Basımevi, İstanbul 1940, s. 96.

20- B.S. "Karabük Demir Çelik Fabrikaları", Büyük Ülkü, C.8, S. 44.45, Zonguldak, Temmuz 1946, s. 40.

21- a.g.m, s. 40.

22- a.g.m. s. 41.

Tablo: 19 1939-1945 Yılları Arasında Demir Cevheri Üretimi

Yıllar	Ton
1939	231
1940	130
1941	61
1942	19
1943	92
1944	90
1945	126

(23)

Demir üretiminin yeterli olmamasından dolayı memleketin ihtiyacı karşılanamadığı için büyük sıkıntılar çekilmiştir. Buna karşılık Karabük Demir Çelik bu konuda, büyük bir eksikliği tamamlamıştır.

4.1.2.2 Sivas Çimento Fabrikası

Bu dönemde açılan, diğer önemli bir fabrika ise, Sivas Çimento Fabrikası idi. Bu sektörün gelişimi, 1911 yıllarına kadar götürülebilirse de köklü gelişmeler Cumhuriyetle birlikte başlamaktadır. 1926 yılında İstanbul'da 14.000 ton kapasiteli, "Bakırköy Çimentoları T.A.Ş." ve Ankara'da 18.000 ton kapasiteli "Ankara Çimento T.A.Ş" faaliyete başlamıştır (23). Ankara Çimento T.A.Ş, daha sonra Emlâk Kredi Bankası'nın kontrolüne devredilmiştir (24).

Yine, "1929 yılında, "Anadolu Çimentoları T.A.Ş"nin Kartal'daki "Yunun Fabrikası" 65.000 ton ile ve 1932 yılında "Türk Çimentosu ve Kireci A.Ş"nin Zeytinburnu'nda aynı kapasitedeki fabrikası, tesis edilmek suretiyle modern çimento sanayiinde ilk adımlar atılmıştır" (25).

İkinci dünya savaşı yıllarına gelindiğinde, eldeki dört fabrikanın üçü özel sektöre aitti. Bu dört fabrikanın istihsalı 1938 yılında 315.000 tonu bulmaktaydı ve memleketimizde tüketilen çimentonunun %98'ini karşılamaktaydı (26). Fakat buna rağmen, bu fabrikaların üretimi memleket için yeterli değildi. 1938 yılında kişi başına düşen üretim, ancak 16 kilo kadardı. Bu rakam Almanya'da 205, Yugoslavya'da ise 46 kilo idi (27).

23- Ayduk Çelenk, "Türkiye Çimento Sanayiinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi, Cumhuriyette Türk Sanayisinin Gelişmesi, İ.T.Ü Yayını, İstanbul, 1981, s. 3.

24- Singer, a.q.e, s. 36.

25- Çelenk, a.q.m, s. 3.

26- Ali Özeken, Türkiye'de Çimento Sanayi, İ.Ü.İ.F.Y, İstanbul 1942, s. 60-61.

27- Muhlis Ete, "Türkiye'de Çimento Sanayine bir Bakış,", Ulus, 18 Haziran 1943.

Çimento üretimini arttırmak için, İkinci Beş Yıllık Plânda yer alan ve yapımına 1937 yılında başlanan Sivas Çimento Fabrikası, 5 Haziran 1943 tarihinde açılabilmiştir.

Bu gecikmenin sebebini fabrikanın açılışını yapan İktisat Vekili Fuad Sirmen şöyle izah etmiştir.

"Şimdi işletmeye açılacak olan bu fabrikanın inşaat mukavelesi, 1938 senesinde yapılmış ise de tesisatı deruhte eden firmaların teknolojik planları geç vermeleri neticesinde esas fabrika binasına ancak 1940 yılı inşaat mevsiminde başlanabilmiştir. İşin o zamandan bugüne kadar uzamasına, bilhassa kazan malzemesinin, 23 Mayıs 1942 tarihinde Burgaz önlerinde torpillenen Şafak motoru ile batması ve müteahhit firmanın harp zaruretlerini ileri sürerek kablolar hakkında taahhüdünü ifa etmemesi ve bunun üzerine İngiltere'ye sipariş edilip, 1 Eylül 1942 tarihinde yola çıkan kablo partisinin de gene batmış olması amil olmuştur"(28).

O zamanki parayla 6 milyon liraya mal olan bu fabrikadan ilk yıllarda 90.000 ton istihsal bekleniyordu. Tam kapasite ile çalıştığında ise, bu rakamın 180.000 tona çıkması plânlanmıştı. Bu rakamın 1942 yılının toplam çimento istihsalinden fazla olduğu düşünülürse, bu fabrikadan beklentilerin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar.

Bu gelişmelerden sonra, savaş yıllarında ülkemizde çimento üretim ve tüketimi aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo: 20 Savaş Yıllarında Ülkemizde Çimento Üretim ve Tüketimi (Ton)

Yıllar	Üretim	Tüketim	İthalat
1939	294.000	384.000	90.000
1940	268.800	275.346	8.292
1941	277.200	272.995	36
1942	178.000	210.853	-
1943	268.939	158.135	4.320
1944	286.521	297.540	11.208
1945	288.455	274.102	2.308

(29)

Tabloda da görüldüğü gibi çimento istihsalatında yeni fabrika

28- "Sivas Çimento Fabrikası Dün Açıldı", Ulus, 6 Haziran 1943.

29- Çelenk, a.q.m, s. 5; Ete, a.q.m.

açılmasına rağmen, 1939 yılına göre azalma mevcuttur. Bu istihsalin 1943 yılında, 25.831 tonu, 1944 yılında 80.000 tonu Sivas Çimento fabrikasına aittir. Fabrikanın devreye girmesi ile 1943'te devlet fabrikalarının %14-15 olan üretim payı 1944'te yüzde 32.45'e yükselmiştir (30).

Yine de bu rakamlar, beklenen neticeleri vermekten uzaktır. Çimento istihsalinde, Sivas fabrikası da dahil olmak üzere istenilen üretim gerçekleştirilememiştir. Bunun sebeplerini, İktisat Vekili Fuad Sirmen, 1944 yılı bütçe görüşmelerinde şöyle izah etmiştir.

"Arkadaşlar; çimento için bir arkadaşımız işaret buyurdular. Biliyorsunuz ki, çimentonun memleketin kalkınması ve içinde bulunduğumuz şartlar bakımından memleketin müdafaasındaki rolünü hepimiz takdir buyurursunuz. Binaenaleyh, çimento yerinde olarak ehemmiyet verdiğimiz bir maddedir. Ben hatırlamıyorum, belki demişimdir, geçen sene istihsalimizin 230 bin tonu bulacağını söylemiştim. Halbuki 207 bin ton olmuş dediler ki doğrudur. Geçen sene sonlarında, bazı müesseselerimizi kömür stoku ile takviye etmek hususundaki gayretler neticesi Münakalât Vekâleti uzun yıllar Sivas fabrikasına kömürü götüremedi.

Bu sebeple bir fabrikamızın istihsalı ümit ettiğimiz neticeyi vermediğinden dolayı beş on bin tonluk bir eksiklik olmuştur" (31).

Çimento sektöründe, devlet teşekküllerinin üretiminde önemli bir artış olmamasına rağmen, istihsal payının artması, özel sektörün daha büyük imkânsızlıklar içinde olan özel sektörün de üretiminin savaş yıllarında düştüğünü gösterir.

4.1.2.3 İkinci İzmit Kağıt Fabrikası

Bu dönemde faaliyete geçen diğer önemli tesis ise, Kocaeli'nde açılan ikinci kağıt fabrikasıdır. Zira bu dönemde en çok sıkıntı çekilen maddelerin başında kağıt gelmekteydi. Bu konuda bazı tasarruf önlemleri alınmıştır. Örnek olarak Cumhuriyet gazetesinin Anadolu nüshaları sadece iki sayfa çıkmıştır. Yine Ticaret vekâletinin çıkardığı Ticaret Haberleri adlı dergi haftada bir çıkarken Temmuz 1942'den sonra onbeş günde bir çıkmaya başlamıştır. Yine kağıtsızlık yüzünden, "harp süresince gazetelerden bazıları da bir iki kez kapanma tehlikesi geçirdiler" (32). Bütün bu

30- Türkiye Milli Geliri, s. 81.

31- "İktisat Vekâleti Bütçesini Müzakereleri Münasebetile İktisat Vekili Fuad Sirmen'in Söylediği Nutuk", Ayın Tarihi, No: 126, Mayıs 1944, s. 137.

32- F. Rıfık Atay, "Pek lüzumlu Yeni Tesislerimiz", Ulus, 27 Temmuz 1944.

sıkıntılarının sebebi, memlekette yalnızca, bir tek kağıt fabrikası bulunmasıydı. 14 Nisan 1934 'te temeli atılan 1936 Kasımında da İzmit'te faaliyete geçen bu fabrika, ancak memleketin kağıt ihtiyacının yarısını karşılayabilmekte idi (33). Savaşın başlamasıyla birlikte, hammadde ithalâtında meydana gelen zorluktan dolayı fabrikanın üretimi çok yetersiz duruma düşmüştür.

Hükümet, üretimde düşüklüğü fabrikanın iyi yönetilmemesine bağlamak istediğinden, fabrikanın kuruluşunda büyük emeği geçen fabrika müdürü, Mehmet Ali Kağıtçı'yı görevden alma yoluna gitti (34). Fakat bu tedbir çözüm değildi ve memlekette kağıt sıkıntısının hafifletmedi. Bundan daha köklü tedbir olarak, 24 Temmuz 1944'te yine İzmit'te ikinci kağıt fabrikası faaliyete geçirildi. Bu yeni fabrikayla birlikte, Türkiye kağıt ihtiyacının yüzde 80-85'ini karşılayabilecek duruma gelmiştir (35).

Fakat bu fabrikanın tam kapasite ile çalışabilmesi için önünde bazı engeller mevcuttu. Zira, o dönemde fabrikanın hammadresi olan selüloz dışarıdan ithâl edilmekteydi. Her ne kadar fabrikada saman ve paçavradan selüloz üretimi tasarlanmamışsa da, bu işi yapacak tesisatın yeterli olamasından dolayı, ithalât yapılamadığı zaman üretimde düşmeler meydana gelmesi kaçınılmazdı.

Bu durumun önüne geçilebilmesi için, Amerika'dan 12.000 ton selüloz getirilmesi plânlanmıştı.

İkinci problem ise fabrikanın üreteceği kağıdın ekonomik olmasıydı. Bunun en büyük sebebi, savaş öncesinde Rusya'dan mikabı 8 bin liraya ithal edilen odunun, ithalât yollarının kapanmasıyla Türkiye'den daha yüksek fiyatla tem'in edilebilmesiydi (36).

Bütün bu zorluklara rağmen memleketimizde savaş yıllarında kağıt istihsalı şöyle gerçekleşmiştir.

33- Derin, a.g.e, s. 96; M. Ali Kağıtçı, Türk Kağıt Sanayininin 30. Yıldönümünde Kağıtçılığımız ve Engelleri, İstanbul 1964, s. 5.

34- A. Emin Yalman, "Selüloit ve Kağıt Sanayimizinin Halli", Vatan, 7 Mayıs 1943.

35- "İkinci Kağıt Fabrikası İşlemeye Açılırken", Tasvirî Efkar, 26. Temmuz 1944.

36 Asım Us, "Memleketin Kağıt Derdi"; Vakit, 29 Temmuz 1944.

**Tablo: 21 Savaş Yıllarında Genel Kağıt İstihsalı
(Sümerbank Tesisleri) (Ton)**

Yıllar	Kağıt	Karton	Gazete	Sigara	Yekun
1938	7.325	1.751	-	-	9.788
1939	5.803	2.079	553	-	8.435
1940	7.140	1.488	627	-	9.485
1941	6.174	2.397	343	-	8.914
1942	5.949	2.460	545	-	8.954
1943	6.734	3.352	219	-	10.305
1944	8.699	2.999	705	210	12.583
1945	9.367	3.144	1.463	169	14.413

(37)

Tablodan da anlaşılmaktadır ki, savaş yıllarında kağıt üretiminde bir miktar artış temin edilebilmiştir. İkinci Fabrikanın açılmasıyla, bu artış özellikle çok büyük sıkıntı çekilen gazete kağıdı ve üretilmeyen sigara kağıdında gözle görülür bir şekildedir. Nitekim, savaş sonu döneminde gelişmesini en hızlı sürdüren sektörlerin başında kağıt sektörü gelecektir.

4.1.3 Savaş Döneminde Genel Sanayi Üretimi

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, devletin yaptığı büyük sanayi yatırımları bu üç fabrikadan ibarettir. Bunların yanında, özellikle halk için büyük önem taşıyan şeker sanayiine gelince; savaş başlayınca bu sektörde Alpullu, Uşak, Eskişehir ve Turhal'da olmak üzere dört fabrika bulunmaktaydı (38).

Bu sektörde de ithalatın azalmasıyla; 1938 'de 59.208 ton olan ithalat, 1944'te 11.147 tona kadar düşmüştür (39). Memleketin ihtiyacını savaş yıllarında bu yerli fabrikalar sağlamıştır. Savaş yıllarında memleketimizde şeker istihsalı şöyle gerçekleşmiştir.

37 Kemalettin Apak, Cevdet Aydınelli, Mehmet Akın; Türkiye'de Devlet ve Maden İşletmeleri, Selüloz Basımevi, İzmit 1952, s.139.

38- Kuruluşunun 50. Yılında Türkiye Şeker Sanayi, Şeker Dergisi Özel Sayısı, C. 15, S. 102, Ankara Haziran 1978, s. 43.

39- Cumhuriyetin 50. Yılında Şeker Sanayimiz, Türkiye Şeker Fabrikası A.Ş. Yayını, No: 181, Ankara 1973, s. 104.

Tablo:22 Savaş Yılları Şeker İstihsalı

Yıllar	İstihsal (Ton)
1938	42.527
1939	95.192
1940	98.669
1941	87.023
1942	57.309
1943	96.418
1944	89.802
1945	89.000

(40)

Görülüyor ki, şeker istihsalatında savaş yılları zorluklarına rağmen, savaş öncesi yıllarına göre büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Bu sektör, savaş yıllarının en sağlıklı gelişmesini sürdüren sanayi koludur. Bu gelişme, ithalat dolayısıyla meydana gelen döviz kaybını önlemiştir.

Yine de savaş yıllarında, şeker istihsalı memleketin ihtiyacını karşılayabilecek kapasiteye ulaşamamıştır. hükümet bu durumda talebi kısmak için, "1939 yılında 25 ve 28 kuruş olan şeker fiyatlarını 1942 yılında 480,500 kuruşa" (41) kadar çıkarmıştır. Yine vesika sistemi uygulayarak, 1940 'ta kişi başına 5.6 kilogram olan tüketim, 1945 'te 4.6 kilograma (42) düşürülerek memleketin ihtiyacı böylece temin edilebilmiştir.

Şeker fiyatlarının yükselmesi ile şeker pancarı üretimine de büyük rağbet meydana getirmiş ve bu sektördeki gelişmeler, Türk tarımına da olumlu etkiler yapmıştır.

Bu dönemde gelişme gösteren diğer endüstri kolu ise petrol idi. Savaş, Türkiye'yi öz kaynaklarına yönelmeye zorlayınca, daha önce 1933'te Mardin'de başlatılan ve başarısızlıkla sonuçlanan girişimden sonra, "1941 Şubatında başlangıç olarak, devlet teşebbüsü kanunlarınca yönetilmeyen Petrol Ofisi kuruldu. Bu şirket savaş yılları boyunca ülkenin bir çok ihtiyacına cevap verdi. Bu şirket depolar, iç acenta sistemi ve başlıca limanlarda boşaltım sistemi kurdu " (43). 1933'ten beri yabancı şirketlerle Adana,

40-İstatistik Yıllığı, 1942-1945 C.15, s. 200, Türkiye Millî Geliri, s. 230-282; Güner, a.g.e, s. 53; T.C. Merkez Bankası Bülteni, S. 84-86, Ekim-Aralık 1952, s. 184.

41- Cumhuriyetin 50. yılında Şeker Sanayimiz, s. 49.

42- a.g.e, s. 103.

43- Singer, a.g.e, s. 38.

Van, Trakya bölgelerinde yapılan sondaj çalışmalarına rağmen, 1946 yılına gelindiğinde üretim sadece 540 tondu (44).

Yine bu dönemde maden işletmelerini üzerine alan Etibank, bütün zorluklara rağmen, (örnek olarak Zonguldak'ta kömür çıkarmak için direk dahi bulunamazken), faaliyetini sürdürmüştür (45). Bu yıllarda maden üretimi aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo:23 Savaş yıllarında Maden Cevheri Üretimi (1000 Ton)

Yıllar	Kömür	Linyit	Demir	Krom	Bakır	Tuz	Mangan	Zımpara Taşı
1939	2.696	185	231	282	6	240	-	10
1940	3.019	229	130	170	8	234	-	8
1941	3.020	301	61	136	10	251	1	5
1942	2.510	390	19	116	8	241	3	9
1943	3.166	625	92	155	9	266	2	7
1944	3.560	764	90	182	11	257	1	-
1945	3.720	725	126	147	9	254	5	2

(46)

Yukarıdaki tabloya göre, kömür, linyit ve tuz üretiminde savaş öncesine göre artışlar mevcuttur. Fakat, diğer madenlerde, azalmalar söz konusudur. Bunlardan özellikle, Türkiye'nin en önemli ihraç maddesi olan kromda bu azalma oranı, yüzde 50 civarında gerçekleşmiştir.

Bu dönemde, özel sektörün durumuna gelince, bu yıllarda gerek istihlal oranları ve gerekse 1941'den 1950'ye kadar sanayi sayımı yapılamadığından dolayı müesseseler adedi olarak, elimizde sağlıklı istatistikî bilgiler mevcut değildir.

Fakat, 1939 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunundan istifade eden, 11.444 müesseseden 1035 'i özel sektöre ait olup, bu da memleketteki kuruluşların yüzde 90.3'üne tekabül etmekteydi. Bu oranın 1938'de yüzde 90.6, 1950'de ise %96.1 olduğu (47) düşünülürse, aynı zamanda, 1942 yılında Teşvik-i Sanayi'nin de kaldırıldığından dolayı özel sektörün devlet müesseseleri karşısında en zayıf olduğu dönem savaş yılları olmuştur diye-

44- a.g.e, s. 38.

45- İsmail Habib Sevük, "Kömür Havzasının Vatan Çapındaki Ehemmiyeti", Doğu Büyük Ülkü, C.11, S. 64, Zonguldak 1948, s. 43.

46- Güner, a.g.e. s. 53.

47- Necdet Serin, Türkiye'nin Sanayileşmesi, A.Ü.S.B.F.Y, Ankara 1963, (Tablo3/2, 3/9).

biliriz. Tabii, özel sektörün elindeki müesseseler, genelde küçük olduğundan istihşâlde bu rakamların daha farklı geliştiğini de söylemek mümkündür.

Özel sektörün faaliyetleri bu yıllarda küçük el sanayi dışında, daha çok çimento, tekstil ve madencilik alanında kümelenmektedir. Nitekim, Türkiye Milli Geliri adlı yayında, 1943-1944 yıllarına ait bazı maddelerin özel sektör tarafından istihşali şöyle gösterilmiştir.

Tablo: 24 1943-1944 Yıllarında Özel sektörün sanayi istihşali (Ton)

Yıllar	Çimento	Pamuk İpliği	Yün İpliği	Linyit	Krom
1943	150.449	12.251	4.276	164.034	75.283
1944	195.230	12.295	4.363	168.240	86.746

(48)

Yukarıdaki rakamlardan anlaşıldığına göre, memleketin önemli sanayi ürünlerinde, özel sektörün payı hala küçümsenemeyecek derecededir. Krom ve çimentoda özel sektörün payı %60-70 ler civarındadır. Özel sektör ürettiği malları satmakta zorlanmamasına rağmen, üretimde çimento dışında bir gelişme görülmemektedir. Bunda hammadde sıkıntısı yanında, devletin sanayi sahasında etkinliğini arttırması ve Teşvik-i Sanayi Kanununun kaldırılması da önemli rol oynamıştır. Savaşın son yıllarında, iktisatçı çevrelerde bu politikanın değişmesi gerektiği kanaati hasıl olmuştur.

Bu konu ile ilgili olarak İsmail Habib, kömürde meydana gelen sıkıntının devletin teşebbüsünden kaynaklandığını söylerken şunları belirtiyordu; "...Sebebi direksizlikte değil, asıl sebebi havzanın bütün vatan demek olduğunu bilmiyen zihniyette aramalı. Ocaklar, başta İş Bankası olmak üzere, şirketler ve şahıslar elinde emniyetle işleyip dururken, havzayı hükümet kendi eline aldıktan sonra, kurulan idare mekanizması çok miyop bir gaflet içinde olacak ki, ne direğin ocaklar için günlük gıda, ne ocakların bütün vatan için can damarı olduğunu anlayamamış. İşte bu yüzden 1941 yılında Cihan Cengi'nin hudutlarımızı korkunç tehlikelerle tehdit edip duruvermesi yüzünden, Türkiye'miz inmelenmiş bir hale düştü. Dış tehlikenin saldırısına ihtiyacı yok, vatan kendini hareketlendiren bütün dinamizmden, mahrum durduğu yerde devrilecek (49).

Yine 25 Mayıs 1945'te T.B.M.M. 'de yapılan görüşmelerde sanayi

48- Türkiye Milli Geliri, s. 270-276.

49- Sevik, a.g.m, s. 43.

işleri ele alınmıştır. Bu görüşmelerde söz alan Feridun Fikri, Kamu İktisadi Teşekküllerinden Sümerbank'ın esas olarak sanayiciye finansman sağlamak olduğu halde tamamıyla devlet organı haline getirildiğini söyleyerek, bankalarda yığılan özel teşebbüsün sermayesini, devletin alacağı himaye politikalarıyla sanayiye aktarılmasını istemiştir. Fikri sözlerine, "Sanayi davasını esaslı surette yürütmek için mevcut müesseselerde devletin iştirak hissesi bağlı kalmak şartıyla, Sümerbank'ı büyük sanayi bankası haline getirmek, bu arada şahsî sermayeye büyük pay ayırmak, idare meclislerinde umumi sevk ve idarede hususî sermayeye yer vermek, zaten kanunun ruhu budur" (50) diyerek özel teşebbüsün devlet tarafından desteklenmesini istemiştir.

Savaş dönemi sonunda da bu istekler devam etmiş, fakat özel teşebbüs gerçek anlamda gelişmesini 1950 yıllarından sonra gerçekleştirebilmiştir.

Bu açıklamalardan sonra savaş yıllarında genel sanayi endeksleri ve sanayinin G.S.M.H'daki payı şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo:25 Savaş yıllarında Genel Sanayi Endeksleri ve sanayi'nin G.S.M.H'daki payı (Milyon T.L)

Yıllar	1939 (100)	G.S.M.H. Payı (1948 Yılı Üretici Fiyatları ile)
1939	100	1.410.9
1940	108.2	1.267.4
1941	107.3	1.237.6
1942	94.2	1.206.4
1943	109.5	1.189.4
1944	116.2	1.116.6
1945	115.4	931.7

(51)

Bu rakamların ışığı altında, Genel Sanayi istihsalinde savaş yıllarında kısmi bir artış sözkonusudur. Bu artış yılda %1.3 oranında gerçekleşmiştir. Sanayinin G.S.M.H'daki payında ise düşmeler meydana gelmiştir ki bu durum da Cumhuriyet döneminde gerileme gösterdiği tek dönemdir. Fakat aynı dönemde, dünyadaki sanayi konjoktöründe de düşmeler meydana geldiğinden, Türkiye'nin dünya sanayi istihsaline iştiraki binde 23 'ten, 1945 'te binde 23.7 'ye yükselmiştir (52).

50- "Mecliste Sanayi İşleri İçin Tartışmalar", Cumhuriyet, 26 Mayıs 1945.

51- Singer, a.q.e, s. 40; Pakdemirli, a.q.e, s. 35.

52- Eldem, "Türkiye'de Sanayileşme Hareketi", s. 65.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'de 1923-1939 yıllarında görülen sanayi gelişmesini yavaşlatmıştır. Bu durum daha çok büyük sanayi kollarında görülmüştür. Bunun en önemli sebebi, fabrikaların ihtiyacı olan maddelerin ithal edilememesidir.

İthalatın yasaklanması, özellikle dokumacılık ile uğraşan küçük sanayicilere yaramıştır.

Savaş yıllarında memleketin ihtiyacı eldeki mevcut fabrikaların ürünleriyle karşılanmış olup, eldeki fabrikalar tam kapasiteye yakın oranda çalıştırılmıştır.

Bu durum da daha çok, işverenden işçiye kadar fevkalâde yükümlülükler getiren Millî Korunma Kanunu vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Yine bu yıllarda özel sektör, yabancı malların yokluğundan piyasaya hakim olma avantajını yakalamışsa da, onlar da fabrikaların temel maddelerinin ithalatında meydana gelen zorluklar sebebiyle yeterli gelişmeyi gösterememiştir.

Sonuç olarak, bu savaş çıkmasaydı, Türkiye savaş sebebiyle gerçekleştiremediği ikinci sanayi planını uygulayabilir ve 1945 yıllarına sanayi alanında daha güçlü olarak girebilirdi.

4.2 ZİRAAT POLİTİKASI

4.2.1 Savaş Yıllarında Uygulanan Genel Ziraî Politika ve Sonuçları

İkinci Dünya Savaşı yıllarında nüfusunun yüzde 85 'i ziraatle uğraşan ve ihracaatının en mühim kısmını ziraî mahsullerin teşkil ettiği Türkiye için ziraatin önemi meydandadır. Savaş döneminin en fazla ihtiyaç duyulan maddelerinin bu sektöre ait olması bu önemi daha fazla attırmaktaydı. Üstelik savaş yıllarından önce, dünya krizinden dolayı mali bakımdan çok kötü olan ziraat kesiminin durumunun iyileştirilmesi de gerekmekteydi.

Savaşın başlangıcında başta bulunan Saydam hükümeti 27.1.1939'da okunan hükümet programında ziraatle ilgili şu cümlelere yer vermişti: "Ziraat işleri, üzerinde önemle itina ile duracağımız büyük davalarımızdan biridir. Çiftçinin emek ve vaktini kıymetlendirmek, istihsal kudret ve kabiliyetini artırmak, kazancı ve yaşama seviyesini yükseltmek, ziraat programımızın esas ve gayeleridir" (53).

Bu hükümet programından sonra, C.H.P'nin 1.6.1939 tarihinde toplanan Beşinci Büyük Kurultay'ında kabul edilen programında, ziraate daha geniş yer verilmekteydi. Partinin ziraatle ilgili gerçekleştirmeyi vaad ettiği hususlar şunlardı: Çiftçiye, küçük çiftçiye kredi vermek, satış kooperatifleri kurarak yurt mahsûllerinin hakiki değerinden müstahsilleri faydalandırmak, Ziraat Bankası'nı çiftçi ve köylünün hizmetine sokmak, ihraca ve sanayiye yönelik mahsulleri teşvik etmek, tohum ıslahı, fidanlık ve aşı işlerini yaygınlaştırmak, buğdayın fiyatının değerini düşürmemek, silo ve ambar yaparak yeterli buğday stokunu muhafaza etmek, hayvan ve nebat hastalıklarıyla mücadele etmek, hayvancılığın ıslah ve teşvikine çalışmak ve de C.H.P için büyük ideal olmuş olan her Türk çiftçisini kafi toprak sahibi yapmak, topraksız çiftçiye toprak dağıtmak, bunun için hususî istimlâk kanunları çıkarmak (54).

Gerek hükümet programında ve gerekse parti programında kabul edilenler, çiftçiye umut verici mahiyetteydi. Fakat, maalesef çok geçmeden savaş çıkınca, ister istemez bu programın tatbik edilmesi imkansız hale gelmiştir.

Savaşın başlamasıyla birlikte, 18 milyonluk Türkiye'nin bir milyona yakın genci silah altına alması karşısında, hükümetin tek hedefi memleketin iaşesini temin etmek olmuştur. Bu durumda en büyük vazife de çiftçi vatandaşlara düşmekteydi. Hükümet, daha önce geniş bir şekilde ele alınan 1940 yılında çıkardığı Milli Koruma Kanunuyla, köylüye önemli mükellefiyetler yüklemiştir.

Bu kanun, çiftçiye emek yükümlülükleri getirmesi yanında devletin ekilecek ürünler üzerinde kontrolünü de sağlıyordu. Bu arada ziraatle ilgili çıkarılan kanunlarda ekilemeyen arazilerin değerlendirilmesi ve bazı ürünlerin özendirilmesi yoluna gidilmiştir.

Mesela 1940 yılında çıkarılan Çay Kanunu'nun 7. maddesinde şu hükümler mevcuttu.

"Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, umumun menfaatine tahsis edilmiş olmayan ham toprak ve çalılık gibi yerlerde çay ziraati vücuda getirmek isteyenlere beş dekarı geçmemek ve topraksız ve az toprağı olanlar sırası ile tercih edilmek üzere vekâletçe tesbit edilecek şartlar dairesinde verilebilir.

Bu müsaadeyi istihsal eden eshas tarafından bu suretle vücûda getirilmiş olan çay bahçeleri kendilerine veya mirasçılarına bedelsiz ve harçsız olarak temlik olunur" (55).

Bunun yanında devlet, çay ziraatı yapacak olanlara kimyevi gübreyi, yeşil gübre tohumunu beş yıl süreyle parasız vermeyi taahhüt etmiştir. Yine beş yüz fidan için birer sene arayla, üç defaya mahsus olmak üzere fidan başına 20 TL'lık faizsiz kredi vermeyi üstlenmiştir (56).

Devlet, ekilebilecek bütün arazilerin çiftçi tarafından ekilmesini teşvik ederken, kendisi de zirai sahaya müteşebbis olarak girmiştir. Bu da, Zirai Kombinalar vasıtasıyla olmuştur.

Kuruluşu 12.12.1937 tarih ve 3130 sayılı kanuna dayanan Zirai Kombinalar, 1939 yılında bir ıslahat geçirmiş ve 477 sayılı koordinasyon kararıyla "Tarım Bakanlığı'na boş devlet arazileri üzerinde devlet hesabına tarım yapmak yetkisi verilmiştir" (57).

Bu yetkiyle birlikte Zirai Kombinalar, 1940 yılında, 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu kredisinden 10.000.000 lira alarak tam anlamıyla faaliyete geçmiştir.

Bu kombinaların vazifeleri hakkında, dönemin Ziraat Vekili Muhlis Erkmén, şu beyanatta bulunmuştur.

"Pek mühim tuttuğumuz diğer iş kombinalarıdır. Bundan maksat, yalnız toplu bir şekilde, makine ile ziraat yapmak değildir. Köylünün zaman ve emeğini kıymetlendirmek, rasyonel ziraati kurmak, muhitin icaplarına uygun bir ziraat düzeni yaratmak yolundaki faaliyetlerin hepsine birden kombina diyoruz.

Bu sene, kombina tecrübesini büyük ölçüde tatbik ettik. Tabiatı hüküm altına almak için açtığımız mücadelede güzel silahlarımız vardı. En son sistem 170 biçerdöver, 100 'den fazla harman makinesi, 150 'den fazla traktör ve buna bağlı ziraat aletleri birarada idi.

Tecrübenin ehemmiyeti büyüktür. Hedeflerimiz arasında, ziraati milli iktisat bakımından kârlı ve rasyonel bir hale sokmak, çiftçinin vaktini ve emeğini kıymetlendirmek, maliyeti düşürmek gibi esaslı noktalar vardır. Mahallinde, bizzat sık sık tetkiklerde bulundum. İşlediğimiz sahalarda aldığımız neticeler, bu usullerin memlekette muvaffakiyet temin edeceği

55 T.B.M.M. Z.C, D.6, C. 9, s. 47.

56- a.g.e, s. 47.

57- İlkın-Tekeli", "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları", s. 49.

kanaatı verdi (58).

Yine bu kombinaların kuruluşunda ilgi çeken bir başka husus, bunların kurak ve işlenilmeyen arazilerde kurulmuş olmasıdır. Böylece memleket'e 1.647.150 dönüm modern tarım yapılabilen arazi kazandırılmıştır.

Bu kombinalar; "Ankara'nın (Polatlı ve Balâ), Konya'nın (Altınova, Başkuyu, Gözlü, Özden), Kırşehir'in (Malya ve Çiçekdağı), Sivas'ın (Ulaş), Amasya'nın (Gökhöyük), Samsun'un (Gelemen), Urfa'nın (Ceylânpınarı) ve Niğde'nin (Koçaş) mevkilerinde" (59) olmak üzere 13 adet idi.

Böylece, devlet ziraat sahasına bu kombinalar vasıtasıyla etkin olarak katılmıştır. Savaş yıllarında bu kombinaların istihsalı hakkında, Ziya Mağden bize şu rakamları vermektedir.

Tablo: 26 1942-1945 Yıllarında Zirai Kombinaların İstihsalı

Yıllar	İstihsal (Kilo)
1942	2.539.700
1943	47.182.721
1944	73.838.644
1945	42.704.378

(60)

Tabloda da görüldüğü gibi, Zirai Kombinaların 2.5 milyon kilo istihsalinden iki yıl içinde 74 milyon kilo istihsale ulaşması büyük bir başarı olarak telakki edilmelidir.

Savaş yıllarında, kombinaların cüz'i de olsa memleket istihsaline katkısı olmuştur. 1942 yılında, memleketin umumî istihsalinin onbinde 30'u, en yüksek üretim yılı olan 1944'te ise binde 13'ü bu kombinalar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Devlet Ziraat Kombinaları kurma yanında bu yıllarda ziraat eğitimine de büyük önem vermiştir. Bu amaçla 1940 yılından sonra çeşitli okullar açılmaya başlanmıştır ve ilk olarak Ankara'da Tarım Alet ve Makinaları Uzmanlık Okulu kurulmuştur. Bu okulu, Adana'da bir çırak okulu niteliğinde olan ve iki yıl eğitim veren Tarım ve Makinist Okulu takibetmiştir. Yine 1943 yılında 4486 sayılı kanunla, Teknik Ziraat ve Teknik Bahçivanlık Okulları açılmıştır. "Bu okullarda ilkokul mezunu çiftçi çocuklarına, yeni

58- "Zirai Köy Etüdü ve Kombinalar". Vatan, 29.10.1940.

59- Ragıp Ziya Mağden, Zirai Kombinalar, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, T.A.O, Ankara 1949, s. 16.

60- İstatistik Yılığ, C. 15, s. 238.

tarım tekniklerini öğretilmesi amaçlanıyordu ve iki yıl ameli, bir yılı staj olmak üzere üç yıllık bir eğitim veriliyordu. Bu okullardan mezun olanlardan işletmelerini kurmak isteyenlere gerekli araçlar, toplamı 300 lirayı geçmemek üzere bir kez Ziraat Vekâleti'nce sağlanacaktı. 1943-1947 yılları arasında Beydere (Manisa), Koçaş (Niğde Aksarayı), Özden (Konya Sarayönü), Gökhüyük (Amasya), Beylik Çayı (Hatay Reyhanlı) da beş Teknik Ziraat Okulu, Tuzla ve Alata'da iki bahçıvanlık okulu açıldı (61).

Hükümet, bu faaliyetlerin yanında, istihsalı arttırmak için savaş öncesi dönemine göre iyi fiyat vermeyi kararlaştırmış, ve çiftçiler ekim seferberliğine davet edilmiştir. Bu konuda Başbakan Refik Saydam tarafından, 1.2.1942 tarihinde radyoda irad edilen nutukta şu ifadelere yer verilmiştir.

"Hükümetimizi köylünün fazla istihşâl gayretlerini karşılanabilmesi için, elde edeceği iâşe maddelerine değer fiyatı vermek azmindedir. Onun içindir ki, son defa fiyatların yükseltilmesinden evvel 1941 mahsul yılında istihşâl ettikleri buğday, çavdar, arpa, yulaf, mahlut ve mısırı Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim etmiş olanlara da, kilo başına 2 kuruş ödenmesi kararlaştırılmış bulunmakta ve bu suretle fiyat yükselişinin mühim bir kısmı geriye doğru teşmil ve vaktinde devlete satış yapmış olanların hakkı, mali imkânlarımız derecesinde gözetilmektedir.

Türk çiftçisi, Hükümet karar verdiği ve düşündüğü bu tedbirlerle sizden bütün bu iş kuvvetlerinizi tam şekilde kullanmanız ve yurt topraklarını imkân hudutlarına kadar ekmenizi istiyor ve bekliyor" (62).

Hükümet, çiftçilerin yanında, okullardaki öğrencilerin de ziraat seferberliğine katılmasını istemiş ve böylece askere alınan işgücünün telafi edilmesini plânlanmıştır.

Bu konuda Maarif Vekâleti'nden 22 Şubat 1942 tarihinde, bütün eğitim teşkilatına gönderilen bir tamimde, "Maarif Vekilliği'ne bağlı olan ve sayıları 13.000'e yaklaşan kız, erkek ve ilk ve orta okullarda, mesleki ve teknik okullarda, liselerde, öğretmen okullarında ve köy enstitülerinde 26 binden fazla öğretici ve bir milyonu aşan öğrenci derslerine hâlel getirmeksizin" ekim seferberliğine davet edilmişlerdir (63). Hükümet böylece her karış toprağı ve her türlü insan gücünü üretimde kullanmak istemiştir. Bu

61- İlkın-Tekeli, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları", s. 45.

62- "Sayın Başvekillimiz Dr.Refik Saydam Tarafından 1.2.1940 Tarihli Pazar, Günü 20.15'de Radyo'da İrad Edilen Nutuk", Ticaret Haberleri, S. 240, 2 Şubat 1942, s. 7.

63- Yunus Nadi; "Mekteplerimizde Ekim Serferberliği", Cumhuriyet, 24 Şubat 1942.

yıllarda memleketimizde çeşitli ürünlerde ekilen arazi şöyle gerçekleşmiştir;

Tablo: 27 Savaş Yıllarında Ekim Alanları (Dönüm)

Yıllar	Buğday	Çavdar	Mısır	Pamuk	Tütün	Genel Hububat
1938	3.830.341	445.956	469.341	245.208	84.000	6.963.369
1939	4.021.551	425.308	469.034	281.000	76.043	7.154.132
1940	4.381.420	463.808	509.990	324.000	78.054	7.842.062
1941	4.394.073	489.659	502.210	324.000	74.785	7.790.040
1942	4.369.455	446.397	633.467	240.000	79.551	7.728.161
1943	3.502.204	386.161	627.048	236.650	68.482	6.287.654
1944	3.740.452	378.619	577.914	251.923	77.683	6.614.220
1945	3.742.006	399.917	510.071	222.890	98.049	6.538.064

(64)

Tabloda da görülüyor ki, tütün ve çavdar hariç bu yıllarda ekim alanlarında artma yerine azalma mevcuttur. Savaş yıllarında en fazla ekim 1940-1942 yıllarında gerçekleşmiştir.

Bizce bunun sebebi, hükümetin bu yıllarda mahsullere verdiği iyi fiyatlarla izah edilebilir.

1943 yılı fiyatlarının, hem enflasyona göre tatmin edici olmayışı, hem de bu yılda uygulanmaya başlayan Toprak Mahsulleri Vergisi, çiftçinin daha az ekim yapmasına sebep olmuştur. Çiftçinin, o dönemde en önemli gelir kaynaklarından biri olan buğday fiyatlarına gelince, çeşitli kaynaklarda farklı verilen fiyatlar şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo: 28 Savaş Yıllarında Buğday Fiyatları * (Kuruş)

Yıllar	1958 Konjonktürü	Aktan İstatistiği	Okanday İstatistiği	1954 Konjonktürü
	T.M.O Fiyatları			İstanbul Borsası Fiyatları
1938	5.50	4.3	5.16	5.59
1939	5.50	4.4	5.03	5.64
1940	9.75	5.9	6.05	6.48
1941	13.50	8.5	10.58	9.65
1942	20.00	25.5	30.76	16.47
1943	27.00	56.4	47.20	49.85
1944	27.00	25.1	28.40	27.00
1945	27.00	24.5	29.00	27.00

(65)

Tabloda da görülmektedir ki, kaynaklar buğday fiyatlarında değişik veriler vermektedir. Bu farklılıklar buğdayların cinsinden ve değişik karar-namelerle yılda bir kaç kez yapılan alımlardan kaynaklanmaktadır. Yalnız, Okanday ve Aktan'ın belirttiği istatistiklerde 1943 yılında görülen fiyat artışı köylüden mecburi alınacak olan % 25'lik kısma uygulanan % 50 zamdır (66). Geri kalan % 75 normal fiyatlarla alınmaktaydı.

Yine bu tabloda da görülmektedir ki, 1929 yılında beher kilosu 12.83 kuruş olan buğdayın kriz yılları fiyatlarına ancak 1941 yılında yaklaşılabiliştir ve buğday fiyatlarında önemli artışlar savaşın başlangıcından üç yıl sonra görülmeye başlanmıştır. Fiyatların bu yıllarda buhran öncesi fiyatlarının gerisinde kalmasının sebepleri arasında, Hükümetin el koyma ve fiyat politikası yanında, ilk üç yılında memleket istihsalinde görülen önemli gelişmeler ve ihracatın yasaklanması gösterilebilir.

Fakat yine de buğdayda, savaş döneminde görülen bu artış diğer ürünlerde de şöyle gerçekleşmiştir.

* En yüksek fiyatlar saçılmıştır.

66- Konjonktür Bülteni, s. 172 173; Reşat Aktan, Türkiye'de Ziraat Mahsulleri Fiyatları A.Ü.S.B.F.Y. Ankara 1955, s. 327; Niyazi Okanday, "Ziraatte Fiyat Politikası Lazımdır", Ziraat Der-gisi, C. 11, S. 103, Eylül 1950, s. 18; Konjonktür Bülteni (1954), No: 10-12, Ankara 1954, s. 10-12.

66- Yunus Nadi, "Hükümet Programının Önemli Maddesi", Cumhuriyet, 13 Ağustos 1942.

Tablo:29 Savaş Yıllarında Bazı Ziraî Ürünlerin Fiyatları (Kuruş)

Yıllar	Pancar	Tütün	Pamuk	Arpa	Mısır
1938	0.87	43.81	34.0	3.0	3.9
1939	0.99	46.99	37.8	2.8	3.7
1940	1.44	53.62	55.3	3.9	4.1
1941	1.75	109.05	69.3	5.5	6.6
1942	8.14	172.29	105.3	44.8	44.8
1944	8.06	219.48	128.9	17.5	17.0
1945	5.89	223.71	126.3	17.2	17.3

(67)

Tabloda da görülmektedir ki, buğday fiyatlarındaki gelişme diğer mahsullerde de gözlenmektedir. Yine 1942-1943 yılları, fiyatların en yüksek olduğu dönemdir. Bu yıllardaki fiyat gelişmeleri, aynı zamanda dış konjonktürde de görülen gelişmelerdir ve hükümet bu gelişmeyi iç piyasaya da yansıtmıştır.

Hükümetin bu uygulamalarından sonra, bazı mahsullerde istihsal şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo:30 Savaş Yıllarında Bazı Mahsullerin İstihsalleri (Ton)

Yıllar	Buğday	Çavdar	Mısır	Pamuk	Tütün	Genel Hububat
1938	4.278.815	407.245	598.845	54.000	58.0000	7.946.417
1939	4.191.528	405.410	635.855	48.000	65.434	7.828.005
1940	4.067.950	481.854	757.309	56.000	71.356	7.884.023
1941	3.483.147	342.254	647.464	59.000	54.654	6.494.550
1942	4.263.000	415.170	852.828	57.000	61.782	8.017.912
1943	3.509.507	344.370	874.265	40.000	52.457	6.657.715
1944	3.148.396	336.367	508.296	48.716	61.387	5.596.284
1945	2.189.318	225.981	294.739	36.000	69.599	3.765.893

(68)

Yukarıdaki rakamlarda da görüldüğü gibi, savaş yıllarında ekilen arazilere paralel olarak, ziraî istihsalde de düşmeler mevcuttur. Bu düşme, savaş yıllarının en önemli kalemini teşkil eden buğdayda %50 oranında

67- Aktan, a.g.e. s. 328-333.

68- Konjonktür Bülteni, 1958, s. 57; İstatistik Yıllığı, C. 14, s. 155; İstatistik Yıllığı, C. 16, s. 271; İlkin, Tekeli, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları", s. 82.

gerçekleşmiştir. Çavdar ve mısırdaki da aynı oranda düşüş söz konusudur. Tütünde ise iyi fiyat nedeniyle %20 oranında bir artış vardır. Fakat, genel hububat istihsalinde ise yine %50'lik bir azalma mevcuttur.

Hükümetin bütün istihsalini artırma politikasına rağmen bu yıllara istihsalde azalmaların sebepleri nelerdir?

İlk akla gelen, askere alınan gençlerin iş gücü kaybına sebep olması düşünülebilir. Fakat bu yıllarda Türkiye'de ziraatin bütün aile fertlerini işi olduğu düşünülürse ve %50 oranında bir düşmeyi tamamen bu duruma bağlamak zordur.

İkinci sebep olarak özellikle 1943 yılından sonra hava şartlarının iyi gitmemesi gösterilebilir. Bu yıllarda her ne kadar büyük kuraklık görülmemişse de tahıl ürünlerinin veriminde bazı yıllarda düşmeler meydana gelmiştir. Bu da istihsale olumsuz etki yapmıştır. Savaş yıllarında, hektar başına ortalama verim aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo: 31 Bazı Ziraî Ürünlerin Verimleri (Hektar-Kilo)

Yıllar	Buğday	Çavdar	Pamuk	Arpa	Tütün	Mısır
1934-38	989	958	219	1002	743	1261
1939	1258	963	219	1147	861	1355
1940	929	1039	237	1075	914	1355
1941	793	699	196	853	761	1289
1942	976	930	227	1.121	777	1346
1943	1002	905	214	1117	766	1658
1944	842	888	226	843	790	880
1945	585	565	235	573	800	575

(69)

Görüldüğü gibi, 1941-1944-1945 yılları çiftçiler için pek iyi yıllar olmamıştır ve ortalama verimlerde önceki yıllara göre önemli düşmeler meydana gelmiştir.

İstihsalin düşmesinde diğer bir sebep; teknik alandaki gerilik, makinesizlik, gübre kullanımı, toprak kalitesi, taşımacılık ve stoklama alanındaki dengesizlikti (70).

Bu mesele daha savaşın başlangıcında, Ziraat bütçeleri görüşülürken Tunceli milletvekili Sami Erkman tarafından gündeme getirilmiştir. Erk-

69- Tarla Mahsulleri İstatistiği, B.İ.G.M, No: 264, Ankara 1947, s. 63.

70- T.G.A. Münt. z, Turkey, Economic and Commercial Conditions in Turkey, Philosophical Library, Newyok 1961, s. 44.

man bu konuda, 39 senesinde bütün dünyaca hazırlanan sun'i gübre miktarının 40 milyon ton olduğu halde nüfusun yüzde 80'i çiftçi olan memleketimize ancak 600 ton isabet ettiğini kaydederek, bu suni gübrenin evsafı nedir? Kim alır, kim satar? Nasıl iştir bilen yok! Avrupadan toprak satsalar herkes alacak . Şu şayanı teşekkürdür ki, İktisat Vekâleti, asid sülfirik fabrikası yanına bir de süper fosfat fabrikası açılmasını programına koymuş.. İktisad vekâletinin bir şubesi münasebetle Ziraat Vekâletinin alâkadar şubesinden memleketin sun'i gübre ihtiyacı hakkında müteala sormuş 8-9 bin ton miktarında olduğu cevabı verilmiş. Bu laşey hükmündedir. Bu cevap gösteriyor ki, ziraatın bu şubesi ihtiyacın farkında değildir. Gübre meselesi halledilmezse, köylü kalkınması denilen yüksek hedefin realize edilmesine imkân yoktur (71) demektedir.

Fakat maalesef bu mesele savaş yılları boyunca halledilememiştir. Makine konusunda da hükümet gerekli hassasiyeti gösterememiştir. Bu konuda Feridun Osman şunları yazmaktadır.

"Ziraat Vakaletimiz bu harb başlamazdan evvel ve hatta başladıktan sonra büyük bir fırtınanın üzerimize doğru gelmekte olduğunu maalesef sezememiştir. Vekâlet ne makine sanayi, ne üstünkörü tamir atölyeleri, ne mayil mahruk ve makine yağı istihsalı olmayan, ziraat makinisti birkaç yüzü geçmeyen Türkiye'de tabir ve ekonomik ziraat sisteminin ancak hayvan gücüne dayanabileceğini hesap ederek, yurttan bol bol pulluk ziraat malzemesi ithal edebilseydi ve köylüye geniş mikyasta çift hayvanı, tohumluk dağıtsaydı şüphesiz memlekete büyük hizmetler ederdi ve belki istihsal randımanımız bu kadar düşmezdi" (72). Nitekim bu yıllarda yedek parça yokluğundan ithal edilip kullanılmayan makinelerden makine maşathığı meydana geldiğini gazeteler de yazmaktadır.

İstihsalın azalmasının en önemli sebeplerinden biri de, hükümetin uyguladığı fiyat politikası ve köylüye getirdiği vergi yükümlülükleridir.

Hükümet savaş öncesine göre, her ne kadar yüksek fiyatla köylünün ürününü satın almasa da, bu fiyatlar serbest piyasanın çok altında kalmıştır. Nitekim 1943 yılında buğdayın fiyatı serbest piyasada 94 kuruşa kadar çıktığı halde, (73) hükümetin köylüye verdiği fiyat 47.20 kuruş idi. Bunun yanında çiftçinin tüketim maddelerindeki fiyat artışları, tarım ürünlerine

71- "Meclis Dün Millî Müdafaa ve Ziraat Bütçelerini kabul Etti", Cumhuriyet, 30 Mayıs 1939.

72- Feridun Osman, "Ekim Vaziyetimiz ve Mahsul Fıatları, Cumhuriyet, 15 Temmuz 1941.

73- Pamuk, a.g.m, s. 104; T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bülteni, No: 76-77, s. 67.

göre daha yüksek seyretmişti. Savaş yıllarında, tarım ürünleri ve toptan eşya endekslerini karşılaştırdığımızda şu gelişmeleri görmekteyiz.

Tablo:32 Savaş Yılları Ziraî Mahsul ve Toptan Eşya Endeksleri (1938-100)

Yıllar	Ziraî Mahsuller	Toptan Eşya
1939	99	102
1940	90.5	127
1941	99.0	176
1942	148.0	341
1943	295.9	592
1944	146.4	461
1945	138	446

(74)

Görüldüğü gibi savaş yıllarında ziraat mahsulleri fiyat endeksi, toptan eşya fiyat endeksi karşısında % 200-350 arasında gerilemiştir. Bu rakamlar, savaş öncesinde de durumu zaten kötü olan, çiftçinin, bu yıllarda ne kadar fakirleştiğini ortaya çıkarır. Bu arada savaşla birlikte köylüden istenen mükellefiyetler, Milli Koruma Kanunu, %25 Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamaları, köylüyü daha da zor duruma sokmuş, devletle arasında bir uçurum meydana gelmiştir. Özellikle Toprak Mahsulleri Vergisi, mahsûlden alındığı için, köylü ya mahsûlünü saklamak ya da toprağı işlemek yoluna gitmiş ve bu uygulamalar bu dönem ziraatini olumsuz yönde etkilemiştir.

Uygulanan vergiler, yalnız toprak mahsulleri için olmayıp hayvanlar için de vergi uygulanmıştır. Bu durumda köylü, hayvanlarını elden çıkarma yoluna gitmiş ve bu da ziraate olumsuz etkiler yapmıştır. Hayvan yetiştiriciliği o yıllarda Türk köylüsü için, çifte önem taşımaktaydı. Birincisi, ziraat makina ile yapılmadığından, toprağı işlemede genellikle hayvanlar kullanılmakta idi. İkinci ise, toprak mahsullerinden sonra köylünün besin kaynağını ve gelirini hayvan ürünleri teşkil etmekteydi. Savaş yıllarında memleketimizde hayvan sayısı şöyle idi.

74- Reşat Aktan, "Konjonktür ve Tarım", Konjonktür Hareketleri ve Türkiye Ekonomisi Semineri, Ayıldız, Matbaası, Ank. 1972; s. 172, Tökin, "Türkiye Ziraatında Alım Meselesin, s. 21.

Tablo:33 Savaş Yıllarında, Memleketimizde Hayvan Sayısı (Baş)

Yıllar	İnek	Manda	Koyun	Kılkeçi	Tiftik keçi
1938	2.365.498	409.335	12.114.265	5.977.915	985.629
1939	2.434.174	428.075	12.896.768	5.998.744	965.711
1940	2.232.919	443.331	12.822.480	6.035.100	1.017.473
1941	2.280.787	440.313	12.736.891	6.130.431	985.708
1942	2.172.251	410.909	11.659.547	6.257.013	995.694
1943	2.057.304	388.637	10.925.301	5.787.296	905.694
1944	2.399.407	391.379	11.695.976	6.340.146	908.741

(75)

Bu rakamların ışığı altında, Savaş yıllarında kıl keçisi hariç memleketimizdeki hayvan sayısında, 1944 yılında 1939'a göre düşmeler mevcuttur. Bunun en büyük sebebi hayvanlara uygulanan vergi, toprak mahsullerinde görülen düşmelere paralel olarak, köylünün yemlik ayırmamak istemesidir.

Yine bu yıllarda hayvan ürünleri istihsalimiz şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo: 34 Savaş Yıllarında Hayvan Ürünleri İstihsalî (Ton)

Yıllar	Süt	Yapağı	Kıl	Tiftik	Deri
1938	2.843.466	31.482	6.473	7.618	4.112.162
1939	2.946.283	33.654	6.564	7.421	4.577.552
1940	2.869.274	33.297	6.698	7.222	4.659.401
1941	2.900.479	33.332	6.903	7.478	4.928.760
1942	2.744.305	30.539	6.507	7.552	4.507.327
1943	2.585.821	26.306	6.123	6.748	4.242.068
1944	2.856.240	30.296	6.751	6.746	4.140.417

(76)

Savaş yıllarında hayvan ürünlerinde, hayvan sayısına paralel olarak azalma mevcuttur. Gözümüzden kaçmayan bir husus, Hayvan Vergisi ve Yağ Vergisinin uygulanmaya konduğu 1940-1941 yılları (77) deri istihsalinin en yüksek olduğu yıllardır. Üstelik bir önceki yıla göre, canlı hayvan satışlarında en yüksek kg./fiyatının 1942 (%100-120) ile 1943 (%50-60) yıllarında gerçekleşmesine rağmen en fazla kesim 1941 yılında meydana gelmiştir (78). Demek ki köylüler, bu vergilerden dolayı hayvanlarını kesme

75- Hayvan Ürünleri İstatistiği (1929-1944), B.İ.G.M, No: 225, Ankara 1947, s. 2.

76- a.g.e, s. 12.

77- Bulutoğlu, a.g.e, s. 10.

78- T.C. Merkez Bankası Bülteni, No: 82-83, Nisan Haziran 1952, s. 122.

yoluna gitmiştir. Bu vergiler, toprak mahsullerini olduğu gibi hayvancılığı da olumsuz etkilemiştir.

Sonuç olarak, savaş döneminde hükümetin ziraat hususunda temel politikası olan istihali arttırma gerçekleştirilememiştir. Bu politikanın başarılmasındaki etkenler, askere alınmalar, harp mükellefiyetleri ve uygulanan vergiler, mevcut enflasyona göre düşük fiyat politikasıdır. Bunun sonucunda, savaş yılları köylü için zor olmuş ve köylü gittikçe fakirleşmiştir.

4.2.2 Toprak Reformu

Savaşın son yılı olan 1945'te hükümet ziraî alanda birden bire daha radikâl bir teşebbüste bulunmuştur. Bu teşebbüs, C.H.P'nin ülkülerinden biri olan toprak reformuydu. Bu konu Cumhuriyet tarihinde ilk defa sarîh olarak İsmet İnönü'nün Başbakanlığının son günlerinde, 5 Şubat 1937 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği sırasında ele alınmıştır. Bu değişiklik sırasında 3115 sayılı kanunla parti prensipleri, anayasa metnine girmiş ve bu arada çiftçiyi toprak sahibi kılmak için, kamulaştırılacak toprak karşılığının ödenme şekli özel kanunlarla tayin edileceği 74'üncü maddeye ikinci fıkra olarak eklenmişti. Malatya mebusu İsmet İnönü ve 153 arkadaşının imzaladığı bu hükmün gereklerinde, "Yurttaşların mülkiyet haklarını masun buldurmak ve bütün kanunların bu hakkı korumasını sağlamlaştırmak, Türkiye devletinin önemle takib ettiği bir esas olmakla beraber, özel bir menfaatin korunması düşüncesi ile halkımızın çokluğunu teşkil eden ve zenginlikleri ulusun ilerlemesi bakımından en lüzumlu olan çiftçilerimizin geçmiş devirlerde olduğu gibi hizmetkâr durumunda kalması, İnkılapçı Türkiye'nin anayasasına uymayacağı" (79) belirtiliyordu.

Aynı yıl Başbakan olan Celâl Bayar'ın T.B.M.M'ye sunduğu hükümet programında bu konu daha da genişletilmiş ve büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin arazilerinin sınırlandırılacağı belirtilmiştir (80). Yine hükümet programında konuyla ilgili olarak şunlar belirtiliyordu:

"Şef, "millî ekonominin temeli ziraattir" buyurmuşlar ve muhtelif direktifler vermişlerdir ve bu direktife bağlı olarak, topraksız çiftçi bırakmamak prensibi parti programımızın 34. maddesine dayanır. Her Türk çiftçisini kâfi toprak sahibi etmek ve topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için hususî istimlak kanunları çıkartmak bu maddenin hükmüdür. Her Türk

79- "Toprak Anayasası", Cumhuriyet, 8 Şubat 1945.

80- Hükümetler ve Programları, C. 1, s. 57,

çiftçi ailesinin çalışarak geçinebileceği bir toprağa malik olmasını, vatan için sağlam bir temel ve imar esası sayarız" (81).

Fakat, Celal Bayar hükümetinde bu konu sadece hükümet programında kalmıştır. Yine bu dönemde, 1934 yılında kabul edilen, göçmenlere verilen sahipsiz toprakların geri alınamayacağına* ilişkin İskan Kanunu'nun muhteviyatını gemişleten İskan-Toprak Kanunu tasarı meclise verilmiştir. Fakat bu tasarı, "İçişleri Bakanlığında alınarak, Tarım Bakanlığı'na devredilecek ve adı, burada Zirai Islahat Kanunu Projesi olarak değiştirilerek" (82) böylece meselenin savaş yıllarında gündemden çıkması sağlanmıştır.

Mesele tekrar savaşın son yılında ele alınmıştır ve bu amaçla, bir kanun hazırlanmıştır.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adı altındaki bu kanunun tasarısını hazırlayan Tarım Bakanı, Şevket Raşit Hatipoğludur.

Avcıoğlu'na göre Toprak Reformunu Cumhurbaşkanı İnönü ve Başbakan Saraçoğlu ısrarla istemektedir ve hazırlanan tasarı istenen şekle göre de oldukça ılımlıdır (83).

66 maddeden oluşan, 4753 numaralı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11.6.1945 tarihinde kabul edilmiştir. Kanun, kabul edildikten sonra, Erzincan milletvekili B.Kemal Çağlar tarafından, Atatürk'ün yüce adının saygı ile anılmasına, Yüce Şef İnönü'ye Büyük Millet Meclisi'nin saygılarının sunulmasına ve Saraçoğlu hükümetinin kutlanmasına başarılar temennisine dair verilen önergede; toprak kanunu bir devrim olarak nitelendirilmekteydi (84).

Hakikaten, toprak kanunu mülkiyeti sınırlandırma yetkilerine sahip inkılâpçı nitelikler taşımaktaydı. Bu kanuna göre memleket geniş ve dar topraklı olmak üzere bölgelere ayrılıp, birinci bölgede 5 bin dönümden, ikincisinde ise 2 bin dönümden fazlasının kamulaştırılması plânlanmıştı. Ancak dar topraklı yerlerde iki bini aşan ve beşbine kadar çıkan arazide düzenli

81- a.g.e, s. 57.

* 1923'ten 1934'de değin mübadillerle göçmenlere ve kısmen de topraksız ve az topraklı çiftçilere 6.787.234 dönüm tarla, 157.422 dönüm bağ ve 169.659 dönüm bahçe; Bu tarihten Mayıs 1938 sonuna kadar 2510 sayılı kanuna göre de 2.999.825 dönüm toprak dağıtılmıştır. Bkz. Ali Özkök, "Türkiye'de Toprak Dağılımı, Tarihsel Gelişme ve Bugünkü Durumu, Toprak Reformu ve Ekonomik Gelişme, Ekonomik Sosyal Etüdler Heyeti Yayınları, İstanbul 1971, s. 10.82; Muzaffer Erdost, "Toprak Reformu'nun Ülkemizin Toplumsal Ekonomik Yapısında Yeri" Toprak Reformu Kongresi, T.M.M.O.B.M ve K.M.O, Ankara 1978, s. 217.

83- Avcıoğlu, a.g.e, s. 321.

84- T.B.M.M.T.D.D. 8, C. 18, §. 231.

bir işletme kurulmuşsa buradaki fazlanın kamulaştırılması için bir yığın sınırlandırmalar getirilmiştir. (15.madde) (85).

Maddenin bu hükmü, düzenli işletmelere müsamaha gözstermektedir. Erdost'a göre, bu durum feodal ve yarı toprak mülklerinin tasfiyesi ve kapitalist işletmelerin muhafazı anlamına gelmektedir (86).

Bunun yanında, devletin tasarrufu altında olup kullanılmayan araziler, bir veya birkaç kasaba şehrin ihtiyaçtan fazla ortalamalı arazileri, sahibi bulunmayan arazi, devletçe kurutulan bataklıklar, bütün vakıf arazilerin tamamı, kamu ve tüzel kişiliklere ait arazinin beş bin dönümden fazlası, kamulaştırılıp topraksız köylülere dağıtılacaktı (14.madde) (87).

Kanunun en önemli ve gürültü koparan maddesi, şüphesiz 17. madde idi. Bu maddeye göre, "Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede (39) ncu madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın, kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla, yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi elli dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15 ve 16. madde hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanmaz. İşçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım bakanlığı belli eder" (88) denmekteydi.

Bu madde sadece feodal çiftçileri değil, 100 dönümden fazla toprağa sahip olanları da büyük ölçüde tedirgin etmiştir.

Savaş yıllarında tarım sayımı yapılamadığından bu yıllara ait istatistik bilgi mevcut olmamasına rağmen, Toprak ve Tarım Reformuyla ilgili ilk olarak 1938 yılında 35 ilde yapılan anket sonuçlarının diğer illere teşmil ettirilen rakamları sağlıklı olmasa da bazı aydınlatıcı bilgiler verebilir. Bu rakamlara göre memlekette ; 500 dönümden yukarı toprağı olan 6.182 kişi 23.600.000 dönüm toprağı sahiptirler. Bunlar mülk sahiplerinin %25 'i'dir. Kapladıkları alan ise toprakların %14 'ü kadardır. Buna karşılık %99,75 mülk sahibi mevcut topraklarının %86 'sını elinde bulundurmaktadır (89).

85- Kemal Turan, "Toprağı Kavuşacaklar, Ulus, 17.1.1945; Reşat Aktan, "Türkiye'de Toprak Reformu Çalışmaları", Toprak Reformu ve Ekonomik Gelişme, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul 1971, s. 66.

86- Erdost, a.g.m. s. 221.

87- T.B.M.M.T.D, a.g.s, s. 216-217; Duran Taraklı, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları, O.D.T.Ü.M.F.Y, Ankara 1976, s. 46.

88- T.B.M.M.T.D, a.g.s, s. 222.

89- Özkök, a.g.m., s.10; Ömer Lütfi Bâkan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye 'de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri", İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 6, S.1-2, İstanbul 1946 s., 88.

Bu rakamlara göre, o dönemde toprakların adaletsiz olarak dağıtıldığı bir gerçektir. Fakat buna rağmen toprağı 100 dönüm olan ve küçümsenmeyecek kitlenin huzursuz olduğu bir başka gerçektir. Bu maddeye karşı, özellikle büyük toprak sahibi olan başta Adnan Menderes, Emin Sazak, R.Peker, Kasım Gülek gibi milletvekillerinden büyük muhalefet yapılmıştır.

Bu konuda Adnan Menderes, şu fikirleri beyan etmiştir.

"Bu taktırir kiracılık ve ortakçılıkla işletilen değil, genişliği 50 dönümden fazla olan arazinin sahipleri tarafından düzeni ve teknik işletiliyor olmasına da bakılmaksızın, 50 dönümden fazla olan kısmının kamulaştırılabilmesi için ortaya konulan tek kriteriyumda arazinin işlenmesinde çalıştırılan amelenin yerli olup olmamasıdır. Bir iki yüz dönümlük ve hatta daha küçük ziraatte bile amele çalıştırmak zarureti vardır. 100 dönümlük küçük işletmelerde bile, ara sıra yerli amele çalışıyorsa bunların fazlası kamulaştırılabilecektir " (90).

Yine Adnan Menderes kamulaştırmaların ziraî istihsale olumsuz etki yapacağı kanaatinde olup, sözlerine şöyle devam etmiştir:

"Topraksız çiftçiyi toprak ahibi yapmak amacının bizi, istihsalimizi, ziraî kalkınmamızı ve mülkiyet nizamımızı bu derece menfi tesirler altında bırakacak hadlere kadar gitmeğe zorladığını iddia etmeğe ölçü ve bilgi müsaade etmez. Yüz binlerce dönümlük büyük arazi mülklerinin tazyik edici varlıklarından bahsedenler, feodal devir bakayası toprak mülkiyet rejiminin mahzurlarını sayıp dökenler, görülüyor ki, hakikatte hedeflerinin hudutlarını kat kat aşarak ve başka memleketlerde kabul edilen reform ölçülerini de tanımayarak Türkiye topraklarımızın 50 şer, 100 er dönümlük müsavi parçalara dağıtılmasını arzu etmektedir" (91).

Cihad Baban ise, Menderes'ten farklı düşünmektedir ve ona göre bu kanun ziraate olumsuz etkiler yapmayacaktır. "Türkiye'de küçük orta ve büyük çiftlikler mevcut olacaktır. Yalnız büyük işletmeler devletin elinde bulunacaktır" (92).

Ömer Lütfi Barkan'a göre, kanunda kamulaştırmalar sarîh olmadığı gibi mülkiyette büyük değişikliklere yol açacak nitelikler de yoktur. Yine

90- T.B.M.M.T.D, a.g.s, s. 38.

91- a.g.e, s. 38.

92- Cihad Baban, "Toprak Kanunu Tasarısı Hakkında Sorulara Cevaplar", Cumhuriyet, 12. Mart 1945.

Barkan'a göre, Türkiye'de ortakçılarla işletilen toprakların büyük bir kısmının bu madde ile dokunulamayacak olan ve bir çiftçi işletmesi haddinin üç mislinden küçük bulunan topraklar olması muhtemeldir. Bu suretle, kanunun kasaba ve şehirlerde oturup köylerde tedarik ettikleri tarlaları ortakçılıkla işleten ve fakat ellerindeki toprak miktarı umumiyetle bir çiftçinin işletmesi için, zaruri olan miktar, arazinin üç mislinden fazla olmayan toprak sahipleri için hiçbir kayıt koyamaması, büyük bir kısım topraklar üzerinde ortakçılık münasebetlerinin eskiden olduğu gibi devam etmesine sebep olacaktır (93).

Kanunun çıktığı ilk günlerde memlekette bazı kargaşalıklar yaşanmaya başlamıştır. "Denizli'de topraksız köylüler ve ortakçılar, sahibi kasabada yaşayan 100 bin dönümlük Adacabir Çiftliği'ne el koyarak toprakları çiftlik arazisindeki Çeşmebaşı, Dönemenli, Ada, Aptal, Cabir, Döşeme, Küçükada ve Halasbaşı köylerine dağıtmışlardır. Bursa yöresinde Bakırköy ve Hotinli yarıcılar anlaşarak işledikleri toprakları bölüşmüşler, çiftlik sahiplerine hisse vermeyi reeddetmişlerdir" (94).

Bu kargaşalıklar yaşandıktan sonra, Barkan'ın dediği gibi uygulamalar başarısızlıkla neticelenmiştir. Zaten elde en temel istatistik ve tapu kayıtları bile düzenli değildi. Buna örnek olarak, 1 Ocak 1973 tarihinde Türkiye'de toplam 410 milyon dönüm araziden ancak 115.703.630 dönümlük kısmının yani %28.2'sinin bittiğinin gözönünde bulundurulduğunda (95) bu başarısızlığının ne kadar tabii olduğu anlaşılır.

Türkiye'yi feodal tarım yapısından çıkarıp, daha gelişmiş kapitalist işletme biçimini değil köy ekonomisini amaçlayan bu kanun, 1930'lardan beri uygulanan devletçiliğin bir sonucudur. Bu kanun yine devletçiliğe, mülkiyete el atma yetkisiyle bambaşka bir çehre kazandırmış, fakat bütün devletçilik uygulamalarında karşılaşılmayan sert muhalefet sayesinde, bu doktrinin halk tabakalarında reddi sonucunu doğurmuştur.

Meselenin bizce bir başka yönü, Toprak Kanunu'nun uygulanmasında iktidardaki asker-sivil kökenli bürokrasinin, genellikle büyük toprak sahibi mahalli nüfus sahiplerine karşı otoritesini kabul ettirme arzusu yatmaktadır. Fakat bir nevi otorite savaşından merkezi bürokrasi yenik çıkacaktır. Zira

93- Ö. Lütfi Barkan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun İktisadi Cephesi," Günün Ekonomik Meseleleri, İktisat Fakültesi Cemiyeti Yayını, No: 2, İstanbul 1946. s. 82-83.

94- Avcioğlu, a.g.e, s. 325-326.

95- a.g.e, s. 4.

savaş sonunda uygulamaları devam eden bu kanunla, 1951-1960 yılları arasında dağıtılan 18.737.535 dönüm toprağın %96.6'sı hazine arazisi, %2.6'sı vakıf arazisi %0.5'i de özel arazi* (96) olduğu gözönünde bulundurulursa, mahallî nüfuzlulara ilişilmediği meydana çıkar.

Berkes'in de dediği gibi, çoğu devlete yani halka ait olan bu toprakların bölük pürçük edip dağıtıldıktan sonra (97), toprağını sulamayan, hayvanı, parası olmayan fakir köylüler, tekrar topraklarını mahallî nüfuzlulara satarak, yarıcı, maraba olarak yanlarına sığınmıştır. Sonuçta dağıtılan devletin bu toprakları da, dolaylı yoldan bu nüfuzluların eline geçmiştir.

Bu kanun, yarın bizim de başımıza gelebilir endişesi ile küçük topraklı çiftçileri de tedirgin etmiştir. Savaş döneminde çiftçiye uygulanan mahsulüne el koyma, Toprak Mahsulleri Vergi ve çiftçinin yüksek enflasyon dolayısıyla uğradığı mağduriyet yanında, bir de mülkiyete el koymayı öngören Toprak Kanunu ile çiftçiler gayri memnun duruma düşmüştür.

Köylü kitle savaşı sonunda, aynı zorlukları yaşayan ticaret erbabıyla birlikte, yeni bir iktisadî anlayışı dile getiren Demokrat Parti'yi desteklemiş ve Türkiye'nin demokrasiye geçişinde önemli rol oynamıştır.

4.3 TİCARET POLİTİKASI

4.3.1 İç Ticaret

İkinci Dünya Savaşı başlangıcında Türkiye, öncelikle memleketin iâşe problemini çözmeyi ve meydana gelebilecek olan ihtikâr hadiselerinin önüne geçmeyi plânlamıştı. Hükümet, bu amacı gerçekleştirmek için, en etkin tedbirlerini ticarî hayat üzerinde uygulamıştır.

Bu konuda, hükümetin uygulamalarından ve aldığı kararlardan daha önce Hayat Pahalılığı, İhtikâr Hadiseleri ve Millî Koruma Kanunu konularında bahsettiğimizden, burada genel bir değerlendirmede bulunacağız.

Savaş yıllarında hükümetin, ticarî hayatı ve özel teşebbüsü kontrol altında tutmak için uyguladığı kararlardan en önemlisi 18.1.1940 tarihinde kabul edilen Millî Koruma Kanunu'dur.

Bu kanuna göre, hükümet; tesbit edeceği miktar dışında tacirlerin

* 1943'te Komisyon Raporunda, yalnızca büyük işletmelerden bile 10.15 milyon dönüm arazinin alınması plânlanmıştı. Demekki 1960'a kadar bunun % 1'inin bile gerçekleştiremediği ortaya çıkar. (Bkz. T.B.M.M. T.D. a.g.s. s. 119; "Dünkü Tartışmalar", Yeni Sabah, 6 Haziran 1945).
96- Erdost, a.g.e, s. 222.

97- Niyazi Berkes, İki Yüz Yıldır Neden Bacalıyoruz, Yön Yayınları, No: 1, İstanbul 1965. s. 116.

mal stoklamasını men ediyor, lüzumlu gördüğü malların azami fiyatlarını tesbit ediyor, yüz kuruştan fazla satışlarda müşterinin talebi halinde fatura verilmesi mecburiyeti getiriyor, ithalat ve ihracatın düzenlenmesini üzerine alıyordu (98).

Yine Millî Koruma Kanunu'na göre, özel teşebbüsü denetlemek ve işe maddesini stoklamak ve dağıtım konusunda Ticaret Vekâletine önerilerde bulunmak için, 104 sayılı Bakanlar Kurulu Koordinasyon Kararı ile Ticaret Vekâleti'ne bağlı bir Ticaret Ofisi meydana getirilmiştir (99).

Hükümet Refik Saydam Dönemi'nde, fiyatlara devamlı müdahale etmiş ve bunun yanında başta her türlü gıda maddesi olmak üzere yapağı, demir, çimento, buğday bir çok ticaret maddesine Ticaret Vekâleti'nce el konmuştur.

Bu politikanın gerekçesi hakkında Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen, 20 Ağustos 1941 tarihinde, İzmir Fuarının açılışında şunları söylemiştir:

"Arkadaşlar, tecrübe göstermiştir ki, içeride veya dışarda harb havası estiği zamanlarda ekseriye ticaret, birdenbire kazanç hirsının kaynaştığı avare sermayelerin fırsat kolladığı bir saha telâkki edilir. Bu hadise dolayısıyla, ticaret birdenbire nazarların üzerinde şüphe ile dolaştığı bir faaliyet sahası olmaz zannı altında kalır. Cemiyet hayatının, millî hayatın ahenğini bozabilen, böyle bir şüphe ve şayibenin ve hatta zannı altında bulunmak dahi hakiki bir taciri şüphe yok ki müteessir eder. Bilhassa ticareti sermayenin, bilginin ve sâyin meşru ve muktedil kâr vasıtası telakki eden Türk tacirlerinin, bundan çok müteallim olacaklarına şüphe yoktur. Ancak arkadaşlar, hükümetin aldığı tedbirlere rağmen bizim aziz yurdumuzda da ihtikâr yapan ve bunda ısrar etmek isteyen bir zümre vardır. Arkadaşlar, bugün bu zümre ile çetin, fakat devamlı bir mücadeleye girişmiş bulunuyoruz" (100). Fakat alınan bütün tedbirlere rağmen, hükümet ne fiyat artışlarını önleyebilmiş ne de ihtikâr hadiselerinin önüne geçebilmiştir.

Refik Saydam, vefat ettikten sonra, yerine geçen Şükrü Saraçoğlu, ticaret politikasında bazı değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Bu politika değişikliği, hükümet programında da görüldü.

98- Kavanin Mecmuası, D.6, C. 23, s. 169-170.

99- Boratav, 100 soruda Devletçilik, s. 338.

100- "Vekillimizin XI. Enternasyonel İzmir Fuarını Açış Nutku", Ticaret Haberleri, 25 Ağustos 1941 S. 219, s. 3.

Bu programda, "öncelikle lüks eşyaların fiyatlarını serbest bırakacağız. Bunları kim ve nasıl isterse öyle alır ve satar. Bundan başka pancar gibi alıcısı tamamen hükümet olan, şeker ve kömür gibi satıcısı tamamen hükümet olan maddeler için alım ve satım hususunda tek düşüncemiz bunlara, alâkadar sınıflar gözönünde tutularak, ahenkli ve mutedil birer fiyat tesbitinden ibaret olacaktır (101) denmekteydi.

Çok geçmeden hükümet programındaki bu programın çok daha ilerisinde uygulamalar görüldü. İcra Vekileri Hey'etince Ticaret vekâletince el konmuş her türlü gıda maddeleri üzerinde el konma hükmü, 24 Temmuz 1942 tarihinde kaldırılmıştır. Bunun yanında peynir, yoğurt, kuru fasülye nohut mercimek, bulgur pirinç gibi maddelerin tesbit edilmiş olan perakende ve azami satış fiyatları 10 Ağustos 1942 tarihinden itibaren kaldırılmıştır (102).

Bu uygulamalar Avcioğlu, Baratav gibi yazarlar tarafından liberalizme kayış olarak görüldüğünden tenkid edilmiştir. Fakat bu kararlar muhakkak ki ticaret erbabı tarafından memnuniyetle karşılanmıştı.

Çok geçmeden bu kitle tekrar büyük bir endişe içine girdi. Bunun sebebi ise, "ekonomik denge ve sosyal adalet görüntüsü altında 1942'nin sonlarına doğru çıkan bir önlem olarak sermayeden mecburî olarak alınan ağır vergi kanununun kabul edilmesidir" (103). Bu verginin adı Varlık Vergisi'ydi. Bu vergi, özellikle gayri müslim müteşebbis sınıfı çok huzursuz etmiş, savaş sonunda bu sermayenin yurt dışına kaçmasına sebep teşkil etmiştir. Bu kararlara rağmen, özellikle fiyat artışları ve karaborsa önlenemeyince, 1944 yılında, ticarî hayatı tekrar devletin kontrolüne geçiren kararlar alınmıştır. Bu kararlarda; toptancı, perakendeci, ithalat ve ihracatçının mal alım-satımına, kâr hadlerine önemli kısıtlamalar getirilmiştir.

Bu uygulamalar karşısında, ticaret hacminde bu dönemde yeterli gelişme görülmemiştir. Savaş yıllarında toptan ve perakende ticarete G.S.M.H şöyle gerçekleşmiştir.

101- Dağlı, a.g.e, s. 105.

102- Düstur, C. 23, s. 164.

103- Yalman, "The struggle for Multy Party Governmentin Turkey", s. 51.

Tablo: 35- Savaş Yıllarında Toptan ve Perakende Ticarete G.S.M.H.**(Milyon TL.)****(1948 Yılları Üretici Fiyatlarıyla)**

Yıllar	Milyon T.L.
1939	655.6
1940	562.1
1941	527.7
1942	538.0
1943	537.5
1944	492.0
1945	422.5.

(104)

Görülüyor ki, toptan ve perakendeci tüccarın savaş yıllarındaki G.S.M.H payı %50 oranında düşmüştür. Aynı dönemde, emisyonun artması ve yüzde 400-500 oranında değişen enflasyon oranı karşısında, tüccar sermayesini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Bunun yanında, istediği malı piyasada bulup satamamasından dolayı tüccarların ticaret hacmi oldukça daralmıştır. Yalnız; bu darlıktan dolayı, piyasaya girip yüksek kârlar elde eden, ihtikarcı zümre olarak nitelendirdiğimiz bir grup tüccar, sermayesini genişleterek, savaş sonrası döneme yeni bir müteşebbis sınıfı olarak girmiştir.

Devletin ticarî hayattaki etkinliği karşısında, bu yola sapmayan dürüst tüccar ve esnaf grubu, savaş döneminden sonra desteğini C.H.P'den çekme yoluna gitmiştir.

4.3.2- Dış Ticaret

4.3.2.1- Savaşın Dış Ticaretimize Etkisi

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerinde en büyük tesirleri, dış ticaret alanında meydana gelmiştir, demek, fazla mübalağalı olmaz. Zira Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin birinci derecede ticaret yaptığı ülke konumunda olan Almanya, ticarî sahada değerini kaybetmiştir.

Savaş öncesi dönemde Türkiye ile Almanya arasında, ticaret, dostluk ve kültür faaliyetlerini attırmak için, bu ülkede 28 Şubat 1928 tarihinde Türk Ticaret Odası kurularak faaliyete geçmiştir. Bu oda 1938 yılına gelindiğinde Almanya'da bulunan ecnebi odaların en büyükleri arasında sayılabilecek duruma gelmiştir (105).

104- Pakdemirli, a.g.c, s. 35.

105- "Almanya'da Türk ticaret odasının 1937/1938 Yılı Mesai Raporu", A.T.T.O.D. S. 4 Berlin 1938, s. 4.

görülen reaksiyon, iki ülke arasındaki ticaret hacminin daha da gelişmesine yol açmıştır. Nitekim 1938 yılına gelindiğinde 126.6 milyon liraya ulaşan 11 aylık toplam ihracatın, 52.633.000 TL.'lik yani %41.6'lık kısmı, yine 137.6 milyon T.L tutan ithalatın 63.8 milyon liralık, %46.4'lük kısmı Almanya ile gerçekleştirilmiştir (106).

Yine, bu ticaret hacminin aynı hızla devam etmesi, her iki ülke tarafından istenmektedir ve bu konuda Almanya'daki Türk Ticaret Odasının 1937-1938 yılı Mesai raporunda şu temenniler bulunmaktadır:

"Son sözumüzü, vazifelerimizin ifası hususunda bizden yüksek müzaharetlerini hiçbir zaman esirgemeyen her iki memleket resmî makamlarına bir daha teşekkür hasretmek istiyoruz. Kalbî teşekkürlerimizi, odamıza karşı daima izhar edegelmekte oldukları çok büyük alâka ve himayeden dolayı bilhassa Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçisi ve Odamızın Fahri Başkanı Bay Hamdi Arpag'a arzederiz.

Her iki memleketin, büyük ve ulu önderleri Kemal Atatürk'ün ve Adolf Hitler'in, şahsî afiyet ve saadetleri ve iki büyük dost milletin refah ve inkişafı hakkındaki samimi dileklerimizle 1937/1938 yılı Mesai Raporumuzu bitiriyoruz. Yaşasın Kemal Atatürk ve Adolf Hitler yaşasın Almanya ve Türkiye" (107).

Bu ticarî dostluk anlayışı, 1939 yılında da devam etmiş ve savaş başlamadan önce, Türkiye ile Almanya arasında 25 Temmuz 1940 tarihinde, hususî ticaret antlaşması yapılmış ve bu antlaşmaya göre ithalât ve ihracat hacmi 21.400.000 TL olarak tesbit edilmiştir (108).

Fakat, savaş başlamasıyla birlikte Türkiye ile Almanya arasında, özellikle emtia alış verişinde büyük bir daralma meydana gelmiştir. Nitekim, 1939 yılının genel ihracat toplamının %42'si, ithalâtın %53'ü Almanya ile gerçekleşmiştir. 1940 yılında ise bu oran ihracatta %13'e ithalâta ise %15'e kadar düşmüştür. (109). Bu gerileme karşısında Almanya, 1941 yılında ticaretin tekrar eski duruma gelmesi için birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. Bu konuda görüşmeler yapmak için, Alman Ticaret Bakanı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretle ilgili olarak Anadolu Ajansı şu haberi

106- "Onbir Aylık Dış Ticaretimiz". İktisat Vekaleti Aylık Bülteni, C.2, S. 20, İkinci kanun 1939, s. 11.

107- A.T.T.OD. a.g.s, s. 17.

108- Resmî Gazete, 10.8.1940; T.B.M.M.Z.C, D.6, C. 21, s. 1096.

109- Fr. Neumark, "1939-1940 Şenelerinde Türkiye Dış Ticareti", İktisat Fakültesi Mecmuası, C.2, S. 1-4, 1940-1941, s. 416.

geçmektedir.

"Berlin 8.A.A. Yarı Resmî Kaynaktan Bildiriyor."

Nazır Dr.Cladius'un Türkiye'ye seyahati, doktorun bundan evvelki bütün seyahatleri gibi sırf ticaret politikası sebepleri ile yapılmaktadır. Berlin'den iyi haberler alan mahfellerden tebarüz ettirildiğine göre, Dr.Cladius'un yegane vazifesi Türkiye ile Almanya arasında ekonomik mümkün bir sıklaştırmasını tedkik eylemektedir" (110).

Bu ziyaret sonucunda, 9.10.1941 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında Ticarî Mübadelenin ve Tediyelerin tanzimine dair bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmanın esası hakkında Türk Murahhas Hey'eti Reisi, Hariciye vekâleti Umumî Katibi Numan Menemencioğlu, 15.10.1941 tarihinde neşredilen Ulus gazetesine bir beyanatta bulunmuştur. Bu beyanata göre, bu antlaşmada iki temel esas vardır:

a- Mübadelenin fiili olması. (Burada kiliring usulü geçerli olmakta, zaman ve mekân açısından her an fiili olması kararlaştırılmıştır.)

b- Türk ve Alman mallarının; gerek nakdî kıymetlere, gerek her iki memleket için, sürekli bir beraberlik ve denge içinde mübadele edilmesi (111). Burada mübadelenin toplamı birbirine karşılık olan iki liste hazırlanmıştır. Birinci liste, Alman mallarına ait olup, Türkiye'nin devlet dairelerine rüchan hakkı tanınmış, fakat ikinci liste ise Türk mallarına ait olup, devletin rüchan hakkı yoktur. Birinci listenin genel toplamı 55 milyon lira olup, ihtiva ettiği maddeler şunlardır: Harp malzemesi, demir ve çelikler, makineler, nakil ve cer vasıtaları, bakır mamulleri, tıbbi ecza, kağıt ve selüloz, pancar tohumu.

Türk listesinde ise şunlar mevcuttu; maden cevherleri ve madenler, zeytinyağı, tiftik ve sair keçi kılları, pamuk, yağlı taneler, küsbe, palamut ve sumak, palamut hulasası, afyon, deri keten, kendir ve döküntüleri, pamuk ve ipek döküntüsü, fasulya, bakla, nohut darı, kepek paçavra süt tozu (112).

Fakat bu antlaşmaya rağmen, Almanya ile dış ticaretimiz savaş öncesi yıllarının çok gerisinde kalmıştır.

Almanya pazarının daralmasından dolayı meydana gelen boşluğu doldurmak için, Türkiye, Anglo-Sakson, İtalya ve Balkan ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Nitekim, 1940 yılında, Türkiye ile İngiltere

110- AA. Dördüncü Bülten, 8-9-1941, s. 12.

111- Ulus, 15.10.1941.

112- Ticaret haberleri. S. 227. Birinciteşrin 1941.s. 3-6.

arasında imzalanan Ticaret Antlaşmasına göre; "İki memleket mahdud miktarlı mukaveler akdinden vazgeçmişler ve her iki pazarı birbirlerine hudutsuz olarak açık tutmağa karar vermişlerdir. İşin ehemmiyete şayan diğer bir noktası da, bu antlaşmanın bütün Büyük Britanya toprakları'na şamil olmasıdır" (113). Türkiye'nin bu ülkelerle ticarî ilişkilere girmesi sonucu İtalya'nın Türkiye ithalatında %8 olan payı 1940'da %16'ya, İngiltere ve Fransa'nın %9 olan payı %12'ye yükselmiştir. İthalâta ise, bu oran %6'dan %30'a, İngiltere ve Fransa için %8'den %28'e kadar çıkmıştır (114). Fakat bu ülkelerin hiçbiri Almanya'nın boşluğunu dolduramamışlardır. Özellikle özel teşebbüs Almanya ile çalışmayı tercih etmekteydi. Bu konuda Vehbi Koç şunları yazmaktadır:

"İngilizler'e ısmarlanan mallar İngiltere'den çıkan lisanslarla geliyordu. Bizim de, İngiltere'ye ısmarladığımız mallar vardı ama yazdığımız mallara cevap gelmiyordu. Başkalarının lisansları çıkıyor, mal gidiyordu. Bizimkilere cevap gelmiyordu. Ankara'da İngiltere Elçiliği'ne sorduk ve nedenini öğrenebildik. İngilizler Almanlarla çalıştığımız için bizim firmayı kara listeye sokmuşlar (115).

Muhakkak ki, savaş sebebiyle, dış ticaretimizde yalnız Almanya pazarı kaybolmakla kalmamıştır. Yolların güvenli olmaması sebebiyle Orta Avrupa'yla yapılan ticaret de durma noktasına gelmiştir. Yine bu yıllarda, Türkiye'nin yeterli nakliye araçlarına sahip olamaması ve bunları savaş nedeniyle ithâl edememesi de dış ticaretine savaşın getirdiği olumsuz etkilerden biriydi. Nitekim savaş yıllarında çeşitli ülkelerle yaptığımız dış ticaret kıymetleri şöyle gerçekleşmiştir.

113- Ayın Tarihi, S. 85- İlkkanun 1940, s. 72.

114- a.g.e, S. 72, Niszan 1940, s. 35.

115- Koç, a.g.e, s. 64.

Tablo : 36 Savaş Yıllarında Türkiye'nin çeşitli Ülkelerle İthalat ve İhracatı
(Milyon TL)

İhracat *

	1945	1944	1943	1942	1941	1940
Almanya	--	52.877	61.102	40.757	26.871	9.687
Amerika	95.952	55.627	52.763	28.122	16.582	15.739
İngiltere	32.612	51.398	27.858	25.288	19.979	11.551
İtalya	130	90	4.736	5.074	2.853	6.613
Fransa	2.980	55	1.789	532	1.027	6.613
Yunanistan	8.80	1.097	1.022	7.838	3.899	4.407
Suriye	2.401	3.736	3.0377	1.174	1.181	726
İsviçre	17.618	13.096	14.636	5.786	10.188	5.159
Mısır	25.501	27.161	26.841	8.773	3.705	1.533
İsveç	6.764	2.443	12.549	12.018	6.490	1.927
Romanya	2.410	1.570	3.740	292	258	182
Bulgaristan	3.309	2.967	2.175	2.248	1.686	905

İthalat

	1945	1944	1943	1942	1941	1940
Amerika	22.183	7.644	4.887	7.171	4.007	7.447
Almanya	776	50.227	76.632.	41.022	8.910	8.083
İngiltere	29.427	29.517	32.348	34.662	18.391	9.665
Fransa	1	44	41	134	336	1.925
İtalya	29	482	3.455	4.433	2.344	11.224
İsveç	13.022	3.316	6.750	3.120	1.366	632
Avustralya	5.445	2.727	1.127	756	1.023	145
İsviçre	11.793	14.476	19.920	11.847	2.657	1.187
Bulgaristan	3.718	1.773	2.436	1.256	1.016	787
Portekiz	6.945	1.391	348	15	5	8
Irak	2.082	623	3756	2.785	440	96
Mısır	1.788	1.499	1.948	2.323	3.3854	1.064

(116)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, savaşın sonunda Alman-

* Savaş yıllarındaki en fazla ticaret yapılan ülkeler alınmıştır.
116.T.C. Merkez Bankası Bülteni, N. 78-79, Nisan Haziran 1981, s. 196-198.

ya'nın yerini Amerika ve İngiltere almış ve bu ülkelerin ticaret hacmi, bir misliden fazla artmıştır. Yine dış ticaretimizde savaş öncesi önemli bir yer olmayan Portekiz, Irak, İsviçre, Suriye ve Mısır gibi ülkelerin savaş sonunda Türkiye için önemli bir yere geldiği anlaşılır.

Bu ticarî gelişmelerin, muhakkak siyasi boyutu da vardı. Nasıl Dünya krizinden sonra Türkiye; liberal politikalara karşı olarak Almanya'ya yanaşmışsa, savaş sonunda da otokrasilerin hezimete uğramasından sonra, önce ticaretini geliştirdiği liberal ülkelere siyasi yönden yanaşacaktır. Yalnız bu arada belirtmemiz gereken bir husus savaşın son yılında Almanya ile ticarî bağlarımızın sıfırlanması Türkiye'nin kendi isteğiyle değil, yapılan siyasi baskı sonucunda olmuştur.

4.3.2.2- Savaş Yıllarında Dış Ticaretin Yapısı:

Savaş yıllarında Türkiye, devletçi politikasını sürdürürken, dış ticaret alanında bu politikasını daha da katılaştırma yoluna gitmiştir. Bu alanda da hükümetin uyguladığı politikanın temeli, Milli Koruma Kanunu'na dayanmaktaydı. Bu kanunun verdiği yetkiye dayanarak, ilk önce ithalatçıları hükümetin kontrolü altına alabilmek için İthalâtçı Birlikleri'ni kurmuştur (117). Zira kanunun 34. maddesinde:

"Madde 34- Hükümet, 3018 numaralı kanunun birlikler hakkındaki yedinci maddesi hükmünü ithalât tacirleri ile toptancı ve yarı toptancı tacirlere ve sanayi erbabına dahi teşmil edebilir "(118) denmekteydi. Nitekim bu maddeden hareketle, İhracatçı Birlikleri'nin de, 19.3.1940 tarihli 2/13093 ve 2/13094 sayılı kararnamelerle bunların "tip statüsü" yapılarak, Vekiller Hey'etinden tasvip edilmesi gerekli kılınmıştı. Bu kararnamelerle 3018 sayılı kanunun verdiği selâhiyetleri hükümet ihracat üzerinde fiilen ve kesin olarak kullanmaya başlamıştır (119).

İhracat Birlikleri bizzat, " Ticaret yapamayacak, azası arasında mutlak bir tesanüt temin edecek ve tesbit olunan fiyat ve verilen direktifler dahilinde azasının faaliyetini koruyacak ve nihayet iştigal mevzuuna dahil maddeler üzerinde Birliğin faaliyet sahası dahilinde azasından başka hiç kimse ihracat yapamayacaktır" (120).

117- E. Hirsch, Ticaret Hukuk'u Dersleri, C.2, İ.Ü.Y. No: 122, İstanbul 1940, s. 188; Samed Ağaoglu; "İthalat ve İhracat Birlikleri", Siyasi İlimler, C. 10, s. 110, Mayıs 1949, s. 101.

118- Kavanin Mecmuası, D.6, C. 23, S. 171.

119- Kenan Akmanlar, Türkiye Dış Ticareti, İktisadi Yürüyüş Matbaası ve Neşriyat Yurdu, İstanbul 1944, s. 166.

120- M.Sadi "İhracatçı ve İthalâtçı Birliklerimiz", Türk İktisat Cemiyeti Konferansları serisi No: 6, Güneş Matbasası, İstanbul 1940, s. 10.

Hükümet bu kararlardan sonra, 14.1.1941 tarih ve 3970 sayılı kanunla, dış ticaret sahasındaki yetkilerini daha da genişleten tedbirler almıştır. Bu tedbirler arasında, Hükümet, "muvakkat mahiyette olmak üzere, ticaret ve tediye antlaşmaları ve modisvivendiler müzakere akdine ve mütekabiliyet şartıyla ticaret muahedeleri ve modisvivendilere bağlı listelerde lüzumlu tadilat icrasına veya bu listeleri tamamen ilgaya ve yeni listeler ilavesine tarifelerde muvakkat olmak kaydıyla, gerekli tadilat yapmayı selâhiyetine almıştır" (121).

Daha sonra da, bazı ihraç ürünleri; fındık, üzüm, tiftik, yün ve meşe palamudu ihraracatı da hükümet denetimine sokuldu. "Bazı kamu kuruluşları, kağıt gibi bazı malların ithalatını ve stoklamasını pamuk, tütün fındık, kuru üzüm ve incir gibi bazı tarım ürünleri ihracatını yürütmekle görevlendirildi" (122)

Bu kararların amacı memlekete yeterince mal stoklanmasını sağlamak idi. Fakat, bu kararlar tüccarları büyük bir endişeye sevk etmiştir. Her ne kadar hükümet, biz tüccarın faaliyetini men etmiyoruz demişse de, bu kararın tüccar üzerindeki olumsuz etkilerini A. Emin Yalman o yıllarda şöyle belirtmekteydi:

"Hükümet diyor ki, ben tüccarı men etmiyorum. Onlar da çalışmaya devam etsin. Fakat, buna fiilen imkan yoktur. Meselâ serbest dövizle mal tedariki için icap eden tüccar, Takas Limited vasıtası ile ele geçirmiyor. dışarıda doları olanlardan üç liraya tedarik ediyor. Hükümet, memlekete fazla mal girsin ve el koyamayacağı dolarlardan yüksek bir bedelle de olsa istifade edilsin diye buna göz yumuyor. Hükümetin kendisi faaliyete geçince, dolara primi ile beraber 180 kuruşa hesap edecek ve kendi elindeki dolarları kullanacaktır. Hangi tüccar böyle bir rekabete girmeye ve mal getirmeye cüret edebilir? (123)

Saydam döneminde hükümet, ithal mallarının, ihraç mallarımıza göre daha ucuz olduğundan doğabilecek spekülasyonların önüne geçebilmek için, kâr oranlarını tahdit etmiş, ithalat ve ihracat gümrük oranlarını arttırmıştır. Nitekim bu uygulamalar sonucunda gümrük vergisinin ithalata oranı, 1939'da 0.29 ve 1940'da 0.28 olarak gerçekleşmişken, bu oran

121- Targan, a.g.e. s. 217.

122- Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi, s. 165; T.C. Resmî Gazete, 16 Mayıs 1942 (S. 5018).

123- A. Emin Yalman, "İthalat ve İhracata Verilecek Düzen". Vatan. 27 Kasım 1940.

1941'de 0.33'e yükselmiştir. İthalâtın alınan bütün vergilerde ise, bu oran 0.49'a kadar yükselmiştir (124).

Bunun yanında, yine fiyat yüksekliği sebebiyle, ihracat mallarını satamama ve ithalatın daha cazip olması sebebiyle, "ithalâtın %48 prim alınması ve ihracata %40 prim verilmesi, diğer memleketlerle aramızdaki fiyat farkını bir dereceye kadar dengelemeye yardım etmiştir." (125).

Bu uygulamalar, özellikle ithalâtçıları üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır. Vehbi Koç, Almanya'dan ithal ettikleri 90 kamyonun Türkiye'ye gelmeyip Bağdat'a gittiğini, burada bu kamyonlara çok iyi fiyat verdiklerinden, bir çok tüccarın bu yüzden malını Türkiye'ye getirmeyip orada satıklarını anlatmaktadır (126). Tüccarın mal ithal etmek istememesi sonucu, Türkiye'ye gerekli en temel ihtiyaç maddeleri girememiş, sanayi ve tarım sektörlerinde, bu yüzden meydana gelen üretim düşüklüğü, memleketinde büyük darlıklara yol açmıştır.

İthalâta meydana gelen tıkanma karşısında, Saraçoğlu'nun döneminde, hükümet, alınan bu tedbirleri gevşetme yoluna gitmiştir. İlk önce, ithalat primlerinde %13'lik bir indirimle gidilmiştir. Bunun yanında, ithalâtın alınan gümrük vergileri de azaltılmıştır. Saraçoğlu'nun bu politikası sonucunda, "gümrük vergisi gelirinin, ithalatın değerine oranı, 1944'te 0.12'ye ve 1945'te 0.14'e indi. İthalattan alınan bütün vergi gelirleri toplamının ithalâtın değerine oran da, 1944'te 0.17 ve 1945'te 0.19'a düştü" (127).

Yine aynı dönemde, ihracatımızı artırmak için de bazı tedbirler alınmıştır. Bunların en önemlisi, 4 Eylül 1939 tarihinden beri uygulanmakta olan bazı maddeler üzerindeki ihracat yasağının kaldırılması olmuştur. Bu karardan sonra; balık, kuş yemi, zeytin ve zeytinyağı ihracat edilmeye başlanmıştır. Yasak kararının kaldırılması tüccarlar arasında büyük bir memnuniyet uyandırmış ve hemen "Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, Mısır, Filistin ve Macaristan'a ihracat yapılmıştır" (128).

Bu dönemde uygulanan dış ticaret şekline gelince, savaş yıllarında

124- Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi, s. 163.

125- Feridun Ergin, "İhracat Mallarımızı Satmada Niçin Zorluk Çekiyoruz", Cumhuriyet, 5 Aralık 1945.

126- Koç, a.g.e, s. 58.

127- Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi, s. 163.

128- İhracatın Memnuniyetinin İlgası ve Piyasadaki Tesiri", Vatan, 27 Temmuz 1943.

da kriz döneminde uygulanan Kliring sistemine yine devam edilmiştir. Fakat, bu sistemle en çok ticaret yaptığımız Almanya ile harp başlangıcında süresi biten "Kliring Anlaşması'nın yenilenmesine imkan bulunamamıştır" (129). Yine bu dönemde Kliring Sistemi yanında, Takas ve Lisans sistemlerinde uygulanmıştır.

Takas sisteminin Kliring sistemine göre bazı avantajları mevcuttu. Bu sistemde, ihracatçı malını sattığı ülkeden, aynı oranda ithalât hakkını elde etmekteydi, fakat bu hakkını kullanmak zorunda olmadığından, hakkını başka ithalâtçıya devredip, parasını ciro ettirebilirdi. Bu satışlar karşı ülkenin fiyatları üzerinden yapıldığından, arada meydana gelebilecek fiyat farkını ithalâtçının ödemesi gerekmekteydi. Bu karmaşıklığı önlemek için, daha savaş başlamadan önce, 5.8.1939 tarihinde neşredilen ve Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun'a istinaden, 2/11541 numaralı kararnameli Ziraat ve İş Bankaları ile Etibak tarafından müştereken temin edilen ve asgari 500.000 lira sermaye ile Takas Limited şirketi kurulmuştur" (130).

Bu kararnamede Takas Limited Şirketinin vazifeleri hakkında şunlar belirtiliyordu.

"2/8099 sayılı kararnameye müstenit talimatname hükümlerine tevfi kan yapılacak takas muamelelerinde ihraclardan evvel ithal salahiyeti münhasıran takas Limited şirketine aittir (1.madde).

Sermayesinde devletin doğrudan doğruya veya dolayısı ile asgari %50 nisbetinde iştiraki bulunan müesseseler, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri ve 3018 sayılı kanunun 7. maddesi mucibince müteşekkil tüccar birlikleri tarafından takasla yapılacak ihraclardan mütevellit haklar bu teşekküle devrolunur (Madde.2) (131).

Böylece bu şirket sayesinde ihracatçı tüccar korkusuzca ihracatını yapabilecek, ithalât hakkını vermek için bir başka tüccar aramak zorunda kalmayacaktır. Yine bu şirket sayesinde, ithalâtı devlet üstlenmiş olduğundan, bu alanda öncelikle memleketin ihtiyaç duyduğu maddelerin ithali sağlanmış olacaktır.

Takas Limited Şirketi'yle ilgili olarak, çeşitli düzenlemeler

129- Suvla, "Avrupa Harbinin Türkiye Ekonomisine Aktisleri", s. 21.

130- Akmanlar, a.g.e, s. 112.

131- a.g.e, s. 113. Abdülhalik İndere, Dış Ticaret Mevzuatımız ve Tatbikatı, Tan Matbaası, İstanbul 1944, s. 173.

yapılmıştır, fakat bunlardan en önemlisi, 2/15843 sayılı 31/5/1941 tarihli kararname ile yapılan düzenlemedir. Bu kararnameye göre, Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkeler, ticaret ve tediye antlaşması bulunan ve bulunmayan olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Buna göre, ticaret ve tediye antlaşması olan ülkelerle yapılacak ticaret; yürürlükteki mevzuata göre devam ederken, antlaşma olmayan ülkelerle yapılacak ticaret ise, serbest dövizle ve hususi Takas Limited Şirketi vasıtasıyla yapılacaktır (132).

Yine bu kararnamenin en önemli maddesi 4. madde idi. Bu maddede, ithalat malları memlekete gelmeden ihracat yapılıp, yapılamayacağı veya bunların ne surette yapılacağı hususuna açıklık getirilmiştir. Bu maddenin ihtiva ettiği hükümler şunlardı.

"Madde 4- Hususi takas suretiyle ihracat yapılabilmesi için mukabil ithalatın yapılmış olması esastır. Ticaret vekâleti göreceği lüzuma binaen:

a) İthalat ve ihracat mallarının, Türkiye ile irtibatı emin bir mahalde karşılaşması.

b) Veya mukabil ithalat malları, mahrec memlekettten Türkiyeye müteveccihen yola çıkarılıp, keyfiyetin itimada şayan surette tevsiki,

c) Veya Türkiye'ye ithal edilecek mallara ait vesaik'in, Türkiye'deki alâkadar bankanın mahrec memleketteki merkez, şube veya muhabirince tesellüm edilmesi ve keyfiyetin işbu banka tarafından, mezkur vesaika ait tarih, numara, malın cinsi, miktarı, kıymeti ve ithalatçının adı gösterilecek tevsiki şartıyla ihracatın yapılmasına müsaade edebileceği gibi,

d) İhracatın, kısmen veya tamamen önceden icrasına da izin verilir.

Ticaret vekâleti, icabında ithalat veya ihracatın icrası için teminat talep edebilir. Ahdi hükümetler mahfuzdur" (133).

Bu maddeden de anlaşılacağı gibi, Hususi Takas Limited Şirketi, memlekete ithâl edilecek malların ve ihracı yapılacak malların kontrolünü de gerçekleştirecekti. Bu kararda amaç, memleketin ihtiyaç duyduğu malların ithalini sağlamak yine ihtiyaç duyulan malların dışarıya gönderilmesini engellemekti.

Dış ticaret politikasında, savaş yıllarında uygulanan diğer bir kontrol

132- Ticaret Haberleri, S. 207-208, 9 Haziran 1941, s. 9.

133- Ticaret Haberleri, S. 213, 14 Temmuz 1941, s. 9.

sistemi de, ihracın lisansa bağlanmasıydı. Bu sistem, ülkelerin hangi mahsülü ne miktar ve nereye ihraç edeceklerini, buna mukabil hangi malları temin edeceklerini plânlayan bir kontrol sistemidir. Lisans sistemi, ihracattan önce bir nevi müsaade almak da demektir. Bu konuda, ilk önce 20.5.1940 tarih ve 2/13477 sayılı kararname ile bazı maddelerin ihracı, lisansa tabi tutulmuştur. Buğday gibi maddelerin ihracı ise yasaklanmıştır. Yine, 10.11.1941 tarih ve 2/13477 sayılı kararnameyle bu maddeler genişletilmiş ve 2/17901 numaralı kararname ile de bütün ihraç maddelerimiz lisans'a tabi tutulmuştur (134).

Bu ihraç lisanslarını Ticaret Vekâleti ile salâhiyettar kılacağı merkez veya vilayetlerdeki teşkilatları vermekteydi.

Lisans talep eden firma, bu lisansları ancak kendi kullanabilirdi ve süresi tanzim tarihinden itibaren 45 gün idi. Daha uzun süreli lisansları vermek için, Dış Ticaret Reisliği yetkiliydi. Bu lisansları kullanamayan ihracatçı sürenin bitiminden en geç 15 gün içinde lisansını geri vermek zorundaydı. 6 ay içinde iki defa lisansını geri veren tüccarlara ise, bir daha lisans verilmemekteydi.

Savaş yıllarında uygulanan bu kararlar neticesinde, hükümet, dış ticareti sıkı bir şekilde kontrol altına almıştır. Fakat, bu uygulamalar hem sanayimiz, hem de ihraç mallarımızın üreticisi durumundaki köylü üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır.

Bu korumacı tedbirlere rağmen, ihracat ve ithalât konusunda yeterli gelişme sağlanamayınca yukarıda da belirtildiği gibi, Şükrü Saraçoğlu döneminde, bu konuda daha liberal uygulamalara gidilmiş ve savaş yıllarında ithalat ve ihracatımız şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo: 37- Savaş yıllarında dış ticaret hacmi

Yıllar	İthalat			İhracaat		Ticari mübadele toplam		İthalatla ihracat arasındaki fark	
	Miktar Kıymet	Mikdar: ton Kıymet: Lira	%	Mikdar: ton Kıymet: Lira	%	Mikdar: ton Kıymet: Lira	%	Mikdar: ton Kıymet: Lira	
1938	Miktar	757.559	40.67	1.104.895	59.33	1.862.454	100.00	+	347.336
	Kıymet	149.836.689	50.83	144.946.511	49.17	294.783.200	100.00	-	4.890.178
1939	Miktar	605.556	39.49	927.696	60.51	1.533.257	100.00	+	322.140
	Kıymet	118.248.934	48.14	127.388.997	51.86	245.637.931	100.00	+	9.140.063
1940	Miktar	342.005	35.88	611.203	64.12	953.208	100.00	+	269.198
	Kıymet	68.922.708	38.21	111.446.486	61.79	180.369.194	100.00	+	42.523.778
1941	Miktar	310.105	41.96	428.899	58.04	739.004	100.00	+	118.794
	Kıymet	74.815.069	37.81	123.080.867	62.19	197.895.936	100.00	+	48.265.798
1942	Miktar	344.076	49.22	355.026	50.78	699.105	100.00	+	10.950
	Kıymet	147.713.229	47.23	165.034.422	52.77	312.747.651	100.00	+	17.321.193
1943	Miktar	391.168	53.98	333.451	46.02	724.619	100.00	-	57.717
	Kıymet	203.045.170	44.12	257.151.661	55.88	460.196.831	100.00	+	54.106.491
1944	Miktar	331.758	48.98	345.635	51.02	677.393	100.00	+	13.877
	Kıymet	164.944.863	41.50	232.530.350	58.50	397.475.213	100.00	+	67.585.487
1945	Miktar	324.511	51.18	309.538	48.82	634.049	100.00	-	14.973
	Kıymet	126.166.357	36.56	218.928.951	63.44	345.095.308	100.00	+	92.762.594

(135)

Yukarıdaki tablodan da görülmektedir ki, Türkiye'nin savaş yıllarında dış ticareti, devamlı aktif vaziyettedir. 1945 yılında, dış ticaretteki fazlalık, 1939'a göre 10 kat fazladır. Yine ithalâta daha liberal politika uygulanmaya başlanan 1943 yılında miktar açısından bir gelişme görülürse de, 1944 ve 1945 yılında tekrar eski durumuna düşmüştür. Yine dikkatimizden kaçmayan bir başka husus ise, gerek ithalât ve gerekse ihracatımızda miktar olarak savaş öncesine göre büyük düşmelerin meydana geldiğidir. Özellikle ihracatımızın, miktar olarak savaş öncesine göre, üç kat azalması buna rağmen aktifle kapanması, bu dönemde ne kadar büyük bir avantajın uygulanan politikalarla kaçırıldığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Nitekim bu konu hakkında o yıllarda H. Bilecen şunları dile getiriyordu.:

"İhracat hareketinin men veya tahdid edilmiş olması, memleketin iktisadî damarlarındaki cevalanı birdenbire durdurmuştur. Hangi iş sahasına bakılsa, orada "iş yok!" şikayeti işitilmeğe başlamıştı. Mal ihraç edilmezse tüccarın ve müstahsilin eline para geçmez, onların eline geçmeyen para da istihlak piyasasına gelip orada bir canlılık uyandırmaz ve herşey bu fasid datrenin içine girerek, bütün iktisadî faaliyet muattal ve camid bir vaziyete düşer.

İhracat hayatının durması, memleketin asıl iktisadî faaliyet unsurunu teşkil eden köylü için bir nevi afet olmuştu. Hükümet tarafından alınan bütün yardım tedbirlerine ve palyatiflere rağmen, köylünün mahsûl fiatları düştükçe düşmüştür. Bilfarz, memleketin en canlı ve en feyyaz iktisad havzası olan garbi Anadoluyu ele alalım, görürüz ki, orada bütün toprak mahsul-leri düşmüştür (136).

İhracatın ve gerekse ithalatın, miktar olarak azalmasına rağmen, kıymetlerinde artışlar mevcuttur. Nitekim bu yıllarda ithalat ve ihracat eşyalarını beher tonunun ortalama fiyatları şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo: 38 Savaş Yıllarında İthalat ve İhracat Eşyası Ortalama Fiyatları (Ton. Bin lira)

Yıllar	İthalat Eşyası	İhracat Eşyası
1938	198	131
1939	195	137
1940	201	182
1941	241	287
1942	429	465
1943	521	771
1944	497	673
1945	389	707

(137)

Tablodan da anlaşılacağı üzere, ihracat eşyası fiyatları ithalat eşyası fiyatlarına 1940 yılından sonra daha yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Türkiye'ye savaşın en olumlu etkisi bu olmuş ve dış ticaret göstergeleri aktifle kapanmıştır. Yine, Saraçoğlu döneminde, ihracatta daha liberal politika

136-H. Bilecen, İktisadî Terhis, Cumhuriyet, 9 ikinci teşrin 1939.

137-Aykut, a.g.e, s. 309.

izlenmesinin en büyük sebebi de, ihracat mallarımızın fiyatlarını yüksek seyretmesidir.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen ihracat ve ithalatın G.S.M.H.'deki payı savaş yıllarında devamlı bir düşme göstermiştir. Nitekim bu yıllarda ihracat ve ithalatın G.S.M.H'deki payı şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo: 39- Savaş Yıllarında Dış Ticaretin G.S.M.H'ne Oranları

Yıllar	Ihracat /G.S.M.H	İthalat /G.S.M.H
1939	7.6	7.8
1940	4.3	2.6
1941	3.8	2.3
1942	2.6	2.0
1944	3.2	2.2
1945	3.6	2.1

(138)

Bu yıllarda ithâl ettiğimiz maddeler arasında; bakır; patlayıcı maddeler, fenni aletler, makineler, kara nakliye vasıtaları, deniz nakliye vasıtaları, ecza ve kimyevi maddeler baş sırayı almaktaydı. İhrac ettiğimiz maddeleri ise; tütün, üzüm, fındık, tiftik, palamut gibi ziraî ürünler, madenler ve özellikle krom teşkil etmekteydi. Bunların içinde; krom, savaşın son günlerinde siyasî bir mahiyet arzettiğinden, bu konu üzerinde biraz durmakta fayda vardır.

4.3.2.3- Krom Meselesi

Savaş başlayınca, Almanya ile Türkiye arasındaki ticaret hacminde büyük daralmalar meydana gelmişse de, Türkiye tarafsızlık ilkesi doğrultusunda hem Almanya ile hem de müttefikleriyle ticarî münasebetlerini sürdürmüştür.

"Aynı dönemde İnönü hükümeti Almanlardan silah aldı*. Bu, temelde nazileri güçsüzleştirirken Türklerin gücünü arttırdı. Türklerle Almanlar, her iki ülkenin toprak bütünlüğünü sağlayacak bir antlaşma da yaptılar. Bu politikalar, mihver kuvvetlerden çok müttefiklere yönelikti.

138- Pakdemirli, s. 150.

* Alman Dışişleri Politik ve Ticarî İşler Dairesi başkanı, Dışişleri Bakanı Ribbestrop'a gösterdiği raporda, savaş öncesi imzalananve Türkiye'ye verilmesi gereken, 108 D.C.A sahra topundan verilemeyen 20 topun bir an önce, kroma karşılık verilmesini istemekteydi. Ayrıca gönderilecek olan topların Alman ordusunda kullanılmayacak cinsten olduğu da ilave edilmekteydi. (Bkz: İkinci Dünya Savaşının Gizli Belgeleri, May Yay, İstanbul 1968, s. 70-73).

Çünkü, Almanların Anadolu'ya, belki de, Ortadoğu ve Avrupa'nın büyük bir kesimine girmelerini engellediler. Sonuç olarak, 1943 yılı sonlarında ve 1944'te Türkler Müttefiklerle artan oranda işbirliği yaptılar. Bu işbirliği kendi tesislerinin kullanma hakkının garantisini içindi.

1944'te ise Eksen kuvvetler ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerini kuvvetlendirdiler" (139). Bu, tarafsız fakat her iki grupta da faaliyetlerini devam ettiren politika, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hugues Knotchbull Hugueassen ve Amerikan Büyükelçisi Steinhand tarafından, 18 Nisan 1944'te Dışişleri bakanımız Numan Menemencioğlu'na bildirilen bir nota ile son bulmuştur. Bu notada Türkiye'nin Almanya'ya krom satmaması istenmekteydi. (140).

Aslında Türkiye Savaş yıllarında ihraç ettiği kromun çoğunu müttefiklere satmıştı. Fakat Türkiye ile İngiltere arasındaki kontejanların yenilenmemesi üzerine 1944'te tamamen iktisadî amaçla Almanya'ya yönelmek zorunda kalmıştır. Bu nota, Batıda büyük alâka uyandırmıştır. Reuters Ajansı, bu görüşmeler hakkında Türkiye ile vaziyet o kadar memnun edici değildir diye yayın yapmıştır. İsveç gazeteleri ise, Türkiye'nin bu kararı reddedeceği kanaatini taşımaktaydı (141). İngiliz Spectator gazetesi ise, daha tehditkâr bir tavır takınarak, Türkiye tarafsızlıktan daha fazla uzaklaşırsa bu yardımı iktisadî ablukamızla kesmek mümkündür" (142) diye yazmaktaydı. Bu durum karşısında hükümet çevreleri müttefiklere krom vermeye devam edeceğini beyan ederken, Almanya ile ticaretin devamı hususunda sarîh açıklamalarda bulunmamıştır.

Nadir Nadi ise, Türkiye'nin Almanya ile ticaretini gayet tabii olduğunu savunmaktadır ve İngiliz basın organlarında çıkan yazıları da tenkit ederek şu hususları dile getirmekteydi:

"Almanya ile alışveriş münasebetleri, bu bayların iddia ettiği gibi müttefiklerimizin düşmanlarına yardım olsun diye kurulmuş değildir. Bahis mevzuu olan millî varlık ve kudretimizin devamı idi. Müttefiklerimizden almadığımız bizce çok hayati bir kısım mamul maddeleri Almanya'dan getiriyor, buna karşılık Almanya'ya mal satıyorduk. Krom bahsinde, Türkiye

139- Singer, a.g.e, s. 7,

140- "Krom İhracatımız", Cumhuriyet, 14 Nisan 1944.

141- "Müttefiklerin Talebi", Cumhuriyet, 16. Nisan 1944.

142- "İngiliz Gazetelerinin Yaptıkları Neşriyat", Cumhuriyet, 14 Mayıs 1944.

Cumhuriyeti hükümetinin harp başından beri takip ettiği yol gösterdiğimiz sadakate açık bir delildir. 1943 yılına kadar, yani mihverin bütün harp sahanelerinde en kuvvetli olduğu sıralarında Almanya'ya krom göndermekle, biz oportunist bir siyaset gütmediğimizi, bilakis daima temelli prensiplerden ilham aldığımızı, yeter derecede ispat etmiş bulunuyoruz" (143).

Türkiye, 20 Nisan 1944'te aldığı kararla, Almanya ve bütün Mihver memleketlerine krom nakliyatını 21 Nisan 1944'ten itibaren durdurmuştur. Bu karardan sonra, bütün müttefikler büyük memnuniyet duymuş ve bu kararı da Türkiye'nin Almanya ile siyasi ve ticari ilişkileri tamamen kesmesi talebi takip etmiştir.

T.B.M.M'nin 2 Ağustos 1944 tarihli toplantısında, bu konu ele alınmış ve Başbakan Saraçoğlu şu görüşleri dile getirmiştir.

"Hükümetimiz, bu talebi inceden inceye tetkik ederek bunun ittifak çerçevesi dahilinde ve haklı bulunduğunu görmüş ve müspet cevabını, meclisin kabûlüne arz etmeyi kararlaştırmıştır.

Bu yüzden doğacak güçlükler karşı koymak için de, iktiza eden iktisadi ve malî yardım ve askeri malzeme istenmiştir.

Müttefikimiz İngiltere'nin, Hükümetin bu isteklerine müspet bir cevap üzerine, Hükümetimiz; İngiltere Büyükelçisine çarşambayı perşembeye bağlayan gece yarısından itibaren, Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetleri kesmeyi Büyük Millet Meclisine teklif edeceğini bildirmiştir" (144).

Bu konu hakkında meclise teklif edilen tavrın metni şöyleydi:

Yüksek Reisliğe.

Almanya ile, siyasi ve iktisadi münasebetlerimizin kesilmesi yolunda, İngiltere hükümeti tarafından vaki talebin, İngiltere ile aramızda mevcut "19/İltesrin/1939 tarihli ittifak muahedesi, icaplarına uygun olduğunu, Hükümetin verdiği izahat ve yapılan müzakereler neticesinde anlaşılmıştır.

Binaenaleyh, Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizin "2 Ağustos çarşamba gününü, 3 Ağustos Perşembe gününe bağlayan gece yarısından itibaren" kesilmesi hakkında hükümet teklifinin tasvibine karar verilmesini arz ve teklif eyeriz" (145).

Neticede, bu karar 411 oyla kabul edilerek; Türkiye Almanya ile

143- "Müttefiklerimize Krom Vermeğe Devam Edeceğiz". Cumhuriyet, 22 Nisan 1944.

144- T.B.M.M'nin 2 Ağustos 1944 Tarihli Toplantısı, Başvekalet Basın Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1944, s. 9.

145- a.g.e. s. 20.

münasebetlerini kesmiştir. Aynı gün, bu karar hakkında Churchill, Avam Kamarasındaki nutkunda şunları ifade etmekteydi.

"İngiliz-Türk ittifakına istinaden, Türkiye'nin Almanya ile olan resmi münasebetlerini kesmiş bulunduğunu, Türk Hükümetinin müsadese üzerine, bu akşam üstü ilâna mezun bulunmaktayım. Bu hareket, Türkiye ile harpten evvel akdolunan ittifak üzerine, yeni bir ışık salmaktadır. Almanya veya Bulgaristan'ın Türkiye'ye hücum edip etmeyeceğin hiç kimse kestiremez. Böyle bir hal vukuunda, Türkiye ile devamızı birleştirecek ve Alman tehlikesini ilimizden geldiği kadar, daha yolda iken karşılayacağız. Bu mücadeleye giren hiçbir kimse girip de ıztırap çekmeyeceğini beklemelidir. Türk şehirleri, bizim burada irkilmeden katlandığımız bombardımanlara maruz kalabilirler" (146).

*Böylece, savaşın son günlerinde Türkiye'nin krom ihracatı meselesi, tarafsızlığını terk etmesiyle sonuçlanmıştır. Dünya Krizi ile birlikte liberal ülkelere karşı oluşan antipati, savaşın son yılında otokratik ülkelere çevrilmiştir. Müttefiklerin yanında yer almamıza rağmen, Churchill'in muhtemel kötü varsayımları gerçekleşmemiştir. Bu seçim; muhakkak ki, savaş sonunda bazı siyasî faydaları getirmiştir. Özellikle, savaş sonunda Amerika ile münasebetlerimiz, gittikçe artan oranlarda gelişecek ve 1950'lerden sonra izlenecek liberal politikalara ve yeni siyasî oluşumlara zemin hazırlayacaktır.

SONUÇ

Türkiye İkinci Dünya Savaşına katılmamasına rağmen bu savaştan iktisadî açıdan olumsuz olarak etkilenmiştir. Çünkü Türkiye'nin savaşa öncesi iktisadî münasebetleri, başta Almanya olmak üzere daha çok savaşan ülkelerle gerçekleşmekteydi. Bunun yanında o yıllarda nüfusunun %80'i ziraatle uğraşan ve gelişmiş bir ekonomiye sahip bulunmayan Türkiye'nin, bir milyondan fazla genci silah altına alıp, kısmî seferberlik ilan etmesi sonucu devlet masrafları da artmıştı.

Savaşın olumsuz tesiri öncelikle II. Beşyillik Sanayi Plânında görülmüştür. Türkiye, savaş yıllarında ihtiyacı olan malzemeleri ithâl edemediğinden ve artan bütçe masrafları yüzünden gerekli finansı sağlayamadığından dolayı, bu plânı uygulayamamıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin temel hedefi artan devlet masraflarını karşılamak ve halkın iâşe sıkıntısı çekmesini önlemek olmuştur. Tabii olarak, I. Dünya Savaşı yıllarında memlekette görülen spekülasyon hareketlerinin önüne geçmek de diğer hedefti.

Bütçe masraflarını karşılamak için takibedilen yol, iç borçlanma, devlet mal ve hizmetleri vergilerinin artırılması ve bazı yeni vergilerin ihdas edilmesi olmuştur. İç Borçlanma, Tasarruf Bonosu ve Hazine Tahvilleri çıkarılmak suretiyle yapılmıştır. Yine bütün istihlâk, gümrük ve hayvan vergileri bir kaç defa arttırılmıştır. Bunların yanında 11.11.1942 tarihinde Varlık, 4.6.1943 tarihinde de Toprak Mahsulleri Vergisi adı altında iki yeni vergi çıkarılmıştır.

Varlık Vergisi çok kısa bir süre mer'iyette kalmasına rağmen gerek Türkiye'de gerekse yabancı ülkelerde tepki alan bir vergi olmuştur. Olağanüstü servet vergisi olarak tarif edilen bu vergi pratikte daha çok gayri müslimler üzerinde uygulanmıştır. Verginin ürkütücü tesiri yüzünden, o dönemde önemli sermaye birikimini elinde tutan bu müteşebbis sınıfı savaş sonunda memleketten ayrılmıştır. Bu durum da Türkiye için önemli bir sermaye kaybına yol açmıştır.

Bu arada A'sâr'ın bir nev'i geri getirilmesi demek olan Toprak Mahsulleri Vergisi de köylü üzerinde olumsuz tesirler yapmıştır.

Bütün bu vergilerde de masraflar karşılanmayınca hükümet enflasyonist bir politika güderek emisyon hacmini devamlı arttırmıştır. Bu politikaya rağmen Türkiye'nin ihraç ettiği malların değerinin yükselmesi ve

ithalâtı asgarî hadlere inmesi neticesinde savaş döneminin en olumlu yanı olarak, dış ticareti devamlı aktifle kapatılmış, altın ve döviz sermayesinde önemli stok yapılmıştır.

Fakat bu politika içerde aynı başarıyı gösteremedi ve Türkiye'de hayat pahalılığının savaşan ülkelerden bile daha fazla artmasına yol açtı.

İşe sıkıntısını ve karaborsayı önlemek için, 1930'lardan sonra uygulanan devletçilik, daha etkin bir biçimde tatbik edilmeye başlanmıştır. Bu dönemdeki devletçilik gaye açısından daha önceki dönemden muhakkak farklı idi. Savaş başlayıncaya kadar uygulanan devletçilik, daha çok ülkenin kalkınması için gerekli sahalara müdahaleyi öngörürken, bu dönemde harp dolayısıyla tüm iktisadî sahalara murakabe altına alınmıştır.

Bu murakabe için öncelikle Ticaret Ofisi, Petrol Ofisi ve İşe Müsteşarlığı gibi kurumlar teşekkül ettirilmiştir.

Devlet İstihşâl kaynakları üzerinde yetkisini arttırırken, istihlâk maddelerinin dağıtımını da kontrolü altına almıştır. Bunun için ekmek, şeker başta olmak üzere gazdan, beze kadar birçok istihlâk maddesinde vesika sistemi uygulanmıştır. Hükümetin doğru seçim olarak istihlâki sınırlandırmasına rağmen, mevcut fabrikaların elzem maddelerin ithâl edilememesi yüzünden, yeterli üretim artışı sağlanamadığından, memlekette büyük darlıklar çekilmiştir.

Devlet murakabesi tüccardan, köylüye kadar bütün toplum katmanlarında olumsuz etkiler yapmış, alınan bütün tedbirlere rağmen halkın sıkıntısı giderilemediği gibi, bir ihtikâr, karaborsa hadiseleri yaygınlaşmıştır. Bunun sonucu olarak da memlekette bir takım savaş zenginleri ortaya çıkmıştır.

Bu arada şu soru akla gelebilir. O dönemde uygulanan devletçilik politikasından daha liberâl politika izlenseydi, sonuç ne olabilirdi? Muhakkak ki, Tarih ilmi ihtimallerden çok, olmuş olanlarla ilgilenir. Ama bir gerçek, olağanüstü dönemlerde olağanüstü tedbirlerin alınması gerekir. Daha liberâl politikayla ne ölçüde başarılı olunacağı da kestirilemez. Bu yüzden çıkarılan kanunlar, alınan kararlar savaş dönemi için tenkid edilemez.

Fakat Varlık Vergisinde olduğu gibi adaletsiz uygulamalar, iyi çalıştırılmayan devlet teşkilatı, meydana gelen suistimaller tenkid konusudur. Realite olarak da o dönemde Cumhuriyet Halk Partisi iktidardadır ve uygulanan iktisadî politika yüzünden halk büyük sıkıntılar yaşamıştır. Par-

ti'nin iktisadî konulardaki katı tutumu yüzünden sosyal tabakalarla iktidar arasında bir uçurum meydana gelmiştir. Yine parti savaş dönemi prestijinden yararlanarak, bu dönem sonunda devletçiliğin en radikâl hareketi olan Toprak Reformu'nu uygulamak istemiş, sonuçta bu da başarısız olmuştur.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı Yılları, Türkiye'de devletçiliğin gözden düşmesine sebep olmuştur. Halkın muhalefeti, çekilen sıkıntılardan dolayı hem iktisadî model'e hem de iktidardaki partiye kadar uzanmaktaydı. Aydınlar ise 1930 larda liberalizme karşı duyulan anti parti, ikinci dünya savaşı sonunda (savaşı liberal ülkelerin kazanması, büyük etken olsa gerek) devletçi politikaya yönelecektir. Nitekim İstanbul 1948 İkinci İktisat Kongresi'nde devletçiliğin artık işlevini yitirdiğine dair fikirler ortaya atılmıştır. Devletçiliği savunan simalardan Tekin Alp bile bu konuda; "Devletçilik Tatbikatını idarecilerin, memurların ve bürokratların elinde boş bırakmak ,indî takdirlere ve kararlara meydan vermek hatadır. Yeni devir için, yeni bir devletçiliğin umde ve esaslarını hiç bir indî ve takdiri muameleye meydan bırakmayacak surette, yeni demokrasi devrine uygun olarak tayin ve tesbit etmek zarureti vardır" (1) demektedir.

Yine 1948 Türkiye İktisat Kongresi Devletçilik Komisyonu Rraporunda, devletin birinci amme menfaati görülen işlerde faaliyet göstermesi gerektiğini, bunun dışında kalan, "zirai, sanayi mahiyetteki işlerden peyderpey elini çekmeli ve bilhassa hiç bir surette piyasadaki teşebbüsler hem rakip, hem murakıp durumda bulunmamalıdır" denmiştir (2).

Bu isteklerin gerçekleşmesi çok uzun sürmedi.Çekilen sıkıntıların ekonomik sistemden olduğunu gören halk tabakası, Demokrat Partiye destek vererek, 1950'de Türkiye'de yeni yapılanmayı başlatmıştır.

Özetle,İkinci Dünya Savaşı yılları,Türkiye için büyük sıkıntılar içinde geçmiştir.Savaşa katılmadığı halde bir nev'i harp ekonomisi uygululanan Türkiye'de,bu uygulamalardaki başarısızlık, devletçiliğin gözden düşmesine sebep olmuştur. Halk ta bu yıllarda yaşadığı zorluklar nedeniyle , ilk alternatif program sunacak olan siyasi partiyi büyük umutlarla bekler duruma gelmişti.

1-Tekin Alp, "İktisadî Kalkınmamız ve Yeni Devletçiliğimizin Umdeleri", 1948 İktisat Kongresi ve Devlet Müdahaleleri, Sinan Matbaası, İstanbul 1948, s. 137.

2- 1948 Türkiye İktisat Kongresi Bülteni, (Komisyon Raporları), Tan Matbaası, İstanbul 1948, s. 27.

KAYNAKLAR ***A- RESMİ YAYINLAR**

1923-1983 Döneminde İstatistiklerle Türkiye, T. D. S. T. O. ve T. O. B, İstanbul, 1983.

I. Köy Ve Ziraat Kalkınma Kongresi (Orta Anadolu Hesapları), Başvekalet Matbaası, Ankara 1938.

Düstur, Devre 3, (1929-1945 arası)

50. yılda Türk Sanayi, Sanayi Teknoloji Bakanlığı Yayını, Ankara 1973.

Etibank'ın 1940 yılı Muamelatı ile Bilanço, Kâr ve Zarar Hesaplarının Tetkikine Dair Olan Umumî Murakabe He'yeti Raporu Hakkında İktisat Vekaleti Mütealası, Başvekalet Matbaası, Ankara. 1941.

İktisadî Program, Ankara 1930.

1948 Türkiye İktisat Kongresi Bülteni (Komisyon Raporları), İstanbul, 1948. İktisadî Vaziyetimize Dair Rapor, Başvekalet Muavenet Matbaası, Ankara 1930.

Kavanin Mecmuası, Devre 6.7.

Konjunktür Bülteni (1938-1958), T. M. O. U. M. E. İ ve N. M. Y, Ankara 1958.

Lozan Konferansı (Konferansta Tezakir Olunan Senedat Mecmuası), C. 2, A. İhsan ve Şurekası Basımevi, Ankara 1340.

Millî Korunma Kanununun 34. Maddesine Göre Kurulan İstanbul Bölge Sanayi Birliği Statüsü

Teşviki Sanayi Kanunu, Cihan Matbaası, İstanbul 1934.

Toprak ve Tarım Reformu Açısından Türkiye, B. T. ve T. R. M. Y., No: 1 Ankara 1973.

T.B.M.M.Gizli Celse Zabıtları, T.İ.B.K.Y, Ankara 1985.

T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre 67.

T.B.M.M'nin 2 Ağustos 1944 Tarihli Toplantısı, Başvekalet Basın Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1944

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Göstergeler (1923-1990), Ankara 1991.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Maliye İstatistikleri (1926-1945) No: 294, İst. 1948.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Tarla Mahsulleri İstatistiği, No: 264, Ankara 1947.

* Alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

- T. C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hayvan Ürünleri İstatistiği, (1923-1946) No: 225, Ankara 1947.
- T. C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı (1930-1931), C. 4, No: 14.
- T. C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, (1938-1939) C. 10.
- T. C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, (1942-1945), No: 255, İstanbul 1946.
- T. C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, C. 16, Ankara 1946.
- T. C. Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, Türkiye, Milli Geliri, No: 275, Ankara 1947
- T.C.Merkez Bankası Nizamnamei Esasi,Ulus Basımevi. Ankara, 1936.
- T. C. Devlet Yıllığı, Başbakanlık Basın ve Yayın Müdürlüğü, Ankara 1945.
- T. C. Merkez Bankası Üç Aylık Bülteni, No: 7677, Temmuz Aralık 1950, Ankara 1951.
- T. C. Merkez Bankası Üç Aylık Bülteni, No: 8283 Ocak Haziran 1951 Ankara 1953.
- T. C. Merkez Bankası Üç Aylık Bülteni No: 8283 TemmuzAralık 1951, Ankara 1953.
- T.C. Resmi Gazete (1939-1945 Yılları Arası)
- T.C. Ticaret Vekaleti Dış Ticaret Dairesi Reisliği, Ticaret Haberleri (1930-1945 Yılları Arası)

B- SÜRELİ YAYINLAR

1-Gazeteler

	Taranan Yıllar
Akşam.....	1942-1945
Cumhuriyet.....	1939-1945
Tan.....	1939-1945
Tasviri Efkar.....	1941-1945
Ulus.....	1939-1946
Vatan.....	1939-1945
Yeni Sabah.....	1940-1945

1-Mecmualar

	Taranan Yıllar
Almanya'da Türk Ticaret Odası.....	1938-1941
Aydın Tarihi.....	1939-1945

İktisadi Yürüyüş.....	1939-1945
İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası Mecmuası.....	1939-1945
İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası.....	1939-1945
Kadro.....	1932-1934
Siyasi İlimler.....	1939-1947
Ülkü.....	1939-1947

C-HATIRATLAR

- Bilen Alber, Türk Sanayinde Kırk Zorlu Yıl, İstanbul 1988.
- İnönü İsmet, Hatıralar, Bilki Yayınları, I. Baskı, C.2, İstanbul 1987.
- Karaosmanoğlu Yakup Kadri, Politika'da 45 Yıl, II. Baskı , Bilgi Yayınevi , İstanbul 1968.
- _____ Zoraki Diplomat, III. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1984.
- Koç Vehbi, Hayat Hikayem, İstanbul 1973.İstanbul 1973.
- Tör Vedat Nedim, Yıllar Böyle Geçti, Milliyet Yayınları, İstanbul 196
- Us Asım, Asım Us'un 19301950 Hatıraları, Doğruluk Matbaası, İstanbul 1946.
- Yalman Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim İşittiklerim, C. IV., Rey Yayınları İstanbul 1970.

D-KİTAPLAR

- Afetinan Ayşe, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı, T. T. K. B., Ankara 1972. .
- _____ İzmir İktisat Kongresi, T. T. K. B, Ankara 1982, Türkiye Cumhuriyetinin
- _____ İkinci Sanayi Plânı (1936), T. T. K. B, Ankara 1989.
- Akalın Güneri, Tarımımızın Sosyo Ekonomik Yapısı, Vergilendirme ve Gelişme , A. Ü. S. B. F. Y, Yayın No: 384, Ankara 1975.
- Akmanlar Kenan, Türkiye ve Dış Ticareti İktisad Yürüyüş Matbaası ve Neşriyat Yurdu İstanbul 1944.
- Aktan Reşat, Türkiye'de Ziraat Mahsülleri Fiyatları, A. Ü. S. B. F. Y, Ankara 1955
- Alp Tekin, Kemalizm, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1936.
- Apak Kemalettin, Aydınelli Cevdet, Akın Mehmet, Türkiye'de Devlet ve Maadin İşletmeleri, Selüloz Basımevi, İzmit 1952.

- Arsan H. Üren, Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde İç Borçlar, A. Ü. S. B. F. Y., Ankara 1961.
- Atatürk, Nutuk, C. 1, 14. Basım, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1982.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II. Baskı, T. T. K. B, Ankara 1979.
- Aydemir Şevket Süreyya, Cihan İktisadiyatında Türkiye, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayını, Ankara 1931.
- _____, İkinci Adam, IV. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.
- _____, İnkılap ve Kadro, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968.
- _____, Suyu arayan Adam, Yükselen Matbaası, İstanbul 1965.
- Aykut S. Sabit, Rakamlarla Türkiye, B. İ. G. M, Ankara 1942.
- Aysan Mustafa, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, İ. Ü. A. D. A. E. Y. No: 2692, İstanbul 1980.
- Avcıoğlu Doğan, Türkiye'nin Düzeni, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1972.
- Baydar Ertuğrul, İkinci Dünya Savaşı içinde Türk Bütçeleri, Maliye Bakanlığı, Tetkik Kurulu Yayını, No: 195, Ankara 1978.
- Berkes Niyazi, İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz, Yön Yayını no: 1, İstanbul 1965.
- Boratav Korkut, Türkiye İktisat Tarihi, I. Baskı, İstanbul 1988.
- _____, Yüz Soruda Devletçilik, I. Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul 1974.
- Bostancı Naci, Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990.
- Bulutay T, Tezel Y. S., Yıldırım N, Türkiye Millî Geliri (1923-1948), Ankara 1974.
- Bulutoğlu Kenan, Türk Vergi Sistemi, 4. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1971.
- Cahn J. Edwin, Turkish Economic, Social and Political Change, Preager, Puplicher, New York 1970.
- Celal Bayar Diyor ki, Haz: Nazmi Sevgen, Tan Matabası, İstanbul 1951.
- Cem İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınları III. Baskı İstanbul 1973.
- Christian F. Weniger, Türkiye Ziraat Siyasetinin Esas Meseleleri Hakkında Düşünceler, çev. Namık Tays, Ziraat Vekaleti Ziraat Kongresi Yayını, Ankara 1938.
- Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1948) Ulus Basımevi, Ankara 1948.

- Cumhuriyet Halk Partisi Tüzük ve Programı, Ankara 1939.
- Cumhuriyet Halk Partisi Tüzük ve Programı, Ankara 1943.
- Dağlı Nurhan, Atatürk Belma, Hükümetler ve Programları (19201960)
 , T. B. M. M. Yayını, Ankara 1988.
- Demirkan Uçar, Türkiye'de Uygulanan Maliye Siyasaları ve Sanayileşme, Ma-
 liye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, No: 212, Ankara 1979.
- Derin Haldun, Türkiye'de Devletçilik, Çiteri Biraderler Başimevi, İstanbul
 1940.
- Develioğlu Ferit, Osmanlıca, Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara 1978.
- Döküman ve fotoğraflarıyla I. ve II. Dünya Harbi Özeti, Eko Yay, İstanbul
 1972.
- Eftimianidis Yorgaki, Cihan İktisat Buhranı önünde Türkiye, İstanbul 1936.
- Egesoy Muzaffer, Cumhuriyet Devrinde vasıtasız vergiler, (Daktilo Edilmiş
 Metin).
- Ergin Feridun, Harp zamanında Devletin ekonomiye Müdahalesi, Cumhuriyet
 Matbaası, İstanbul 1942
- , Para Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul 1942.
- Geveci Talât, İktisadi Kanunların ışığında Türkiye İktisadi Politikası,
 M.Sıralar Matbaası, İstanbul 1957.
- Goloğlu Mahmut, Milli Şef Dönemi (19391945), Kalite Matbaası, Ankara
 1974.
- Güner A. Oktay, Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri,
 Damla Yayınevi, İstanbul 1978.
- Gürsoy Melih, Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine
 Etkisi, İstanbul 1989.,
- Hatiboğlu Zeyyat, Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi,
 İstanbul 1972.
- , Para, Kredi ve Bankacılık, Hamle Matbaası, İstanbul 1967.
- Hershlagh Z. Y. Turkey: The Challenge of Growth, Leiden 1968.
- Hirsch E, Ticaret Hukuk'u Dersleri, İ. Ü. Y. İstanbul 1940.
- İlkin Selim Tekeli İlhan, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politi-
 ka Arayışları, O.D.T.Ü. Yayını, Ankara 1982.
- II. Dünya Savaşının Gizli Belgeleri, May Yayınları, May Yayınları, İstanbul
 1968
- İndere Abdülhalik, Dış Ticaret Mevzuatı ve Tatbikatı, Tan Matbaası, İstanbul

1944.

İnönü Diyor ki (Nutuk, Hitabe, Beyanat, Hasbihaller) Haz: Herbert Melzig, Ülkü Basımevi, İstanbul 1946. İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, C. 1, T. D. T. E. Y. Ankara 1946.

Kağıtçı M. Ali, Türk Kağıt Sanayininin 30. Yıldönümünde Kağıtçılığımız ve Engelleri, İstanbul 1964.

Karal, E. Ziya , Atatürk'ten Düşünceler, M. E. B. Ankara 1986.

Karpat Kemal, Türk Demokrasi Tarihi İstanbul 1957.

Kepenek Yakup, Gelişimi, Üretim,Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi, Savaş Yayınları, Ankara 1984.

Keyder Çağlar, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, Çev: Sabri Tekay, II. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1990.

Koçak Cemil, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),Yurt Yayınları Ankara, 1986.

Köklü Aziz, Türkiye'de Para Meseleleri, 1915-1946 Devresinde Para Siyasetimiz ve Paramızın Kıymeti M. E. B. S. B.O. Y. Ankara 1947.

Köksal Bilge, Alaba, İlkın A. Rasih, Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi, Yapı ve Kredi Bankası Yayını, 1977,

Köymen Nusret, Milli Korunmada İktisadi Tedbirler (Konferans) Türk İktisad Cemiyeti Konferanslar Serisi, No: 15, Uzluğ Basımevi, Ankara 1942,

Kuneralp Zeki, İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti, İstanbul 1982.

Kurtberk, Seyfi, Harp ve Ekonomi, İnci Kitabevi, İstanbul 1942.

Kuruç Bilsay, İktisat Politikamızın Resmî Belgeleri, Ankara 1963. , Belgelerle Türkiye İktisad Politikası, Ankara, 1988.

Kutay Cemal, Celâl Bayar, C. I. İstanbul 1939.

Laufenburger H, İktisadi Sahada Devlet Müdahalesi, Çev. Zeki Apaydın, İlhan Matbaası, İstanbul 1942

Lewis Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu,çev. Metin Kirath,

Lewis Geofry, Turkey II. Baskı, London 1957.

Mağden Ragıp Ziya, Zirai Kombinolar, Güney Matbaacılık, ve Gazetecilik, T. A. O., Ankara 1949.

Muntz. T. G. A., Turkey, Economic and Economic Comercial Condtatons in Turkey, Philasopihical Press ,New York 1961.

Neumark Fritz, Dış Ticaret Siyaseti çev: Sabri Ülgener, İ. Ü. Y. No: 68,

- İstanbul 1968.
- Ökçün Gündüz, Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir Haberler Belgeler, Yorumlar, Sevinç Matbaası, Ankara 1971.
- Ökte Faik, Varlık Vergisi, Faciası, İstanbul 1951.
- Özbek S. Emin, Tasarruf Ekonomi İlmindeki Yeri, Türkiye'de Tasarruf hareketleri, Ankara 1937.
- Özeken Ali, Türkiye'de Çimento Sanayii, İ. Ü. İ. F. Y. İstanbul 1942.
- Özelmas, Ekrem, Devletçilik ve Türkiye'deki Tatbikatından Sümerbank (Doçentlik Tezi), Sümerbank Yayınları, Ankara 1963.
- Özer İlhan, Devlet Maliyesi, C.1, M. ve G. B. A. P. ve K. K. Y. No: 1981/276, Ankara 1986.
- Öztin Akgüç, Cumhuriyet döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Türkiye Bankacılar Birliği, No: 71 Ankara 1975.
- Pakalın Zeki, Maliye Teşkilatı Tarihi, Ankara 1972.
- Pakdemirli Ekrem, Ekonomimizin 1923'den 1990'a Sayısal Görünümü, II. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991.
- Price M. Philips, Türkiye Tarihi, (İmparatorluktan Cumhuriyet'e Kadar, çev: M. Asım Mutludoğan, T. İ. B. K. Y., Ankara 1969.
- Sadi Hamit, İktisadi Türkiye, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1934.
- Semiz Yaşar, 1929-1938 Döneminde Milli İktisad ve Tasarruf cemiyeti, (Basılmamış Doktora Tezi) Konya 1991.
- Serin Necdet, Türkiye'nin Sanayileşmesi, A. Ü. S. B. F. Y, Ankara 1963.
- Singer Morris, The Economic Advance of Turkey, (1938-1965), Turkish Economic Society, Publication, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1971.
- Sönmez Hamdi, Son Değişikliklere göre, Ticaretin Tanzimi ve İhtikarla Mücadele, Ülkü Basımevi, İstanbul 1944.
- Taraklı Duran, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları, O. D. T. Ü. M. F. Y, Ankara 1976.
- Targan H. Muhittin, İkinci Cihan Harbi Sonunda Milletlerarası Ticaret, Tanın Matbaası, İstanbul 1976.
- Tayanç Tunç, Sanayileşme Sürecinde 50. Yıl I. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1973 .
- Tekeli İlhan İlkin Selim, Para Kredi Sisteminin Oluşumunda bir Aşama T. C. Merkez Bankası, Ankara 1982,

Tezel S. Yahya, Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi, (19231950), Ankara 1986.

Thornburg M. Weston, Turkey an Economic Apprasial, New York 1949.

—————, Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumu'nun tenkidi, çev: Nail Artuner, Ankara 1950.

Timur Taner, Türk Devrimi ve Sonrası, 19191946 Doğan Yayınları, Ankara 1971.

56 Tökin İ. Hüsrev, C. H. P'nin İktisadî Siyaset Sistemi, Ülkü Basımevi, Ankara 1946.

—————, İsmet İnönü: Şahsiyeti ve Ülküsü, Ülkü Basımevi, Ankara 1946.

—————, Müdafaa Ekonomisi, Ankara 1940.

Tunçay Mete, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin kurulması (19231931), Yurt Yayınları Ankara, 1981.

Türkdoğan Orhan, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Töre Devlet Yayınevi, Ankara 1982.

Ülken Yüksel, Atatürk ve İktisat, T. İ. B. K. Y, Ankara 1984.

Yaşa Memduh, Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi, Akbank Yayınları, İstanbul 1980.

Yazman M. Ögüt, Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1973.

Yetkin Çetin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi(19301945), I. Baskı, Altın Kıtıplar, İstanbul 1983.

E-MAKALELER

Ahmet Halil, "İhtikarı Önlemek Artık Mümkün Değilmidir", Cumhuriyet, 22 Haziran 1945.

Aktan Reşad, "Konjonktür ve Tarım" Konjonktür Hareketleri ve Türkiye Ekonomisi Semineri, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1942.

—————, "Türkiye'de Toprak Reformu Çalışmaları", Toprak Reformu ve Ekonomik Gelişme, Ekonomik ve Sosyal Etüdler, Konferansı, He'yeti, İstanbul 1971. ss 65-112.

Alfred Michaelis, "The Economy of Turkey on Accaunt of Postwar Developments "M. E. A. C. 4, S.89, AğustosEylül 1953. ss 278289.

Almanya'da Türk Ticareti Odasının 19371938 Yılı Mesai Raporu, "A. T. T. O. M, C.2, S.4, s.4, Berlin 1938.

Aral Namık Zeki, "1946 Yılında Dış Ticaretimiz" Stiyasî İlimler, C.17, S. 193,

- Nisan 1947, ss 113.
- "1944-1945 Bütçesi Hakkında Düşünceler", Siyasî İlimler, " C.14, s. 160, Temmuz 1944, ss 232282.
- Arsal Orhan, "Türk Parası ve Son Tedbirleri" Yeniden Doğuş, C. 2, S 20-21, Eylül-Ekim 1946, ss 103-104.
- Aruoba Çelik, "Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar" Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A. Ü. S. B. F. Y, Ankara 1982, ss 79-89.
- Asaf Burhan, "Para Tezimiz ve Prof Wagemann" Kadro, C.2, S.14, Şubat 1933, ss 28-33.
- Atasagun, Y. Sami, "Buğday ve Ekmek Satışları Serbest Bırakılabilir mi", Tasviri Efkar, 22 Ağustos 1942.
- Atay F. Rıfki, "Milli Müdafaa Tahvillerini Niçin Almalısınız", Ulus, 15 Eylül 1942.
- "Pek lüzumlu Tesislerimiz", Ulus, 27 Temmuz 1944.
- Avni Hüseyin, "Milli Korunma Kanununa Göre Sanayi Sahasında Neler Yapıldı ve "Ne Neticiler Alındı", İ. T. ve S. O. M., S.3, Mart 1941. ss 6-10.
- Aydemir Şevket Süreyya, "Açık Bütçeden Mütevazın Bütçeye, Mütevazın Bütçeden Zengin Bütçeye" Kadro C.3,S.27, Mart 1934. ss 6-18.
- "İktisat Vekaletini Alakadar Eden Devlet Hizmetleri" Cumhuriyetin 16. Yılında Hitabeler Konferanslar, Ülkü Basımevi, Ankara 1939, ss 57-61.
- "Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi" Kadro, C. 3,S 3536, AralıkOcak 19341-935, ss 8-22.
- "Yeni Devletin Fonksiyonları", Kadro, C.3, s .29, Mayıs 1934, ss 5-14.
- Baban Cihad, "Toprak Kanunu Tasarısı Hakkında Sorulara Cevaplar" Cumhuriyet 12 Mart 1945.
- Babanzade Şükrü, "Milli Korunma Kanunu, İktisat Fakültesi Mecmuası, C.1, s.3 Nisan 1940, ss 318-323.
- Barkan Ö. Lütfi. "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'dek Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri", İ. F. M, C. 6, No: 12, İstanbul 1946, s. 41-45.

- , "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun İktisadi Cephesi", Günün Ekonomik Meseleleri, İktisat Fakültesi Cemiyeti Yayını, No:2. İstanbul 1946, ss 77-87.
- Baster A. S. J, "Yiyecek Fiyatlarının Kontrolü", çev: H. Refik Ertuğ, M. F. Fer, Siyasi İlimler, S. 129, Birinci Kanun 1941, ss 355-362.
- " Başbakan'ın Nutku" Cumhuriyet, 13 Aralık 1945.
- " Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 12 Aralık 1945'de Tasarruf ve Yerli Mallar Haftasını Açan Nutku", Ayın Tarihi 145 Aralık, 1945, ss 21-24.
- " Başvekilimizin Dünkü Mühim Nutku", Ulus, 1 Mart 1940.
- Baykara Tuncer, "The Regulatory Role of The Government in the Turkish Economy (1975)" Regards in Turkish Economy Policy, Boğaziçi 1978, ss 1-65.
- Bee J. M, "Turkey's Economic Progress", Great Britain and The East, C.52. s 1465, 22 Haziran 1939, ss 7-8.
- "Benzin Sarfiyatı Tahdit Edildi", Cumhuriyet, 9 ikinci Teşrin 1939.
- "1942 Mahsulüne Hükümetçe El Konuyor" , Cumhuriyet, 16 Mayıs 1942..
- "Borçlarını Vermeyen İlk Kafile", Cumhuriyet, 21 İkinci Kanun 1943.
- "Bir İktisadi Kalkınma Projesi ", Vatan, 22 Nisan, 1943.
- "Bugünden İtibaren Ekmek Karne ile Tevzi Edilecek", Cumhuriyet, 12 İkinci Kanun 1942.
- "Bugünden İtibaren 300 Gram Ekmek Yiyeceğiz", Vatan, 28 Şubat 1942.
- "Bu Ne Cûret", Vatan, 27 Ağustos 1942.
- Cemalettin Ahmet, "Günlük Düşünceler", Yeni Sabah, 20 Eylül 1945.
- Çelenk Ayduk, "Türkiye Çimento Sanayinin Cumhuriyet Döneminde Gelişmesi", Cumhuriyette Türk Sanayinin Gelişmesi, İ.T.Ü. Yayını, İstanbul 1981, ss 213.
- Çelikbaş Fethi, "Harp İktisadi ve Milli Korunma Kanunu Kararları", Ülkü S. 20, 16 Temmuz 1942, ss. 17-19.
- Daver Abidin, "Tasarruf Bonoları Türk Sulhünün Koruyucularıdır", İkdam, 19 Temmuz 1941.
- Demirkan Uçar, "Atatürk'ün Maliye Siyasaları", Maliye Dergisi Atatürk Özel Sayısı, Ekim 1981, ss. 41-71.
- "Devletçilik Nasıl Dejenere Oldu", Yön, S. 47, 7 Kanun 1962.
- "Devlet Kontrolü Başladı", Cumhuriyet, 21 Şubat 1941.
- Dikmen M. Orhan", "Milli Korunma Kanununda yapılan Tadilat", İktisat

- Fakültesi Mecmuası, C. 2, S. 2, 1940-1941, ss 269-277.
- Dobrestberger J, "Fiyat Siyasetine Ait Bazı Düşünceler", İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 8, S. 14, Ekim 1946, ss. 72-89
- "Ekmek için Memurlara ve Halka Ayrı Karneler Dağıtılacak", Cumhuriyet, 4 Ağustos 1942.
- Eldem Vedat, "Türkiye'de Sanayileşme Hareketi", İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 8, S. 14, Ekim 1946, ss 46-72.
- Erdost Muzaffer, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Yapısındaki Yeri", Toprak Reformu Kongresi, T.M.M.O.B ve K.M.O, Ankara 1978, ss 187-231.
- Ergin Feridun, "Atatürk Döneminde Emisyon Hareketleri", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı Kredi Bankası Yayını, İstanbul 1981, ss 12-20.
- "İhraç Mallarımızı Satmada Niçin Zorluk Çekiyoruz" Cumhuriyet, 5 Aralık 1945.
- "Harp Maliyesi (1939-1942)", İ.F.M.C. 4, S. 2, İkincikanun 1943, ss 148-170.
- Eröz Mehmet, "Atatürk İnkıpları, Türk İstiklâl Harbi ve Kadro Hareketi", Sosyal Siyaset Konferansları (Orhan Tuna Armağanı), C.31, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, ss 207-231.
- Ersöz Ahmet, "Dillere Destan Vergi Zulmü", Zaman 14 Ekim 1991.
- Ertuğ Hasan Refik, "Bir Tamım Bir Karar", Siyasî İlimler, C.2, S.138, Eylül 1942, ss 189-194.
- "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu", Siyasî İlimler, C.15, S.173, Ağustos 1945, ss 180-190.
- "Kanunlar, Kararlar, Nizamnameler", Siyasî İlimler, C.12, S.141, 1.Kanun 1942, ss 378-386.
- "Memur Statüsü", Siyasî İlimler, C.10, S.112, Temmuz 1940, ss 191-206.
- "Varlık Vergisi Üzerinde Bir Tetkik", Siyasî İlimler, C.12, S.140, İkinciteşrin 1942, ss 295-308.
- Ete Muhlis, "Türkiye'de Çimento Sanayiine Bir Bakış", Ulus, 18 Haziran 1943.
- "Fevkalade Vaziyet Dolayısıyla Vergi Zamları", 1 Haziran 1941.
- "Gıda Maddelerine Narh Konacak", Vatan, 5.1, 1940.

- Güneri Falk, "Harp Senesi İçerisinde İhtikar Muhtekir", İktisadi Yürüyüş, S.28, Ocak-Şubat 1941, ss.17.
- Gürsoy Bedri, "Harp Masraflarının İktisadi Manası", Siyasi İlimler, C.15, S.173, Ağustos 1945, ss 265-271.
- Guetzewitch Mirkine, "Harp Hükümeti", çev: Osman Derinsu, Siyasi İlimler, C.10, S 112, Temmuz 1940 ss 216-227.
- Hale W.M, "Devletçiliğin Değerlendirilmesi Kaynakları ve Amaçları", T.İ.B Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981), Cev:Hamit Çalışkan, Ayıbasım ss 118.
- Halil Ahmed, "İhtikarı Önlemek Artık Mümkün Değildir", Cumhuriyet, 22 Haziran 1945.
- Hamitoğulları Beşir, "Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık", Atatürk Dönemi ve Ekonomik Politikaları ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü.S.B.F.Y, Ankara 1982, ss 105-133
- Howard Harry, "The United States and The Problem of Turkish Straits" T.M.E.J., S. 68, January 1947, ss 53-70.
- "Hükümet Müstahsilin Elindeki Mahsüle El Koyma Kararı Verdi", Vatan, 16 Mayıs 1942.
- "İkinci Kağıt Fabrikası İşletmeye Açılırken", Tasviri Esfer, 26 Temmuz 1944.
- "İktisad Bütçesinin Müzakereleri Münasebeti ile İktisat Vekili Fuad Sirmen'in Söylediği Nutuk", Ayın Tarihi, S. 146, Mayıs 1944, ss. 125-141.
- İlkin Akın, "Atatürk Döneminde Sanayi Politikası", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, S.B.F.Y., Ankara 1974, ss 17-85.
- İnce Refik, "Millî Korunma Kanunu ve Müstakil Grup", Cumhuriyet, 29 Aralık 1940.
- İngiliz Gazetelerinin Yaptıkları Neşriyat", Cumhuriyet, 14 Mayıs 1944.
- İnönü İsmet, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", Kadro, C.2 , S. 22, Teşrinvevel 1933, ss 4-6.
- İren Cahit, "The Growth of the Private Sector in Turkey", Turkey's and other Countries Experience with The Mixed Economy, Haz.: Mükerrrem Hiç, İstanbul 1979, ss 117-125.
- "Karne Suistimali", Akşam, 26 Teşrinvani 1943.

- Kazgan Haydar, "Cumhuriyet Döneminde Türk İmalat Sanayi", Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayininin Gelişmesi Sempozyumu, İ.T.Ü. Yayınları, İstanbul 1981, ss 2-15.
- Kepekci Yakup, "Türk Sanayinde Yatırımlar Üzerine Bir Deneme" , Cumhuriyetin 50. yılında Türkiyede Sanayileşme ve Sorunları Semineri, A.Ü.S.B.F.Y. , Ankara 1974, ss 17-85.
- Keyder Çağlar-Birtek Faruk, "Türkiyede Devlet Tarım İlişkileri", Toplumsal Tarım Çalışmaları, Dost Yayınları, Ankara 1983, ss 171-220.
- Konakçı Sefaeddin, "Bir Mesele", Cumhuriyet, 1 Temmuz 1939.
- Korum Uğur, "1923-1929 Döneminde Türkiyede Sanayi ve Sanayi Politikaları", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası, A.Ü.S.B.F.Y., Ankara 1982, ss 63-79.
- "Krom İhracaatımız", Cumhuriyet, 14 Nisan 1944.
- Kuştemiroğlu A. Edip, "Tatbikattan Kaldırılan Milli Korunma Kanunu", Vergi Mecmuası, C.7, S.7.8, Temmuz-Ağustos 1960, ss 10-12.
- Kuyucak H. Atıf, "Barem Kanununda Tadiller", Siyasal İlimler, C. 14, S. 159, Haziran 1944, ss 191-206.
- ,"Radyo İktisat Konuşmaları", No:18, Ankara 1944.
- "Maliye Vekilimiz Millî Müdafaa İstikrazına Dair Bir Demeç Yaptı", Ulus, 20 Haziran 1942.
- "Meclis Dün Millî Müdafaa ve Ziraat Bütçelerini Kabul Etti", Cumhuriyet, 30 Mayıs 1939.
- "Meclis'te Sanayi İşleri İçin Tartışmalar", Cumhuriyet, 26 Mayıs 1945.
- "Millet Meclisin'de Hararetle Bir Celse", Tan, 5 Haziran 1943.
- "Milli Korunma Kanunu'nda Tadilat", Vatan, 22 İkincikanun 1942.
- "Milli Korunma Kanunu'nda Teklif Edilen Maddeler", Vatan, 16 Birincikanun 1940.
- "Milli Korunma Kanunu'nda Yapılan Tadilat", Cumhuriyet, 21 Birincikanun 1940.
- "Müttefiklerin Talebi", Cumhuriyet, 16 Nisan 1944.
- "Müttefiklerimize Krom Vermeye Devam Edeceğiz", Cumhuriyet, 22 Nisan 1944.
- Nadi Nadir, "Muhtekire Ölüm", Cumhuriyet, 5 Ağustos 1944.
- Nadi Yunus, "Hükümetin Gayesi Meydandadır", Cumhuriyet, 26 Şubat 1941.
- , "Hükümet Programının Önemli Maddesi", Cumhuriyet, 13

Ağustos 1942.

- , "Hükümetin Yeni Aldığı Tedbirler", Cumhuriyet, 12 Sontesrin 1942.
- , "İhtikar Kadar İddialar da Fenadır", Cumhuriyet, 27 İkincitesrin 1940.
- , "Mekteplerimizde Ekim Seferbirliği ", Cumhuriyet, 24 Şubat 1942.
- , "Yeni Kararın Kıymeti", Cumhuriyet, 17 Temmuz 1942.
- Neumark F, "19391940 Senelerinde Türkiye Dış Ticareti", İktisat Fakültesi Mecmuası, C.8, S. 14, Ekim 1946, ss 4672.
- , "Fiat Teşekkülü ve Fiat Politikası", Vatan, 18.11.1942.
- , "Türkiyede Harp Sonu Maliye Meseleleri", İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 7, S. 14Ekim 1946, ss
- "Niçin Serbest Rejime Dönmüyoruz", Cumhuriyet, 4 Ağustos 1942.
- Okandan Recai, " Milli Korunma Kanunumuzun Kıymet ve Ehemniyeti", C.H.P Konferanslar Serisi, No:15, Ankara 1940, ss 3-12.
- Okanday Niyazi, "Ziraatte Fiyat Politikası Lazımdır", Ziraat Dergisi, C. 11, S. 103, Eylül 1950, ss 1-8.
- Okyar Osman, "Bir İktisadi Siyaset Peşinde", İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 8, S. 14, Ekim 1946, ss 90-123.
- , "Devletçilik İhtiyaç Sonunda Yaratıldı", Karma Ekonomi, S. 7, Ağustos 1966, ss 10-12.
- "Onbir Aylık Dış Ticaretimiz", İktisat Vekaleti Aylık Bülteni, C.2, S. 20, İkincikanun .1939.
- Osman Feridun, "Ekim Vaziyetimiz ve Mahsul Fıatları", Cumhuriyet, 15 temmuz 1941.
- Özkök Ali, "Türkiyede Toprak Dağılımı, Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu", Toprak Reformu ve Ekonomik Gelişme ve Sosyal Etüdler Hey'eti Yayını, İstanbul 1971, ss 10-16.
- Ölçen A. Nejat, "1923-1938 Döneminde 1. ve 2. Sanayi Planları", Atatürk Dönemi Ekonomik Politikaları ve Türkiyenin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982, ss 131-151.
- Pamuk Şevket, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Dönüşüm", Türkiyede Tarımsal Yapılar (1923-2000) Haz:Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Türk Sosyal Bilimler Derneği

- Yayını, Ankara 1988, ss 91-108.
- S.B. "Karabük Demir Çelik Fabrikaları", Büyük Ülkü, C. 8, S. 4445, Zonguldak, Temmuz 1946, ss 40-42.
- Sarç Ömer Celal, "1923 den Bu Yana Kalkınma Stratejileri", İkinci Türkiye İktisat Kongresi, T.C.D.P.T. Ankara 1981, ss 11-27.
- Sadı M., "İhracatçı ve İthalatçı Birliklerimiz", Türk İktisat Fakültesi Cemiyeti Konferansları, No: 6, Güneş Matbaası, İstanbul 1940, ss 1-29.
- Safa Peyami, "Hakikatlerin Raporu", Tasviri Efkar, 29 İkincikanun 1944.
- Sami Hüseyin, "Yeni Bir Olgunluk İmtihanı", Ulus, 22 Temmuz 1943. "Sayın Başvekilimiz Dr. Refik Saydam Tarafından 1.2.1940 Tarihli Pazar Günü 20.15 de Radyoda İrad Edilen Nutuk", Ticaret Haberleri, S. 240, 2 Şubat 1947, ss 4-9.
- Sertel Zekriya, "Ekmek İstihkakını Artırmak Zamanı Gelmiştir", Tan, 27 Haziran 1944.
- , "Harp İktisadiyatına Doğru Gidiyoruz", Tan, 28 İlkkanun 1940.
- , "Herşeyden Evvel Müstekar Bir Para Siyasetimiz Olmalı", Tan, 6 Nisan 1942.
- , "İngiltere 3 Saatte Rejim Değiştirdi", Tan, 25 Mayıs 1940.
- , "Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu?", Tan, 8 Haziran 1943.
- , "Varlık Dergisinin İlk Neticeleri", Tan, 18 İlkkanun 1942.
- Sevük İ. Habib, "Kömür Havzasının Vatan Çapındaki Ehemmiyeti", Doğu Büyük Ülkü, C. 11, S.64, Zonguldak 1948, ss 43-45.
- "Sivas Çimento Fabrikası Dün Açıldı", Ulus, 6 Haziran 1943.
- Sönmez Sebahattin, "Memurların Yüzü Yine Güldü", Ulus, 12 Sonkanun 1942.
- "Suistimalle Mücadele", Tasviri Efkar, 14 İkincikanun 1944.
- "Sunî Ekmek Sıkıntısı Yaratanlar Kimlerdir", Vatan, 18 İkincikanun 1942.
- Suvla Refii Şükrü, "Avrupa Harbinin Türkiye Ekonomisindeki Akisleri", C.H.P. Konferanslar Serisi, Kitap 15, Ankara 1940, ss 105-202
- , "Bugünkü Harp Karşısında Dünyada ve Türkiye'de Şeker Mesalesi", İktisat Fakültesi Mecmuası, C.12, S. 14, 1940-1941, ss 471-490.
- , "Harpte Devlet Ekonomisi", C.H.P. Konferanslar serisi, Kitap 15, Ankara 1940, ss 25-31 .
- , "Varlık Vergisi Paranın Kıymetini Yükseltecektir", Vatan, 13 İkinciteşrin 19-42.

- Süreyya Asım, "Harp ve İktisadi Bünye", Ulus, 17.10.1939.
- Şevki Mehmet, "Kömür Yakan Türkiye", Kadro, C. 3, S. 25, İkincikanun 1934, ss 30-13.
- Tanyeri Soneber, "Merkez Bankasının 18. Yıldaki Çalışmaları ", T.C. 1923-1948 Cumhuriyetin 18. Yılda Hitabeler Konferanslar, Çankaya Matbaası, Ankara 1940, ss 109-116.
- Tekeli Esat, "Milli Müdafaa İstikrazı", Ulus, 18 Mart 1944.
,"Varlık Dergisi Tasfiyesi", Ulus, 16 Mart 1944.
- Tekeli İlhan İlkin Selim, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları", (Modernleşme Çabaları), Haz:Şevket Pamuk Zafer Toprak, Türk Sosyal Bilimler Dergisi, Yurt Yayınları, Ankara 1988, ss 37-90.
- "Toprak Anayasası", Cumhuriyet, 8 Şubat 1945.
- "Ticaret Vekilinin Beyanatu", Vakit, 13 Mart 1940.
- "Toprak Ofisi Bari Bu Defa Buğdayları İyi Muhafaza Etse", Tasviri Efkar, 16 Ağustos 1942.
- "Toprak Mahsullerinden Vergi Alınması Hakkında Kanun Layihası Kabul Edildi", Ulus, 5 Haziran 1943.
- Tökin İsmail Hüsrev, "Dünya Buhranına Umumi Bir Bakış", Kadro, C. 2, S. 20, Ağustos 1933.
- , "Türkiye Ziraatinde Alım Kudreti", İş, S. 43, İstanbul 1945, ss 16-21.
- Tuna Orhan, "Türk İş Hukuku ve Milli Korunma Kanunu", İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 1, S. 3, Nisan 1940.
- Turan Kemal, "Karne Usulüne Emniyet", 12 Sonkanun 1942.
- , "Milli Korunma Üzerinde Bir Konuşma", Türk Ekonomisinin Başlıca Meseleleri, Türk İktisat Cemiyeti Yayını, Ankara 1944, ss 349-362.
- , "Milli Korunma Yolunda", Ülkü S. 11, 1 Mart 1942, ss. 1-12
- Turan Salih, "Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar", Harp Ekonomisi, G.K.B.Y., İstanbul 1985, ss 189-195.
- Us Asım, "Tasarruf Bonoları", Vakit, 21 Temmuz 1941
- , "Memleketimizin Kağıt Derdi", Vakit, 29 Temmuz 1944.
- "Varlık Vergisi Tatbikatına Her Tarafa Başlandı", Cumhuriyet, 14 İkinciteşrin 1942.
- "Varlık Vergisi Silinenler", Vatan, 22 Eylül 1943.

- "Vekilimizin XI. Enternasyonal İzmir Fuarını Açış Nutku", Ticaret Haberleri, S. 219, 25 Ağustos 1941, ss 1-3.
- Veldet Hıfzı, "Ekonomik Nizam ve İdam Cezası", Cumhuriyet 12 Ağustos 1944.
- "Vergi Müddeti Bitti", Cumhuriyet, 21 İkincikanun 1943.
- Yalman A. Emin, "Selüloid ve Kağıt Sanayimizin Hali", Vatan, 7 Mayıs 1943.
- , "İthalat ve İhracata Verilecek Düzen", Vatan, 27 Kasım 1940
- , "The Struggle For MultyParty Government in Turkey", M.E.J., C.1, S. 1, January 1947, ss 46-51.
- , "Yeni Mahsulün Yaratacağı İyi İhtimaller ", Vatan, 5 Mayıs 1943.
- , "Yapan Kurtulur Diyen Kurtulamaz", Vatan, 5 Mayıs 1943."
- Yaşar Süleyman, "Türk Maliyesinde Devrim Aşarın Kaldırılması", Maliye Dergisi Atatürk Özel Sayısı, Ekim 1981, ss 249-258.
- "160 Borçlu Daha Dün Akşam Trenle Aşkaleye Sevkedildi", Cumhuriyet, 27 Şubat 1943.
- Zarakoğlu Avni, "1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Kararları", Atatürk Dönemi Ekonomik Politikası ve Türkiyenin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982, ss 89-105.
- "Zembereğin Koptuğu Tarih", Yeni Sabah, 27 Mayıs 1945.
- "Ziraî Köy Etüdü ve Kombinalar", Vatan 29.10.1940.

E K L E R

EK. 1.

Sayın Başvekilimiz Dr. Refik Saydam tarafından 1. 2. 1942 tarihli
Pazar günü 20,15 de Radyoda irad olunan nutuk

— Aziz yurddaşlarım.

Epeyce bir zamandanberi, sizinle görüşmek fırsatını bulamamıştım. Bugün buna imkân elverdi. Pazar gününü seçmekten maksadım da, uzunca ve rahatça konuşabilmek imkânının her iki taraf için mümkün olmasındandır.

Bugün, size Türkiye'nin harici politikasından bahsetmeyeceğim. Dünya buhranının başladığı günde tekarrür eden ve milli şura dayanan harici siyasetimiz ilk günkü vasfından ne bir şey kaybetmiş ne de herhangi ufak bir tebeddül göstermiştir. Ne dedikse, ne karar verdikse, gene oradayız. Değişmiş hiç bir şey yoktur.

Bugün size iç politikadan, ve bunun da günün herkesce en önemli görülen olaylarından bahsedeceğim, Milli Korunma Kanununda yapılan yeni değişiklikler, Büyük Millet Meclisince kabul edildi. Yarın Resmî Gazete ile yayınlanacaktır. bunun için evvelâ bundan başlayacağım.

Dünya buhranının zorlu şartları içinde yürüyen milli hayatın bugünkü ana dâvalarını ve bu dâvaların halli uğrunda hükümetimizin aldığı başlıca tedbirleri ve gene bu uğurda sizlere düşen vazifeleri belirtmek isteyorum.

1939 Eylülünde Avrupa'da başlayan harb, gittikçe sirayet ve şumulünü genişleterek Afrika'ya Asya'ya Amerika'ya geçmiş ve şimdi hakiki bir dünya yangını halini almıştır. Bu harb, yalnız harbe girmiş olan memleketlerde tahribat yapmakla kalmıyor, aynı zamanda yer yer ve çeşid çeşid ıstıraplar, yoksulluklar yaratarak ve bunlar da dalga dalga, memleketten memlekete geçerek bütün insanlığı saran muazzam bir buhran halini almış bulunuyor. Bu sebeble hüküm sürmekte olan buhranın sıkıntularından, yalnız harb içinde bulunan milletler değil, derece derece bütün milletler müteessir oluyor. Zamanımızda, harb dışında kalmak demek hiç bir suretle buhrandan ve onun sıkıntularından uzak olmak demek değildir.

Beş kıt'aya yayılan harbin ve bunun neticesi olarak bütün insanlığı saran buhranın seyri ve sonu hakkında şimdiden bir şey söylemek de mümkün değildir. Fakat şu da gerçektir ki, harb sürüb gittikçe, sirayet ve ihtilatları artmakta ve doğurduğu sıkıntılar çoğalmaktadır. Bu harb, dünyanın yalnız siyasi muvazenesini bozmakla kalmadı, iktisadi muvazenesini de altüst etti.

Aziz yurddaşlarım,

Harp dışındayız,
fakat buhranın
içindeyiz

Memleketimizin bugüne kadar harb âfetinden masun kalmış olması, şüphesiz büyük bir nimettir. Bu nimetin yüksek değerini, bütün vatandaşların iyice ölçtüklerine şüphem yoktur. Fakat, bugünkü yaşayışlarını da ona göre kavrayıp düzenlemelerini isteyorum.

Aynı zamanda, aziz yurdumuzun bugüne kadar harbtan masun kalmış olması, bize, büyük yangının hududlarımıza gelib dayandığını unutturmamalıdır. Bugün memleketimiz çepeçevre harb yangını ile sarılmış bulunmaktadır. Bu gerçeği bütün vatandaşların daima göz önünde tutmaları ve onun şart koştuğu anlayışı ve uyanıklığı göstermeleri lâzımdır.

Bundan başka, yurdumuzun harb musibetinden masun kalması, bizim, bu harbin doğurduğu sıkıntılardan uzak olacağımız zihniyetine de yer vermemelidir. Filvaki güzel yurdumuz harb dışındadır. Fakat cihan buhranının içindedir. Ve bu buhranın tesirleri altındadır. İki buçuk yıldanberi, hududlarımızın dışında sürüp gitmekte olan bu harbin yarattığı sıkıntıları biz de çekiyoruz. Ve gün geçtikçe memleketimizde bu sıkıntıların daha ziyade artacağını da biliyoruz. Bu vakıa bütün vatandaşların yaşayış isteklerinin, yaşayış iddialarının hududlarını açık olarak çizmeleri için birinci şarttır. Bu sebeble hududlarımızda harb olması bizim normal 1939 senesindeki gibi yaşamamızı icabettireceği hakkındaki, düşüncenin, yalnız hatalı değil, belki çok fena ve zararlı olduğunu yurddaşlarımıza hatırlatmak vazifemdir.

Sayın yurddaşlarım,

Ne zaman, nerede ve nasıl biteceği belli olmayan bu cihan harbi karşısında ve onun yarattığı buhran içinde, bizim değişmez ana davamız "millî korunma"dır.

Burada millî korunmayı en geniş mânasiyle alıyorum.

**Millî Korunma
dâvamız**

Bizim millî korunma dâvamız bir yandan hududlarımızın dışından gelecek her çeşid tehlikeye karşı aziz yurdumuzu, istiklâlimizi koruma, öte yandan da dünya buhranının doğurduğu sıkıntıları, zamanında karşılamak ve böylece millî varlığımızı yıpranmadan, sapa sağlam yaşatmak ve yürütmektir.

Millî korunma dâvamızı mutlaka, eksiksiz ve pürüzsüz olarak gerçekleştirebilmek için, bütün varlığımızı bu dâvanın uğrunda harekete getirmek ve bu davanın emrine vermek zorundayız. Bu da bizim, milletçe feragatin ve fedakârlığın son hadini göze almamız demektir. Bu icabın, her tabakada bütün vatandaşlarımızın şuurlarına, vicdanlarına sinmesini zarurî görüyorum. Ferdî rahatın, millî korunma dâvası önünde hiç bir kıymeti bulunmadığını dimağlarımıza yerleştirmek mecburiyetindeyiz. Türk Milleti, tarihinde böyle fevkalâde zamanların, fevkalâde zaruretlerini çok kere duymuş ve zamanında kavramıştır. Bugün de bütün milletimizin tarihî bir sezîşle bu zarureti tâ vicdanının içinde duyacağından şüphe etmeyorum.

Milletin bütün kudretini, yurdu, millî müdafaa ve iktisad bakımından kuvvetlendirmek gayesine tevcih etmek maksadiyle 1940 senesi başında tatbik mevkiine konulan Millî Korunma Kanunu ile, hükûmete fevkalâde selâhiyetler verilmişti. Çünkü, harb şartları altında istenilen neticeleri, normâl zamanlardaki tedbirlerle temine hiçbir memlekette imkân görülememiştir. Bu kanun, on aylık bir tecrübeden sonra 1940 sonlarına doğru yeni ihtiyaçlara göre tâdil edilmişti. Halbuki, cihanın bugünkü durumu düne nazaran daha karışık ve karanlık olmuştur. Ve her gün biraz daha daralmakta ve zorlaşmaktadır. Bu durumla müvazi olarak, yurdumuzun da iktisadî şartları değişmiş, istihsâli, istihlâki, idhâlâtı ve ihracatı günün icablarına göre düzenleme lüzum hasıl olmuştur. Millî Korunma Kanununda yapılan bu yeni tadillerin istihdaf ettiği gayeleri, vatandaşlarımızın iyice anlamalarını isteyorum. Bu gayelerde, istihsâlimizi arttırmak, idhâlâtımızı ve ihracatımızı dünya şartlarına ve kendi ihtiyaçlarımıza göre düzenlemek, gerek hariçden gelen ve gerek dahilde istihsâl edilen maddelerin millet ferdleri arasındaki dağılışında âdaleti temin etmek ve bilhassa fırsattan istifade ederek halk zararına menfaat temin etmek isteyenlere hayat hakkı vermemektir.

Alınan Kararlarla güdülen gaye nedir?

Bu kanuna dayanarak aldığımız bütün kararlarda en esaslı gaye ve maksadımız yurdumuzun müdafaa kudretini ve kaynaklarını arttırmakla beraber, bu günkü şartların icabettirdiği fedakârlıkların millet ferdleri arasında âdilâne bir tarzda taksimini temin etmektir. Bu prensibi hükûmet, her kararında ve tedbi-

rinde takib etmektedir ve edecektir. Çünkü, bugünkü mücadele milletler ya hütün ferdleriyle var olarak kalacak, yahud da hep beraber yok olacaklardır. Yurdun müdafaası yıkılır, milletin umumî iktisadî durumu bozulursa, ne biriktirilmiş servetlerin ve ne de iddihar edilmiş eşyanın faydası olmadığını iki senelik harbin dış memleketlerdeki elemli tecrübeleri isbad etmiş bulunuyor.

Millî Korunma Kanunundaki yeni tâdilât, hükûmete bazı yeni salâhiyetler vermektedir. Bu salâhiyetlerle zirai, sinai istihsâlimizin arttırılmasını temin edeceğimizi ve biraz evvel arzettiğim esaslı prensibi daha kolaylıkla tatbik edeceğimizi umuyorum. Kanun, hükûmetin elkoymak ve muayyen maddelerin biriktirilmesini yasak etmek selâhiyetlerini genişlettiği gibi lüzumu halinde ev, mağaza, ticarethane, depo, dükkân, ambar, samanlık ve sair her türlü mal konulabilen yerlerde arama yapmak selâhiyetini de hükûmete vermiştir.

Pek iyi bilirsiniz ki, milli korunma davamızın maddî destekleri millî kaynaklarımız ve millî kuvvetlerimizdir. Bu dâvanın başarılı olabilmesi için, her şeyden evvel bu kuvvetlerin harekete geçmesi ve bu kaynakların işletilmesi gerekmektedir. Dünya münakale yollarının kesildiği ve milletlerarası mübadelenin tıkanıdığı şu sırada milli korunma dâvasının mutlaka gerçekleşmesi için, Türk Milleti, her şeyden evvel, ihtiyaçlarının mümkün olanlarını milli iktisadıyla temin etmek mecburiyetindedir. Bu itibarla millî iktisadın her alanında, bütün vatandaşların var olan imkânları son haddine kadar istismar etmeleri zarureti vardır.

Yapılacak başlıca işler

Millî Korunmanın gerek dışarıya karşı, gerek içeride maddî temellerini yaratılmak için başlıca işlerimiz, tedarik ve istihsâli, taşıma ve dağıtma, sonra da istihlâk alanlarına şamil bulunmaktadır.

Millî iktisadın yetmediği ihtiyaç maddelerinin hududlarımız dışından getirilmesi için, hükümetimizin bütün imkânlardan faydalanmağa baş vurduğunu belirtmek isterim. Fakat, evvelce de işaret ettiğim gibi, bugün milletlerarası münakaleleri kesilmiş ve milletten millere mübadele, tahminlerin fevkinde zorlaşmıştır. Bu sebeble, dışarıdan gelebilecek maddelere pek okadar bel bağlamamak ve bunların azlığına ve hattâ yokluğuna bilerek katlanmak mecburiyetindeyiz.

O halde bugünün şartları içinde, millî korunma davasının, istediği vasıtaları ve malzemeyi yaratmada hemen hemen tamamıyla milli iktisadın kaynaklarına dayanmak mevkiinde bulunduğumuzu açıkça söylemeği bir borc bilirim.

Millî iktisadın istihsâl haynakları arasında, hiç şüphesiz başta geleni ziraattir. Onun için, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da, istihsâl işlerimizde, her şeyden önce ziraatimize güveniyoruz.

Türk Devletinin, Türk köylüsünü kendisine temel saydığını tekrar etmeğe lüzum yoktur sanırım. Bugünün milli korunma dâvası da her şeyden önce, bu temele dayanmaktadır. Şimdiye kadar, geçen her yıl içinde Türk köylüsünün milli korunma dâvasındaki anlayışını burada överek anmak isterim. Fakat, asıl bundan sonra asıl Türk köylüsü bu dâva uğrunda koşabileceği kudreti gösterecektir.

Bu yılın kışlık ekimi dar şartlara ve mahdud imkânlara rağmen, bizi sevdirecek mertebededir. Kışlık ekimin eksiklerini, yazlık ekin gayretlerimizle kapayacağımızdan şüphe etmeyorum. Yazlık zeriyaat arasında birinci plânda mısır, darı ve patates ekimine, bunun yanında da fasulye, mercimek, nohud gibi yiyecek maddeleri zeriyaatına ehemmiyet veriyoruz. Gerek mısır, darı, patates gibi aslı yiyecek maddelerinin, gerek fasulye, mercimek, nohud ve emsali kuru sebzelerin yetiştirilmesi için memleketimizin geniş parçalarında iklim ve toprak şartları çok

elverişlidir. Türk köylüsünden tabiatın bu feyzinden, milletin zaruretlerini ve kendi menfaatlerini gözönünde tutarak imkânların son hududuna kadar faydalanmağı düşünmesini ve bunun başarılmasını isteyorum.

**Yazlık ekim
gayretlerini des-
teklemek için**

Köylü yurddeşlerim, şimdi sizinle konuşuyorum :

Türk köylüsünün yazlık ekim gayretlerini desteklemek için, hükümetiniz, elinden gelen imkânları ve vasıtaları kullanmak kararındadır. Mısır, darı ve patates gibi yazlık mahsullerin tohumluklarını Toprak Mahsulleri Ofisi veya Ziraat Bankası eliyle tedarik edilerek çiftçiye avans olarak dağıtılması bu kararın içinde bulunmaktadır. Dağıtılan ve ekilen bu tohumlardan alınacak mahsulün, tohumluk ve ihtiyaç fazlası devletçe satın alınacaktır. Bunun için tohum dağıtmak sırasında tohum verilenlerden pul ve her nevi resimden muaf, yalnız ihtiyar hey'etince tasdikli birer beyanname alınacaktır. Bu beyannameler, işe komisyonlarında veya ekim komisyonlarında toplanacak ve tamamlandıktan sonra Mahsulün satın alınması için Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilâtına devrolunarak, tohum alan müstahsilden karşılığı mahsul istenecektir. Mahsul alınırken, tohum avansı elde edilecektir. Bu mahsuller, Toprak Mahsulleri Ofisine her köyün bağlı bulunduğu en yakın kaza merkezi veya istasyon, iskele veya pazar mahallerinde satın alınacaktır.

Diğer taraftan, 1941 yılı mahsulünden bu yıl içinde Toprak Mahsulleri Ofisine satılan mahsullerden fazla olarak 1942 yılında mahsul getireceklere aradaki fark için fiatın yüzde yirmisi nisbetinde bir prim verilecektir. Bundan ayrı olarak da, patates ekimi için her dönüm başına iki lira prim ödenecektir.

Sonra, Ziraat Bankasında mısır, darı ve patates ziraati için fazla ekim yapacaklara, bankaya olan borçları nazara almadan, munzam istihşâl kredisi verilecek ve bu mahsulün satın alınmasında mahsup edilecektir.

Hükümetiniz, köylünün fazla istihşâl gayretlerinin lâıkiyle karşılanabilmesi için, elde edeceği işe maddelerine değer fiatı vermek azmindedir. Onun için dir ki, son defa fiatların yükseltilmesinden evvel 1941 mahsul yılı da istihşâl ettikleri buğday, çavdar, arpa, yulaf mahlût ve mısır Toprak Mahsulleri Ofisine teslim etmiş olanlara da, kilo başına 2 kuruş ödenmesi kararlaştırılmış bulunmakta ve bu suretle fiat yükselişinin mühim bir kısmı geriye doğru teşmil ve vaktinde devlete satış yapmış olanların hakkı malî imkânlarımız derecesinde gözetilmektedir.

**Hükümetin
Türk çiftçisinden
beklediği nedir ?**

Türk çiftçisi... Hükümet, karar verdiği ve düşündüğü bu tedbirlerle sizden bütün bu iş kuvvetlerinizi tam şekilde kullanmanız ve yurd topraklarını imkân hududlarına kadar ekmenizi istiyor ve bekliyor.

Genç sanayimizin, bugünkü müşkül şartlar içinde masnuat ihtiyacını tamamen kapayamayacağını biliyoruz. Fakat istihşâl ni-betini arttırmak suretiyle günün ihtiyacına nisbeten cevap verecek hale gelmesine de, uzun zamandanberi çalışıyoruz. Burada devlet elindekilerle hususî sermayelere istinat eden fabrikalar arasında hiç bir fark gözetmeyorum. Bugün, bunların hepsi, yalnız bir sermayenin faiz ve re'sülmaline cevap verecek şekilde değil, millî müdafaa ve halk ihtiyacını karşılayacak surette çalışmak için devletten her yardımı göreceklendir. Bütün bunlara rağmen yer'i sanayimiz her çeşid ihtiyacı karşılayamazsa varandaşlarımız iyi bir anlayışla mahrumiyete katlanmaları zaruretini benimsemelerini hiç hatırdan çıkarmamalıdır.

Hülâsa : istih-âl işlerinde hükümetimiz, millî korunma dâvasının emrettiği yönde ve yolda bütün kuvvetleri harekete getirmeği, en ufak imkânları bile

gerçekleştirmeyi göze almış bulunuyor. Türk milletinin de bu uğurda ferd ferd ve toptan kendilerine düşeni başarması bizi kat'i muvaffakiyete ulaştıracaktır. Hiç unutmayalım ki, yoklukları ancak istihsâl kudretimiz ve cunun yüksek başarısı ile karşılayabiliriz.

Sayın yurddaşlarım,

Millî Şef'imizin "yangınlar içinde inleyen Avrupa ve Asya kıt'alarının bitişik noktasında sulh ve sükûn yurdu,, olarak vasıflandırdığı vatanımızın rahatını bozma istidadı gösteren bazı hareketlere tesadüf ettiğimizi de esefle söylemek mecburiyetindeyim.

Son bir aydanberi, muhtelif büyük şehirlerden başlayarak şimdiye kadar sakin ve rahat bir şekilde içinde yaşadığı hayatın icablarını bilerek ve bunlara uyararak yaşayan diğer şehirlere doğru sirayet eden ruhî bir hâleti, Türk Vatan-daşlarının gözleri önünde canlandırmak isteyorum.

Evvelâ şurasını kesin olarak söyleyeyim ki, vatanımızda herkesin ihtiyaçlarını bugünkü dünya şartlarının verdiği imkânlar dairesinde ve muharib ve bitaraf bir çok memleketlerdeki nisbetlerden çok fazla olarak karşılayacak kadar yiyeceğimize vardır ve ileride de olacaktır. Bu böyle olduğu halde bazı yerlerde ekmeğ-den ve undan başlayan ve sanki yarın hiç bir şey kalmayacakmış gibi toplama ve saklama şeklinde adeta ruhî bir hastalık manzarası gösteren bir telaş görünüyor.

Mal toplayan ve saklayan ceza görecek

Bazı şehirlerde, evvelâ ekmeğe karşı gösterilen hücum karne usulünün tatbiki üzerine durdu. Fakat, istikametini değiştirerek şeker teveccüh etti. Memleket şeker istihsâli normal ihtiyaçları karşılayacak - miktarda olduğu halde toplamalar, saklamalar başladı. Ve nihayet şeker istihlâkını azaltmak için fiatı yükseltmek ve satışı tahdid etmek mecburiyeti hasıl oldu. Şimdi de bazı yerlerde kibrit ve bazı inhisar maddeleri alıp toplayanlara rastlanıyor.

Bazılarınca tabii ve belki de kurnazca sayılan bu toplama ve saklama hareketlerinin hakikî mahiyetini ve tesirlerini her vatandaşın sarahatle bilmesi lâzım olduğu kanaatindeyim. Bütün bu hareketler millî tesanüdü ve binnetice yurdun müdafaa kudretini azaltan ve bunu baltalayan şeylerdir. Satın alma kabiliyeti yüksek olan vatandaşların yanlış hareketleri, günlük ihtiyaçlarını tedarik zorunda olan hemşerilerine çok ızdırıp verebilir, ve vermektedir. Bu sebebledir ki, Millî Korunma kanununda yeni yapılan tâdillerle hükümetin herhangi bir madddenin tesbit edilecek şahsî ihtiyaçlar üstünde biriktirilmesini ve tâcir olmayanların herhangi bir maddeyi ticaret kasdiyle stok yapmalarını menetmeğe dair olan salâhiyetleri genişletilmiş ve tasrih edilmiştir. Memleketin müdafaa kudretini korumak ve millî birliği bozmamak maksadiyle icabında bu salâhiyetlerin kullanılacağını ve başka yurddaşları kendi lehlerine lüzumlu maddelerden mahrum edenlerden bu maddeleri almak gibi bir tedbire müracaat olunacağını, hatırlatmak isterim. Çünkü memlekette yalnız kazanmak hırsının hüküm sürmesine ne rejimimiz ve ne de bugün mes'uliyet mevkiinde olanlar göz yumamaz. Şahsî menfaatleri için, memleketin iktisadî nizamına darbe vuranları ve bunu bir ileriye görüş perdesi ile örtmek isteyenleri, Millî Korunma kanunundaki yeni tadilâta dayanarak, cezalandırmak ve devletin kanunlarına ve kararlarına uyan vatandaşların gözü önünde teşhir ve bu suretle maddeten olduğu kadar mânen de tecziye etmek vazifemizdir.

Altın alım satımı

Aziz yurddaşlarım,

Bu arada size biraz da altından bahsediyim :

Bugün altın, dünyanın her tarafında mübadele vasıtası olmaktan çıkarak mal halinde kalmıştır. Biz de altına bir nevi mal nazariyle bakıyoruz. Onun

içindir ki, alım satımına müdahale etmeyoruz. Ancak birkaç spekülâtörün, halkımızı altın satın almaya teşvik için bazı asılsız haberler işae etmek, altını borsada kayıtlı imiş gibi göstermek ve altın için istedikleri yüksek fiatlara borsada tekarrür etmiş resmî fiatlar süsünü vermek yolundaki faaliyetleri gözümüzden kaçmıyor. Yaptırdığımız tetkikat altın için istenilen fiatların bu birkaç spekülâtör tarafından sun'î olarak yükseltilmiş hakikatten uzak fiatlar olduğunu göstermiştir. Esasen memleketimize haricden külliyyetli miktarda altın gelmekte olduğu da gözönüne alınırsa piyasamızda altının dünya altın piyasasındaki fiatlardan kat kat fazla olması için bir sebep bulunmadığı kendiliğinden anlaşılır.

Binaenaleyh, bütün dünyada olduğu gibi altına mal nazariyle bakılmakta devam edilecek, bu maddenin serbestce alım, satımına hiç bir veçhile müdahale olunmayacak ve fakat spekülâtörlerin diğer yurddaşların zararına kendi menfaatlerini temin için altını borsada kayıtlı imiş gibi göstermek ve altın için istedikleri fiatları borsada tekarrür etmiş resmî fiatlar olarak ileri sürmek gibi hareketlerine müsaade edilmeyecektir.

Bu münasebetle altın fiyatını yükseltmek için yapılan asılsız haberlere inanamalarını, spekülâtörlerin lehine ve kendi zararlarına yüksek fiatlarla altın satın almamalarını sayın halkımıza tavsiye ederim.

Sayın yurddaşlarım,

Milletimizin, Hükümetle şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da yapacağı işbirliği ve elbirliği sayesinde istihsâlimizi arttıracığımızı, ihtiyaçlarımızı imkân derecesinde karşılayabileceğimize ve her şeyden üstün olarak müdafaa kuvveti ve iktisadî kudreti yüksek bir memleket olarak kalacağımıza kani bulunuyoruz.

Sağlam yürekli, sağlam ahlâklı, birbirine inanır, birbirine güvenir vasıflarımızı en üste çıkaralım. Memleketin içeri ve dışarı siyasetinde sizin bilmediğiniz hiç bir hareket yapılamaz. Hükümetiniz tatlı, acı hiç bir hakikati sizden gizlemez. Siz, halk idaremizin bu tabiatlarına inanırsanız, dışardan, içerden açık veya sinsi sokulub yayılan zehirli fikirlere ve havadislere karşı kaya gibi dayanırsınız. Bütün kuvvetlerimizi, hele mânevî ve ahlâkî kuvvetlerimizi birbirimize ekleyib arttıracak zamandayız. Bu cihan yangınından elbirliğiyle, şerefimizle ve kudretli olarak çıkacağımıza sağlam ve sarsılmaz inanımız vardır. Hepinizi sevgilerle selâmlarım.

EK.2.

T. C.
TİCARET VEKÂLETİ
DIŞ TİCARET DAİRESİ REİSLİĞİ

TİCARET HABERLERİ

HER PAZARTESİ ÇIKAR

4 Ağustos 1941

Yıl: V. Sayı: 216

Bu Sayıda:

- Resmî kısım** : Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen'in ihtikârla mücadele hakkında sözleri. Dış ticaret işlerine dair 27 numaralı sirküler - Sümer Bank fabrikaları mamullerinin fiyatlarına dair laşe müsteşarlığının 6 numaralı sirkülerine ek sirküler - Hususî takas hesabında ma'lûb olarak teraküm eden bloke paralarla faiz ve dividendlar hakkında karar - Fevkalâde zam kanunu umumî tebliği - 4040 numaralı ve 28/5/1941 tarihli kanunla muaddel muamele vergisi kanununda yapılan tadilat hakkında muamele vergisi umumî tebliği - Takas limited şirketi tarafından muhtelif memleketlere tatbik edilen takas primleri.
- İktisadî haberler** : Tütün takası dolayısıyla idhalâtçılarımızın dikkat bakımına - Çiğit ihracatı - 1941 İzmir beynelmilel fuarı - Breslav sergisinde Türkiye.
- İç ve dış piyasalar** : Başlıca borsalarda hayvan mahsulleri ve hububat fiyatları, mühim maddelerimizin borsalarımızda fiyatları.

Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen'in ihtikârla mücadele hakkında sözleri

İstanbul'dan sonra Ankara'da açılan ikinci fiyat kontrolörleri kursu 26. 7. 1941 cumartesi günü hitama ermiş ve bu kursun son dersini Ticaret Vekilimiz Mümtaz Ökmen vermiştir. Vekil bu suretle kontrolör namzetlerinin vazifelerinin ehemmiyeti üzerinde durarak demiştir ki:

" — Arkadaşlar, bu kurslardan maksad memleketimizde henüz ananesi olmayan bir âmme hizmetine vazifelerini ve mesuliyetlerini anlamış memurlar yetiştirmek ve seçmektir. Sizlerin vazifeleriniz hudud boylarında nöbet bekleyen kahraman subayların ve erlerin vazifeleri kadar ehemmiyetli ve o nisbette şerefliidir. Çünkü sizler, o kahramanların, o vatan bekcilerinin bize mukaddes bir emanet olarak bıraktıkları ailelerinin, çocuklarının biricik lokmasından çalmak isteyen ve adına muhtekir denilen sefil ve tehlikeli kimselere karşı nöbetçi olacaksınız. Çünkü arkadaşlar muhtekir, cürmünü daha ziyade cemiyetin en çok yardımı ve himayeve muhtac sınıfları üzerinde işleyen, faaliyetini tıpkı bir vatan haini gibi mensub olduğu cemiyetin en buhranlı ve sıkıntılı zamanlarında artıran bir mahlûktur.,

Halka düşen vazifeler

Ticaret Vekilimiz hükümetce bunlarla mücadele için alınan tedbirleri izah ettikten sonra, bu mevzuda halkımıza da büyük ve ehemmiyetli vazifeler düştüğünü anlatmış ve demiştir ki:

" — Arkadaşlar, millet menfaati, âmme menfaati için alınmış olan bir tedbir, sadece vazifeli memurların dikkat ve takibi ile tam semeresini veremez. Bilhassa mevzu ihtikârla mücadele olunca, vatandaşın vazifesi daha ziyade ehemmiyet, vüsat ve müessiriyet kesbeder. Bu nevi âmme

hizmetlerinde vatandaş da memur kadar dikkatli, alâkalı olmaya ve hattâ kendisini vazifeli kılmaya mecburdur.

Daha açık olarak izah edeyim :

Bir vatandaşın herhangi bir mağazadan bir malı hükûmetin tesbit ettiği fiattan on kuruş, yirmi kuruş fazlasıyla alması kendisi için mübah bir hareket sayılamaz. Vatandaşın bu hareketiyle yaptığı iş, kesesine dilediği gibi tasarruf işi değildir. Bu basit gibi görünen hareketiyle vatandaş devletin âmme haklarını, âmme menfaatlerini korumak için almış olduğu tedbirlere karşı gelen şeriri istemeyerek teşci etmiş ve netice itibariyle lâakal vatani ve içtimâî bir cürüm ve günah işlemiş olmaktadır

Hükûmetimizin ihtikârla mücadele hususunda aldığı tedbirler devamlıdır ve devam edecektir. Ancak bu mücadelenin istediğimiz gibi muvaffak olması halkımızın mücadeleyi tam manâsiyle benimsemesine ve halk ile hükûmet kuvvetlerinin elele vermesine bağlıdır.

Arkadaşlar, biliyorsunuz ki, Cümhuriyet İdaresi bu memleketin asırlarca baş belâsı olmuş olan şekaveti, eşkiya yataklarını, şekavet yuvalarını halkın yardımıyla yıkarak ortadan kaldırmaya muvaffak olmuştur.

Her memlekette adına beşinci kol denilen hiyanet şebekesi hükûmetin tedbiri kadar halkımızın dikkat ve uyanıklığı ve hükûmetle yaptığı el ve işbirliği sayesinde aziz yurdumuzda bir an tutunamamıştır. Ben kuvvetle kaniim ki, ihtikâr mevzuunda da halkımız hükûmete tam ve devamlı bir yardımda bulunursa bu sahada da tam ve katî bir muvaffakiyet elde edilecektir. Ve gene ümid etmekteyim ki, bu asîl ve âlicenap milletin bütün nimetlerinden en geniş ölçü de faydalandığı halde, hiyanet suçu dediğim ihtikâr fiilini irtikaptan çekinmeyenler elimizden kurtulamayacaklar ve cezalarını göreceklerdir. Eğer hâdiseler bizi mecbur kılar ve eğer millet menfaatleri daha cezrî tedbirleri istilzam ederse, bütün içtimâî dertlerin en kesin ve keskin ilâcını bulmakta büyük salâhiyeti ve büyük vukufu mücerreb olan kanun vazının karşısına yeni tedbirler dileği ile çıkacağımızdan şüphe edilmemelidir.

Ticaretimizin esası Arkadaşlar, mevzuum beni muhtekir üzerinde fazlasıyla durmaya sevketti. Fakat, unutmayınız ki, ticaretimizin esasını temiz ahlâklı, memleketini seven tacirler teşkil etmektedir. Bu tacirlerle işlerimizin icab ettirdiği temaslardan en güzel intibaları elde etmekteyim. Muhtekiri ne kadar nefretle teccüm ettirmekte isem, memleketin ahlâklı, temiz, ticaretini vazife gibi ifa eden ve dâvamızı anlayışta takdire lâyık bir samimiyet gösteren tacir evlâtlarını da o derece muhabbetle ararım.,

İaşe vaziyeti

Vekil bundan sonra iaşe mevzuuna temas ederek demiştir ki:

«Yurdumuzun her tarafında yeni mahsullerimizin hasadına başlanmıştır. Çiftçilerimiz, bu her manâsiyle büyük müstahsil kütle, mahsullerini ambarlarımıza akıtmaya başladı. Dünya buhranının ilk iki senesini ârızasız ve tehlikesiz atlatmaya muvaffak olduk. Yeni seneye daha tecrübeli ve daha tedbirli olarak giriyoruz.

Bu münasebetle kendi ihtiyacından çok fazla mal iddihar etmenin lüzumsuzluğunu ve lüzumsuzluğu kadar zararlılığını kaydetmek isterim, Devletin ihtiyac maddelerini ihtiyaca ve adâlete uygun bir şekilde tevzi etmek için aldığı tedbirlere zarar veren bu hareket vatan müdafaasına muktazi cephaneyi evinde gizlemek kadar zararlı bir harekettir.

İhtikârla mücadele vâdisinde olduğu gibi hükümet, işe mevzuunda da umumî menfaatin gerektirdiği şekilde hareket etmekte ve bu yolda alınan tedbirler de Cümhuriyetin dürüst, âdil ve kuvvetli idaresini tebarüz ettirmektedir. Geçen umumî harpte ihtikârla mücadele ve işe işleri o kadar idaresiz kalmıştı ki, o teşkilâta mensubiyet fena bir şöhret, "işeci," olmak ayıptı. Lâkin bugün bu teşkilâta çalışanların dürüstlüğü, çalışkanlığı ve feragati sayesinde buna mensubiyet bir iftihar vesilesi olacaktır.,,

Sermayenin vazife ve rolü

Ticaret Vekilimiz, bundan sonra sermaye mevzuuna temas ederek demiştir ki: " bizim telâkımızce sermaye, iktisadî varlığımızın bir cüzüdür. Onu himaye eder ve hakkı olan kârı veririz. Ancak kapitülasyon devrinin artığı olan yurtsuz bir telâkki vardır ki, sermayeye sömürücü bir vasif izafe etmekte ve onu enternasyonal bir zihniyetle melûf görmeye devam etmek istemektedir. Öyle ki, bu zihniyet, farazâ bugün memleketin en çok muhtac olduğu bir maddeyi getirten bir tacirin başka bir memlekette daha yüksek bir kâr bulursa bu maddeyi yolundan çevirip o memlekete satmasını tabii bulmaktadır. Gene bu zihniyet halkın en mübrem bir ihtiyac maddesini stok yapıp gizleyerek kendisine katmerli ve meşru bir kazanc teminini mübah saymaktadır. Açıkca söylemek isterim ki bütün maddî ve manevî varlıkları üstüne milliyetçi, devletçi ve kalkıcı damgasını vurmuş olan bizim rejimimizde sermayenin vatansız bir unsur olarak yaşamasına asla göz yumamayız. Buna mukabil, biz, menşei ne olursa olsun, bir vurgununu âleti olmak istemeyen, millî varlığımızın bir cüzü olmak haysiyetiyle çalışan, normal ve muhik kârları kabul eden sermayeyi daima himaye eder ve onu beslemeye çalışırız.,,

Bundan sonra Vekil halk ile iş birliği yapmak mevzuuna avdet ederek bu hususta kontrolör namzetlerine terettüb eden telkin vazifesine işaret etmiş ve şu suretle sözlerine nihayet vermiştir :

"Kontrolörlük vazifenizin en verimli tarafı işte bu telkin işi olacaktır. Muhtininizin aklı selimine, millî duygularına hitab ettikçe göreceksiniz ki ihtikârla mücadelede bütün millet sizin müttefikiniz olacaktır. Halkın müzaharetini temin edebilmeniz sizin muvaffakiyetinizin ölçüsünü teşkil edecektir. Memlekete iyi hizmetler görmenizi, muvaffak olmanızı candan dilerim. ,,

Millî Korunma Kanununun 34 üncü maddesine göre kurulan İstanbul Bölge Sanayi Birliği Statüsü

Kuruluş

Madde 1 — Millî Korunma Kanununun 34 üncü maddesine müsteniden ve 8/7/1942 tarih ve 2/18353 numaralı kararname mucibince İstanbul Bölgesi Sanayi mensupları tarafından bir Bölge Sanayi Birliği teşkil edilmiştir.

Merkez, faaliyet sahası ve hesap yılı

Madde 2 — Birliğin idare merkezi İstanbul dur. Birliğin faaliyet muntakası İstanbul, Kocaeli, Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ vilâyetleridir. İktisat Vekâleti bu muntakayı büyütebilir veya küçültebilir. Birliğin başka birliklerle birleşmesini veya birkaç birliğe ayrılmasını Vekâlet emredebilir.

Birliğin hesap yılı takvim yılıdır. Birinci hesap yılı kuruluş tarihinden 31 Birincikânun 1942 tarihine kadar sürer.

Birliğin çalışma mevzuları

Madde 3 — Birlik şu mevzularla iştigal eder:

a) Sanayi müesseselerinin Hükümet, halk ve millî müdafaa ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekil ve hacimde istihsalde bulunmaları için alınması gerekli tedbirleri araştırmak ve bu hususlarda tekliflerde bulunmak,

b) Lüzum ve icaba göre sanayi zümraları için istihsal programları teklif etmek,

c) Sanayi müesseselerinin istihşallerini ve bunların hacmini, miktarını, çeşitlerini, cinslerini ve nevelerini fevkalâde hallerin icaplarına ve müesseselerin tahammül derecesine göre tayin emrinde taktiklerde bulunmak.

ç) Teknik elemanlar ve işçi meseleleriyle işğal etmek,
d) Hükümetçe kendilerine kredi verilmesi muktezi müesseseler hakkında tekliflerde bulunmak,

e) Ham madde, yardımcı malzeme ve yedek parça stokları vücutta gelmesine çalışmak,
f) Metruk, muatfal veya natamam sanayi müesseselerinin işlemecek hale konması için tedbirlerde bulunmak.

g) Birlik âzasının faaliyetleri sırasında uğrayacakları her nevi zorlukları süratle izaleye gayret etmek,
h) Vekâletçe verilecek direktiflere göre Birliğe dahil âzanın istihşal, stok ve satış faaliyetlerini tanzim ve murakabe etmek,
ı) Sanayi mamullerinin müstehlikin eline en müsait fiat ve şartlarla geçmesini temin etmek ve bu maksatla kurulmuş ve kurulacak istihlak kooperatifleri toptan mübayaâ mağazaları ile iş birliği yapmak; satış fiatlarının mümkün olduğu kadar aşağı bulunması için lüzumlu ve faydeli görülecek bütün tedbirleri araştırıp tatbik etmektir ve bu arada maliyet fiatlarının inmesi çarelerini aramak ve temin etmek.

ı) Umumi ekonomik vaziyet ve şartlara göre sanayi mamulâtı istihşal miktarları ve satış fiatlarıyla ham madde, yardımcı malzeme ve yedek parça ithalât mevsim ve şartları hakkında sıhhatli malumat toplamak.

k) Fabrika işçilerinin meslekâ bilgilerini arttıracak ve rasyonel faaliyeti temin edecek tedbirleri almak,

l) Ham madde, yardımcı malzeme, yedek parça, makine ve alet ithalâtı için alâkâhâ ithalâtçı birlikleri ile iş birliği yapmak ve bunlardan dahilden mübayaâ edilecekler için mübayaâ mevsim ve şartlarını tesbit etmek.

m) İcabında yukarıki maksatlar dahilinde neşriyat yapmak ve alâkâhâ arasında toplanmalar tertibetmek,
n) Birliğin maksat ve gayelerini ve işğal mevzuatına uygun çalışan teşekkülleri ve müesseselerin faaliyetlerini yakından takib etmek ve lüzumunda bunlarla iş birliği yapmak,

o) Mamullerin satış fiat ve şartları hakkında alâkâhâları ve

halkı tenvir etmek. Birliğin bu maksat ve gayelere uygun faaliyetleri İktisat Vekâletince verilecek direktiflere göre tanzim olunur.

ç) Sınai faaliyetler hakkında İktisat Vekâletince tesbit edilecek esaslar dâhilinde istatistikler tanzim etmek,

ç) Sanayiün inkişafı için lüzumlu ilmi araştırmaları yapmak üzere laboratuvarlar tesis etmek.

Âzalık vasıf ve şartları

Madde 4 — Birliğe âza olabilmek için sanayi erbabından olmak şarttır. Birliğe âza kaydedilecek sanayi erbabında şu vasıflar aranır :

a) İktisat Vekâletince tayin edilen birlik muntaka hudutları dahilinde ikamet etmek ve ya bir sınai müessese sahibi bulunmak.
b) Tacir olmak ve ticaret siciline kayıtlı bulunmak.
c) Sahibi bulunduğu sınai müessesede çalışan işçilerin gündelik vasafı 10 dan aşağı olmamak,

ç) Hileli veya faksıraflı olarak ifîs etmemiş veya konkordato yapmamış olmak, (Adil iflastan itibarı yerine gelenler bu kayıttan müstesnadır.) küçük sanayi erbabı birliğe giremez. Ancak Birlik faaliyet muntakası dahilindeki küçük sanatlar kooperatifleri ve birlikleri birliğe âza kaydolunabilir.

Madde 5 — Dördüncü maddede yazılı evsaf ve şartları haiz bütün sanayi erbabı birliğe girmeye mecburdurlar. Birliğe girecek âzanın bu vasıf ve şartları haiz olup olmadıkları İdare Heyetince incelenir. Uygun görülenden statünün bütün hükümlerini kabul ettiklerine dair imzalı bir talepname alınır. İdare heyetince verilen kararlar karşı yapılacak itirazlar İktisat Vekâletince tektik olunur ve kati karara bağlanır.

Duhuliyeye ve Atdat

Madde 6 — Birlik âzası, sahibi buldukları müessesinin bulunduğu gözönünde tutularak, İdare Heyetince tayin ve İktisat Vekâletince tasdik edilecek miktarda duhuliyeye ve atdat vermektir.

Âzalık vazife ve taahhütleri

Madde 7 — Âzanın Birliğe karşı vazife ve taahhütleri şunlardır :

a) Bu statü hükümlerini yerine getirmek,

- b) Duhuliyeye ve aidatı vaktinde ve muntazam ödemek.
- c) Birliğin maksat ve gayelerine muhalif ve ya bunlarla tezat teşkil edecek hiçbir harekette bulunmamak.
- c) İktisat Vekâletinin emri veya muvafakati ile Birlik Umumi Kâtipleri tarafından istenecek malîmatı süratle ve sıhhatli olarak vermek ve vesaiîki ibraz etmek, (Mahrem malîmat ancak İktisat Vekâletinin emri veya muvafakatiyle yalnız umumi kâtiibe mahrem olarak tevdi olunur.)
- d) Elde edilecek, öğrenilecek mahrem olmayan meslekî malîmatın Birliği haberdar etmek.

Birliğin idare organları

Madde 8. — Birliğin idare ve faaliyet organları şunlardır:

- a) Umumi Heyet,
- b) İdare Heyeti,
- c) Zümre ihtisas komiteleri,
- c) Umumi Kâtip.
- d) Nurakıplar.

Umumi Heyet

Madde 9. — Birliğin Umumi Heyeti, Birliğin usulü-dairesinde kayıtlı âzasından müteşekkildir. Her âza, Umumi Heyet toplantılarında Birlik işleri hakkındaki reyini ya bizzat veya vekilî vasıtasıyla kullanır. Her âza bir rey ve maliktir. Birliğe âza olan hükmi şahlıslar da Umumi Heyette kanunî mümessillerinden birisi tarafından temsil olunurlar. Ancak Umumi Heyette hazır bulunan âza, yazılı izinle, mazeretinden dolayı toplantıda bulunmayan âzadan yalnız biri adına rey verebilir.

Azadan birisinin şahsına taallük eden bir hususun müzakeresinde alâkadar âzanın rey hakkı yoktur.

Umumi Heyetin vazifeleri

- Madde 10. — Umumi Heyetin vazifeleri şunlardır:
- a) Hükümetçe ve Genel Birlikçe verilecek direktifler dâhilinde Birlik faaliyet programını tesbit etmek.

- b) İdare Heyeti veya Umumi Kâtip tarafından Umumi Heyette arz edilecek hususlar hakkında müzakerede bulunup karar vermek.

c) İdare Heyeti âzaları ile murakıbyı 18 ve 35 inci maddeler hükmüne göre seçmek.

c) İdare Heyetince hazırlanacak raporu, bütçeyi, hesabı, murakıp raporlarını tettekik ve kabul etmek, İdare Heyeti reis ve âzasını ve senelik hesabatın kabulü İdare Heyeti reis ve âzası ile murakıpların ibrasını tazammun eder.

d) Birlik statüsünün tacidil veya ihtiyâçlara göre tamamlanması için icabeden teşebbüslerde bulunmak üzere keyfiyette Genel Birlik Umumi Kâtipliğini haberdar etmek.

e) Genel Sanayi Birliğine verilecek raporu tettekik ve kabul etmek.

Âdi Umumi Heyet toplantısı

Madde 11. — Âdi Umumi Heyet toplantıları her sene şubat ayı içinde yapılır. Âdi Umumi Heyet muayyen müddet içinde toplantıya çağırılmamış ise, bu davet Birlik Umumi Kâtiibi tarafından yapılır. Âdi Umumi Heyet ruznamesine bir madde eklenmesi âzanın üçte biri tarafından en az sekiz gün evvel yapılacak yazılı müracaat ile mümkündür.

Fevkalâde Umumi Heyet toplantısı

Madde 12. — Umumi Heyet fevkalâde olarak İdare Heyetinin daveti üzerine toplanabilir. Bundan başka âzalardan en az üçte birinin yazılı istegile İdare Heyeti, Umumi Heyeti fevkalâde toplantıya çağırabilir.

İktisat Vekâleti lüzum gördüğü takdirde Umumi Heyetin toplantıya çağırabilir.

Umumi Heyeti davet

Madde 13. — Umumi Heyeti âdiyen veya fevkalâde olarak toplantıya davet, gazete ile veya mektupla veya lüzumunda her iki vasıta ile de yapılır. Bu davetin toplantıdan en az iki hafta evvel ve ruzname ile birlikte yapılması şarttır. Mektup ve ilân suretlerinin aynı zamanda İktisat Vekâletine ve Birlik merkezinin bulunduğu yerin en büyük mülkiye âmirine gönderilmesi lâzımdır.

Karar usabı

Madde 14 — Umumî Heyet toplantısının açılması için âzaden en az nisfından bir fazlasının hazır bulunması veya temsil edilmiş olması şarttır. Toplantı için lâzım olan usap yoksa, Umumî Heyet en az üç gün evvel ilan edilme şartıyla bir hafta içinde yeniden ikinci bir içtımaa çağrılır. Bu ikinci içtımada iştrak edenlerle toplantı açılır. Kararlar toplantıya iştrak edenlerin ekseriyetiyle verilir.

Gizli rey verme

Madde 15 — Âza ihracına mülteallik müzakerede ve Umumî Heyetin lüzum göstereceği diğer hallerde reyler gizli olarak verilir.

Umumî Heyet zabıtları

Madde 16 — Umumî Heyetin bütün kararlarıyla toplantıda temsil edilen veya hazır bulunan âzanın adları her defasında seçecek kâtipler tarafından sahifeleri numaralanmış zabıt defterlerine geçirilir. Altın Umumî Heyet Reisi ve kâtipleriyle Umumî Kâtip imzalar. Bu defterler iş saatleri içinde âzalar tarafından görülebilir.

Kararların Vekâletçe tasdiki

Madde 17 — Umumî Heyetçe itihaz edilen kararlar Genel Birlik Umumî Kâtibinin mütalâası alındıktan sonra İktisat Vekâletinin tasdiki ile tekmennül eder. Vekâletin salâhiyetkar kılacağı memurlar Umumî Heyet toplantılarında müşahit olarak bulunabilirler.

İdare Heyeti

Madde 18 — İdare Heyeti, Umumî Heyet tarafından ve kenârî âzaları arasından her yıl için seçilen 4 ilâ 8 zattan ve tabii âza olan Umumî Kâtipten mürekkeptir. İdare Heyeti âzası adedinin fesbifi İktisat Vekâletine aittir.

İdare Heyeti âzalarından vukubulacak inihâlî doldurmak üzere aynı miktar yedek âza seçilir.

İdare Heyetine en çok rey almış olanlar âza olur. Müsavî rey almış olanlar arasında kur'a çekilir.

İdare Heyeti Âzalarına hükmet bir şahıs intihab edildiği takdirde, bu hükmet şahıs İdare Heyetinde kendisini intihabedeceği bir zatla temsil ettirir ve yalnız bir reye malik olur.

Reis ve reis vekili

Madde 19 — İdare Heyeti Âzaları her yıl içlerinden birini reis ve diğer birini reis vekili seçerler.

Seçimlerin Vekâletçe tasdiki

Madde 20 — 18 inci ve 19 uncu maddeler mucibince yapılacak seçimler Vekâletin tasdiki ile tekmennül eder. Ancak yapılan seçimler seçim gündünden itibaren yürürlüğe girer.

İdare Heyetinde bulunamayacak olanlar

Madde 21 — Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının üçüncü babının I, II, III üncü fasllarında ve altıncı babının I, III ve V inci fasllarında ve 10 uncu babının I ve IV üncü kısımlarında yazılı cürümlerle yine mezkûr kanunun 503, 504 ve 505 inci maddeleriyle Ticaret Kanununun 64 üncü maddesinde ve 1705 sayılı kanun ve Millî Korunma Kanunu hükümlerine göre cezalandırılmış veyahut işbu statü hükümlerine göre haklarında muvakkat ihraç muamelesi tatbik edilmiş olan âza, İdare Heyetine reis ve âza seçilemezler. Böyle bir karar alan veya takibe uğrayan reis ve âzaların bu sıfatları derhal sâkât olur.

İdare Heyetinin istifası ve seçimin yenilenmesi

Madde 22 — İdare Heyeti Âzalarının istifaları veya müstafi addi hallerinde yerlerine yedek âzalar geçer. Yedek âza ile beraber İdare Heyeti Âzasının adedi onu bulmadığı veyahut İdare Heyeti Âzası toplu olarak istifa ettikleri veya seçim vekâletçe kaunmî kâtip tarafından Umumî Heyet derhal toplantıya çağrılır. Bu takdirde yeni intihap yapılıncaya kadar birlik işleri Umumî Kâtip tarafından tedvir olunur.

c) Muhabere, muamele ve kayıtların intizam ve süratle görülmesini temin etmek.

d) Birlik memurlarına vazifelerini ifaya müteallik direktifleri vermek, bunlar arasında iş bölümü yapmak,

e) Birliğin faaliyetinde âza arasında tesanüt ve ahengi temin etmek.

Birliğin harice karşı temsil ve muhaberata imza sefâhiyeti

Madde 31 — Birliği resmî dairelerle mahkemelerde ve üçüncü şahıslara karşı İdare Heyeti Reisi veya umumî kâtip temsil eder. Birlik adına yazılan yazılar Umumî Kâtipin veya vekilinin imzasını taşırlar.

Birlik memurlarının tâynini, azli ve cezalandırılması

Madde 32 — Birlik memurlarının tâynini, azli ve aylıklarının tesbiti ve icabında cezalandırılması, Umumî Kâtipin teklifi ve İdare Heyeti kararıyla icra olunur.

Zümre İhtisas Komiteleri

Madde 33 — Birliğe dahil muhtelif sanayi şubelerini temsil etmek üzere İktisat Vekâletinin talep ve muvafakâtle lüzum görülen sanayi branşları için üç ilâ beş kişiden mürekkep zümre sanayi komiteleri kurulur. Bu komite âzası temsil edecekleri sanayinin şubesi mensubu birlik âzası tarafından seçilir. Her komite kendi sanayi şubesini alâkadar eden hususlarda, İdare Heyeti kararlarına esas olmak üzere istişari mahiyette müfâlâa verir. İhtisas heyeti mütalâalarına muhalif bulunan İdare Heyeti kararları, İktisat Vekâletince teklif ve tasdik edilmeden tatbik olunmazlar.

İdare Heyeti ve Zümre İktisat Komiteleri içtimalarında bulunabilecek memurlar

Madde 34 — İktisat Vekâletinin selâhiyettar kılacağı memurlar İdare Heyeti ve zümre ihtisas komiteleri içtimalarına müsahit olarak iştirak edebilir.

Murakipler

Madde 35 — Birlik işlerini devamlı surette murakabe etmek üzere Umumî Heyet tarafından her yıl için bir murakip seçilir. İktisat Vekâleti tarafından tâyin edilecek diğer bir murakipla bunlar birliğin muamelesi ve hesap işlerini murakabe ederler.

Birliğin geliri

Madde 36 — Birliğin varidatı :

- 1) Azanın bir defaya mahsus olmak üzere 6 ıncı madde mucibince vereceği duhulye.
- 2) Aynı maddeye göre âzaların verecekleri senelik aidat,
- 3) Hükûmet tarafından birliğe tahmil olunan munzam vazifeler dolayısıyla icabında İktisat Vekâletince yapılacak yardımlardan ibarettir.

Birliklerin teşebbüsleri ve tasarruf tedbirleri

Madde 37 — Birlik İktisat Vekâletinin müsaadesini almak şartıyla maksadına uygun ve faideli göreceği her türlü teşebbüse girebilir.

Masrafları mümkün olduğu kadar azaltmak veya varidatını en müsait şekilde sarf ve istimal etmek için müştereken yapılması mümkün olan iş ve hizmetlerin bir arada görülmesi ve varidat ve masrafların bir elden tanzimi için diğer birliklerle itilâf yapılabilir.

Statüye muhalif harekette bulunanlara karşı tedbirler

Madde 38 — Dördüncü maddede yazılı vasıfları kaybedenler ve Millî Korunma kanunu hükümlerine göre ceza görenler veya adli makamlarca takibe uğrayanlar, aidatlarını Birlik İdare Heyetine tâyin edilen müddet zarfında vermiyenler, Hükûmetçe alınmış tedbirlerin veya Hükûmetten telâkki olunan direktiflere uygun olarak Birliğe verilmiş kararların tatbikını şahsî menfaatlerini temin zımında geciktirmek veya güçleştirmek yolunda teşebbüse

İdare Heyetinin vazifeleri

Madde 23 — İdare Heyetinin vazifesi, kanun, statü ve bunlara istinaden hazırlanacak talimatname hükümleriyle İktisat Vekâletince verilecek emir ve direktifler ve Umumi Heyetçe ifitihaz edilecek mukarrerat çerçevesi ve hududu içinde olmak üzere, aşağıdaki hususlara şamildir :

- a) Birliğin faaliyet plânının tatbikına nezaret etmek,
- b) birliğin çalışma programında bir hüküm ve taahhüt ifade etmeyen ve prensip mahiyeti arzeden hususları teftikle karara bağlamak,
- c) İktisat Vekâletince ve Genel Birlikçe lüzum gösterilen hususları teftik ile karara bağlamak,
- d) Umumi Kâtip tarafından lüzum gösterilecek mevzuatı mukazere etmek ve bunlar hakkında karar vermek,
- e) Umumi Heyete arz edilmek üzere teklifleri, raporları, hesabatı ve bütçeyi ihzar etmek,
- f) İktisat Vekâletince ve Genel Birlikçe bildirilecek hususlar da nazarı itibara alınarak âdi ve fevkalâde Umumi Heyetlerin mukazere ruznamelerini tesbit ve bunları işbu statü hükümleri dahilinde toplantıya davet eylemek,
- g) Umumi Heyetçe verilecek kararların yerine getirilmesi için icabeden tedbirleri ittihaz etmek,
- h) 33 üncü maddede yazılı zümre ihtisas komitelerinin vazifelerini tanzim ve faaliyetini murakabe etmek,

İdare heyeti içtimaları

Madde 24 — İdare Heyeti Birlik merkezinde en az on beş günde bir defa toplanır. Makbul bir özüre istinat etmeksizin birbiri ardınca üç defa toplantıya gelmeyen âza istifâ etmiş sayılır.

İdare heyetinin içtima nısaabı

Madde 25 — İdare Heyeti toplantılarında mürettep âzânın yarısı ile umumi kâtip veya vekilinin hazır bulundurulması şarttır. Kararlar toplantıda bulunanların ekseriyetiyle verilir. Keyfor müsavi olduğu takdirde karar-reisin işbirlik ettiği tarafın reyine göre verilir. İdare Heyeti kararlarının birer sureti İktisat Vekâletine ve Genel Birlik Umumi Kâtipliğine gönderilir.

Umumi Kâtipin İhtiraz hakkı

Madde 26 — Umumi Kâtip İdare Heyeti tarafından verilmiş bir kararın tekrar müzakeresini, karar tarihinden itibaren iki gün içinde isteyebilir.

Heyet kararında ısrar ederse hakem İktisat Vekâletidir.

İdare Heyeti kararlarının zaptı ve mahremiyeti

Madde 27 — İdare Heyeti toplantısında verilen kararların hususî defterine geçirilmesi ve altının toplantıda bulunan âza tarafından imzalanması mecburidir. Verilen kararlara muhalif reyde bulunan veya reyden istinkâf edenler muhalefet veya istinkâf sebeplerini yazarak zaptı-imzalırlar.

Reis ve âzalar, İdare Heyetince konuşulan hususları ve verilen kararların usulü dairesinde neşir, ilân ve tamim edilemlerin dışındaki kâğıtları hiçbir kimseye ifşa edemezler. Bu hükme muhalif hareketleri sabit olanlar hakkında İktisat Vekâleti, İdare Heyeti âzabından ihraç kararı verebilir.

İdare Heyeti reis ve âzasının mesuliyeti

Madde 28 — İdare Heyeti reis ve âzaları ittihaz ettikleri kararların kanunlara, nizamalara ve talimatnamelerde vekâletin direktiflerine mutabakatından ve umumiyetle kararların hukukî neticelerinden ve birliğe ait işlerin ve hesapların yürütülmesinden mesuldürler.

Umumi Kâtip

Madde 29 — Umumi kâtipin tâyini, azli, yerine vekil tâyini ve ücretinin tesbiti İktisat Vekâletine aittir.

Umumi Kâtipin vazifeleri

- Madde 30 — Umumi Kâtipin vazifeleri şunlardır :
- a) İdare Heyeti kararlarının tatbik ve ifasını temin etmek,
  - b) İktisat Vekâletinin varesceği talimat ve direktiflerin tatbikini temin etmek,
  - c) İktisat Vekâleti ve Genel Birlikle birlik arasında irtibat unsuru olmak.

geçenlerle Birlikçe verilmiş ve Vekâlet tasdikiyle katiyet kazanmış olan kararlara itaat etmeyenler hakkında Birlik Umumi heyetince muvakkaten azalıktan çıkarılma kararı verilebilir. Birlikten muvakkaten çıkarılanlar tekrar yeniden girenler gibi ve duhuliyeye vererek Birliğe girerler.

Tatbikından evvel Vekâletçe tasdiki icabeden kararlar

Madde 39 — Alâkalı maddelerinde tasrih edilenlerden başka 27 ve 38 inci maddelerle yazılı hususlar İktisat Vekâletinin tasdikiyle katiyet kesbettikten sonra tatbik edilir. Vekâlet bu hallerdeki kararları iptal ve lüzum göreceği veçhile tadil edebilir.

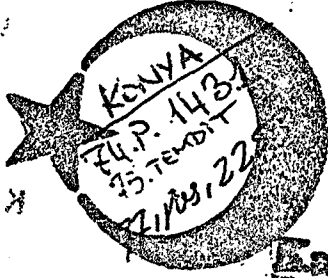
Birliğin feshi

Madde 40 — Birlik ancak hükümetin emriyle feshedilebilir. Birliğin teşekkül maksadının ortadan kalkması halinde birlik Umumi Heyeti İktisat Vekâletine fesih hakkında teklifte bulunabilir. Fesih kararını mütaakıp tasfiye işleri umumî hükümler dahilinde yapılır.

İAŞE İAŞE
172 172

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

N 9873475 * B

No. 51

bu cüzdan iki sayfadır.

Aile ismi, yani lakap ve şöhreti	1955-1955 Emuru verildi 27/34
Adı	Bilgin Ehmetoğlu İbri
Babasının adı	Abdülrazzık
Anasının adı	Hacırefika
Doğum yeri	Konya
Doğum tarihi	339 1911

EK.4

Ekmeğin Fisi verilmistir.

15.5.726

23/7/1966
Ekmeğin Fisi verilmistir.
798

KUMKAPI İAŞE M. L. O. K.

Dargelirli Ekmeğin kartı verildi 932/63

No. 11 Haziran 1943

KOK
66-67

1955-1955

Emuru verildi
29/1

1954-1955

Emuru verildi
29/1

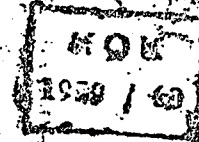
9 Eylül 19
1956 - 1957

Emuru verildi
29/28

KUMKAPI İAŞE M.

Dargelirli Ekmeğin kartı verildi

No. 6 Temmuz 1943

NO İAŞE M. 1960/6

KOK
1961/62

No. 27 Mayıs - Haziran

KUMKAPI İAŞE M. KOK

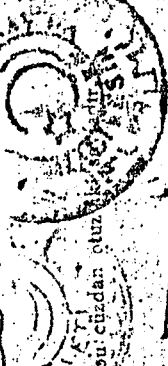
Dargelirli Ekmeğin kartı verildi. 1961/62

T. C.

ASKERLIK CÜZDANI

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

7163
1968
51

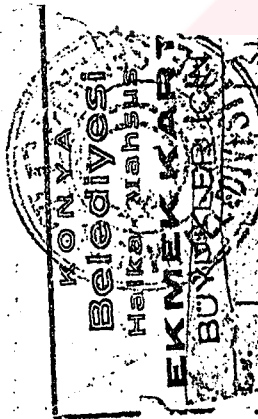
Aile ismi, yani lâkap ve şöhreti	Soyadı Lütker
Adı	Bayram
Babasının adı	Abi Rasim
Anasının adı	Hatice
Doğum yeri	Edirne 1892
Doğum tarihi	1991

EKMEK KARTI
VERİLMİŞTİR
B. B.
EKMEK K.
VERİLMİŞTİR
KART B. B.

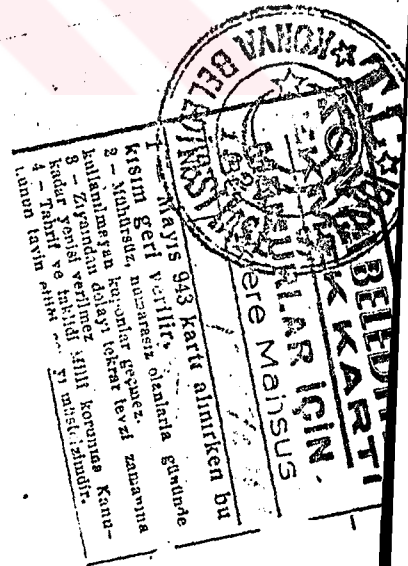
18924

		1	2	3	4	5
		6	7	8	9	10
Beslenenin mecbur olduğu kimseler Adı Soyadı: ..... Yaşı:		11	12	13	14	15
		16	17	18	19	20
		21	22	23	24	25

- 1 - Şubat 948 kartı alınırken bu kısım geri verilir.
- 2 - Mühürsüz, Numarasız olanlarla günün-
de kullanılmayan kuponlar geçmez.
- 3 - Zayıfından dolayı tekrar levzi zamana-
na kadar yenisi verilmez.
- 4 - Tahrip ve taklidi Millî Korunma Ko-
nunum tayin ettiği cezayı müstakildir.

- 1 - Mayıs 948 Kartı alınırken bu kısım geri verilir.
- 2 - Mühürsüz, numarasız olanlarla günün-
de kullanılmayan kuponlar geçmez.
- 3 - Zayıfından dolayı tekrar levzi zamana-
na kadar yenisi verilmez.
- 4 - Tahrip ve taklidi Millî Korunma Ko-
nunum tayin ettiği cezayı müstakildir.

Memuriyetten ayrılma halinde karne, karneyi veren makama iade ve iptal edilir.

Aile reisinin ölümü halinde evvelce verilmiş olan karne ya ekmeğe kartı ile diğer tevziat kartları, maaşa müstahak aile efradına, maaş tahsisine kadar muteberdir.

Aile efradından birinin ölümü veya işe hakkının iskatı halinde karne, bunu veren makama ibraz edilerek lüzumlu mesruhat verdirilir.

Karne hâmilelerinin memuriyet mahallerinin tebedülünde veya istihkakları menselerinin tahvülünde karne, bunu veren makama ibraz edilerek usulü dairelerinde yenisinin alınması lüzumludur.

Aile efradından olup ta zaruri sebeplerle başka yerlere gidenlerin ekmeğe kartları gittikleri mahal Belediyesine vize ettirilmek şartıyla muteberdir.

Karne veya kartlar üzerinde sahtekârlık, her hangi şekilde tahrif veya bunları taklidedenler Türk Ceza Kanunu hükümleri dâhilinde cezalandırılırlar.

Vilâyeti: *Kars*

Kazası: *Kars*

Maaşlı ve Ücretli Memur ve
Müstahdemlere mahsus

KARNE

N°383717 *

Adı ve soyadı: *İsmail Paşazade*

Dairesi: *İktisadi*

Memuriyet unvanı: *Müşavir*

İsmail Paşazade

İkametgâhi: *Kars*

dan fazlaya çıkmazsa en çok artırana taahhüdü baki kalmak üzere artırana on gün daha temdit ve onuncu günü aynı saatte yapılacak artırmada bedel satış istiyenin alacağına rüçhanı olan diğer alacaklıların o gayrimenkul ile temin edilmiş alacakları mecmuundan fazlaya çıkmak ve paraya çevirme ve paylaşırma masraflarını tevavüz etmek şartıyla en çok artırana ihale edilir. Böyle bir bedel elde edilmezse satış yapılmaz.

7 — Gayrimenkul kendisine ihale olunan kimse derhal veya verilen müddet içinde parayı vermezse ihale kararı fesholunarak kendisinden vel en yüksek teklifte bulunan kimse arzetmiş olduğu bedelle almağa razı ise ona, razı olmaz veya bulunmazsa hemen yedi gün müddetle arırmaya çıkarılıp en çok artırana ihale edilir. İki ihale arasındaki fark geçen günler için yüzde besten hesab olunacak faiz ve diğer zararlar yrica hükmü hacet kalmaksızın memuriyetimizce alıcıdan tahsil olunur.

8 — İşbu hânenin tamamının yukarıda yazılı şartlar dairesinde Sirek İcra Dairesinde müayyen gün ve saatte satılacağı ilân olunur.

726

Yayladağı Asliye Ceza Mahkemesinden :

Esas : 942/139

Karar: 942/ 84

Hâkim. M: Celâl Oğan 8231

C. M. U. : Feyzi Boran 6847

Kâtip : Abdullah Akın.

Suç : Milli Korunma Kanununa muhalefet.

Gereği düşünüldü: Milli Korunma Kanununa muhalefetten suçlu 'ayladağı'nın Bezge Köyünden 43 yaşında mahkûmiyeti sabıkasız Osmanoğlu Ahmet Karakuş hakkında Yayladağı Asliye Ceza Mahkemesinde C. M. U. Feyzi Boran huzuriyle suçlunun yüzüne karşı yapılan ilk duruşma sonunda :

Suçlu Ahmet Karakuşun Milli Korunma Kanununa muhalif suutte salâhiyetli memurdan müsaade almaksızın harmanını kaldırıp araları evine taşıdığı 6/7/1942 günlü zabıt varakası münderecatı ve zabıt varakası mümzilerinin âmme şahidi sıfatıyla yeminli ifade ve beyanlarından anlaşılmiş ve suçlunun izin aldım yolundaki müdafaası ve bu müeyyid müdafaa şahitlerinin beyanlarını âmme şahitlerinin ifadesi karşısında kıymetsiz görülmüş ve suçluda bu hususu memurun kendisine vermesi lâzımgelen vesıkayı ibraz suretiyle ispat edememiştir. inenaleyh suçlunun sabit görülen fiil ve hareketine uygun 3780 sayılı kanunun müaddel 14/2 nci maddesi delâletiyle 55 inci maddenin 2. nuralı fıkrasına tevfikân 25 lira ağır para cezasıyla tecziyesine ve arparın müsaderesine mahal olmadığına ve aynı kanunun müaddel 63 ünlü maddesi mucibince karar katiledikten sonra bir örneğinin masarifi icla tarafından verilmek üzere gazete ile ilânına ve Harç Tarifesi Kanununun 50 inci maddesi mucibince 400 kuruş mahkeme masrafının suçdan alınmasına ve yeni delil gösterilmiş olduğundan 52 nci maddesinin tatbikine mahal olmadığına uygun talep veçhile ve temyiz kabiliyye de olarak 14/7/1942 gününde verilen karar C. M. U. si hazır olduğu lde suçlunun yüzüne karşı açıktan okundu.

725

Suşehri Sulh Hukuk Mahkemesinden :

Suşehri'nin Taklak Köyünden Ali oğlu Veysi Eren tarafından Susri Sulh Hukuk Mahkemesine açılan gayrimenkul tescilli dâvasının yan muhakemesinde :

Taklak Köyünde Harkaltı mevkiinde şarkan Mehmet Ali garben il şimalen Hark cenuben İrmak ve Harküstü mevkiinde şarkan Mehmet Ali garben Âdil şimalen Paşa cenuben Hark ve Peçenederesinde kan taş garben İrmak şimalen Mehmet cenuben Hark ve Köyönü vkiinde şarkan İzzet garben Süleyman şimalen yol cenuben hark ve şbaşı mevkiinde şarkan Recep garben Nevzat şimalen Pakize cenuben rır ve yine Taşbaşı mevkiinde şarkan Mehmet garben Nevzat şimalen şfik cenuben Mustafa ve Yolcuyolu mevkiinde şarkan Süleyman garı Ali Çavuş şimalen Süleyman cenuben yol ve İnce Tarla mevkiinde kan Raif garben Nevzat şimalen Sülbüye cenuben yol ile mahdud iz parça gayrimenkulün tescilli talep edilmekte olduğundan bu gayrimenkul üzerinde bir hak iddiasında bulunanların tarihi ilândan itibaren bir ay içinde Süşehri Sulh Hukuk Mahkemesine tahriren müracaat xneleri ilân olunur.

723

Saray Asliye Hukuk Mahkemesinden :

Saray'ın Çerkes Köyünden Hüseyin kızı Ümmü aynı köyden kocası Salih oğlu İbrahim aleyhine açmış olduğu boşanma dâvasının yapılan muhakemesi sonunda :

Müddealeyle İbrahim'in evlilik birliğinin kendisine tahmil ettiği vazifeleri yapmamak maksadiyle hanesini ve memleketini terkederek altı seneden beri mahalli ikametli meçhul bulunduğu cihetle dâvacı Ümmü ile müddealeyle İbrahim'in bundan böyle bir araya gelmelerine ve kari koca hayatı yaşamalarına imkân olmadığına mahkemece kanaat tahassül eylemiş olduğundan Medeni Kanunun 132 ve 138 inci maddeleri mucibince boşanmalarına ve kabahatin müddealeyle bulunduğundan bir sene müddetle evlenememesine ve 1129 kuruş mahkeme masrafının müddealeyle tahminine 12/1/1937 tarihinde 3/1 sayı ile karar verilmiş olduğundan tebliğ yerine kaim olmak üzere keyfiyet ilân olunur.

711

Seydişehir C. M. Umumiliğinden :

Milli Korunma Kanununa muhalefetten suçlu Seydişehir'nin Evreği Köyünden Ali oğlu Hüseyin Yıldırım, Hüseyin karısı ve Ali kızı Ayşe Yıldırım, Mustafa oğlu Mustafa Koçak, Kadir kızı Fatma Koçak ve Ömer oğlu Ali Kırılı haklarında Seydişehir Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda :

16/5/1942 tarihinde şahsi yiyecek ihtiyaçları için arpa ve buğday almak isteyen Manavgat Aşiretlerinden Hüseyin Ersoy ve Hasan Kansu Evreği Köyüne uğrayıp suçlu Hüseyin Yıldırım'ın Hüseyin ve Hasan'a bir havai arpa sattığı ve karısı Ayşe Yıldırım'ın ise Hüseyin'e 17 havai buğday ve 15 havai arpa ve Hasan'a 15 havai buğday ve 5 havai arpa sattığı ve Ali Kırılı'nın Hüseyin'e 7,5 havai buğday ve Fatma Koçak'ın Hasan'a 18 havai buğday sattıkları ve bunların arpanın beher havaisi için ikişer yüz ve buğdayın beher havaisi için üçer yüz kuruş aldıkları ve bu suretle sattığı eşyanın mecmu kıymeti olan suçlu Hüseyin Yıldırım'ın 4 lira ve Ayşe Yıldırım'ın 116,5 lira Fatma Koçak'ın 54 lira Mevlüt Çekilmez'in 30 lira Ali Kırılı'nın 22,5 lira para aldıkları şahadetle ve suçluların ikrarlarıyla anlaşılmiştir.

Kazamızda ve köylerinde ikinci nevi buğdayın kilosunun 10 ve arpanın kilosunun 9 kuruşa satılması icabedip bunun köylerde dâhi ilân edildiği kaymakamlığın cevabından ve buğday ve arpanın ikinci nevi bulunduğu ehli vukuf raporundan anlaşılmasına bir havai arpanın 12 kilo ve bir havai buğdayın 15 kilo bulunduğu göre suçlu Hüseyin sattığı arpadan 160 kuruş Ayşe Yıldırım'ın sattığı hububattan 54 lira 25 kuruş ve Mevlüt'ün 15 lira ve Ali Kırılı'nın 11 lira 15 kuruş ve Fatma Koçak'ın 27 lira buğday ve arpa değerinden fazla gayri muhik menfaat temin eylemiş olmalarına ve suçlu Ayşe Yıldırım, Mevlüt, Ali Kırılı ve Fatma Koçak'ın temin ettikleri menfaatler suça mevzu olan maddeye ve kendilerinin içtimai ve iktisadi vaziyetlerine ve muhitin aynı şekilde haline göre hafif görülerek bu sebeple hareketleri Milli Korunma Kanununun 31 inci maddesi yoluyla 59/2 inci maddesine uygun bulunduğundan adı geçen dört suçlunun üçer ay hapis ve yüzer lira ağır para cezasıyla tecziyelerine yalnız suçlulardan Ali Kırılı'nın muhtara vazifede hakaretten dolayı mahkûm olduğu bir ay hapis cezası ve 30 lira ağır para cezası infaz edilmiş olduğundan Ceza Kanununun 81 inci maddesince cezaların onda bir artırılarak neticeten üç ay dokuz gün hapis ve 110 lira ağır para cezasıyla tecziyesine ve suç mahiyetine göre tevkiflerine ve diğer suçlu Hüseyin Yıldırım'ın temin eylediği menfaat pek hafif görüldüğünden Milli Korunma Kanununun 31 inci maddesi yoluyla 59/3 üncü maddesince beş lira ağır para cezasıyla tecziyesine ve 63 üncü madde mucibince hüküm katiyet iktisabeylediğinde hulâsasının neşir ve ilânına ve suça mevzu teşkil eden buğday ve arpanın müsaderesine ve adı geçen kanuna ek kanunun 5 inci maddesine göre müşterî Hasan ve Hüseyin'in taleplerine binaen, suçlulara verdikleri paraların onlardan alınarak Hüseyin ve Hasan'a iadesine dair verilen 17/6/1942 tarihli karar temyiz mahkemesince tasdik edilmek suretiyle katiyet kesbeylemiş olduğundan ilân olunur.

697

üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

361

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Sultan Köyünden Musa oğlu 1310 doğumlu Mehmet Gündoğdu hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 ve 63 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

359

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Sarıcaalı Köyünden Hüseyin oğlu 1291 doğumlu Ali Öğütçengöçek hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2, 63 üncü ve T. C. K. nun 56 ncı maddeleri mucibince 20 lira 80 kuruş ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

358

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Sarıcaalı Köyünden Mustafa oğlu 1332 doğumlu Üzeyir Güven hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 ve 63 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

357

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Hidir Köyünden Necip oğlu 1295 doğumlu Ahmet İhan hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 ve 63 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

356

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın İbriktepe Köyünden Hasan oğlu 1325 doğumlu Sali Onal hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 ve 63 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

355

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Hidir Köyünden Abdî oğlu 1335 doğumlu Salih İhan hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 ve 63 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

354

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Hacı Köyünden Mustafa oğlu 1312 doğumlu Mustafa Topcu hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 ve 63 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

353

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsalanın Hidir Köyünden Bekir oğlu 1328 doğumlu Abdullah Meşekiran hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 ve 63 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

352

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Hacı Köyünden Ahmet oğlu 1330 doğumlu Mehmet Balcı hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde

yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Hacı Köyünden Hasan doğumlu Süleyman Sakarya hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2 üncü ve T. C. K. nun 56 ncı maddeleri mucibince 20 lira 80 kuruş ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Sarıcaalı Mahallesinden Ali 1341 doğumlu Halûk Özkök hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 üncü ve T. C. K. nun 55 ncı maddeleri mucibince 16 lira 80 kuruş ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Koz Köyünden Mustafa doğumlu İzzet Çaymaz hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Hacı Köyünden Ali oğlu 1325 doğumlu Şakir Temizcan hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

Devlet hissesini vermemek maksadıyla 1943 yılı harmanından buğday kaçırmaktan maznun İpsala'nın Pazardere Köyünden E. 1328 doğumlu Hasan Bayırılı hakkında Keşan Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 14/2, 55/2 üncü maddeleri mucibince 25 lira ağır para cezasıyla mahkûmiyetine dair verilen karar katıyet kesbettiğinden ilân olunur.

Yalvaç Asliye Hukuk Hâkimliğinden :

Dâvacı Yalvaç'ın Kaş Mahallesinden Çolak oğlu Yusuf b. Sağı mütdeaalayh bu mahalleden Çolak oğlu Yusuf Sağı ile tığı evlenmenin sicilli nüfusa tescilli dâvasının yevmi muhakemede mütdeaalayh Yusuf Çolak ile karısı dâvacının anası İmmehan'ın 1337 senesi olarak tescilline kabilli temyiz olmak üzere 1943 tarihinde karar verilmiş ve ilâm sureti mütdeaalayhın b. meçhul olduğundan ilânen tebligat yapılmasına mahkemece karar verilmiş olduğundan işbu ilâmın tarihi neğrinden bilittibar on beş gün içinde temyiz etmediği takdirde hükmün kesbi katıyet edeceği ilân olunur.

Oltu Asliye Ceza Mahkemesinden :

Hüküm hülasası

Fazla fiatla üzüm satmak suretiyle Millî Korunma Kanununun 14/2 üncü maddesiyle suçlu Oltu'nun Arslanpaşa Mahallesinden ticaretle meşgul Ali Tünçar hakkında Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan duruşma sonunda Millî Korunma Kanununun 32/1 ve 59/3 üncü maddelerine göre beş lira ağır para cezası ve yedi gün dükkânının kapatılması suçludan alınarak karar hülasasının gazete ile ilâmına ve hukuk yük harflerle yazılarak dükkân kapısına ilâkına dair verilen kararın tarih ve 178/75 sayılı hükmün katılmış olduğundan ilân olunur.

Yazarı Ahmet Emin YALMAN

18 İKİNCİ TEŞVİH 1941
SALI

Telefon: MİM — Telgraf VAKAR 54
FATANEVİ — Çarşamba, Nispetiye 5, 29 - 23

VATAN

Yıl: 2 — Sayı: 443

18 İKİNCİ TEŞVİH 1941
DOĞRU YA DOĞRU - İĞRİ YE İĞRİ

Fiyat

Sun'î ekmek sıkıntısı yaratanlar kimlerdir?

Kadıköyünde ekmek kralı fırıncı Koço Karagöz neden ayda 1330 lira vererek on fırını kapalı tutuyor?

Dahiliye Vekâletinin ekmek işlerini tetkik ettirmesinde
büyük bir fayda olduğunu sanıyoruz

Barışa giden biricik yol

Hele bir Almanlar haklı barışa koşmaları kavranırsa, dünyanın felâketini derhal asadete çevirmek için kendimize güveniliriz.

Yazan: Ahmet Emin YALMAN

Vakit vakit dünya gazetesinde şu veya bu şekilde bir rivayet doluyor: Rus işi sonuna erince Almanya, İngiltereye mübareke ve sulh teklif edecekmiş, kendisinin Avrupa işlerini düzen vermekte serbest kalması şartıyla karşı tarafı anlaşmaya talip olacağını, ara bulmak için Türkiyenin araya girmesini isteyeceğini, İngilizler bunu kabul etmezlerse amansız bir harp açacak, İngilizler nerede bulursa vuracakmış.

Türk milletinin, dünyanın halinden ne kadar acı duyduğu ve insanlık hesabına ilerisini ne kadar kara gördüğü İsmet İnönü'nün son nutkunda dürüst, açık, vakur bir lisanla ifade olunmuştur. Günün birinde bir barış konuşması olmaksızın ne kadar sadet duyacağımızı da sevgi dolu bir lisanla anlatılmıştır. Fakat aynı zamanda bu rus boğ bir laf değil, bir takım vasıflara uygun bir prensip diye anladığımız da şüphe kabul etmez bir şekilde söylenmiştir. Biz öyle bir barış tasavvur ediyoruz ki, Balkan milletlerinin ve diğer milletlerin istiklâline, hakkına saygı temin etsin, İsrailin İsrail gibi faaliyetlere meydan bırakmasın, dünya yüzünde hakta ve emniyetin hüküm sürmesine, insanların mülk terakki medeni maksatları için el birliği yapmasına imkan bulsun, zorbalığı, nefretli, taassubu, iltirast, entrikayı her vakit için boşsun.

Bu vasıflara uygun bir barış için ara bulucu bir rol oynayabilen tek imkânı gerçekleştirince, Millî Şefimizin nutkunda bahsedilen sadete kavuşmuş oluruz. Daha büyük bir memnuniyetle başarsa, çağımız vazife yoktur.

Fakat Avrupaya düzen veremeyen; gözlemlerimiz bu kitânlarda her köşesinde gördüğü mâna kasıtlı olarak, boğ bir «Avrupa tesadüdü» lâhî altında yabancılara millî varlıklarını çalmak, kalpleri millî duyularıyla çarpan adamları bil-

Dün Ankara'ya varan Alman matbuat mümessilleri Ankara garında kendilerini karşılayanlar arasında

Alman matbuat heyeti Ankara'da

Alman heyeti Atatürk'ün muvakkat kabrine bir çelenk koydu

Dün gece Alman sefaretinde verilen ziyafette Saraçoğlu da hazır bulundu

Ankara, 17 (A.A.) — Alman heyeti Ankara'ya varan Alman matbuat mümessilleri Ankara garında kendilerini karşılayanlar arasında

Alman kontrolü altında Avrupa birliği

Amerikalı bir gazeteciye göre :

Hitler geniş bir siyasi taarruz hazırlamaktadır

Almanya 20 sonesinde bir beyanname neşrecek

Newyork, 17 (A.A.) — Mister Raymond Chapper «World Tele-

Sovyetlere göre

Ruslar Kalenin'de ilerliyor

Alman askerleri bitkin bir halde

Londra, 17 (A.A.) — Moskova radyosunun cepheden olarak yazdığı bir telgrafı göre, Rus birlikleri Kalinin cephesinin bütün sağ kenarında üzerindeki harabiyetlerini muvaffakiyetle genişletmektedir.

Londra, 17 (A.A.) — Bir Stokholm telgrafında bildirildiğine göre, Petsamo bölgeleri ile Mourmansk sahilleri Alman başkumandanı, general Dietl, Almanya'ya gönderdiği gizli bir raporda askerlerinden bir kısmının şimal iklim şartlarından doğan ve adını (Devamı Sa. 2, 3, 5 de) (—)

Dün de fırınlar önünde izdim vardı. Halk ile kaka ekmek almaya çalışıyordu. Buna sebep neydi? Un mu eksik tevzi edildi? Ne oldu?

Hayır, halkın bu kadar sıkıntı çekmesinin sebebi, bir takım hususî menfaat dolaplarından ibaret. Yoksa un kâfi miktarda ve vak'inde tevzi edilmiştir. Halkın ekmeğini zahmetisizce tedarik etmemesinin hiçbir hakiki sebep yoktur.

İstanbulda 164 fırın var. Bunlardan 138 fırın beş ekmekeklilik şirketlerine aittir. Yalnız 26 fırın giriz harici serbest çalışıyor.

Bu beş şirketten Kadıköy şirketleri üzerinde dün durarak bir tetkik yaptık. Halkın çektiği sıkıntıların içyüzü derhal meydana çıktı. Bakınız anlatalım:

Kadıköy'ün ekmekek kralı ve Ekmekekler şirketinin reisi Koço Karagöz'dür. Onun firmından başka işleyen fırınlar şunlardır:

- Hiristo Karagöz ✓
- Niko ✓
- Paçora Yorgi ✓
- Kontl Dini ✓
- Gazhane Ahmet ✓
- Şirket harici olarak ta Cumhuriyet Mehmet ve Lokman.

Buna karşı Kadıköy'de ekmekek kralı Koço Karagöz, bir takım fırınları kısmen kendi namına, kısmen şirket namına kiralarını ve fırın bir ekmekeğe altı onun aylık kazancını ödeyerek kapalı tutuyor.

(Devamı Sa. 4, 5B, 5 de) (—)

Almanlara göre

Ruslar, Kırım'da 100 bin esir verdiler

Kırımın doğu kısmı Almanların elinde

Berlin, 17 (A.A.) — Alman orduları başkumandanlığının tebliği: Alman ve Rumen kuvvetleri bazı şiddetli muharebelerden sonra Kerc şehri ve limanı ele geçirmişlerdir. Kırım yarım adasının doğu kısmı şimdi tamamen elimizde bulunmaktadır.

Londra, 17 (A.A.) — Bir Stokholm telgrafında bildirildiğine göre, Petsamo bölgeleri ile Mourmansk sahilleri Alman başkumandanı, general Dietl, Almanya'ya gönderdiği gizli bir raporda askerlerinden bir kısmının şimal iklim şartlarından doğan ve adını (Devamı Sa. 2, 3, 5 de) (—)

Hitlerin yeni bir emri

İşgal edilen Rus topraklarında mülki idare taassüs ediyor

İdare emirliğine bir Alman nazırı tayin edildi

Berlin, 17 (A.A.) — D.N.B. Führer, Alman kuvvetleri tarafından işgal edilen ve hali hazırda muharibelerin mübâyyet bulduğu doğu topraklarında sivil idareleri tesisi emretmiştir.

Bu idarelerin esaslı vazifelerinin başında umumî asayişin muhafazası ve halkın iltifatını temin etmek işi bulunmaktadır.

İşgal altındaki topraklarda kurulacak mülki idare bir Alman nazırının emri altında olacaktır.

Führer bu maksatla, Alman Devlet Nazırı Alfred Rosenberg'i doğuda işgal altındaki topraklar nazırlığına ve Gauleiter doktor Alfred Meyer'i de Alfred Rosenberg'in doğu nazır vekilliğine tayin etmiştir.

Özellikle Litvanya ve Letonya eski müstakill devletleri arazisinde ve Beyaz Rusya'nın bir kısmı topraklarında mülki idareler ihdas edilmiştir. Bu topraklar, Alman doğu komiserliği şahasına tahsis edilmiştir. Führer, vali, reis Heinrich Lhose'i doğu toprakları Alman komiserliği vasıtasına tayin etmiştir.

Bir kısmı Ukrayna topraklarında da mülki idareler kurulmuştur. Führer, bu idarelerin başına, Alman komiseri olarak vali, reis Erich Koch'i atamıştır.

Ankara (Radyo Gazetesi) — Mülki idare Letonya, Litvanya, Estonya'da kurulacak ve Oslon adını alacaktır. Bu muntazam yüksek komiserlik idare olacaktır.

Atlantikte bir mihver gemisi yakalandı

Yakalanan gemi Amerikan bayrağını taşıyordu

Vaşington, 17 (A.A.) — Birleşik Devletler deniz kuvvetleri:

6 Son teğrin subası, garfakia beraber, Birleşik Amerika kruvazörlerinden biri, Amerika bayrağına bamil ve iki yanında Birleşik Amerika bayrağı şekli çizili bir ticaret gemisi görmüştür. Kruvazör deniz gemisine girmiş, Fladelfia limanına kayıtlı bir Amerika ticaret gemisi ismi olduğunu öğrenmiştir. Bunun beraber, geminin hali şüpheli olduğundan kruvazör, durmaksızın emreymiştir. Deniz bir filka deniz malumat almış üzere denize göndermiştir. Filka deniz gemisine vardığında, tayfa ge-

31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Oluzbeşinci sene, Sayı - 5585 : 1228

NADİR NADI

Sokakta Gürültü Var

Kendimize ve başkalarına ait
kısa notlar

Her kitapçada bulunur

Ek.7 Tasvirî

MÜSTAKİL YEVİMİ GAZETE

27 EKİM 1943

Ekmek suiistimalinden halk mı mes'uldür?

Vali Lütü Kırđara göre 1200 vatandaş
karne satın almakla bu suça iştirâk etmiş

Kumkapı nahiyesindeki karne suiistimal tahkikatına ehemniyetle devam edilmeğtedir. Tahkikatın yeni safhası ve hâdise ile şimdilik alakalı görümler hakkında Vall ve Belediye Reisi Dr. Lütü Kırđar bir muharririnizde bugün de aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

— Dünkü beyanatomda Kumkapı nahiyesinde yapılan ekmek karnesi yolsuzluğu hakkında izahat vermiştim. Bugün yine bu mesele hakkında başka bir cepheden düşündüklerimi söylemek isterim. Bu yolsuzluğun mahalle halk birliklerinde çalışanlar tarafından yspildiği sabit olmuştur. Buna rağmen, dün de söylediğim gibi, meydana çıkan suiistimaldeki alakalarının derecesi henüz katiyetle sabit olmamasına rağmen, Kumkapı nahiy müdürüne işten el çekirttim ve işe memurunun da kaydını terkin ettirdim. Onlara bu cezaları vermekte beraber, munsifane düşünerek, karne tevzili işlerle meğgul olan memurlarımızın son derece müşköl bir durumda olduklarını biliyorum. Çünkü, onların vazifesi mahalle halk birliklerinin kendilerinden istedikleri miktarda karneyi vermektir. Mahalle birlikleri fazla karne istedikleri takdirde, nahiy müdürleriyle işe memurlarımızın istenilen karne miktarını hakiki ihtiyaç-

tan fazla olup olmadığını kontrol etmeleri hemen imkânsızdır. Çünkü bir nahiy müdürü işe işe

Karne suiistimaline halkta da sebep olduğunu söyleyen Vall ve Belediye Reisi Dr. Lütü Kırđar

memurunun kendi nahiyelerindeki evlerin, apartmanların ve sair meskenlerin kapılarını birer birer çalış buralarda kaç nüfus otardığını tahkik etmeleri lâzımgelir ki bu, âdeti şehirden nüfus sayımı yapmak kabildinden bir iştir. İstanbulun 500 birliği 800.000 muazzam bir kontrol işini tar. olarak başarmalarına imkân yoktur. Bunu yapabilmek için nüfus sayımında olduğu gibi büyük bir memur ordusunun, her karne tevzi edildiği zaman, harekete getirilip çalıştırmak icap eder. Böyle maddi bir imkânsızlık karşısında eşkali memurlar mahalle birliklerini teşkil eden ve mahallenin tanınmış kinşeleri arasından seçilen muteber çalışanların sözüne inanmaktan ve onların istedikleri miktarda karneyi vermekten başka bir şey yapamıyorlar. Gerçi nahiy müdürü ve işe memuru işphe ettikleri zaman yoklamalar ve kontroller yapmakta ve zaman zaman vukua gelen yolsuzlukları meydana çikarmakta iseiler de, dedikim gibi, bütün meskenleri birer birer dolaşıp, mütemediyen değişen nüfus miktarını kontrol etmek lâzımdır.

Emek ki mesele nahiy müdürlerinden ve işe memurlarından ziyade, birlikleri teşkil eden 4000 kişiliktir. (Devamı sahife 3, sütun 1 de)

GOI Alman etti

Sovyetler Dni
Krivoirok'u d.

Führerin umumî karar
gönu, 20 (T.P.)

Alman orduları başkomutanlığının tebliği: Nikopol köprübağında ve Büyük Dniepr dizesinde Sovyet hücumları, gece karantına kadar devam eden savaşlarla esaslı surette tardedilmiştir. Kremençugun cepnup batısındaki gedik bölgesinde henüz canlı muharebeler yapılmakta berdevamdır. Dışın bu mevzide 112 tank kuybetmiştir. Bunlardan 54 ünü 656 ncı zırhlı alay avcuları imha etmiştir. Bu arada teğmen Kregmer 21 tank yok etmiştir. Bu suretle bu alay son 4 ay zarfında 654 tank ve 610 top imha etmiş olmaktadır.

Çerkasi elvarında ve Klyetin ba-

Macar Hariciye

Nazirının beyanatu

Avrupa sulhu küçük
milletlerin harabeleri
üzerinde kurulamaz

Budapeşte, 20 (T.P.)

Macar Hariciye Naziri Ghezy bugün mebuslar acaibünde birleşme toplantısı münasebetiyle hat ettiği nutukta, mecliste münsifler kimse-

Günün yazısı

Kabahat

vatandaşta

değil murakabe

vokluğundadır

Cevabî notamız İnniltereve verilmiş

Yunus aetleri
SARFA ÇIKARILMIŞTIR

Karaborsa, Borsa ve Borsalarda
de Kurumu yordama setleri gayet
mahsul maddelerde hazırlanmıştır

Yayıncıların izninde
sade olarak satış olur

ATILAN
127 ANKARA LACI

Cumhuriyet

EK.8

19 uncu yıl sayı: 6620

22. Ocak 1942

İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telegraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No. 246
Telefon: Başmuharir: 2266. Tahrir beyeti: 2428. İdare ve Matbaa kısmı: 2429-2430

Cuma 22 İkinci

Varlık vergisini vermiyenler On yedi kişiden mürekkep ilk kafile dün gece toplama kampına sevk edildi

Haciz muamelelerine de dün başlandı

Varlık vergisi vermiyenlerin evlerinde ve mağazalarında haciz muameleleri yapıyor

Varlık vergisinin son defa yapılan te-
diye miktarı 1,708,120 liradır. Bu suretle
umumi yükün 88,380,933 lirayı bulmuştur.
Mükelleflerden deniz borçlarını ver-
miyenlerin sevk edilmesi işine dün baş-
lanmıştır. Defterdarlıktan verilen liste
mucibince dün 50 den fazla mükellefe
Emniyet müdürlüğü vasıtasıyla sevk edil-
meleleri teblig edilmiştir. Bunların bir
kısmı borçlarını vereceklerini söylemiş-
lerdir. Tebligat yapılan mükelleflerden
mütebaki kısmı da biriktirme mahalle-
rine gönderilerek buralardan Aşkaleye
sevk edilmek üzere Kadıköy ve Üsküdar-
da hazırlanan kamplara tevzi edilecek-
lerdir.

Ük sevk edilecekleri 100 bin liradan yu-
kari bulunan varlık vergisi borcunu ö-
demiyen mükelleflerle bu miktarda
borçlarına mukabil pek az bir miktarda
vererek tediyе hususunda iyi niyet gös-
termiyenler teşkil etmektedir. Defter-
darlık listelerine teklif ederek her gün
sevki icab eden kişileri Emniyet mü-
dürlüğüne bildirecek ve Emniyet mü-
dürlüğü de bu mükelleflere sevkleri hak-
kında derhal tebligat yaparak kendileri-
ni biriktirme mahallerine göndere-
cektir.

Dün, borcunu ödemiyen veya ödemek-
te iyi niyet göstermeyen 47 mükellefe
haciz tatbik edilmiştir. Haciz tatbik edil-
en mükellefler, borçları 200 bin liradan
fazla olanlardır. Haciz ekiple, bu mükelleflerin
mağaza, depo ve arduyerleri, deki malları
tesbit ve kıymetlenerek bulundukları yerleri
mühürlemiştir. Haciz yapılan malların satışına da dün-
günden itibaren başlanmıştır muhtemel-
dir.

Defterdarlık, mallarının haczedilmesi
icab eden mükelleflerin listelerini ekip-
lere vermiştir. Ekipler, bu mükelleflerin
borç miktarlarını gözönünde tutarak
haciz işlerine devam ederek miktar ve
tahmin edilen kıymetleri gündü güne
Defterdarlığa bildirecektir. Dün malları
haczedilen mükelleflerden hiç biri bor-
cu (Arkas mahfle 2, sütun 1 de)

Şimal Afrika harekâtından...

8 inci ordu Tarihunc

Rommel ordusu T çekiliyor - Tunus Rommel'in ric'at y

İngilizlerin sol kanadı

Tunustaki Fransız kuvvetlerle irtibat temin etti

Kahire 21 (a.s.) — Ortasak İngiiz
tebliği:
Dün kuvvetlerimiz batıya doğru çe-
kilmekte olan düşmanla sıkı temas ha-
linde Homs ve Tahrana'yı işgal etmiş-
lerdir.

Müttefik uçakları Trablus çevresinde
bir çok noktalarda düşman hatlarını
ve taşıtlarını bombalamaya devam etmiş-
lerdir.

(Arkas Sa. 2, sütun 5 te)

Şimal Afrika muamması

Amerikalılarla anla- şarak Amiral Darla- rı tevkif ettiren, bir Fransızmış!

Berne 21 (a.s.) — İngiliz gazetelerinin
yazdığına göre, Fransız şimal Afrikasın-
daki bddisleri M. Jacques Lemaigre
Dubreuil isiminde bir Fransız hama-
mıdır. Amerikanın eski Cezayir konsul-
osu ve bugünkü orta elçi M. Murphy-
nin yakın dostu olan Dubreuil Cezayir-
deki kuvvetlerin komutan muavini Ge-
neral Maatür'ü Müttefiklerin şimal Af-
rikaya yavaşakları bir sürce harekâtının
(Arkas mahfle 2, sütun 5 te)

Millî Şef İnönü

Dün 16 da Mühendisler Birliğinin bir konferansında hazır bulundular

Başvekilin Dil Kurumunda tetkikleri

Ankara 21 (a.s.) — Resulcumhuriyet
Millî Şef İsmet İnönü bugün saat 16 da
Yüksek Mühendisler Birliğinin gereklendi-
rilerle birliğin terbiy etmekte olduğu
konferanslarında mühendis Mühidin
Kullu'nun başkanlığında Türkiye su kuv-
vetleri kadastrosu mevzuu konferans
düzenlemiştir. Bu konferans alaka ile
takip bururan Millî Şefimize birliğin me-
saisi hakkındaki takdirlerin bildirmiş-
lerdir.

Bu toplantıda Başvekil Şükrü Sa-
raçoğlu, Nafia Vekili Ali Fuad Cebesoy,
İktisad Vekili Sırrı Day da hazır bu-
lunmuştur.

Millî Şefimize Meclisteki
dairesinde

Ankara 21 (Telefonla) — Cumhuriyet
İstisims İsmet İnönü bugün öğleden önce
Büyük Millet Meclisini gereklendirerek
Meclisteki datelerinde bir müddet meş-
gul olmuşlardır.

Başvekilimiz Dil kurumunun
çalışmalarını takdirde değer buldu
Ankara 21 (a.s.) — Başvekil Şükrü
Saraçoğlu bugün saat 11 de Türk Dil
Kurumunun ziyaret etmiş, Kurum mer-
kezinde Kurum başkanı ve Maarif Ve-
kili Hasan Ali Yücel ile Genel Merkez
kurulu üyeleri hazır olarak çalışma kol-
larını dolamış ve her kolda yapılan iş-
ler üzerine inhat almıştır. Bir buçuk
saat kadar süren bu konuşmalardan son-
ra Başvekil dilimiz üzerindeki çalışma-

Ankara 21 (a.s.) — Resulcumhuriyet
Millî Şef İsmet İnönü bugün saat 16 da
Yüksek Mühendisler Birliğinin gereklendi-
rilerle birliğin terbiy etmekte olduğu
konferanslarında mühendis Mühidin
Kullu'nun başkanlığında Türkiye su kuv-
vetleri kadastrosu mevzuu konferans
düzenlemiştir. Bu konferans alaka ile
takip bururan Millî Şefimize birliğin me-
saisi hakkındaki takdirlerin bildirmiş-
lerdir.

Bu toplantıda Başvekil Şükrü Sa-
raçoğlu, Nafia Vekili Ali Fuad Cebesoy,
İktisad Vekili Sırrı Day da hazır bu-
lunmuştur.

Millî Şefimize Meclisteki
dairesinde

Ankara 21 (Telefonla) — Cumhuriyet
İstisims İsmet İnönü bugün öğleden önce
Büyük Millet Meclisini gereklendirerek
Meclisteki datelerinde bir müddet meş-
gul olmuşlardır.

Başvekilimiz Dil kurumunun
çalışmalarını takdirde değer buldu
Ankara 21 (a.s.) — Başvekil Şükrü
Saraçoğlu bugün saat 11 de Türk Dil
Kurumunun ziyaret etmiş, Kurum mer-
kezinde Kurum başkanı ve Maarif Ve-
kili Hasan Ali Yücel ile Genel Merkez
kurulu üyeleri hazır olarak çalışma kol-
larını dolamış ve her kolda yapılan iş-
ler üzerine inhat almıştır. Bir buçuk
saat kadar süren bu konuşmalardan son-
ra Başvekil dilimiz üzerindeki çalışma-

Sovyet harp tebliği

Voroşilovsk, Armavir şehirleri zeptedildi

Rus ordusu diğer cepheelerde de ilerlemek- tedir. Bir çok kasabalar geri alınmıştır

Londra 21 (Radio, saat 12.45) — Bu
geceyanı Moskova'da neşredilen hu-
sus bir tebliğ, Rus ordusunun Kafkas-
yada Voroşilovsk şehrii zaptettiklerini
bildirmektedir. Bu şehir, 60 bin nüfuslu
bir hububat merkezidir. Aynı tebliğde
Armavir şehrinin de zaptedildiği bildi-
rilmektedir. Ruslar, adını bildirmedik-
leri büyük bir şehir civarında harb et-
mektedirler.

İngiliz İtalya

Londra 21 (a.s.)
cinin tebliği:
Grecin pazarları
vaffikayelle neti-
kât esnasında 1
mıslar, Gemil-
smünakalelerine
emusunda ne koy-
uğramışlardır.
Sardunyanın ce-
kadar bir düş-
dilmişdir. Berhavi

aşağıda gösterilmiştir.

ETİ
Ereker
eriler Caddesi
si

desi eski tramvay durak yer

ETİ
kapı sokak Afrika Han
kalar Mektebhane sokak
N (Yalnız içki)
i (Yalnız içki)
Caddesi
kesi

ETİ
kesi
si

ETİ
kesi
si

ETİ
kesi
si

En'at Okulu Müdürlüğünde:
berli ihtiyacı için 45554 lira 81 kuruş muhammen
teze tezgahlarla dört kalem Amerikan şifalı
bir kapalı zarf usulü ve 15 gün müddetle eyni

En'at Okulu Müdürlüğüne ve ekhla.
7.5 teminatları olan 3417 liralık poy akçeleri
ile birlikte ihale günü olan 4/3/943 perşembe
sokak olan Alım Satım Komisyonuna müracaatlar.
bir saat evvel Komisyonuna verilmiş bulunacaktır.
1191.

Harbî İşletme U.İ. İlanları
teşkilatımız Karaköyde Liman hanı binasının alt
kısmına nakledebildiğinden 1 mart 943 tarihinden itibaren
işletim hakkı merkez acentasında bakılacaktır. (125)

Bankasından:
İstisna istisnada bulunanlardan elverişli olarak
teşkilatımız Karaköyde Liman hanı binasının alt
kısmına nakledebildiğinden 1 mart 943 tarihinden itibaren
işletim hakkı merkez acentasında bakılacaktır. (125)

58-9	5637	5672	5718
5600	5638	5676	5719
5610	5639	5684	5726
5611	5640	5690	5729
5615	5642	5692	5730
5616	5644	5697	5731
5617	5650	5700	5732
5618	5656	5701	5733
5619	5660	5703	5737
5621	5661	5704	5734
5623	5665	5713	5737
5624	5667	5715	5737
5627	5671	5717	5737

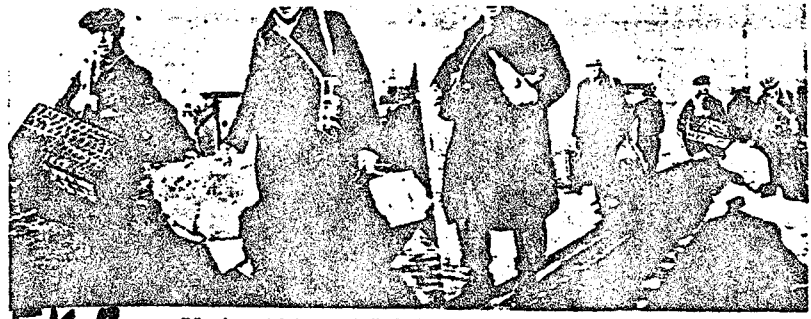
İsmet Gözcü
teşkilatımız Karaköyde Liman hanı binasının alt
kısmına nakledebildiğinden 1 mart 943 tarihinden itibaren
işletim hakkı merkez acentasında bakılacaktır. (125)

Encümen Riyasetinden:
Bir senelik tahmin bedelli
Üç senelik tahmin bedelli
hammen meblağın ilk teminatı

Lira	Lira
9000 Dokuz bin	2025
6000 Altı bin	1350
11000 On bir bin	2475
18000 On sekiz bin	4050
40000 Kırk bin	9000
27000 Yirmi yedi bin	6075
27500 Yirmi yedi bin beş yüz	6187.5
15500 On beş bin beş yüz	3487.5
30000 Oruz bin	6750
15500 On beş bin beş yüz	3487.5

Encümen Riyasetinden:
Bir senelik tahmin bedelli
Üç senelik tahmin bedelli
hammen meblağın ilk teminatı

Encümen Riyasetinden:
Bir senelik tahmin bedelli
Üç senelik tahmin bedelli
hammen meblağın ilk teminatı

Ek. 8 Dün akşam Aşkaleye gönderilenlerden bazıları Haydarpaşaya getirilirken

160 borçlu daha Dün akşamki trenle Aşkaleye sevkedildi

Avrupaya asker çıkartılması

Yanık ikide bir yükseden meşhur ikinci cephe meselesi. Propaganda kuvveti ile fikirler üzerinde tesir yapmaktan geri kalmıyın bu mesele gene bugün meselesi olmaya başladı ve öyle anlaşıyor ki gittikçe daha ziyade öyle olarak. Bir mesele ki Almanların şark cephesinde uğradıkları zararları belirlenmiş sebeplerinden biri dir denmektedir. İki yıldır ikinci cephe üzerinde o kadar çok söz söyendi, ki Almanlar bu laf tufanı altında o işin neye kadar tesiri olduğunu düşününce olarak bir taraftan Narvik'ten Bordeaux'a kadar bütün sahilleri tahkim ederken diğer taraftan garbi Avrupada kâfi kuvvet bulundurmaya ihtiyacı icabı saydılar. Nekarad kuvvet? Miktarını tabii ki mesele ilâmet. Türü tahminler arasında halta 8-100 tûmeninden bahsedilenler vardır. Üstü öyle ise ikinci cephe propagandası şaki bu cephenin açılması için Avrupa karasına asker çıkarmaya teşebbüs edilmişine tesir icra etmiştir, demek olur. Bu kadar Alman askeri şark cephesinde kalırsa son ayların vaziyetleri görüldüğü şekillerde cereyan etmezdi sanılır.

Sirkede, Demiryolundaki toplama kampında bulunan Varlık vergisini verme - miş kimselerden mükteb 160 kişilik bir kafile dün akşam Şirket Hayriyenin bir vapuru ile Haydarpaşaya geçirilerek 19.30 da kalkan Erzurum postası ile Aşkaleye doğru yola çıkarılmışlardır. Kafile üç tane üçüncü mevki vagona yerleştirilmiş ve tren hareket edeceği vakte kadar vagonlar zabta memurları tarafından kordon altına alınmıştır. Bir komisyon tarafından Demiryolları veznesinde 4039 lira 60 kuruş teslim edilerek 160 kişilik bilet alınmış ve vergi borçlularına tevzi olunmuştur.

Dün akşam Aşkaleye sevkedilen vergi borçlularının ismi ve kalan borçları aşağıya yazıyoruz

(Arkas sahife 2. sütun 4 te)

ŞARK CEPHESİ Orel'in şimal ve inadlı savaşları

Geceyarısı Sovyet tebliği, Roostahkimatın yarıldığını

Irak hükûmetinin yeni bir kararı

Mihver memleketlerinde yaşayan Iraklılar derhal memleketlerine dönmezlerse vatan haini muamelesi görecekler

Sark cephesinden resimleri: Bir Alman askerinin Sovyet tebliğine göre elyazgarlında düşman tahkimatı yarıldı. Londra 26 (Radyo 145) - Geceyarısı Roostahkimatın yarılması. Düşmana ağır ziyat verildiği bildirildi.

Berlin 26 (a.s.) - Alman ordularının kumandanlığının tebliği: Karların emriyle devam ettirildi. İlayı dün, Kuban köprü başı ile M. cephesinde mevzi ehemmiyeti halde çük savaşlardan başka bir şey olmaz.

Lisou'nun cenub batı bölgesinde cum eden Alman tûmenleri düşman şimal ve şimal doğuya doğru geri atıldılar.

Birçok Sovyet muharebe grupları

Nurenberg bombalandı

Halk arasında kayıplar olduğu haber veriliyor

Londra 26 (a.s.) - Hava Nazırlığının tebliği:
Dün gece cenub Almanyanın ehemmiyetli endüstri merkezlerinden biri olan Nurenberg şiddetle bombalanmıştır. Batı Almanyanın hedeflere de tarazz edilmiş ve Mihver sularına mayınlar düşürülmüştür.

9 Mürettef uçağı dönmemiştir.

Alman tebliğine göre Berlin 26 (a.s.) - Resmî tebliği:
Dün gece İngiliz uçakları Nurenberg şehri de dahil olmak üzere Almanyanın batı ve cenub batı bölgelerinde bir çok mekânın yerlerini belirlenmiş mahallelerine yangın ve parçalanmış bombalar atmışlardır. Halk arasında kayıplar vardır. Hücum eden bombardıman uçaklarından 4'si düşürülmüştür.

Bağdad 26 (a.s.) - Aşağıdaki resmî tebliği neşredilmiştir:
Irak ile Mihver arasında harb halli bulunması dolayısıyla düşman memleketlerinde yaşayan Irak tıbaası İraka dönmelirse bu hareketleri Irak hükümet ve milletine karşı sadakatsizlik telâkiki cünâmadır. Böyle bir sadakatsizlik, aynı zamanda, düşmanın İraka karşı tecavüz hareketlerine bir iştirak ve düşman yardım telâkiki olunacaktır. Bu ise, ceza kanununu hükümleri gereğince cezası olan bir cinayettir.

İrakin harb ilânı haberi, Bağdad radyosu, Mürettef radyoları ve Mihver radyoları tarafından yapılmıştır. Yabancı memleketlerde yaşayan Iraklılar, bu suretle bu hâdiseden her halde haberdar olmuşlardır. Bu vaziyette yabancı memleketlerde yaşayan Irak tıbaası, Mihver devletlerine her ne şekilde olursa olsun yardım etmek, bunlarla iştirakî yapmak ve aynı zamanda Mihver devletlerine her türlü malî ve fikrisel münasebetlerde

(Arkas sahife 2. sütun 2 del)

Atatürk

ÖZGEÇMİŞ

1.1.1961 tarihinde, Edirnenin İbriktepe nahiyesinde doğdum. İlk ve orta okulu İzmir'in Torbalı İlçesinde okudum. Daha sonra iki yıl Gökçeada Öğretmen Lisesinde öğrenim gördükten sonra, 1978 yılında Çanakkale Lisesin'den mezun oldum. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümüne Kayıdımı yaptırıp, 1982 yılında da buradan diploma aldım.

1983 - 1984 yıllarında askerliğim sırasında, Elkt. Ast. Sb. Hz. Ok.'da Tarih öğretmeni olarak görev yaptım. 1984 yılında, Selçuk Üniversitesinde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Okutmanı olarak göreve başladım. 1988 yılında, Prof. Mine Erol 'un danışmanlığında, "1923-1938 Döneminde Konya " adlı Yüksek Lisans Tezimi hazırladım.

Halen Selçuk Üniversitesinde görev yapmakta olup çalışmalarım şunlardan ibarettir ;

"1923-1938 Döneminde Konya 'da Eğitim", Uluslararası Atatürk ve Zamanı Kongresi", Nisan 1988 (Tebliğ).

"Konya 'da Millet Mektepleri Faaliyetleri",Atatürk ve Zamanı Semineri, 34 Nisan 1988 (Tebliğ).

"Millî Mücadelenin Fikrî Yapısının Oluşumunda Kazım Karabekir 'in Yeri", Kazım Karabekir Paneli, 1989 (Tebliğ).

"Demokratik Eğitim", Türk Yurdu, C. 10, S. 37, Ankara 1990, ss 5158.

"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Konya 'da Ticarî Şirketler", Ata Dergisi, S. 1, Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya 1991, ss. 107-113.

"Mütareke Döneminde Rumların Mezalimine Bir Örnek: Hamza Efendinin Şehit Edilmesi", Ata Dergisi, S. 2, Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya 1992, ss 115-120.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi